SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBİ ÇEVİRİ

TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT VIII · AKŞUNKAR'IN İZİNDE VE ÜRGÖNÇ DÜĞÜNÜ

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT VIII

Bölüm 1 · Akşuñkar'ın İzinde: Deli Çaçıkey'in Sırrı
Bölüm 2 · Taşkın Sular ve Ay Yüzlü Gelin: Ürgönç Düğünü
Bölüm 3 · Yedi Gün Vaadi: Toltoy'un Düşü ve Kökötöy'ün Aşı

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 72.963–83.351 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	Akşuñkar'ın İzinde: Deli Çaçıkey'in Sırrı	Cilt VIII — bu ciltte
2	Taşkın Sular ve Ay Yüzlü Gelin: Ürgönç Düğünü	Cilt VIII — bu ciltte
3	Yedi Gün Vaadi: Toltoy'un Düşü ve Kökötöy'ün Aşı	Cilt VIII — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

AKŞUÑKAR'IN İZİNDE: DELI ÇAÇIKEY'IN SIRRI

Bu haberle Semetey'in yüreği coşar; "Manas!" uranını haykırıp Külçoro ile Kançoro'yu, seyisleri ve aşçıları yanına alarak yirmi beş kişilik kafileyle, on dört yüklü tulparla Oogan yoluna düşer. Karı-Kıya'da konaklayan bahadır, Agınek sırtından babası Manas'ın Kokon'dan ganimet kalma, yedi günlük yolu gösteren efsanevi dürbününü çıkarır. Merceğin ucunda önce Akun Han'ın şehri, sonra Çoñ-Ürgönç boyundaki Ak-Kıya düzünde otuz gelin, otuz kızın ortasında salınan Ayçürök belirir; bir bakışta sevdaya düşen Semetey, geçidi gözlemek için çoro arar. Kançoro kaba bir dille reddedince beyin gönlü ondan soğur; kul olduğunu söyleyip alçakgönüllülükle öne atılan Külçoro ise Akolpok zırhını ve yel perisinden doğma Taybuurul tulparı kuşanıp Ürgönç'e doğru dörtnala uçar.

KÜNYE — KEY FACTS

- Çılgın Çaçıkey, Kanıkey'in ak hançeriyle Külçoro'yu boğazlamaya kalkışır; çocuk Akborçuk atına atlayarak kaçıp kurtulur.
- Bakay, Sarıkan ve Camgırçı, başhatunları Körpöcan, Tınımkan ve Caynake ile birlikte arabulucu olarak Çaçıkey'in sarayına gider, fakat ağır hakaretlerle kovulurlar.
- Kanıkey'in buyruğuyla on iki yaşındaki Külçoro, Çaçıkey'i kamçılayarak Akşuñkar'ın sırrını itiraf ettirir.
- Doğanı kaçıran, Manas ile Akun Han'ın beşik kertmesi sözüyle Semetey'e adanmış peri kızı Ayçürök'tür; ak kuğu donunda Akşuñkar'ı Oogan'daki Ürgönç şehrine götürmüştür.
- Semetey; Külçoro, Kançoro, altı seyis ve dört aşçıdan oluşan yirmi beş kişilik kafile ve on dört yüklü tulparla Akşuñkar'ı aramaya Oogan'a çıkar.
- Agınek sırtında Manas'tan kalma dev dürbünle Ayçürök'ü gören Semetey öncü ister; Kançoro görevi reddeder, Külçoro ise Akolpok zırhı ve Taybuurul tulparıyla Ürgönç'e gönderilir.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Deli kadın Çaçıkey	*The mad woman Çaçıkey,*
Hesapsız sözler söyleyip,	*Speaking words beyond all count,*
Külçoro'yu boğazlamaya,	*To cut Külçoro's throat,*
Ölümüne kıymaya,	*To slay him unto death,*
Kurban edip kesmeye,	*To slaughter him for sacrifice,*
Sesini büsbütün kesmeye,	*To silence his voice for good,*
Kudurdu o bahtsız kadın.	*That luckless woman raged in fury.*
Ölçüsüz, şımarık, deli cariye,	*Boundless, spoiled, mad concubine,*
Deliyi Tanrı çarptı şimdi,	*God has struck the madwoman now,*
Kuluna vermesin böylesini,	*May He give no servant such a wife,*
Nice pis lâflar savurdu.	*So many foul words she hurled.*
Çaçıkey'e bir baksan,	*If you but looked at Çaçıkey,*
Söz dinlemez, köpürüp,	*Heeding no word, foaming over,*
İnatçı yengen söylenip,	*Your stubborn aunt kept muttering,*
Kabara kabara köpürüp,	*Swelling and swelling, foaming up,*
Cadaloz yengen söylenip,	*Your shrewish aunt kept muttering,*
Semetey'in yattığı yerde,	*There where Semetey lay sleeping,*
Asılı durur tam şurada,	*It hangs right there upon the wall,*
Altmış tay, dört koyuna	*For sixty foals and four sheep*
Asil anan Kanıkey'in	*Your noble mother Kanıkey*
Adayıp arıttığı ak hançer,	*Had vowed and purified the white dagger,*
Otuz gelin, otuz kız	*Amid thirty brides, thirty maids,*
Ortasında yengeciğin,	*In the midst of them your aunt,*
Adam boğazlar bıçağı	*The knife that slits a man's throat*
Sapından kavrayıp,	*She gripped it by the hilt,*
Kınından sıyırıp,	*She drew it from its sheath,*
Külçoro'yu boğazlamaya,	*To cut Külçoro's throat,*
Ölümüne kıymaya,	*To slay him unto death,*
Birden atılıp saldırıp,	*Springing suddenly to attack,*
Eline bıçak alarak,	*Taking the knife into her hand,*
Külçoro'ya saldırdı.	*She fell upon Külçoro.*
O şaşkın yaratılmış kâfirden	*From that bewildered, godless creature*
Kaçıverdi Külçoro,	*Külçoro fled away,*
Ana yerine tuttuğu,	*From the woman he had held as mother,*
Eş bellediği kadından.	*Whom he had counted as a kin.*
«Vay, kaba yenge Çaçıkey!	*«Alas, coarse aunt Çaçıkey!*

Kabalığını bilirim,
Azgın töröm Semetey'in
Hatırını sayar dururum!»

Deyip kaçtı delikanlı.
Yaydan ok gibi uçar Külçoro,
Yanına yaklaştırmaz kahrolası,
Çığlık atıp koca kadın
Öfkesiyle vurmuştu.
Uzağa düştü oğlandan,
Kapı kanadına değdi işte.
Kapı paramparça dağıldı,
Otuz gelin, otuz kız
Çığrışarak dört yana kaçtı.
Yine koşup Külçoro,
Mızrak boyu eğilip,
Akborçuk'un üstüne
Sekerek koşup sıçrayıp,
Obasından düşman çıkmış gibi,
Kaçıp gitmekteydi
Semetey'in karısından.
Yola düşüp dörtnala,
Yanaşmadan deh deyip,
Telaşla koşup yan yana,
İki denk yiğit çoro
Issız yerde danışıp:
«Böylesi sırrı kim bilir,
Kançoro ağam, sözümü dinle!
Yaman huysuzmuş karısı,
Az kalsın öldürüyordu
O bağırıp öten kâfir.
Üç-Koşoy'un boyunda,
Bozkurt ağam ulu Bakay,
Çok bilge bir ihtiyar,
Bozkurt arslan Manas'tan
Yadigâr kalmış evliya,
Bakay'ın başhatunu Körpöcan,
Araya bunu koyalım,
Sağlamca haber alalım.

I know your coarseness well,
For my fierce törö Semetey's sake
I keep on honoring your name!»

So saying, the young man fled.
Like an arrow from the bow flies Külçoro,
The accursed one let none come near,
Shrieking, the great woman
Had struck out in her fury.
It fell far wide of the boy,
It struck the leaf of the door.
The door was smashed to splinters,
Thirty brides and thirty maids
Fled screaming to the four winds.
Running again, Külçoro,
Bending low a lance's length,
Onto Akborçuk's back
Bounding, running, leaping up,
As though a foe had burst from his camp,
He was fleeing far away
From the wife of Semetey.
Setting off at full gallop,
Crying deh without drawing near,
Rushing anxiously side by side,
The two well-matched valiant choros
Took counsel in a desolate place:
«Who could know a secret such as this,
Kançoro my elder, hear my word!
A vicious shrew his wife has proved,
She very nearly killed me,
That screeching, howling infidel.
Along the vale of Üç-Koşoy,
My grey-wolf elder, great Bakay,
An old man deeply wise,
From the grey-wolf lion Manas
A saint left as a keepsake,
Bakay's chief lady Körpöcan,
Let us set her as go-between,
Let us get sure tidings.

Cılgındı'nın yamacında,
Keñ-Kol'un beri ucunda,
Çanak gözlü Sarıkan
Kutlu bir can idi,

On the slope of Cılgındı,
At the near end of Keñ-Kol,
Bowl-eyed Sarıkan
Was a soul of blessed fortune,

Başhatunu Tınımkan,
Araya dördünü koyalım,
Böylece haber alalım.
Talas'ın beri yüzünde,
Keñ-Kol'un öte ucunda,
Eştekler'in Camgırçı'sı,
Erenlerden onu alalım,
Başhatunu Caynake,
Elçiliğe bunu koyalım,
O şaşkın, kötü kadından
Bir yolunu bulup haber alalım.
Elçiyi sağlamca gönderelim,
Eren imiş ağacığım,
«Karım» deyip nasıl gezmiş ki, Kara
canına kan kusturup,
Şaşkınmış yengeciğim,
Pek şımartır karısını,
Küstahmış o kâfiri».
Geceyle yarışıp yol alıp,
Atı esirgemeden çok gidip,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Tan kabarıp açılıp,
Yere ışık saçılıp,
Yiğit Bakay ağana
Yönelip ikisi girdiğinde,
Ordadaki ulu Bakay,
Çocukların hâlini görünce,
Yerinden fırlayıverdi:
«Kançoro ile Külçoro,
Avunduğum ikizlerim,
İkizden kalan denizim,
Ayın kaşında çolpanım,
Ninniyle sevdiğim sultanım,

His chief lady Tınımkan,
Let us set the four between,
And thus obtain the tidings.
On the near side of Talas,
At the far end of Keñ-Kol,
Camgırçı of the Eşteks,
Let us take him from the erens,
His chief lady Caynake,
Let us send her as an envoy,
From that bewildered, wicked woman
Let us find a way to gain the news.
Let us send the envoy soundly,
An eren he has proved, my dear elder,
How could he go about saying «my wife»,
Making her black soul vomit blood,
Bewildered has my dear aunt proved,
He spoils his wife too greatly,
Insolent has that infidel proved».
Racing with the night upon the road,
Riding far, not sparing the horse,
When dawn had broken pale,
When light had touched the earth,
When dawn had swelled and opened,
When light had spilled upon the ground,
To your valiant elder Bakay
When the two turned in and entered,
Great Bakay in the orda,
Seeing the state the children were in,
Sprang up at once from his place:
«Kançoro and Külçoro,
My twins in whom I take my solace,
My sea that from the twins remains,
My morning star at the moon's brow,
My sultan loved with lullabies,

Gözcü diktiğim geçidimsiniz,
Kurban olayım çolpanlarım,
Telaş içinde gelmişsiniz,
Esen mi Kırgız eliniz?!
Karşında sağ esen mi
Zavallı yalnız Semetey?

You are my pass where I post my watchmen,
Let me be your offering, my morning stars,
You have come in anxious haste,
Is your Kyrgyz land at peace?!
Is he safe and sound before you,
Poor and lonely Semetey?

Küpe gibi sakınılan kutunuz,
Kurula kurula esen yatıyor mu
Kalabalık Argın yurdunuz?» –
Bakay ağan bunu deyip.
Uykudan telaşla fırlayıp,
Aceleyle giyimini giyip,
Gelenlerden ürküp,
Bahadır Bakay ağacığın,
Gök tulparı eyerleyip,
Çocuklarından ürkerek:
«Ey yavrularım, iki denk kulunum,
Boz engebeli dağ mı var?
Pek telaşa kapılmışsınız,
Kuşatıp duran düşman mı var?
Mekke'den gelen düşmansa,
Yiğit çocuklar, doğruyu söyleyin,
Kökçolok'a bineyim,
Mekke'ye dek süreyim.
Hıtay'dan gelen düşmansa,
Eyerleyip tulpara bineyim,
Bölüğünü dağıtıp saldırayım.
İnlemeden sözünü söyle,
Ölçüsüz telaşa düşmüşsünüz,
Çocuklar, inlemeden doğruyu söyleyin?»
Bahadır Bakay bunu der
Fazlaca şaşırmış çocuklara.
«Ay başhatunum, kalksana – deyip,
Sarı taze kımızdan
Çocuklarıma doldursana» – deyip.
Fırlayıp kalktı başhatun,
Bakay Han'ın koca kâsesini
Çocuklara doldurmuştu.

Your treasure guarded like an earring,
Does it lie at ease, all stately-set,
Your teeming Argın homeland?» –
Your elder Bakay saying this.
Starting anxiously from sleep,
Hastily donning his garments,
Startled by those who came,
Your dear bahadır elder Bakay,
Saddling his grey tulpar,
Alarmed on his children's account:
«O my young ones, my two matched foals,
Is there some grey rugged mountain?
You have fallen into great alarm,
Is there a foe encircling round?
If it be a foe from Mecca come,
Valiant children, speak the truth,
Let me mount Kökçolok,
Let me ride to Mecca's gates.
If it be a foe from Hıtay come,
Let me saddle and mount the tulpar,
Let me scatter his ranks and charge.
Speak your word without a groan,
You have fallen in boundless alarm,
Children, speak truth without a groan?»
Bahadır Bakay says this
To the children sorely dazed.
«Ay, my chief lady, rise up – saying,
Of the yellow fresh kumis
Pour full for my children» – saying.
The chief lady sprang and rose,
Bakay Khan's great bowl
She had filled up for the children.

«Bakay ağa, sözümü dinle!
Yürük Buurul'u aç koşturduk,
Azaplı iş böyle mi olur,
Ala-Köl'ün kıyısından
Akşuñkar'ı uçurup saldık!
Ceken sazlığını avlattık,

Yar başının dibinden,
Bilge ağa, söyleyiver,
Akşuñkar'ı kaptırdık!
Tılsımlı bir kuğu gördük,
Akşuñkar'ı kaptırıp,
Derde salan bir gürültü gördük.
Arslan elinde eğitilip,
Ağam Semetey'in sözüydü:
Bozkurt Bakay atlanıp,
Pek bilgiç ağacığım,
Ağam Bakay kaplan,
Sungurun nereye gittiğini
Söyleyiverir» – demişti.
Çocuklar böyle deyince,
Bahadır Bakay ihtiyar,
Eştekler'in Camgırçı'sını
Karısıyla getirtip,
Çanak gözlü Sarıkan'ı,
Onu da birlikte getirtip,
Telaş içinde kaynaşıp,
Bu nasıl uğursuzluk – deyip,
Kuğuya kuşunu salmış,
Kuğu şöyle dursun, kuşu yok,
Boş bozkırda kalakalmış.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Benim yoldaşım Manas varken, Sarı ağanız dahi var.
Kuğuya salınsa Akşuñkar,
Kuğuyu çarpıp devirirdi,
Kuğu şöyle dursun, yere serip,
Dağdakini de birlikte alırdı.
Kapıp kaçırılan sunguru,

«Bakay elder, hear my word!
We ran swift Buurul hungry,
Can a toilsome task be so,
From the shore of Ala-Köl
We loosed Akşuñkar into flight!
We set him hunting the reed-beds of Ceken,

From beneath the cliff-head's foot,
Wise elder, only tell us,
We let Akşuñkar be snatched away!
We saw a swan of magic spells,
Letting Akşuñkar be seized,
We saw a tumult sowing woe.
Trained at the lion's own hand,
It was my elder Semetey's word:
Let grey-wolf Bakay take horse,
My elder of deepest knowledge,
My elder Bakay the tiger,
Whither the falcon has flown
He will surely tell» – he said.
When the children spoke thus,
Bahadır Bakay the elder,
Camgırçı of the Eşteks
He summoned with his wife,
Bowl-eyed Sarıkan,
Him too he summoned along,
Seething in anxious haste,
What ill-luck is this – saying,
He loosed his bird upon the swan,
The swan aside, the bird is gone,
Left stranded on the empty steppe.
May God not show His face,
While my companion Manas lived, Your elder Sarı is here besides.
Were Akşuñkar loosed on a swan,
He would strike the swan and fell it,
The swan aside, he would lay it low,
And take the mountain one as well.
The falcon snatched and carried off,

Söylenenler gerçekse,
İyice bakarsam pek ilginç,
Üç han hep toplanıp,
Üç başhatun, biz olup,
Sözü ortaya koyalım,
Gecikmeden tez varalım,
Üç kocakarıyı araya koyup,
Gelinden cevap alalım.
Kuğu şöyle dursun, kuşu yok,
Tanrı'nın çarptığı çağıymış,

Zavallının, Semetey'in,
Kahrolup durduğu demiymiş».
Çocuklarından söz işitip,
«Akşuñkar'ın hâlini
Çaçıkey bilir» – diye duyup,
Bakay ile birleşip,
Altı can birden atlanıp,
Kanıkey'in ordasına,
Çaçıkey'in kapılı hisarına,
Üyürmö'nün sazlığında
Halkalanıp durdular işte,
Çogulma'nın sazlığında
Hep birden toplandılar işte,
Sözü ortaya koyuşup,
Kovalaşıp izleşip,
Akıl yarıştırıp buluşup,
Han divanı yığılıp,
Kalabalık toplantı oldu işte.
Akıllısı var, kocamışı var,
Bozkurtların hepsi var,
Kaplan Bakay, Camgırçı,
Manas'ın hatunu Kanıkey,
Bilgiç, sert kadın da var.
Seçkin hanlar geldiğinde,
İlginç işi başlatıp,
Besili kuzu, tatlı kelle,
Kazanlar kaynattırıp,
Töreyi bol bol yerine getirip,

If what is spoken be the truth,
Looked at well, it is most strange,
Let the three khans gather all,
Three chief ladies, ourselves with them,
Let us set the matter forth,
Let us go swiftly, undelayed,
Setting the three old wives between,
Let us draw answer from the bride.
The swan aside, the bird is gone,
It was the season God struck him down,

Of the poor wretch, of Semetey,
It was the hour he sat accursed».
Hearing the word from his children,
«Of Akşuñkar's fate and state
Çaçıkey knows» – so hearing,
Joining together with Bakay,
Six souls all mounting as one,
To Kanıkey's orda,
To Çaçıkey's gated fortress,
In the reed-beds of Üyürmö
They stood ringed about, behold,
In the reed-beds of Çogulma
They gathered all as one, behold,
Setting the matter forth together,
Chasing and tracking each other,
Meeting, matching wit with wit,
The khan's divan assembled,
A crowded gathering there was, behold.
There are the wise, there are the aged,
All the grey-wolves are there,
Tiger Bakay, Camgırçı,
Manas's lady Kanıkey,
The knowing, stern woman is there too.
When the chosen khans arrived,
Beginning the curious affair,
Fattened lamb, sweet sheep's head,
Setting cauldrons on the boil,
Fulfilling custom in abundance,

Sarı yağı avuç avuç sunup,
Sağrı eti kesip, yele yağı koyup,
İçecek diye rakı, bal koyup,
Konuk ağırlamaya hazırlanıp.
«Hanlara doğruyu söyle» – deyip,

Çaçıkey'e yalvarıp,
Üç kişiyi seçip görevlendirip,
Üç başhatun kadını

Offering yellow butter by the handful,
Cutting rump-meat, laying mane-fat out,
Setting rakı and honey out to drink,
Preparing to receive the guests.
«Speak the truth before the khans» –
saying,
Pleading with Çaçıkey,
Choosing three and charging them,
The three chief-lady women

Aracılığa çıkarıp,
Biri hanın Körpöcan'ı,
Biri Sarıkan'ın Tınımkan'ı,
Biri Camgırçı'nın Caynake'si,
Üç başhatun peş peşe,
Araya girip vardılar,
O şımarık kadından
Gidip cevap almaya.
Çaçıkey'in ak sarayı,
Kapısı demir, som kalay,
Şımarık gelinin
Devleti hayli fazla,
Yanına kimse varamamış,
Yanaşan kişi şaşakalmış,
Uğrayıp kimse gitmemiş,
Bakan kişi şaşakalmış.
Çaçıkey'in ordasına
Aracı olup o zaman,
Üç başhatunun girişi,
Kaçıp giden sungurun
Nerede olduğunu bilmek içindi.
Bakay Han'ın Körpöcan'ı,
Yavrulu kaz gibi süzülüp,
Yürüyüp girip söze başladı:
«Yaşı küçük bir çocuktun.
Canım ciğerim, sevincim ay!
Hadi yavrum, doğruyu söyle,
Atının karnını acıktırdı,
Ala-Köl'ün boyundan,

Sending forth to mediate,
One the khan's own Körpöcan,
One Sarıkan's Tınımkan,
One Camgırçı's Caynake,
Three chief ladies, one behind the other,
Went in as go-betweens,
From that spoiled woman
To go and draw an answer.
Çaçıkey's white palace,
Its gate of iron, of solid tin,
Of the spoiled young bride
The state was great indeed,
None had managed to approach her,
Whoever drew near stood stunned,
None had called on her and gone,
Whoever looked stood stunned.
Into Çaçıkey's orda,
Serving then as go-betweens,
The entry of the three chief ladies
Was to learn where the falcon,
Fled away, might now be found.
Bakay Khan's Körpöcan,
Gliding like a goose with goslings,
Walked in and began her speech:
«You were a child of tender years.
My darling, my dear one, my joy, ay!
Come, my child, speak the truth,
He left his horse's belly hungry,
From along the Ala-Köl,

Arslan törö Semetey
Akşuñkar'ı kaçırdı.
Kızıl altın öğüdümü al,
Kıymetlim yavrum, sözümü tut!
Bilenlerden sora sora ulaştık,
Bilgiçlerden sorduk,
Danışman erden söz duyduk,
Alıp giden sunguru,
Kulunum, sen bilirsin diye duyduk!
Yağız yorgaya binip salınarak,
Ay kulunum, Çaçıkey,

The lion törö Semetey
Let Akşuñkar slip away.
Take my counsel of red gold,
My precious child, keep my word!
Asking the knowing ones we reached you,
We asked of those who know,
We heard word from the counselor-brave,
The falcon carried off,
My foal, we heard that you would know!
Riding the black ambler, swaying grand,
Ay my foal, Çaçıkey,

Türkü diye söylediğin şarkını,
İmanın gibi söylesen sırrını!

Sırrını söylersen onarsın,
Ak başhatun olursun.
İnsansan doğrunu söyle,
Nasıl uyudun, ne düş gördün?
Ne türlü işler gördün?
Doğrunu söyle, kulunum!
Önünü sonunu bir düşün,

The song you sang as a folk air,
Would you but speak your secret like your faith!
If you speak your secret, you are mended,
You become the white chief lady.
If you are human, speak your truth,
How did you sleep, what dream did you see?
What manner of things did you behold?
Speak your truth, my foal!
Think once on your beginning and your end,

Söylemezsen inadın yüzünden
Boş yere maskara olma.
Erkek işi som demirdir,
Yavrum, senin adın dişidir,
Eritmeye hüner gerek,
Söylemezsen, utanç ve yaş –
Kendi başına söz gelir.
Söylemezsen, kulunum,
Tükendikçe tüten,
Belalının soyu,
Öldükçe azıp güçlenen
Kaplanın öz oğlu,
Kara niyetli törönün
Hangi huyunu sayayım,
Söylemezsen ansızın,
Öfkesi gelirse kazara,

If you speak not, through your stubbornness
Be not a laughingstock in vain.
A man's affair is solid iron,
My child, your name is woman,
To melt it, skill is needed,
If you speak not — shame and tears,
The blame will fall upon your head.
If you speak not, my foal,
Smoldering as it burns away,
The seed of the calamitous one,
Growing fiercer, stronger as they die,
The tiger's own true son,
Of the dark-purposed törö
Which of his tempers shall I count,
If you speak not, all at once,
Should his wrath by mischance rise,

Erkek işi pek müşküldür,
Zülüf saçını çekip germesin,

Talak verip boşamasın!
İnat etmeden sözümü dinle,
Gelinim, şimdi öğüdümü tut.
Söz tutmayıp bahtın kararırsa,
Keçe cepkeni giydirip,
Kısır kısrağa bindirip,
Babana doğru kovarsa,
Baban seni verdiğinde,
Sen gelin olup geldiğinde,
Kete ton* giyip ışıldayıp,
Supa ton* giyip parıldayıp,

Boz yorgaya binip salınıp,
Kavga çıkarırsan, kulunum,
Nasıl gidersin acep,
Keçe cepken giyip sarkıp,
Kısır kısrağa binip hantalca,
Bilsen bu büyük ayıptır.
Boz kısrağa binip hantalca,
Sürgün gibi nasıl gidersin,
Deri kürk giyip sarkarak.
Ne olursa olsun yavrum, öğüdümü tut,
Hızırlı yurdun hepsi burada,
Kıymetlisi koca Bakay var,
Çanak gözlü Sarıkan,
Kutlu hanı var,
Eştekler'in yiğit Camgırçı'sı da
var». Soyulmuş deve gibi dikilip,
Başhatun bunu deyince,
Şaşkın kadın Çaçıkey
Şimdi kalktı kabararak, –
Eştek'teki hanlara
Bambaşka türlü söylenip:
«Aracı olan kadınlar,
Şimdi defolun kâfirler,
Derin kazarım çukurunuzu,

A man's affair is passing hard,
Let him not seize and stretch your temple-locks,
Let him not cast you off with talak!
Hear my word without stubbornness,
My bride, now keep my counsel.
If, keeping no word, your fortune darkens,
Dressing you in a felt jacket,
Mounting you on a barren mare,
If he drives you toward your father,
When your father gave you away,
When you came here as a bride,
Gleaming in a kete ton,*
Shining in a supa ton,*

Riding a grey ambler, swaying grand,
If you stir up strife, my foal,
How then will you go, I wonder,
Drooping in a jacket of felt,
Lumbering on a barren mare,
If you knew, this is great disgrace.
Lumbering on a grey mare,
How will you go like one exiled,
Sagging in a coat of hide.
Whatever comes, my child, keep my counsel,
The Hızır-blessed homeland is all here,
The precious one, old Bakay, is here,
Bowl-eyed Sarıkan,
Its blessed khan is here,
The valiant Camgırçı of the Eşteks too
is here». Rearing up like a flayed camel,
When the chief lady said this,
The bewildered woman Çaçıkey
Rose up now, swelling proud, –
At the khans of the Eşteks
Railing in a wholly different way:
«You women come as go-betweens,
Begone now, infidels,
I will dig your pit full deep,

Kaynatırım kara bahtınızı,
Arkanıza alıp gelmişsiniz
Sıska Bakay kocanızı.
Hepinizi iyi bilirim,
Kuru sakal Bakay ihtiyarınızı,
Üç kadın maşalarınızı,
Evliya diye oturttuğunuz
Derisi yok kelinizi,
Bilirim senin işini,
İsteyip alıp getirdiğiniz,
Şaşkın yaratılmış ezeli
Camgırçı denen kişinizi,
Kuğu misali ak sakal ihtiyarınızı,
Tanrı çarpsın hepinizi».
Bakay'ın padişah olduğunu

I will boil your black fortune,
You have come with him at your backs,
Your scrawny old man Bakay.
I know you all full well,
Your dry-bearded elder Bakay,
Your three women, your tongs,
The one you seat and call a saint,
Your skinless bald one,
I know your business well,
The one you begged and brought,
Created addled from of old,
Your man they call Camgırçı,
Your white-bearded elder like a swan,
May God strike you all».
That Bakay was a padishah

Zavallı kadın bilmedi,
Bakay Han'dan başlayarak,
Varını yoğunu azarladı.
Üç başhatun başta olup
Kaçıp çıktı hızla,
Kaz gibi boynu uzayıp,
İki yanağı kızarıp,
Derdine derman bulunmadan:
«Hana sövdü» – deyip,
Yüzünü çimdikledi hepsi.
Fena fena sövüp durmasını,
Duyup Bakay ihtiyarı,
Duyanların hepsi,
Bakay için telaşa düşüp,
Üç han boynu bükük oturdu,
Utançtan ölemeyip,
Ölüp mezara giremeyip,
O küstah gelinin
Nasıl biri olduğunu bilemeyip.
Bakay, Bakay olalı,
Bakay adını alalı,
Ergenlik çağına girip er olalı,
Er oğluyla denk olalı,

The wretched woman did not know,
Beginning from Bakay Khan,
She reviled all he had and was.
The three chief ladies at their head
Fled out in headlong haste,
Their necks stretched long like geese,
Both their cheeks flushed red,
No remedy found for their woe:
«She cursed the khan» – saying,
They all pinched at their faces.
Her cursing on so foully,
Bakay the elder hearing it,
And all of those who heard,
Falling in alarm for Bakay,
The three khans sat with bowed necks,
Unable to die of shame,
Unable to die and enter the grave,
What manner of creature was
That insolent bride, they could not tell.
Since Bakay has been Bakay,
Since he took the name Bakay,
Since he came of age and was a man,
Since he matched the son of man,

Bakay adını alalı,
Yurda direk olalı,
Eceli gelip ölmüş değil,
Kadından değil, er Bakay
Erkekten bile böylesini görmüş değil.
Kıyamet işini görmesi,
Sakalına başına sövdürmesi,
Bakay Han'ın ölümüydü.
Kaplan Bakay hanzade,
Ordu kurup Kalday'ı vuran,
Hanzade Bakay ağacığın.
Yaşarıp boğuk boğuk ağladı:
«Devletin esen çağında,
Kaplan Manas varken,
Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı

Kuşatıp durduğum çağda,
Çatır çatır Kalday'ı
Dövüp durduğum çağda,
O zaman ölmeyip ne oldum!
Vah, Manas varken,
Kabaran Koco'ya
Elim erişip dururken.
Kakançın'ı, Keñtun'u
Kuşatıp durduğum çağda,
Kaynayıp duran Hıtay'ın
Taş kuşanmış kelini
Dövüp durduğum çağda,
O zaman ölmeyip ne oldum?
Yedigerim Manas varken,
Yeryüzüne kıyamet
Salıp durduğum çağda,
Karşılık vereni,
Yakalayıp kurbana
Kesip durduğum çağda,
O zaman ölmeyip ne oldum?
Bu yaşadığım kötü nam,
Küheylanım Manas, al götür beni!»
Taşkınlığını hiç sorma.

Since he took the name Bakay,
Since he became the homeland's pillar,
He has not died his appointed death,
Not from a woman — brave Bakay
Has never seen the like even from a man.
To behold this doomsday deed,
To have his beard and head reviled,
Was the death of Bakay Khan.
Tiger Bakay, khan-born prince,
Who raised a host and struck Kalday,
Your dear khan-born prince Bakay.
His eyes welled, he wept in hoarse sobs:
«In the days when the realm was whole,
While Tiger Manas lived,
Kara-Şaar and Kambıl

In the days when I laid siege to them,
When crashing, crackling, Kalday
In the days when I was beating him,
Why did I not die then — what am I now!
Alas, while Manas lived,
Against the swelling Koco
While my hand still reached its mark.
Kakançın and Keñtun,
In the days when I besieged them,
Of seething, boiling Hıtay
Its stone-girt bald one
In the days when I was beating him,
Why did I not die then — what am I now?
While my Yediger Manas lived,
Upon the face of the earth
In the days when I loosed doomsday down,
Whoever gave resistance,
Seizing him for sacrifice
In the days when I was cutting throats,
Why did I not die then — what am I now?
This evil name I live to bear,
My courser Manas, take me away!»
Ask not of his overflowing grief.

Bunu deyip Bakay durmuştu. Kara kayış kamçıyı
Yiğit kadın Kanıkey,
Üç hana armağan yorga alıp, Dizini yere büküp,
Altın değneği ele alıp,
Öfkelenip bağırıp,
İki ikizi çağırıp:
«Külçoro ile Kançoro,
Beş-arkar yıldızı batıncaya dek
Beş kez dönüp emzirdiğim,

Kahrolasıcalar, iki haram,
Sizi Tanrı mı çarptı besbelli?
Doğmaz olaydınız, çöküp gidin,

Diri gezmeyin, ölün daha iyi!
At öldüğünde, haramlar,
Sağrısı gerek olurdu,
Ağa öldüğünde, haramlar,
Yenge gerek olurdu,

Ağanın gözü yittiğinde,
Karısı yaramaz olduğunda,
Kayını cinini dizginlerdi,

Kör edip gözünü oyup çık,
Hana söven kâfiri
Kurban edip kesip çık!
Ondan gelen belayı
Kendim karşılarım,
Onunla ben hısımım,
Terezemiz* denk doğmuşuz,
Kan bedelini kendim öderim,
Ondan gelen belayı,
Tek başıma ben görürüm!»
Önlüğünü kuşanıp,
Öfkelenip bağırıp,
Külçoro'yu çağırıp,

So saying, Bakay had stopped. The black leather whip
The valiant woman Kanıkey,
Taking gift amblers for the three khans,
Bending her knee to the ground,
Taking the golden staff in hand,
Shouting out in wrath,
Calling the two twins:
«Külçoro and Kançoro,
Till the Beş-arkar stars went down
Whom I turned and suckled five times over,
Accursed ones, two harams,
Has God struck you, plain to see?
Would you had not been born — collapse and go,
Walk not alive, better that you die!
When the horse has died, harams,
Its rump would still be needed,
When the elder brother dies, harams,
The sister-in-law would still be needed,

When the elder brother's eye is lost,
When his wife has turned to wickedness,
The brother-in-law would rein her demon in,
Go blind her, gouge her eye, and come,
The infidel who cursed the khan,
Go cut her for sacrifice, and come!
Whatever bane comes from her,
I will meet it myself,
With her I am kindred,
Our scales were born even-matched,*
The blood-price I will pay myself,
Whatever bane comes from her,
I will bear it all alone!»
Girding on her apron,
Shouting out in wrath,
Calling Külçoro,

Altın değneği ele alıp,
Külçoro'ya bir vurup,
Anasından dayak yiyen,
Becerikli doğmuş Külçoro,
On ikisindeki yaramaz,
Kamçıyı katlayıp ele alıp,
Çaçıkey'e koşup,
Sungurun yerini söyletmeye,
Kötü dilli kadının
Hesabını görüp dönmeye,
Hisara yaklaştığında,
Çaçıkey'in kırk gelini
Kapı kanadını sürgüleyip,
Tutup durdu kapıyı.
Böğürürcesine bağırıp,
«Kapıyı aç» diye çağırıp,
İşte yetişti Külçoro.
Sıkıca sürgülenmiş kapısını
Yiğit doğmuş Külçoro
Tekmeyle kırıp girdi işte.

Taking the golden staff in hand,
Striking Külçoro one blow,
Beaten by his mother,
Külçoro, born deft and able,
The rascal in his twelfth year,
Folding the whip, taking it in hand,
Running to Çaçıkey,
To make her tell where the falcon was,
With the evil-tongued woman
To settle the account and turn back,
When he neared the fortress,
Çaçıkey's forty brides
Bolted the leaf of the gate,
And held the gate fast shut.
Bellowing like an ox,
Calling out «Open the gate»,
Behold, Külçoro arrived.
Her tightly bolted gate
Külçoro, born a valiant one,
Kicked it in and entered, behold.

Kıçı kucak dolusu kadını,
Kırk gelinini başa koyup,
Laçin gibi çarptı işte.
Kaplanmış Külçoro,
Yele gibi gür güzelim saçı
Yengelik payına yedi bin
Düzeltip kavrayıverdi,
Karşı gelen kadını
Yakalayıverip Külçoro,
Çatır çatır dövmeye başladı.
Gömleği yırtılıp gitti,
Yağlı kuyruğu göründü,
Sızıp akan kara kan
Böğründen aşağı döküldü.
Çaçıkey'in kırk gelini
Hep birden kaçıp çığrışıp:

The woman broad of hindquarters,
Setting her forty brides in front,
He struck like a laçin falcon, behold.
Külçoro turned tiger,
Her beautiful hair, thick as a mane,
Seven thousand for the aunt-in-law's share,
He smoothed it out and gripped it fast,
The woman who stood against him
Külçoro seizing hold of her,
Began to thrash her, crashing, cracking.
Her shift was torn away,
Her greasy rump was bared,
The black blood, oozing, flowing,
Poured down along her flank.
Çaçıkey's forty brides
All fleeing, shrieking as one:

«Yengemi boğazladı» – deyip, Yiğidim
Semetey'e alıp vermezsem.

Hep birden hıçkırıp ağlayıp,
Tabak gibi eti yarılıp,
Kamçı değdikten sonra,
Sicim sicim kanı dökülüp,
Korkusundan o yengen –
Doğrusunu söyleyip çığırdı:
«Ak kuğuya dönüşerek,
Sunguru alıp gideni,
Cadı Ayçürök'tür – deyip,
«Büyük kızını ver» deyip,
Çizgiyi çizip gitti,
O Ayçürök kara yüzlü,
Tuhaf işi yapıp gitti.
İhtiyarlar bilir Çürök'ü,
Belayı başlatıp gitti.
Dün cumanın kadir gecesinde Heybetli
kara şehirdi,
Perşembenin gününde,
Taş atışıp direndik,
Çekinmeden vuruştuk.
Yükseklerden uçup Ayçürök,
Sınamış olmalı tulparı,
Kapıp kaçırmış
Semetey'in sungurunu».
Yedi yüz kızıl deve sürüp,
O Çürök'ün ta kendisiymiş,

Yeri kaplayan mal sürüp,
Her kuyruğunu örmezsem,
Sözlendiğim Akun'un
Bu yıl yüzünü görmezsem.
Al yılkıyı sürüyle sürüp,
Örtüsü yeri çizen,
Besili semiz bozlar sürüp,
El sıkışmışlıkları vardı,
Kendisi Oogan'ın hanıydı,

«He has slaughtered my aunt» – saying,
If I do not take her and give her to my brave
Semetey.
All sobbing, weeping as one,
Her flesh split open like a platter,
After the whip had struck,
Her blood spilling down in cords,
Out of her terror that aunt of yours –
Cried out and spoke the truth:
«Turning into a white swan,
The one who took the falcon off,
Is the witch Ayçürök – saying,
Saying «Give your eldest daughter»,
She drew the line and went,
That Ayçürök, black of face,
Did her strange deed and went.
The old ones know Çürök well,
She set the bane afoot and went.
Yesterday, on Friday's night of power It
was a stately black city,
On the day of Thursday,
We hurled stones and held our ground,
We fought without flinching.
Flying down from the heights, Ayçürök,
She must have tested the tulpar,
She has snatched and carried off
The falcon of Semetey».
Driving seven hundred red camels,
It was that very Çürök herself,

Driving herds that blanket the earth,
If I do not braid its every tail,
Of Akun to whom I was betrothed,
If I do not see his face this year.
Driving the chestnut herds in droves,
Whose covering traces on the ground,
Driving fattened, sleek grey mounts,
They had clasped hands upon the pledge,
He himself was khan of Oogan,

Başlığına vermezsem,
Kutlu Akun'un
Bu yıl yüzünü görmezsem.
Peri soylu Çürök'ü,
Süzülüp duran güzeli,
Bilen insan çok söyler,
Perinin kızı Çürök – diye,
Bilmeyenler söz eder,
Ay-âlemin hepsine
Bela salıp gezen – diye.
Güzelliğini görenler,
Han Akun'un Çürök'üne
Kara hırsla dava açtı,
Haberini duyan boş durmayıp,
Nice devler dava açtı,
Yine de Akun'un
Güzelim başını esen kıldı.
Nice kez aldık Oogan'ı,
Ahitli koca hanın
Kerameti vardı.
Semetey'e selam söyle.
Böbürlenip söz söyleyen,
Yiğidinin Akşuñkar'ını
Akınkan'ın şehrine
Alıp gitti diye söyle.

If I do not give it for her bride-price,
Of blessed Akun
If I do not see his face this year.
Çürök of the peri lineage,
The beauty gliding, floating by,
Those who know her tell of her much,
Çürök, daughter of the peri – so they say,
Those who know not speak of her,
Upon all the moonlit world
One who roams sowing calamity – they say.
Those who saw her beauty,
For Khan Akun's Çürök
Pressed their suit with black desire,
Hearing tell of her, none stood idle,
Many a giant pressed his suit,
And yet Akun still
Kept her beautiful head unharmed.
Many a time we took Oogan,
The old khan bound by covenant
Possessed a wonder-working grace.
Give my greeting to Semetey.
The one who spoke with boastful words,
Your brave one's Akşuñkar
To the city of Akınkan
Say that she has borne it off.

Ak kuğuya dönüşerek,
Kapıp kaçtığı demmiş.
Aslını duyup haykırıp,
Arslan doğmuş Külçoro,
Ağası Bakay Han'ı çağırıp:
Dikilip bakışan düşman çok.
«Akun denen kayını imiş,
Ayçürök onun nikâhlısıymış.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Kavgayı iyice çıkarmış olmalı.
Dayanamayıp yengeciğim,
Dört bir yanı süzüp geçip,
Âlemin hepsini dolaşıp,

Turning into a white swan,
It was the hour she snatched and fled.
Hearing the truth of it, crying out,
Külçoro, born a lion,
Calling his elder Bakay Khan:
Many the foes who stand and glare.
«The one called Akun is his father-in-law,
Ayçürök is his betrothed by nikâh.
Çınkoco, son of Şıgay,
Must have stirred the quarrel to its height.
Unable to endure, my dear aunt,
Sweeping her gaze all around,
Roaming the whole of the world,

Aklı şaşmış olmalı,
Akşuñkar'ı kapıp kaçmış olmalı.
Muradına ermiş olmalı.
«Erkekse gelsin» – deyip, Yüz
döndürtüp bir çektik.
Oogan'a alıp gitmiş olmalı.
Yengemden kesin söz duydum,
«Ayçürök aldı» diye duydum.
Belendi'nin beli var,
O zaman Bakay kaplan,
Özünü Şay'ın koruduğu evliya:
Ölçüsüz bozguncu halkı var,
«O dediğin şimdi doğru,
Canaalı, Karaç devleri
Oogan'ın hanı Akun Han,
Sırayla boğazlamışsın,
Hunhar'la o ikisi,
Bu yanda öcü var».
Gökten yıldız bozarıp,
Bunu duyunca Külçoro,
Öte dünyalık dost olup,
Kançoro'ya bunu der,
Dünür olup mal sürüp,
Kimsenin bilmediği düzeni söyler:
Kulluk edip yağ çiğneyip,
Gönlün hepsini bölüştürüp,
«Ey, Kançoro ağacığım!
Çok hazine – sarı altını
Tünlüğünden döktürüp,
Vaat edilmiş sözü var,
Tanrı adına ant içtiği yeri var».

Koca Bakay ağasını
Hor görmeden sözümü tutsun de,
Vakti geçmiş Sarıkan,
Kırgız ile Argın'ı,
Hayli kalabalık ordu toplayıp,
Yeri ezen bolluk toplayıp,
Ondan sonra varsın de.

Her mind must have gone astray,
She must have snatched Akşuñkar and fled.
She must have gained what she desired.
«If he is a man, let him come» – saying,
We turned their faces and drew them once.
She must have borne it to Oogan.
From my aunt I heard the certain word,
«Ayçürök took it» — so I heard.
There is the pass of Belendi,
Then Bakay the tiger,
The saint whose self is kept by Şay:
It has boundless rebel peoples,
«What you say is true now,
The giants Canaalı and Karaç
The khan of Oogan, Akun Khan,
You have slaughtered each in turn,
Those two together with Hunhar,
On this side vengeance waits».
Stars paling from the sky,
When Külçoro heard this,
Becoming friends for the world beyond,
He says this to Kançoro,
Becoming kin by marriage, driving herds,
He tells the plan that no one knew:
Doing service, chewing fat,
Dividing the whole heart in shares,
«Hey, Kançoro, my dear elder!
Much treasure — yellow gold
Pouring down through his smoke-hole,
There is a word of promise given,
There is the place he swore by God's own name».
His old elder Bakay
Tell him: hold my word, and scorn him not,
Sarıkan, whose day is past,
The Kyrgyz and the Argın,
Gathering a teeming host,
Gathering plenty that crushes the ground,
Tell him to set forth after that.

Kavga çıkaran davası çok,
Çarpışmaya duran düşmanı çok,
Söz tutmazsa pişmanlık çok,
Sözümü tutsun biriciğim,
Aklı varsa biriciğim,
Çare bulucu bilge,
Ağası Bakay'ı yanına alsın,
Tuuçunak'ını şahlandıran,
Karşısına çıkanı kırıp geçiren,
Sarıkan bahadır devi alsın,
Çare bulur Camgırçı,
Çare bulucu eri alsın.
Yaman Manas varken,
Oogan'ı vurup bir döndük,
Oogan'a varan yolda
Kambıl-Bel'in kendisi var,
İki günlük çölü var,
Eceli gelen kişi ölmez mi,
Allah'ın başa verdiğini
Emanet kuru can görmez mi!
Kocamışken Han Bakay,
İyice yaşlanmışken Camgırçı,
Zahmete girer Bölökbay,
Başlığa verilecekmiş gibi
Kocamışları peşine takıp,
Hangi murada ereriz,

Many his quarrels that stir up strife,
Many his foes who stand to clash,
If he keeps not the word, much rue,
Let him keep my word, my only one,
If he has sense, my only one,
The sage who finds the remedy,
Let him take his elder Bakay at his side,
He who rears his Tuuçunak on high,
Who breaks and scatters all who face him,
Let him take Sarıkan the bahadır giant,
Camgırçı finds the remedy,
Let him take that remedy-finding man.
While fierce Manas yet lived,
We struck Oogan once and returned,
On the road that runs to Oogan
There stands Kambıl-Bel itself,
It has a two days' desert waste,
Does not he whose hour has come then die,
What Allah has set upon the head,
Shall the loaned dry soul not see it!
Khan Bakay being grown old,
Camgırçı aged through and through,
Bölökbay takes on the toil,
As if to be given for the bride-price,
Trailing the aged at our heels,
What goal should we attain,

Hep han oğulları olarak,
Şu duran Opol'a
Kendimiz deh deyip gideriz,
Geri dönersek iş müşkül,
Karısını dövüp bıraktık,
Hunhar'ını peşimize takıp,
Oradan öteye gideriz».
Deyip, böylece Külçoro,
Kanıkey'in ordasında,
Rengi yeşil, gök heybe,

Being all of us sons of khans,
To yonder standing Opol
We ourselves cry deh and go,
If we turn back, the matter is hard,
We have beaten his wife and left her,
Trailing his Hunhar at our heels,
From there we pass on farther».
Saying so, thus Külçoro,
In Kanıkey's orda,
Green of hue, a sky-blue saddlebag,

SEMETEY'İN KÜLÇORO İLE
KANÇORO'YU
YANINA ALIP, AKŞUÑKAR'I
ARAMAYA OOGAN'A
ÇIKIŞI

SEMETEY, TAKING KÜLÇORO AND
KANÇORO
TO HIS SIDE, SETS OUT FOR OOGAN
TO SEEK
AKŞUÑKAR

Talas'tan on dört at sürüp,
Azık yüklenmiş Akborçuk,
Rakı yüklenmiş Kökborçuk,
Ogoy'dan on dört at sürüp,
Törölerine doğru bu çocuklar,
Coşup hızla sürüp,
Silah pusatını katlatıp,
Zırh pusatın hepsini
On dört ata yükletip,
Azığı, okunu bol yükleyip,
Yiğit anan Kanıkey,
On dört atı arıtıp donatıp,
Özel dökülmüş ak barutla,
On dört ata denk ok-barutla,

Driving fourteen horses from Talas,
Akborçuk laden with provisions,
Kökborçuk laden with rakı,
Driving fourteen horses from Ogoy,
These children toward their törö,
Riding hard in surging haste,
Having the weapons folded and packed,
All of the armor and the arms
Loading upon fourteen horses,
Loading food and arrows in plenty,
Your valiant mother Kanıkey,
Cleansing, fitting out fourteen horses,
With white powder specially cast,
With shot and powder matched to fourteen horses,

Coşup çocuklar sert sürüp,
Opol Dağı gibi töröye
Gönlü güzelce bağlanıp,
Ağasının gözüne
Altı bölük ordu gibi görünüp.
Kançoro ile Külçoro,
İkisi bir olup yarışıp,
Üzengileri tokuşup,
Ağasının önüne

The children riding hard and surging,
To the törö like Mount Opol
Their hearts bound fair and fast,
Before their elder's eye
Seeming like a host of six divisions.
Kançoro and Külçoro,
The two as one, racing each other,
Their stirrups clashing together,
Before their elder brother

«Atışmaya düşman çıkarsa,
Güçsüz kalır» – deyip,
İçinde ok-barutu çok heybeyi,
Özenle katlatıp,
Akborçuk'a yükletip.
Yatmaya altın büyük çadır,
Aş kaynatan el bakracı,
At bakan altı seyisi var,

«If a foe comes out to trade our fire,
He will be left strengthless» – saying,
The saddlebag full of shot and powder,
Folding it with care,
Loading it upon Akborçuk.
A great golden tent for sleeping,
The hand-kettle that boils the food,
Six grooms there are who tend the horses,

Tam yirmi beş can olup,
Oogan'a gitmekteler.
Müjde vererek varıp:
«Ay ağacığım, müjde!?
Akun Han'mış kayınbabanız,
Ayçürök'müş nikâhlınız.
Akun'un kızı Ayçürök,
Ak kuğuya dönüşerek,
Sözünü dikkatle dinleyip,
Seni pek beğenip,
Tepeye çıkıp geldiğinde,
Yiğidim, sana ulaşmış,
Karınla sertçe konuşup,
Pek gücenip gitmiş.
Ak kuğuya dönüşerek,
Zehrini, hıncını saçmış,
Akun Han'ın şehrine,
«Ararsa bulup alsın» – deyip,

Akşuñkar'ı kapıp kaçmış!
Erkeksen, er ağam,
Ezelî Çürök'ü, sunguru,
Yolunu bulup arayıp alalım,

Şaşkınsan haydi yürüyün,
Karına geri dönelim.
Er olduğun gerçekse,

Canım ağam, yürüyüver,
Âleme kargaşa salalım!
Kaynayan düşman ordusu çıkarsa,
Saldırıp mızrak uzatalım,
Kaçmadan geri dönüp vuruşup,
Ayçürök'ü alıp rahat edelim.
Talas'a konmuş obana,
Almazsak adam sayılmayız,
Ayçürök adlı nikâhlını.
Talihin esenken,
Ağa, senin talihin dağın

Full five-and-twenty souls in all,
They are on their way to Oogan.
Arriving, bringing glad tidings:
«Ay, my dear elder, glad tidings!?
Akun Khan is your father-in-law,
Ayçürök is your betrothed by nikâh.
Akun's daughter Ayçürök,
Turning into a white swan,
Listening closely to your word,
Liking you exceedingly,
When she came up upon the hill,
My brave one, she reached you,
Speaking harshly with your wife,
She went away sore offended.
Turning into a white swan,
She poured out her venom and her spite,
To the city of Akun Khan,
«If he seeks, let him find and take» – saying,
She snatched Akşuñkar and fled!
If you are a man, my brave elder,
Çürök of old, and the falcon,
Let us find a way, seek them out and take them,
If you are dazed, then come, march on,
Let us go back to your wife.
If it be true that you are a man,

My dear elder, march ahead,
Let us loose confusion on the world!
If a seething enemy host comes forth,
Let us charge and thrust the lance,
Turning back to fight, not fleeing,
Let us take Ayçürök and be at ease.
To your camp pitched on Talas,
If we take her not, we count not as men,
Your betrothed named Ayçürök.
While your fortune is yet whole,
Elder, your fortune is like the mountain's

doruğu gibi, Güm güm vurup oturup,

«Manas'ın oğlu Semetey,
Kaçırsam sungurunu,
Korkusundan Semetey
Kaptırdığı sungurunun
Farkına varamadı» – dedirtmeden,
Kırgız'dan on dört at sürüp,
Sarp yamaçlı yolu kolaçan edelim,
Hızırlı ağam, sözümü dinle,
Kız kayınına yetişip alalım!
İşe yaramazsak ölelim,
Diri gezip yürümektense,
Doğmamış gibi çöküp gidelim!
Şimdi duydum senin haberini,
Baban Manas kaplanın
Sana adayıp gittiği nikâhlını.

Kuşanıp yattığın belini,
Daha bir pekçe kuşan belini,
Yiğidim ağa, dinleyedur,
Çocuklarının sana anlattığı sözü!
Dışı kara imiş karının,
Saygı göstermeyi bilmedi,
Yaman Bakay'ın, üç hanın
Sırrını döke döke sövdü.
Bakay bahadır başta olup,
Üç hanın kaldı boynu bükük,
Uluyan it gibi büzülüp,
Öfkelenip kıstırdı,

Yiğit anam Kanıkey
Değnek ile dövdü.
Döve döve yorulup,
İki çoron usandı,
Zorluymuş bahadır ay,
Karının hırçınlığı.
Han imiş törö ağanız,
Kıyameti başlattık,

very peak, Sitting drumming boom on boom,
«Semetey, son of Manas,
Should I steal away his falcon,
Semetey out of his terror
Of the falcon that was snatched from him
Took no notice» – letting none say this,
Driving fourteen horses from the Kyrgyz,
Let us range the road of steep-sloped cliffs,
My Hızır-blessed elder, hear my word,
Let us reach the bride's kin and take her!
If we prove of no avail, let us die,
Rather than to walk about alive,
Let us collapse as though unborn!
Now have I heard your tidings,
Whom your father, tiger Manas,
Vowed to you before he went — your betrothed.
The waist you gird even as you sleep,
Gird your waist yet tighter still,
My brave one, elder, keep listening
To the word your children tell you!
Black without has your wife proved,
She knew not how to show respect,
Of fierce Bakay, of the three khans
She spilled the secrets, cursing on and on.
Bahadır Bakay at their head,
The three khans were left with bowed necks,
Cringing like a howling dog,
Wrath rising, she pressed them hard,

My valiant mother Kanıkey
Beat her with the staff.
Wearied with beating on and on,
Your two choros grew sick of it,
Hard it was, bahadır ay,
The shrewishness of the wife.
A khan is your törö elder,
We set the doomsday going,

Kıçı kucak dolusu karını
Fazlaca dövüp bıraktık!
Belayı başa sardırdık,
Akşuñkar'ı söylettik!
Vurdurmak istersen Opol yeri işte,

«Karıma dokundu» – deyip,
Bahadır, kesip atarsan biz işte!

Baş kaldıran Argın eli işte,
«Belayı etti» diye,
Baş keseceksen biz işte!
Çocuk sultan, işte hâliniz,
Yalvarsak da olmadı, badik badik,

Çok sövüp saydı nikâhlınız.
Nikâhlını dövüp bırakan

İki çoro — suçumuz bu!
Yaramaz yanı iyice sınayın,
Zavallı törö, söz dinle,
Kurutup atacaksan işte biz!
Gönderirsen sefer yolu işte,
Öfke dökeceksen törö, işte biz!»

Çocuk törö kaplan,
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş evliyan.
Manas'tan kalan boz kise,
Boynuna sıkıca dolayıp,
Heybetle kabaran yiğit aslan
Çocuklarına yalvarıp,
Törö olduğunu belli edip,
Sağ yanına Külçoro'yu,
Sol yanına Kançoro'yu,

İkisini dizine oturtup,
Ölçüsüz düşünceye dalıp,
Çocukları okşayıp:

Your wife broad of hindquarters
We beat her overmuch and left her!
We wound the bane about our heads,
We made her tell of Akşuñkar!
If you would have us struck, here is Opol's ground,
«She touched my wife» – saying,
Bahadır, if you would cut us down, here we are!
Here is the rebellious Argın land,
Saying «She worked the bane»,
If you would cut off heads, here we are!
Child sultan, behold your state,
Though we pleaded, it availed not, waddling proud,
Your betrothed cursed and reviled us much.
The ones who beat your wedded wife and left her —
Two choros — this is our crime!
Test well the wicked side of it,
Poor törö, hear our word,
If you would wither us away, here we are!
If you send us, here is the campaign road,
If you would pour out wrath, törö, here we are!»
The child törö, the tiger,
Than his father, grey-wolf Manas,
Your saint born yet more supreme.
The grey pouch left from Manas,
Winding it tight about his neck,
The valiant lion swelling in his grandeur
Pleading with his children,
Making plain that he was törö,
Külçoro at his right side,
Kançoro at his left side,

Seating the two upon his knees,
Sinking into boundless thought,
Caressing the children:

«İki eş arslanım,
Er ağanın gözü sağken,
Kara çelik hançere,
Karga yavrusu gibi hanlardan
Kalan iki çocuğa,
Karım değil ey çocuklar,
Kara canım kurban!
Çocuklar, üveyimi koyun, ocağımı alın,
Akşuñkar'ın derdinden,
İkimi koyun, birimi alın,
Ürünümü koyun, obamı alın,
İsterseniz dövdüğünüz karımı alın!».
Öfkelenip çırpınıp,
İki kula yalvarıp,
Sungurun yerini duyunca,
«Baabedin» diye haykırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Çok sevinip Semetey,
Bozkurt babası kaplan Manas

Dirilip gelmişçesine,
Ak boz kısrak tutturup,
Ay tuynaklıyı kurban ettirip,
Pek acele edip Semetey,
Kırk çiltenli Manas'tan
Kıymetli doğmuş erenin,
Babası bozkurt Manas'a
Hiç şaşmadan çekmiş yiğidin,
Altın bağlı çadırı.
Özenle katlatıp,
Ala keçeyi, azığı aşı
Akborçuk'a yükletip,
Kesime kısır emmiş tay alıp,
Azığa güzel yağ alıp,
İçmeye kızıl çay alıp,
Her donatıyı katlatıp,
Rakıyı, ekşiyi, güzel aşı
«Yolda çocuklar içsin» – deyip,

«My two matched lions,
While your brave elder's eye is sound,
To the black steel dagger,
To the two children left from khans
Like fledgling ravens left behind,
Not my wife, o children,
My black soul be the offering!
Children, leave my stepkin, take my
hearth, For the grief of Akşuñkar,
Leave my two, take my one,
Leave my produce, take my camp,
If you will, take the wife you beat!».
Raging and thrashing about,
Pleading with the two slaves,
When he heard where the falcon was,
Crying out «Baabedin»,
Calling the war-cry «Manas!»,
Semetey rejoicing greatly,
As though his grey-wolf father, tiger
Manas,
Had risen and come back alive,
Having a white-grey mare caught,
Having the moon-hoofed one sacrificed,
Semetey in urgent haste,
Of the eren born precious
From Manas of the forty çilten,
Of the brave one drawn unerringly
After his father, grey-wolf Manas,
The gold-corded tent.
Folding it with care,
The dappled felt, provisions, food,
Loading upon Akborçuk,
Taking a barren-suckled foal for slaughter,
Taking fine fat for provisions,
Taking red tea for drinking,
Folding every furnishing,
The rakı, the sour drink, the goodly food,
«Let the children drink it on the road» –
saying,

Yük eyerine yükletip.
Ok işlemez Akolpok,
Semetey'e denk kaftan,
Almambet oğlu çoronun
Terkisine bağlatıp,
Görse gönül bölünür,
Silah pusat üstünde,
Heybetle kabaran yamanı
Opol Dağı gibi görünüp,
Ardından sürüp alıp,
Ayçürök'ün âdetinden,
Kırgız'dan on dört at sürüp,
Aceleyle tez sürüp,
Yol arkadaşı ettiği yoldaşları –
Hepsi han oğulları,
Heybetle kabaran yamanın
Çürök'tedir hasreti.
Yürek çırpınıp, iç sızlayıp,
Namlı yiğit koca bahadır,
Yanında at bakmış altı seyisi,

Kazan kuran dört aşçısı,
Tam yirmi beş can olup,
Ayçürök'ün ardından,
Yiğidin Oogan'a yola koyuldu.
Baksan gönül bölünür,
Han babası Manas'a çekmiş
bozkurdun
Manas gibi nice görünüp,
Karaltıya göz diken yaramazın,
Hangi nişanını söyleyelim.
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Kaplanın soyu,
Sataşanın hakkından gelir.
O bildik gayb misali Buurul'u

Sekdirerek yürütüp,
İnsanın gönlü bölünüp,

Loading on the pack-saddle.
Akolpok that no arrow pierces,
A kaftan matched to Semetey,
Of the choro, Almambet's son,
Having it bound behind his saddle,
Seeing it, the heart is riven,
Above the weapons and the arms,
The dread one swelling in his grandeur
Looming like Mount Opol,
Driving them along behind him,
By Ayçürök's own custom,
Driving fourteen horses from the Kyrgyz,
Riding swift in urgent haste,
The comrades he had made road-fellows –
All of them the sons of khans,
Of the dread one swelling in his grandeur
His longing is for Çürök.
Heart fluttering, innards aching,
The famed brave, the great bahadır,
Beside him six grooms who had tended horses,
Four cooks who set the cauldron up,
Full five-and-twenty souls in all,
After Ayçürök,
Your brave one set out for Oogan.
Look, and the heart is riven,
Drawn after his khan father Manas,
the grey-wolf's,
Appearing so much like Manas,
Of the rascal who eyes each looming shape,
Which of his marks should we recount.
High of brow, strong of venom,
The seed of the tiger,
He deals with all who dare provoke.
That Buurul, like the hidden world made known,
Making him prance as he goes,
The heart of man is riven,

Arslan doğmuş garibin
Ruhu baskın görünüp,

Belalı bozkurdun
Düşmandan geri döndürülemez.
Koruyucusu tam dokuz,
Heybetle kabaran yamanı
Koruyup durduğu demmiş,
Kırk çilteni haykırıp,
Talihi üstün bozkurdu
Büsbütün korumaya almış.
Birinin binlik heybeti var,

Kırk çilten, Hızır İlyas,
Bahadırı çepeçevre sarmış. Onun da
sağ küreği genişmiş,
Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen insan yok.
Yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Yaradan'ın kendisi bilmezse,
Yanından gelen kişi yok.
Eskiden göçmüş aslanları
Destan ettik eğlenceye,
Yitip gitmiş bahadırın
Yaptıklarını anlatmaya.
Hunhar'ın oğlu yaramazın,
Şundan bundan söz duyup:
Baksan gönül bölünüp,
«Akun Han'ın Çürök'ü,
Bin kişilik gücü var,
Kapıp kaçırıp sunguru
Boz tepe gibi görünüp,
Alıp gitti – diye duyup,
Yaradan'ın verdiği küheylanı,
Oogan'a doğru yol tutup,
Altında Buurul hayvanı var,
Bel bel geçitler aşıp,
Kaynaşan Hıtay'ı, Mançu'yu
Tümsek tepe yerler aşıp,

Of the poor one born a lion
His spirit looming masterful,

Of the bane-fraught grey-wolf
He cannot be turned back by any foe.
His guardians are full nine,
The dread one swelling in his grandeur
It was the hour they kept him guarded,
His forty çilten crying out,
The grey-wolf of surpassing fortune
They had taken wholly in their guard.
One alone has the dread might of a thousand,
The forty çilten, Hızır İlyas,
Had wrapped the bahadır all around. His right shoulder-blade too was broad,
Much of it lies, much of it truth,
No man has seen and come back.
Half invention, half the truth,
If the Creator Himself knows not,
No person comes from His side.
The lions long since passed away
We made into epic for delight,
Of the bahadır lost and gone
To tell the deeds he wrought.
Of the rascal, son of Hunhar,
Hearing word from here and there:
Look, and the heart is riven,
«Akun Khan's Çürök,
He has the strength of a thousand men,
Snatching the falcon and fleeing,
Looming like a grey hill,
She bore it off – so hearing,
The courser the Creator gave,
Taking the road toward Oogan,
Beneath him is the beast Buurul,
Crossing pass after mountain pass,
The swarming Hıtay and Mançu
Crossing hummocked, hillocked lands,

Tek başına kırar gücü var.
Kemerli burun, yüzü boz,
Yüzyıla bedeldir işte bu,
Çocuk törö bozkurda
Dikkat etsen şaşarsın,
Bahadırın hâlini hiç sorma,
Yüzyıla fitne salacak gibi,

Ak Yaradan'ın adı uludur,
Canları türlü türlü yaratmış.
On dört yürük at koşturup,
Evliya ihtiyardan dua alıp,
Coşup gitti Semetey,

Oogan'a doğru atlanıp.
Can yoldaşı Külçoro,
Işıldayan kızıl kora benzer,
Canları türlü yaratır,
Âlemde böylesi yok gibidir.
Uzun boylu, geniş kürekli,
Er yapılı bozkurdun
Hangi hâlini söyleyelim.
Yiğit Çubak bozkurttan
Yadigâr kalan Kançoro,
Oyrot'u bozacak ermiş,
Her yanı dengeliymiş,
Bu da âleme bedel ermiş.
Birazcık kusurlu yeri var,
Kara niyetli yeri var.
Coşkuya kapılıp yol alıp,
Kolay değil, çok gidip,
Manas'tan kalan kızıl tuğu
Göğe yükseltip kaldırıp,
Eğri büğrü sular geçip,
Dolambaçlı dağlar aşıp,
Engebeli kumlar aşıp,
Nice nice yerler aşıp,
Gün kızarıp battığında,
Karı-Kıya güzeline,

He has strength to break single-handed.
Arched of nose, grey of face,
Behold, this one is worth a hundred years,
At the child törö, the grey-wolf,
Look close and you will marvel,
Ask not of the bahadır's state,
As though he would sow discord for a century,
Great is the name of the White Creator,
He has made souls of every kind.
Running fourteen swift horses,
Taking blessing from the saintly elder,
Semetey went off surging,

Mounting toward Oogan.
His soul-companion Külçoro,
He is like a glowing crimson ember,
He creates souls of every kind,
His like, it seems, is not in the world.
Tall of stature, broad of shoulder-blade,
Of the man-built grey-wolf
Which of his states should we recount.
From the valiant grey-wolf Çubak
Kançoro, left as keepsake,
A saint to rout the Oyrot,
Every side of him was balanced,
He too was a saint worth all the world.
He has a spot slightly flawed,
He has a spot of black intent.
Making way, caught up in fervor,
It is not easy — riding far,
The crimson banner left from Manas
Raising, lifting to the sky,
Crossing crooked, winding waters,
Crossing labyrinthine mountains,
Crossing rugged, broken sands,
Crossing many and many a land,
When the sun sank down glowing red,
At the fair place of Karı-Kıya,

Döndü bahadır konmaya.
Horoz gibi çalımlı yiğit aslan,
Elini arkasına alıp,
Yorulmuşçasına içini çekip,
Hülyalara dalıp bozkurdun,

The bahadır turned to make his camp.
The valiant lion, strutting like a rooster,
Folding his hands behind his back,
Sighing as if grown weary,
The grey-wolf sinking into reveries,

Can yoldaşını çağırıp,
Taş ocaklığını dizdirip,
Taş ocaklığın üstünde
Can kazanını kaynatıp,
Çevresini ağla ördürüp,
Tunçtan yapılmış kazığı
Yere sağlam diktirip,
Var dünyayı serdirip,
Eyerini aldırıp Buurul'u
Gerili ipe bağlatıp.
Geyik misali Buurul'u
Özenle kumda debelendirip,
O kazıktan ayrıca,
Özenle bağlatıp.
İpek bağlı altın çadırı Şakır şukur, şenlikle
Törösü yalnız yatsın diye,
Rüzgârlı yere kurdurup,
Baştan başa dür* döşeği
Yere kalın serdirip,
Belalı bozkurda
Yanaşıp düşman gelemez,
Sağ elinde bahadırın
Gümüş yanaklı aybalta,
Sol yanında bahadırın
Altın kaplı can kesesi.
Âleme bedeldir gök alınlı yiğit,

Calling his soul-companion,
Having the stone hearth set in line,
Upon the hearth of stone
Setting the soul-cauldron on the boil,
Having a net woven round about,
The picket-stake wrought of bronze
Having it driven firm into the ground,
Having all the world spread out,
Having Buurul's saddle taken off,
Tying him to the stretched-out rope.
Buurul, like unto a deer,
Letting him roll with care upon the sand,
To that stake besides,
Having him bound with care.
The gold tent with silken cords Clitter-clatter, in festive cheer
That his törö might lie alone,
Having it pitched where the wind blows,
The dür bedding, end to end,*
Having it spread thick upon the ground,
To the bane-fraught grey-wolf
No foe can come drawing near,
In the bahadır's right hand
The silver-cheeked moon-axe,
At the bahadır's left side
The gold-plated soul-pouch.
Worth all the world is the grey-browed brave,

Süsü elden bir başka.
Can kazanını kaynatıp,
Var dünyayı serdirip,
Şen şakrak bozkurdun,
Sofrayı donatıp,

His adornment is a thing apart.
Setting the soul-cauldron on the boil,
Having all the world spread out,
Of the merry, jovial grey-wolf,
Arraying the feast-cloth,

Var dünyayı getirtip,
Besili kuzuyu, kısır tayı
Doğrayıp kestirip,
Şekeri kar gibi kütürdetip,
Sarı yağdan avuçlayıp,

Having all the world brought in,
The fattened lamb, the barren foal
Having them cut and carved,
Crunching sugar white as snow,
Scooping yellow butter by the handful,

Şekeri kar gibi kemirtip,
Balı su gibi içirtip,
Kazı kesip, yele yağı yiyip,
Bala banıp ekmek yiyip,
Zavallı anam Kanıkey,
Kadir bilen kadındır,
«Yola çıksa gerek» – deyip,
Bütün aklını seferber etmiş,
Geniş Talas'ın boyunda
Genç kısraklar bağlatmış,
İmbik rakısını hazırlatmış,
«Oğlum yolda içsin» – deyip,

Gnawing sugar white as snow,
Drinking honey down like water,
Cutting kazı, eating mane-fat,
Dipping bread in honey, eating,
My poor mother Kanıkey,
She is a woman who knows worth,
«He is bound to take the road» – saying,
She marshaled all her wit,
Along the broad Talas
She had young mares tethered,
She had still-drawn rakı made ready,
«Let my son drink it on the road» – saying,

Genç kısrağın bal kımızından,
Bundan rakı kaynatmış.
Fazlasıyla koyup durup,
Sefere giden can kabını
Doldurarak tan döküşüp,
Rakı içip kızışıp,
Dirseğe yaslanıp uyku alıp,
Kestirip rahat bulup,
Yatıp yanbaşı uyuşturup,
Yan gelip uykuya kanıp,
Tulparları otlatıp,
Tanın buz gibi yeli uğuldayıp,
Otların başı kıpırdayıp,
Tanda öten kuşlar cıvıldayıp,
Yer yarılıp açılıp,
Alacakaranlık sisin hepsi
Dört bir yana saçılıp,
Dünya yüzüne baksa,
Ayna gibi aydınlık açılıp,
O zaman bozkurt Semetey,

From the young mare's honeyed kumis,
From this she brewed rakı.
Pouring in ample measure,
The soul-flask bound for the campaign
Filling it up to overflowing,
Drinking rakı, growing flushed,
Leaning on an elbow, taking sleep,
Dozing off and finding ease,
Lying till their flanks grew numb,
Stretched at ease, drinking their fill of sleep,
Grazing the tulpars,
The dawn's ice-cold wind moaning,
The heads of the grasses stirring,
The dawn-crying birds a-twitter,
The earth splitting, opening wide,
All of the twilight mist
Scattering to the four winds,
If one looked on the world's face,
Brightness opening like a mirror,
Then the grey-wolf Semetey,

Eğlenceye destan söyleyip,
Yolcu giden yiğit er,
Şimdi dürbün tuttu görmeye.

Chanting epic for delight,
The valiant man upon his road,
Now held the spyglass up to see.

SEMETEY'İN ÜRGÖNÇ'TE YATAN AYÇÜRÖK'E DOĞRU DÜRBÜN TUTUŞU

SEMETEY TURNS THE SPYGLASS TOWARD AYÇÜRÖK WHO LIES AT ÜRGÖNÇ

Çatal kaş gibi yalçın kayaya,
At yürümez sarp yere,
Agınek'in beline,
Yaya* yürüyüp eğlenmeye,
Oogan'ın şehrini görmeye,
Coşup törö kaplan,
Yerinden oynamaz yiğit aslan,
Özleyip çocuk Semetey,
Çürök'ü görebilmek için,
Divaneye dönmüşçesine,
İçi daralıp bozkurt, akşam olup,

To the sheer crag like a forked brow,
To the steep place where no horse can walk,
To the pass of Agınek,
To go afoot and take his pleasure,*
To see the city of Oogan,
Surging, the törö tiger,
The valiant lion whom none can shift,
Yearning, the child Semetey,
That he might set eyes on Çürök,
As one turned to a madman,
The grey-wolf, heart grown tight, evening falling,

Babası Manas'tan kalan büyük dürbünü
Karşı koyacak can kalmadan,
Yeryüzüne tutmaya,
Akun'un kızı Ayçürök'ten,
Ondan haber almaya,
Bele çıkıp bel bağlayıp,
Peri soylu gibi salınıp,
Bele çıkıp geldiğinde,
Yiğidin hâlini hiç sorma.
Önünde kara taş,
Çevresi tavulga, ırgay karışık, Yakut taştan yontturulmuş,
Eyer kaşı gibi yalçın taş,
Asil bozkurt dönenip,
Üstün doğmuş garibin,
Arslan gibi doğrulup.
Her türlüsünü anlatmak zor iş,
Öte dünyaya göçen Manas'tan

The great spyglass left from his father Manas No soul left to withstand him,
To train upon the face of the earth,
Of Akun's daughter Ayçürök,
To gain some tidings of her,
Climbing the pass, binding his hope,
Swaying like one of peri stock,
When he came up upon the pass,
Ask not of the brave one's state.
Before him a black stone,
Around it spirea and ırgay mingled,
Hewn out of ruby stone,
A stone sheer as a saddle-bow,
The noble grey-wolf turning about,
Of the poor one born supreme,
Rising upright like a lion.
To tell its every kind is a hard task,
From Manas, who passed to the world beyond,

Yadigâr kalan çok eşya,

Many things left as keepsakes,

O eşyanın içinde
En namlısı büyük dürbün.
Çapa ağızlı geniş dürbün,
Bir kulaç boyu büyük dürbün.
Çekilse kulaç kulaç uzayan,
İçi ateş gibi kızaran,
Altından yapılmış sapı var,
Asil anan Kanıkey:

Among those things of his
The most famed is the great spyglass.
The wide spyglass with hoe-shaped mouth,
The great spyglass one fathom long.
Stretching fathom on fathom when drawn,
Its inside glowing red like fire,
It has a handle wrought of gold,
Your noble mother Kanıkey:

«Sefere alıp git» – deyip,
Boy muskası gibi kılıfı var,
Kararıp içi dumanlanmış,
Kaplanın büyük dürbünü,
Bakan kulu sevindirirdi.
Haberin var mıdır bilmem,
Han babası Manas Han,
Hani, Kokon'daki hocayı*
Ezip hor tuttuğu çağda,
Bukar'daki muñçuyu*
Bozup aldığı çağda,
Çiğneyip durduğu çağda,
Ahaliyi Han Manas
Egemenliğinde tuttuğu çağda,
Ancıyan'ın öte yanı,
Namangen'in beri yanı,
Kokon Hanı'nın koltuğu,
Ay gibi sarı bozkırda,
Yağmalayıp çekip almıştı.
Camını taktırmış,
Sapına altın gerdirmiş,
Azıcık yerini onartsa,
Yılkıdaki bin kısrağı
Bölökbay'a bildirmiş.
Dört kez çevirip bursa,
Camı ayrı ayrı bölünen,
Adamakıllı dikip baksa,
Yedi günlük uzaklık
Yedi urgan boyu görünen.
Kaplanın büyük dürbünü,

«Take it with you on campaign» – saying,
It has a case like a body-amulet,
Its inside darkened, clouded dim,
The tiger's great spyglass,
It would gladden the servant who looked.
I know not if you have heard the tale,
His khan father, Manas Khan,
Why, when the hoca of Kokon*
He crushed and held in scorn,
When the muñçu of Bukar*
He routed and took away,
In the days when he trampled on,
When the people Khan Manas
Held beneath his sovereign sway,
The far side of Ancıyan,
The near side of Namangen,
The Khan of Kokon's armpit-hold,
On the steppe yellow as the moon,
He had plundered it and wrested it away.
He had its glass set in,
He had gold stretched over its handle,
Were but a little of it mended,
The thousand mares among the herds
He made known to Bölökbay.
Turned and twisted four times round,
Its glass dividing pane by pane,
If one set it firm and looked,
A distance of seven days
Appearing seven lasso-lengths away.
The tiger's great spyglass,

Makarasını çevirip,
Gerçek gözüne götürüp,
Burgusunu çevirip,

Turning its reel about,
Raising it to his true eye,
Turning its screw about,

Yana eğilip dürbün tutup otururken,

While leaning aside, holding the spyglass, sitting there,

Hikâyesi işte şöyledir,
Tam kıvamına getirerek,
İyice tutup oturarak,
Gönlüne doldurarak,
O ünlü Akun hanının
Şehrini görüverdi işte,
Ahalisi ne türlüyse
Hepsini görüverdi işte.
Süsünü fazlasıyla takınmış,
Kırkma sakal, takma saç,
Deveye yükünü yükletmiş,
Kervancıların gezdiği sık bağlık, Çatra patra dili var,
O taraf biraz aksidir.
Sart'a çalar bir halk imiş,
Adına Oogan derler imiş.
Paçaları savrula savrula,
Alaca bulaca şalvarı var,
Tam altmış terki bağında
Bıçağının kını var.
Açık gömlek, çıplak göğüs,
Pahalıca yemeği var.
Orak burunlu, kara gözlü,
Türlü türlü halkı var,
Dikkat etsen Oogan'ın
Bir başka türlü görkü var,
Bunu vurup yağma edip,
Yazın kızgın çillesinde
Kazan gibi kara börkü var.
File yükletip altın alıp,
Eşeği, katırı, atı var,
Nice türlü alpı var,

Its tale, behold, runs thus,
Bringing it to perfect focus,
Holding it firm as he sat,
Filling his heart with the sight,
Of that famed khan Akun
He caught sight of the city, behold,
Whatever kind its people were,
He beheld them all at once, behold.
Decked out in excess of finery,
Clipped beards and false hair,
Their loads laden upon camels,
Dense orchards where the caravaneers roam, A garbled, broken tongue they have,
That land is somewhat contrary.
A folk that takes after the Sart,
Oogan, they say, is their name.
Their trouser-legs flapping and flapping,
Motley parti-colored shalwars they have,
On full sixty saddle-thongs
They bear the sheaths of their knives.
Open shirts and naked chests,
Costly food they have.
Sickle-nosed and black-eyed,
Peoples of every kind they have,
Look closely, and the Oogan
Have a splendor all their own,
To strike this place and plunder it,
In the burning dog-days of summer
Black börks like cauldrons they have.
Loading gold on elephants,
Donkeys, mules, and horses they have,
Batyrs of many a kind they have,

Bol kaftanlı, kara gözlü
Nice türlü halkı var,
O Oogan'ın hanı imiş,
Kutlu, kerametli bir can imiş,
İhtiyar Akun, o muhterem.
Köşe köşe bucaklanmış, Karşısından girilse
Pus çöküp uçları sivrilmiş,
Oogan hayli şehir imiş,
Doğrulup dürbünü bir tutsa,
İşte öyle halkı var imiş.
O Oogan'ın yurdunda
Ak sarıklı molla var,

Wide-kaftaned and black-eyed,
Folk of many a kind they have,
He was khan of that Oogan,
A blessed soul of wondrous grace,
Old Akun, that venerable one.
Cornered nook on nook it stood, If one should enter facing it,
Mist settling, its spires sharpened,
Oogan was a mighty city,
Straightening, one hold of the spyglass,
Such indeed were the folk it had.
In that land of the Oogan
There are mullahs in white turbans,

Alaca kaftanlı hoca var.
Ahalisi var, hanı var,
Nice türlü canı var.
Yokmuş Akun'un hiçbir derdi,
Hazinesini bekleyen
Nar devesi gibi kara pehlivanı.
Pehlivanının türlüsü var,
İlginçmiş bu yurt.
Müslümanın dini var onlarda.
Kara aygır gibi hırslanıp,
Bu Oogan halkının
Kadına düşkün bir yanı var.
Beşik görmeden elde büyümüş,
Havan gibi uzun kafası var,
Kızıl kişmişten, kuru üzümden,
Adına Oogan derler imiş,
Zayıfça bir halk imiş.
Dün, han babam Manas sağken,

Khojas in motley kaftans there are.
It has its people, has its khan,
Souls of many a kind it has.
Akun had not a single care,
Guarding over his treasury,
A black pehlivan like a nar camel.
Strongmen of every kind he has,
A curious land was this.
The Muslim faith they hold.
Lusting like a black stallion,
This Oogan people
Has a weakness for women.
Raised in arms, no cradle known,
Heads long as mortars they have,
Of red kishmish, of dried raisins,
Oogan, they say, is their name,
A feeble sort of folk they were.
Yesterday, while my khan father Manas lived,

Ganimetine fil alıp,
Kara gözlüden bin cariye alıp,
Akın etmeleri yerinde imiş,
Zayıfça bir yer imiş,
Dişileri hakikaten güzel,
Söyledikleri doğru imiş.

Taking elephants for his spoils,
Taking a thousand black-eyed slave-girls,
It was fitting that he raided them,
A feeble sort of place it was,
Their women truly beautiful,
What they said was true indeed.

Düşman oluversek birbirimize,
Saldırıp savaş açıversek,
Hepsini kırıp geçirecek gibi,
Kahrına dokunsa Kançoro
Hanlarını bağlayıp alacak gibi.
Bakay hanın Baytaylak'ı
Hepsini ganimet edecek gibi.
Sarıkan'ın Kalık'ı

Kapışmaya girse kıracak gibi.

Camgırçı'nın Şayımbet'i
Boy ölçüşüp görecek gibi,

Ansızın çarpışmaya girsek,
Kazara vuruşmaya girsek,
Kendim girip nara atsam,
Yüreği düşüp ölecek gibi,

Şu kahrolası cılız yurt
Kıyamet yüzünü görecek gibi.
Pek güçsüz bir halk imiş,
Adına Oogan derler imiş.
Dört köşe yapılmış evi var,
Yuvarlak yapılmış ekmeği var,
Türlü türlü gösterip
Allah Teâlâ kudretiyle
Yaratmış imiş adamakıllı.
Şehirden umudunu kesip beyin,
Yana eğilip dürbün tutup oturarak,
Tam kıvamına getirip,
Yamaca doğru tutup oturarak,
Gönlüne doldurarak.
Sağa bir halka çizip çevirip,
Opol'a doğru yöneltip,
Rahatça yerleşip beyiniz,
Semer kaşı gibi dikilip ansızın,
Ejderha gibi kıvranıp,
Ak kaplan gibi pusuya çöküp,

Should we turn foes to one another,
Should we attack and open war,
As if to cut them down entire,
Should his wrath be stirred, Kançoro
Would bind and take their khans, it seems.
Khan Bakay's Baytaylak
Would make spoils of them all, it seems.
Sarıkan's Kalık

Would crush them, should he close in combat.

Camgırçı's Şayımbet
Would try his measure against them, it seems,

Should we plunge to sudden battle,
Should we chance into the fray,
Should I charge in myself and roar,
Their hearts would drop, they'd die, it seems,

This wretched puny land
Would see the face of doomsday, it seems.
A most feeble folk they were,
Oogan, they say, is their name.
Houses built four-cornered they have,
Bread baked round they have,
Displaying every varied kind,
By the might of God Most High
He created them thoroughly and well.
The bey, his hope cut off from the city,
Leaning aside, holding the spyglass, sitting,
Bringing it to perfect focus,
Holding it toward the hillside, sitting,
Filling his heart with the sight.
Sweeping a circle to the right,
Turning it toward Opol,
Your bey settling at his ease,
Rising sudden like a saddle-bow,
Writhing like a dragon,
Crouching in ambush like a white tiger,

Salınan yiğit, o kahraman er,
Coşkuya kapıldı o aslan.
Ansızın öfkelenip,
Kaplanın dürbününü
O güzel göze dayayıp,
Geniş Opol'un çıkıntısına,
Uzanan dağın burnuna,
Dokuz yolun kavşağına,
Börü-Koy'un çevresine,
Ok-Kıya'nın düzlüğüne,
Çoñ-Ürgönç'ün boyuna,
Şimdi dürbün tuttu işte.

The swaggering brave, that hero true,
That lion was seized with fervor.
Flaring sudden into wrath,
The tiger set his spyglass
Against that fine eye of his,
At broad Opol's jutting spur,
At the nose of the stretching mountain,
At the crossing of nine roads,
At the environs of Börü-Koy,
At the flat of Ok-Kıya,
Along the Çoñ-Ürgönç,
Now he trained the spyglass, behold.

Akan suyun boyunda
Akun'un kızı zavallıyı
Beyin adamakıllı görüverdi işte.
Rakıya ve kadına
Nefsi zayıf o bozkurdun,
İyice gözünü dikti işte,
Otuz gelin, otuz kız
Ortasında Çürök'ün
Kendisini görüverdi işte.
Kargaşayı başlattı,
Kara bahtlı beyin hırsla yutkunup,
Ayçürök'ü gördüğünde
Ölüp gidecek gibi oldu:
«Vay be, Bukar'dan kadın
aldım» diye
Düşünüp durmuşum meğer,
Kadın almadan, vay be,
Bekâr gezmişim meğer».
Otuz gelin, otuz kız
Oyuna dalıp kıvır kıvır,
Ortalarında Ayçürök
Gelincik çiçeği gibi parıldayıp,
Dar gömlek, samur kürk,
Eteği çıkıp görünüp,
Beyin gönlü yumuşayıp,
Gönlü fena bölünüp,

Along the flowing water
Akun's daughter, the poor dear,
The bey saw her full and clear, behold.
For strong drink and for women
That grey wolf, weak of flesh,
Fixed his gaze full hard, behold,
Thirty brides and thirty maidens,
In their midst, Çürök —
Her very self he saw, behold.
The turmoil now began,
The black-fated bey gulped with desire,
When he beheld Ayçürök
He felt as though he'd die outright:
«Ah me, from Bukar a wife
I took,» so thinking,
I had gone on believing, it seems,
Having taken no wife at all, ah me,
I've wandered a bachelor, it seems».
Thirty brides and thirty maidens
Lost in play, twirling and twisting,
In their midst Ayçürök
Gleaming like a poppy-flower,
Tight shift and sable fur,
Her hem slipping into view,
The bey's heart softening,
His heart sorely torn,

Gördükçe Ayçürök
Mücevher taşı gibi görünüp.
Yeşil alaca, pudra allık
O Çürök yengenin
Göğsünde görünüp,
Gördükçe yutkunup,
Beyin gönlü bölünüp.
Süslenip kuşanıp,
Beriye vurur gibi salınıp,
Başında altından yapılmış takke,
Süsü herkesten bir başka,
Akun'un kızı, o işvebaz.
Hanın kızı, bahtı kara,

The more he gazed, Ayçürök
Seemed a very gem to him.
Green motley, powder and rouge,
On that yenge Çürök's
Bosom showing plain,
Gulping the more he gazed,
The bey's heart torn in two.
Adorned and girded fine,
Swaying as if drawing near,
On her head a cap wrought of gold,
Her finery beyond all others,
Akun's daughter, that coquette.
The khan's daughter, black of fate,

İlginç oyuna, eğlenceye
Dalmaz mı ki acep, diye,
Şu Çürök kız uğruna
Dünyanın cefasını
Çekmez mi ki acep, diye,
Her türlü kaza ve buyruğu
Görmez mi ki acep, diye,
Çürök'le sarmaş dolaş olup
Ölmez mi ki acep, diye,
Her eğlenceye, her zevke
Dalmaz mı ki acep, diye,
Çürök'le sarmaş dolaş olup
Yatmaz mı ki acep, diye,
Hey gidi vefasız yalancı felek!
Bukar'a gitti haberim,
Benim küheylanım, atam sağ olsa,
Opol'a ulaşıp gelir, diye,
Önceden alacağım eşimin
Babasını Tanrı'nın gençliğinde
Almış olması kahrolsun,
Çocuğun babadan küçük yaşta
Kalmış olması kahrolsun!
Nice sürünüp gezmiş zavallı can,
Bulamadan dolaşmışım meğer
Talas'taki Kırgız obamı.

Into curious play and revel
Will he not plunge, I wonder, saying,
For the sake of this maid Çürök
All the torments of the world
Will he not endure, I wonder, saying,
Every mishap and decree
Will he not undergo, I wonder, saying,
Entwined in Çürök's embrace
Will he not die, I wonder, saying,
Into every revel, every delight
Will he not plunge, I wonder, saying,
Entwined in Çürök's embrace
Will he not lie, I wonder, saying,
Ah, faithless, lying fortune!
My tidings went to Bukar,
My courser, were my father alive, Would
reach Opol and return, saying,
The wife I was to take before,
That God, in his own youth, her father
Should have taken — a curse upon it,
That the child at a tender age
Should be left fatherless — a curse upon it!
Poor soul that crawled and wandered long,
I roamed, it seems, and never found
My Kırgız camp in Talas.

Almadan gezmişim meğer
Ayçürök gibi eşimi.
Temirkan'ın şehrine
Sürgün düşmesi kahrolsun,
Dengini bulup alamadan,
İşin doğrusunu yapmamışım!»
Bey böyle yanıp yakılıp durdu,
Çürök'ü görüp mest oldu.
Şimdi anlatıverelim
Ayçürök'ün yaptığını.
İki türlü sözü var,
Halk arasında tartışmalı yeri var.
Kimi insan söz eder:
«Perinin kızıdır Çürök, diye,
Belli soydan doğmuş bahtsız,

I wandered, it seems, and never took
A wife like Ayçürök for my own.
To Temirkan's city
A curse upon that fall to exile,
Never finding, taking my equal match,
I failed to do the rightful thing!»
So the bey burned on, lamenting,
Seeing Çürök, he was entranced.
Now let us go and tell
Of what Ayçürök had done.
Two tellings of her tale there are,
Among the folk a point disputed.
Some among the people say:
«Çürök is a peri's daughter, saying,
Born of noted stock, the luckless one,

Halkına saldı kargaşa, diye,
Mediyan'ın belinden,
Perilerin oynadığı yerden,
Yiğit Akun, o seçkin er,
Seksen pehlivan yoldaş alıp,
Ava gittiği yerden
Bulup almış Çürök'ü» diye.
Kerameti bir başka,
Gerinip salınan Çürök, o seçkin dilber,

O gerekli yengen bilmiş ki:
«Kaplan bey, kan içicim
Gelir elbet» deyip durmuş.
«Ardından sürüp gelip,
Akşuñkar'ın derdinden,
Coşup kudursa kaplan,
Coşup kudursa kaplan,
Hepimizin köküne birden erer» diye,

Her yaptığıyla baştan beri
Herkesi geride bıraktığı çağ imiş,
Kaba güvey beyini
O yaman Ayçürök'ün

She loosed turmoil on her people, saying,
From the pass of Mediyan,
From the place where peris play,
Brave Akun, that man elect,
Taking eighty strongmen for companions,
From where he went a-hunting
He found and took Çürök» they say.
Her wonder-grace is all her own,
Stretching, swaying Çürök, that beauty elect,

That needful yenge of yours knew well:
«The tiger bey, my drinker of blood,
Will surely come,» she kept saying.
«Riding hard upon the trail,
For the grief of Akşuñkar,
If the tiger rage and run mad,
If the tiger rage and run mad,
He will reach the root of us all at once,» saying,

In all she did, from the very first,
It was the season she outstripped them all,
Her rough bridegroom bey
That formidable Ayçürök —

Karşılamaya çıktığı çağ imiş.
Gelenlerden söz duyup,
Bilgelerden pek duyup,
«Rakı ile kadından
Ayköl'ün oğlu Semetey
Ölüp gider» diye duyup,
Bunu duyan Ayçürök,
Kadınlar alıp, usta eller alıp,
Pudra allık sürünmüş
Fazlasıyla güzel kızlar alıp,
Akun hanın şehrinde
Bir kişiye bildirmeden,
Bir kişiye sezdirmeden,
Oogan'dan seçip kız alıp,
Hiç çekinmedi Ayçürök:
Kızıl yüzlü, nurlu olandan,
Kırmızı gömlekli, ince belli,

Salınıp süzülen güzelden,
Böylesinden seçip her gün alıp,
Görenin gönlünü bölen,
Bin kızdan seçip birini alıp, Bundan seçip birini alıp,
Oyunda şen, cilveli,
Kırıtarak yorga yürüyüşlü,
Ondan seçip birini alıp,
Süsleyerek saçını örenden,

Yiğit ile salınıp gezenden,

Nice zevk görmüş olandan,
Görmüş geçirmişten seçip birini alıp.
Göz açıp kapayıncaya dek,
Özenle saçını örenden,
Yiğit ile çok oynamıştan,
Her işte usta kesilip,
Karşılık verip alışandan,
Özenle seçip birini alıp,
Bundan seçip birini alıp.

It was the season she went out to meet him.
Hearing word from those who came,
Hearing much from the wise,
«From strong drink and from women
Semetey, son of Ayköl,
Will perish,» so she heard,
Ayçürök, hearing this,
Taking women, taking skilled hands,
Powdered and rouged,
Taking maidens fair beyond measure,
In Khan Akun's city
Telling not a single soul,
Letting not a soul suspect,
Choosing maidens from the Oogan,
Ayçürök never flinched at all:
From the red-cheeked and radiant,
Red-shifted, slender-waisted,

From the beauty swaying, gliding,
Choosing such a one each day,
One who cleaves the gazer's heart,
Choosing one from a thousand maidens,
Choosing one from among these,
Merry at play, coquettish,
Mincing with an ambler's gait,
Choosing one from among those,
From those who braid their hair with adornment,
From those who stroll and sway with young men,
From those who've known many a pleasure,
Choosing one well-seasoned in the world.
In the blinking of an eye,
From those who braid their hair with care,
From those much sported with young men,
Grown master of every art,
From those who give and take reply,
Choosing one with fondest care,
Choosing one from among these.

Yüksük ağızlı, mahmur gözlü,
Tutsan elde durmayan,
Kadir bilen uysal olandan,
Kadınlardan bambaşka,
Pek şen, yaman olandan
Ondan yengen birini alıp,
Yüksük ağızlı, süzgün gözlü,
Delikanlıyı görünce, o kahrolası,

İçli içli türlü söz söyleyenden,
Böylelerinden birini alıp,
Koşan tazı göğüslü,
Av tazısı gibi bakışlı,
Boynu uzun, mahmur gözlü,
Bundan seçip birini alıp.
Görende gönlü bölünen,
Ünlü güzel, yüzü ay gibi,
Yamanından seçip birini alıp.
Anası gelse koşup çırpınarak,
Geniş soluklu, gür sesli,
Gerdanı dolgun, boynu kalın,
Çadırı sıkıca yükleyenden,
Urganı sağlam çekenden,
Kadından çıkma yaman olandan,
Güm güm yürüyen pehlivandan,

Bundan seçip birini alıp.

Memesi göğsünden görünen,
Sarı altından kordon takıp
Özene bezene saçını örenden,

Ondan seçip birini alıp.
Delikanlılarla çok gezip
Usta olmuş görmüş geçirmişten,
Sen ben deyinceye dek
İş bitiren becerikliden,
Ondan seçip birini alıp.
Mayası sağlam şen olandan,

Thimble-mouthed and languid-eyed,
Who stays in no hand that holds her,
From the meek who know one's worth,
Quite unlike all other women,
From the merry and the fierce,
Your yenge choosing one of those,
Thimble-mouthed and melting-eyed,
Who at sight of a young man — the minx!
—

From those who murmur tender words,
Taking one of such as these,
Chested like a running hound,
With the gaze of a hunting hound,
Long of neck and languid-eyed,
Choosing one from among these.
Whose sight cleaves the gazer's heart,
A famous beauty, moon-faced,
Choosing one from the fiercest of them.
Though her mother come running, flailing,
Broad of breath and full of voice,
Full-throated and thick of neck,
From those who load the tent down tight,
From those who haul the rope down firm,
From the formidable born of woman,
From the strongwoman thudding as she walks,
Choosing one from among these.

Whose breast shows from her bosom,
Wearing a cord of yellow gold,
From those who braid their hair with loving pains,
Choosing one from among those.
Having roamed much with young men,
From the seasoned grown expert,
Before you could say "you" and "I",
From the deft who gets things done,
Choosing one from among those.
From the merry of sound mettle,

Utanıp sıkılmayan açıkgözden,

Daha dün geyik gibi serpilmiş,
Ayağına saçı dolanan,
Maral gibi serpilip büyümüş,
Başına saçı dolanan,
Akıl bilen başı alıp.
Pek güzel genci alıp,
Gelinlerden endamlı ustayı alıp,
Gençlerden fazlasıyla güzel kızı

alıp,
Opol Dağı'nın düzlüğüne,
Çoñ Ürgönç'ün boyuna,
Toplanıp oyun kurmaya,
Büyük tutkuymuş, o kahrolası,
Beyini karşılayıp almaya.
Tek bir kişi çıkmasın diye
Kale kapısının ağzını kilitleyip,
«Gitmeyin» diye kızlarını
Çığlık çığlığa engellese de,
Çürök anasını payladı.
Geniş vadi, pınar, dik yamaç,
Endamlı, o yüzü kara,
Gerinip salınan Çürök, o işvebaz.
Altın kenarlı çadırı,

Han Akun'un hazinesi,
Hazinenin içinden
Altmışını katlatıp,
Ak buğraya yükletip,
«Yamanım, beyim yesin» diye Gönlü
iyice kandırıp,
Türlü türlü pişmiş nice aş.
Atlastan, ipek yorgandan
«Susuzluğu kanıp içsin» diye
Altmışını o Çürök
Kişmişten çekilmiş rakı, aş,
Sıra sıra serdirip.

From the sharp-eyed knowing no shame nor shyness,
But yesterday sprung up like a deer,
Her hair entwining round her feet,
Grown and flourished like a maral doe,
Her hair entwining round her head,
Taking the head that knows good sense.
Taking the fairest of the young,
Taking from the brides the shapely adept,
From the young, the maiden fair beyond measure
taking,
To the flat of Mount Opol,
Along the Çoñ Ürgönç,
To gather and set up their play,
A great passion it was, the minx,
To go and meet and take her bey.
That not a single soul go out,
She locked the mouth of the fortress gate,
«Do not go,» — her daughters,
Though she barred them, shrieking loud,
Çürök scolded her own mother.
Broad valley, spring, and steep hillside,
Shapely, that black-faced one,
Stretching, swaying Çürök, that coquette.
Her tent with borders of gold,

Khan Akun's treasury —
From within the treasury,
Having sixty of them folded,
Loaded on a white bull-camel,
«Let my fierce one, my bey, eat,» saying,
Sating his heart full well,
Many a dish cooked every way.
Of satin and of silken quilts,
«Let him drink his thirst to slaking,» saying, Sixty of them that Çürök
Raki drawn from kishmish, food,
Had spread out row on row.

Kaymakla pişmiş tane alıp,
«Coşarsa giyiverir» diye,
İçecek diye pahalı çay alıp,
Ok geçmez zırhı
Kesim için kısır emmiş tay alıp,
Özenle süsleyip donatıp,

Bağlatmadan tayı serbest alıp,
O yaman deli Ayçürök,
Hizmet edip sunmaya
Ünlü Oogan şehrinden
Altmış yiğit yanına alıp,
Gelip konduğu konak yeri
Ak-Kıya'nın düzlüğü imiş,
Çoñ-Ürgönç'ün boyu imiş.
Görenin gözünü doyurup,
Alacakaranlıkta şeytan göçmüş gibi.
Yemyeşil çayır çimene
Pek değerli halıdan
Altmışını serdirip,
Halısının türlüsü öyle ki
Kırk yıl suda ıslansa
Kenarı zerrece solmaz,
Seksen yıl suya atılsa,
«Kul dediğin böyleymiş» diye,
Dağılıp çürümez asla.
Görende gönül bölünüp,
Altmış kadar halıyı
Alıp yayıverdiğinde
Cennetin görünüşü belirip,
Görüp de yutkunup,
Bozkurdun gönlü bölünüp,
Akun'un kızı Çürök'ün
Peri soylu gibi görünüp.
Beyinizin gözüne
Alaca sinek uçuşur göründü,
Erken dediği söz geç olup, Akun han ele belli han,
Akun'un kızı Çürök'e

Taking grain cooked with cream,
«If he rages he may don it,» saying,
Taking costly tea for drink,
The armor no arrow pierces,
Taking for slaughter a foal that suckled a barren mare, Adorning and arraying it with care,
Taking the foal free, untethered,
That fierce mad Ayçürök,
For service and for offering,
From the famed Oogan city
Taking sixty braves beside her,
The halting-place where she came to camp
Was the flat of Ak-Kıya,
Was along the Çoñ-Ürgönç.
Feasting the eye of all who saw,
As if devils had migrated in the dusk.
On the green, green meadow-grass,
Of carpets most precious
She had sixty spread,
Such was the kind of her carpets
That soaked forty years in water
Their border fades not one whit,
Cast eighty years in water,
«So this is what they call a slave,» saying,
They never fray nor rot at all.
The gazer's heart cleft at the sight,
Those sixty-odd carpets,
When she took and spread them out,
The look of paradise appeared,
Seeing it, he gulped,
The grey wolf's heart was cleft,
Akun's daughter Çürök
Seemed of peri lineage.
Before your bey's eye
Motley flies seemed to flit,
The word he called early came late, Akun khan, a khan known to all,
To Akun's daughter Çürök

	Sarmaş dolaş olmaya,	*To be entwined in her embrace,*
	Hemen yetişip varmaya,	*To hasten and reach her at once,*
	Aslan bey Semetey'in	*Lion bey Semetey's*
	İki gözü dört oldu.	*Two eyes turned to four.*
	Altmış kadar çadırı	*Those sixty-odd tents*
	Güzelce sıra sıra kurdurup.	*She had pitched fair, row on row.*
	Yiğit heveslenip varmasa,	*If the brave go not with eager heart,*
74380	İnsanın ocağı sönmüş gibi,	*It is as if one's hearth had died,*
	Her endamına bakılsa,	*Regard her every graceful line,*
	Akun'un kızı bu Çürök,	*Akun's daughter, this Çürök,*
	Bey yan gelip baksa,	*Should the bey but glance aside,*
	Otuz gelin, otuz kız	*Thirty brides and thirty maidens*
	Oyun başlatıp dökülüp,	*Pouring forth to start the play,*
	Ortalarında Ayçürök	*In their midst Ayçürök*
	Çolpan yıldızı gibi görünüp,	*Shining like the morning star Çolpan,*
	Süt de kımıran da şaşakalıp,	*Milk and kımıran alike astounded,*
	Yiğidin gönlü bölünüp,	*The brave one's heart was cleft,*
74390	Süzülüp duran o dilberin	*That beauty gliding on and on,*
	Huyu bir hoş görünüp,	*Her manner seeming passing sweet,*
	Uzanıp salınarak yürüyüp ışıldayıp,	*Walking stretched and swaying, glimmering,*
	Altmış düğme, kırk anahtar	*Sixty buttons, forty keys,*
	O yaman güzel dilberin	*On that fierce and lovely beauty's*
	Göğsünde parıldayıp.	*Bosom glittering bright.*
	Boy muskası gibi sarı altın	*Yellow gold like a body-amulet,*
	Boğazından bağı görünüp,	*Its cord showing at her throat,*
	Kararsız gönüllü beyin	*The bey of wavering heart,*
	Aklı fena bölünüp.	*His mind was sorely cleft.*
74400	Dolgunlaşan o bahtsız,	*That luckless one grown full and ripe,*
	Tavus kuşunun kuyruğunu	*The tail-plumes of the peacock*
	Gök vaşak kürklü börküne	*On her börk of blue-lynx fur*
	Doksan türlü takınmış.	*She had pinned in ninety ways.*
	Aklına bak Çürök'ün,	*Behold the wit of Çürök,*
	Apaçık doğmuş fitnenin,	*Of the temptress born full plain,*
	Otuz gelin, otuz kız	*Thirty brides and thirty maidens,*
	Ortalarında Ayçürök,	*In their midst Ayçürök,*
	Büyük akarsuyun boyunda	*Along the great flowing river*

	Toplanıp oyuna başladı,	*They gathered and began the play,*
74410	Sert yaratılışlı büyük beyin,	*The great bey of stern-made nature,*
	Ayçürök'ü gördüğünde	*When he beheld Ayçürök*
	Ölüp gidecek gibi oldu.	*He felt as though he'd die outright.*
	Dürbününü alıp eline,	*Taking his spyglass in hand,*
	Aça-Taş'ın sırtından	*From the ridge of Aça-Taş*
	Öfkelenip bağırdı,	*He roared aloud in wrath,*
	Külçoro ile Kançoro	*Külçoro and Kançoro,*
	Oğlanlarını seslenip çağırdı.	*He called out to his boys.*
	Yerinden oynamaz o aslan,	*That lion who stirs not from his place,*
	Kımıldamaya durdu o kahraman er.	*Now stirred himself to move, that hero true.*
74420	Bağırışını duyduklarında	*When they heard his roaring cry,*
	Külçoro ile Kançoro,	*Külçoro and Kançoro,*
	Dizleri yere bükülüp,	*Their knees bending to the ground,*
	Gecikmeden haber almaya,	*To take word without delay,*
	Beye yetişip varmaya,	*To hasten and reach the bey,*
	Silahlarını kuşanıp,	*Girding on their weapons,*
	Yay gibi uçup bu oğlanlar	*Flying like arrows from the bow, these boys,*
	Her biri atına davranıp,	*Each one springing to his horse,*
	Bir çoronun bindiği –	*What one çoro rode was –*
	Köböş hanın Kökburçak'ı,	*Khan Köböş's Kökburçak,*
74430	Bir çoronun bindiği –	*What one çoro rode was –*
	Abıke'nin Aktelki'si.	*Abıke's Aktelki.*
	Koyun güder gibi koşuşup binip,	*Mounting in a rush as if herding sheep,*
	Öfkelenen kan içicinin	*Before the raging drinker of blood*
	Önüne doğru yürüyüp,	*Riding forth to meet him,*
	Yarışa girip başa baş,	*Racing on there neck and neck,*
	O oğlanlar danışıp:	*Those boys took counsel so:*
	«Kan içici ağam, kaplan,	*«My blood-drinker elder, the tiger,*
	Haykırışı pek çıktı,	*His cry rang out full loud,*
	Haykırışı pek ağır,	*His cry is passing grave,*
74440	Kulağı burnu yercesine çıktı.	*It rang as if to devour ear and nose.*
	Bu ağamın sesinde	*In this elder brother's voice*
	Telaşa düşmüş hali var,	*There is a note of alarm,*
	Çukur kazılmış hendek mi var?	*Is there a trench dug hollow?*
	Kargaşa salan ordu mu var?	*Is there a host that spreads turmoil?*
	Derin kazılmış hendek mi var?	*Is there a moat dug deep?*
	Çepeçevre kuşatıp basan,	*Pressing, ringing him round about,*

Gerçekten çetin düşman mı var?
Beyin sesi yüksek çıktı,
Tepesine mi bastılar,
Bozkurt bey telaşa mı düştü?
Dinmeyen gürültü çıkarsa,
Amansız çığlık koparsa,
Bağrı çukur uçurum çıkarsa,
Nara atan düşman çıkarsa,
Yiğide yetişip varalım,
Kızılca kıyameti koparalım,
Yiğit doğmuş bozkurdu
Ayırıp kurtaralım!
Mekke'den gelmiş düşman ise,
Say tulpar* seçip binelim,
Hepsini savurup
Mekke'ye doğru sürelim,
Kıtay'dan gelmiş düşman ise,
Kakan'a sürüp girelim»,
Deyip, böylece, bu oğlanlar
Ağalarına doğru yarışıp,
İki üzengi tokuşup,
Aceleyle dörtnala kalkıp,
Atın başını çevirip,
Ağalarına vardıklarında
Mızrağı ele alıp,
Heybeti güçlü çorolar
Gözlerini belertip durup,
Oğlanlar varıp durduğunda,
Genç bey Semetey,
Anası yaman Kanıkey
Er oğlan doğurmuş ya nasılsa,
Gülümseyip dimdik durup,

Kürek gibi dişleri parlayıp,
Zırhını giyip salınıp,
Padişah bey söze başladı:
«Külçoro ile Kançoro,
İki eş yoldaşım, avuncum!
Kazın dönüp aşamadığı kayam,

Is there truly a grievous foe?
The bey's voice rang out high,
Have they trodden on his crown,
Has the grey-wolf bey taken alarm?
If unceasing din break out,
If merciless screams ring out,
If a hollow-breasted chasm appear,
If a roaring foe appear,
Let us hasten to the brave one,
Let us raise red doomsday itself,
The grey wolf born a hero,
Let us part the foe and save him!
If the foe be come from Mecca,
Let us choose and mount say tulpars,*
Scattering them one and all,
Let us drive them back toward Mecca,
If the foe be come from Kıtay,
Let us drive them into Kakan»,
So saying, thus, these boys,
Racing toward their elder brother,
Two stirrups clashing together,
Rising to a hasty gallop,
Turning round the horses' heads,
When they reached their elder brother,
Taking lances up in hand,
The çoros mighty in presence
Stood with eyes a-glare,
When the boys arrived and stood,
The young bey Semetey —
His mother, formidable Kanıkey,
Had borne a manly son indeed,
Smiling, standing bolt upright,

His teeth gleaming like spades,
Donning his armor, swaying,
The padishah bey began to speak:
«Külçoro and Kançoro,
My two matched comrades, my solace!
My crag the goose cannot round and cross,

	Allah'a işim ak imiş,	*My cause was white before Allah,*
	İkinizi veren Tanrım.	*My God who gave me you two.*
	İki eş yoldaşım, avuncum,	*My two matched comrades, my solace,*
	Aklınıza alın bu sözü,	*Take this word into your minds,*
	İlginç şeyi bugün gördüm.	*A curious thing I saw today.*
74490	Külçoro ile Kançoro,	*Külçoro and Kançoro,*
	Tepemde çolpan yıldızım,	*My morning star above my head,*
	Yakamda değerli kunduzum,	*My precious beaver at my collar,*
	Öne salsam ak yolum,	*Sent before me, my white road,*
	Ardıma salsam sayısız ordum.	*Sent behind me, my countless host.*
	Nazlayıp sevdiğim,	*Whom I cherish and caress,*
	Ok geçmez kürküm, giyeceğim,	*My fur no arrow pierces, my raiment,*
	Yeri kaplayan ordu gelse,	*Should a host come blanketing the earth,*
	Sinek gibi cana zor gelse,	*Should life be pressed hard as a fly's,*
	İrkilmeden düşmana dalanım!	*My one who plunges at the foe unflinching!*
74500	Külçoro ile Kançoro,	*Külçoro and Kançoro,*
	Kundakta bebek çağınızda,	*When you were babes in swaddling,*
	Yürekli bahadır olsun diye,	*That you might be stout-hearted bahadurs,*
	Sırttan duman yükseliyor,	*Smoke is rising from the ridge,*
	Kazı kesip yedirdim,	*I cut kazı and fed it you,*
	Öz kardeşim olsun diye,	*That you might be my own brothers,*
	Kanıkey'in memesini	*Kanıkey's very breast*
	İkinize emzirttim!	*I had her suckle to you both!*
	Böylece siz ikiniz	*And so it was you two*
	Tay kunan gibi tepiştiniz,	*Kicked and sparred like foal and colt,*
74510	Yarışıp meme emiştiniz.	*Racing each other at the breast.*
	Altı ay bineceğim küheylanım,	*My courser I would ride six months,*
	Emek çekmiş canın penahı,	*Refuge of the soul that toiled,*
	Kurban olayım kardeşim!	*Let me be your offering, my brother!*
	Külçoro ile Kançoro,	*Külçoro and Kançoro,*
	Boyun eğdiren asil zatınız var,	*Yours is a noble self that bends all necks,*
	Erken göçüp giden hanlardan	*From khans who passed too early on,*
	Siz armağan kalmış değerlilersiniz!	*You are the precious gifts they left!*
	Hanginiz giderse o var,	*Whichever of you goes, he is there,*
	Yukarı çıksam desteğim,	*My prop when I climb up,*
	Aşağı insem dayanağım,	*My stay when I come down,*
74520	İki eşit erenim,	*My two peer-matched heroes,*
	Şimdi danışıyorum size,	*Now I take counsel with you,*

Dinleyin, yiğitlerim!
Benim gördüğümü gördünüz mü?
Benim sezdiğimi sezdiniz mi?
Benim gördüğümü görmediyseniz,
Benim sezdiğimi sezmediyseniz,
Sersem doğmuş iki hınzır,
Çoñ-Opol'un düzlüğünde,
Çoñ-Ürgönç'ün boyunda,
Nehir suyunun kıyısında,
Kayın, kavak içinde,
Göğe doğru duman yükseliyor,
Dikkat edin, oğlanlar, sözüme,
Ağarıp çadır görünüyor.
Ayı postu minder, ak keçeli,
Kolanı sıkılmış,
Göğüs kolanı sağlam çekilmiş,
Yiğit atı görünüyor.
Geçide kervan konmuş,
Külçoro ile Kançoro,
Gerekli yolunuz açılmış.
Kızıl alaca kuş başlı eyerli
Kızın atı görünüyor.
Kolanı sıkılmış,
Üstüne yorgan örtülmüş,
Varana arzusunu kandıracak
Kızın eyeri görünüyor,
Görünce ağanız durmadan
Gönlü fena bölünüyor.
Fışkırıp duman yükseliyor,
Otuz gelin, otuz kız
Yolunuza rast gelip,
Oğlanlar, oyun kurmuşa benziyor.
Külçoro ile Kançoro,
İkinizin bir kişilik gücü var,

Listen well, my braves!
Have you seen what I have seen?
Have you sensed what I have sensed?
If you have not seen what I saw,
If you have not sensed what I sensed,
You two rascals born dull-witted,
On the flat of Çoñ-Opol,
Along the Çoñ-Ürgönç,
On the bank of the river water,
Among the birch and poplar,
Smoke is rising toward the sky,
Mark my words, boys, mark them well,
Tents show whitening yonder.
Bear-hide cushions, white felt,
Its girth cinched tight,
Its breast-strap drawn firm,
A brave's horse shows yonder.
A caravan has camped at the pass,
Külçoro and Kançoro,
Your needful road lies open.
With a red-motley bird-head saddle,
A maiden's horse shows yonder.
Its girth cinched tight,
A quilt laid over it,
To slake the desire of him who comes,
A maiden's saddle shows yonder,
Seeing it, your elder without cease,
His heart is sorely cleft.
Smoke is gushing, rising up,
Thirty brides and thirty maidens
Fallen right across your road,
Boys, it seems they've set up play.
Külçoro and Kançoro,
You two have one man's strength between you,

Gecikmeden geçidi yoklayıverin,
Danışarak söylediğim bu sözüm,
Gecikmeden haber alıverin!

Probe the pass without delay,
This word of mine I speak in counsel,
Bring back word without delay!

Sohbet muhabbet kurup gelin,
Yolunu şaşırmış sungurun
Halini ahvalini sorup gelin!
Koşturup yolunu yoklayıp gelin,
Kaybolup gitmiş sungurun
Cevabını çabuk alıp gelin!
Dediğine razı olur mu,
Acıbay ile Tümönbay,
Kayın ağaya selam söyleyin,
Kız kardeşini verir mi?
Altı yürük at alın,
Ay değmiş gibi ulu hana
Avuç içi kadar mektup alın,
Eski ruhlara saygısı varsa,
Ezelden gelen söze razı olsun deyin,
Kaybolup gitmiş sungurun
Cevabını söyleyiversin deyin.
Cevabını güzelce alıp gelin,
Yolundan yolunu yoklayıp gelin.
Adı çıkmış o Oogan,
Akun han üstün bir can mı ki,
Kazara kocamışsa Akun han,
Kızlarla uyuşacak halim yok,
Kalabalık Oogan'ın hepsi
Çarpışmaya girecek can mı ki,
Yiğit han ise Akun han,
Beşik kertmesi aklında var mı ki?
İki eş er çorom,
İkiniz ikiz gibi, kıl kadar denk çorom,
Oğlanı Tanrı çarptı ya,
Esen varıp, sağ gelin,
Hanginiz giderse o gitsin,
Bekletmeden tez gelin.
Tulpar binip yola çıkarsanız,
Tulparın dizginini çekerek gidin,
Kır bayırda görünürse,
Akun'un kızı Çürök'e
Selam dua söyleyerek gidin.

Go make talk and friendly cheer,
Of the gyrfalcon strayed from its road,
Go ask how she does and fares!
Gallop forth, probe the road, and return,
Of the gyrfalcon lost and gone,
Bring back her answer quick!
Will he consent to what was said,
Acıbay and Tümönbay,
Give greetings to the elder brother-in-law,
Will he give his sister?
Take six swift horses,
To the great khan moon-touched in grace,
Take a letter small as a palm,
If he honors the ancient spirits,
Bid him consent to the word from of old,
Of the gyrfalcon lost and gone,
Bid him speak the answer out.
Bring back the answer fair and full,
Probe the road along your road and return.
That Oogan of great renown —
Is Akun khan so mighty a soul,
If perchance Akun khan has grown old,
I am in no state to bargain with girls,
Are all the teeming Oogan
Souls fit to enter battle,
If Akun khan be a valiant khan,
Does he still recall the cradle-betrothal?
My two matched hero çoros,
You two like twins, my çoros matched to a hair, But God had struck the boy,
Go in safety, come back whole,
Whichever of you goes, let him go,
Come back swift, keep none waiting.
If you set out mounted on tulpars,
Go with the tulpar's rein held in,
If she appear on steppe or slope,
To Akun's daughter Çürök
Go speaking greeting and blessing.

Çubak oğlu Kançorom,
Su verilmiş demir gibi,
Çelik olur mu ki derdim,
Yöneldiği yanı ateşe veren,
Yaman olur mu ki derdim.
Kaşın yüksek, heybetliydin,

İnsandan öte nurluydun.
Kökborçuk'a binmeye,
At yorup, yer yoklayıp,
Uzaklara sefer etmeye,
Otuz gelin, otuz kızı
Adamakıllı keşfe çıkmaya,
Oynayan güzel Çürök'ten
Varıp haber almaya,
Sen ne dersin, pehlivanım?»
Dikleşip razı olmadı Kançoro,
Ters ters karşılık verip durdu işte,
«Gitmem» diye dosdoğru söyleyip,
Zavallıyı Tanrı çarptı işte:
«Umursamam, geçit yoklamam,
Gelinlerle uyuşacak halim yok,
Geçit yoklayayım derken
Belaya bulaşacak değilim.
Dolanıp yolunu yoklamam,
Yamacı yoklayayım derken
Böyle suça bulaşacak değilim.
Kıza bulup söyleyecek sözüm yok,
Kadınla uyuşacak halim yok,
«Gitmem» diye dosdoğru söyleyip,
İnsandan üstün doğmuş bozkurdun,
Kançoro gibi oğlandan
Gönlü azıcık soğudu.
Dizgin çevirip bunu söyleyip,
Beyin küheylanını yan döndürüp,
On ikisinde Külçoro'ya,
O yaramaza söze başladı:
«On ikisinde Külçorom,

Kançoro my own, Çubak's son,
Like iron tempered in water,
Will he prove steel, I used to say,
Setting afire whatever side he turns to,
Will he prove fierce, I used to say.
High-browed you were, and mighty of presence,
Radiant beyond mankind you were.
To mount upon Kökborçuk,
To weary the horse and probe the land,
To fare on journeys far away,
The thirty brides and thirty maidens
To scout them thoroughly out,
From fair Çürök at her play
To go and gather word —
What say you, my pehlivan?»
Kançoro bristled and would not consent,
He kept answering cross and surly, behold,
Saying straight out, «I will not go,»
God had struck the wretch, behold:
«I care not, I'll probe no pass,
I am in no state to bargain with brides,
While probing at the pass,
I'll not be tangled in mischief.
I'll not wind about probing her road,
While probing at the hillside,
I'll not be tangled in such guilt.
I have no words to find for a girl,
I am in no state to bargain with women,
Saying straight out, «I will not go,»
The grey wolf born above mankind,
From a boy the likes of Kançoro,
His heart cooled a little then.
Turning rein, he spoke all this,
Turning the bey's courser aside,
To Külçoro, twelve years old,
To that scamp he began to speak:
«My Külçoro of twelve years,

Mızrağımdaki püsküllü flamam,
Öbür dünyaya giden bozkurttan,
Yaradan yalnız bana buyurup,
Senin sözünü dinleyeyim,
Alıp kaldığım armağanım.
On ikisinde oyunbaz senin gibi
çocuğa, Ağabey, senin yoluna
Coşuma kapılıp iş buyurdum,
Ağanın canı sana kurban!
Kaçıp gitmiş sungurun
Laf etmeden geçit yoklamaya,
Sen ne dersin Külçoro,
Kervandan haber almaya?
Yolcu gibi gezmeye,
Düşman nasıldır bilmeye,
Kızıl alaca kuş başlı eyerli
Kızın atı göründü,
Kim olduğunu bilmeye?
Geçide kervan konmuş,
Gecikmeden varırsan Külçoro,
Gerekli yolun açılmış».
Almambet oğlu Çoro,
Gümüş kemer kuşanıp,
Güneş gibi yüzü al al olup,
Kendisi çocuktan yaramaz olup,
Ağası buyurup dururken

Nasıl dursun duraksayıp,
Kaşı yüksek, heybeti güçlü,
Ölümden bile hiç geri durmaz, Hani
ben Manas oğluydum,
Sataşanı hizaya getirir.
Yay gibi uçup süzülerek,
Öz kayınını görecekmiş gibi
Ağasına yaklaşıp,
Endamı, heybeti
Göze bambaşka görünüp,
Yüreği ısınıp sevinip,
Hem de Külçoro

My tasseled pennant on my lance,
From the grey wolf gone to the other world,
The Creator decreeing to me alone,
Let me heed your word,
My gift that I took and kept.
To a playful child of twelve like you,
Elder brother, upon your road,
Carried away, I gave command,
Your elder's life be your offering!
Of the gyrfalcon fled and gone,
To probe the pass without a word,
What say you, Külçoro,
To gather word from the caravan?
To roam like a wayfarer,
To learn what the foe is like,
With a red-motley bird-head saddle
A maiden's horse has shown,
To learn who she may be?
A caravan has camped at the pass,
If you go without delay, Külçoro,
Your needful road lies open».
Çoro, son of Almambet,
Girding on a silver belt,
His face flushing crimson like the sun,
Himself a scamp from childhood,
With his elder standing there commanding,
How should he stand and falter,
High-browed, mighty of presence,
Never shrinking even from death, Why,
was I not Manas's son,
He brings to heel whoever meddles.
Flying, gliding like an arrow from the bow,
As if to see his own in-law,
Drawing near his elder,
His bearing and his presence
Showing wondrous to the eye,
His heart warming, rejoicing,
And Külçoro besides

Erenlerin koruduğu aslan imiş,
Koruyucusu olmasaydı,
Semetey'den bile yiğit imiş.
On ikisinde çağı imiş,
O yaramazı hiç sorma,

Ateşi taşa değer imiş.
«Git dersen ağa, gideyim,
Gönderdiğin yandan baş çevirmeden,

Kurban olup kalayım.
Haberini yetişip alayım,
Kalabalık bir sürü ordu çıkarsa,
Kaçmadan orduya dalayım,
Düzlükte bir düşman rastlarsa,
Sonuna dek vuruşayım.
Söz söylerim, bilesin,
Bozkurdum ağam, sözümü dinle.
Ben kendim, Külçoro,
Ölüp kaldığım zamanda
İt derisi bir kuldum,
Ölmeyip sağ gezdiğimde
Koyun derisi bir oğuldum.
Ya belini sıkı bağlamış,
Seninle aynı rahmi yarıp doğmuş,
Öbür dünyaya giden Manas'ın
Gerçek belinden gelmiş değilim,
Ya da güzelim anam Kanıkey'in
Rahmini yarıp çıkmış değilim,
Kendim yürüyüp gezdiğimde
Almambet Kıtay oğluydum ben!
Kulluğumu bilmesinler,
Kız dedikoducu, yaman yurt,
Kul olduğumu bilmesinler,
Taşlama söyleyip gülmesinler,
Utanca boğulup çoron
Tanrı çarpmışa dönmesin!
Altımdaki Aktelki,
Aşıtlı dağı çok aşıp

Was a lion the saints kept guard on,
Had he no guardian been,
He was braver even than Semetey.
He was in his twelfth year then,
Ask not about that scamp,

His fire could strike the very stone.
«If you say go, elder, I shall go,
Never turning my head from where you send,
Let me remain your offering.
Let me hasten and gather word,
If a teeming, swarming host appear,
Let me plunge at the host unfleeing,
If a foe cross me on the flat,
Let me fight to the very end.
I speak a word, and mark it,
My grey wolf, my elder, hear my word.
I myself, Külçoro,
In the hour I lay dead,
I was a slave of dog's hide,
When I lived and walked unslain,
I was a son of sheep's hide.
Either from him who bound his loins tight,
Born bursting from the same womb as you,
From Manas gone to the other world,
I am not sprung of his true loins,
Nor of my fair mother Kanıkey —
From her womb I came not bursting forth,
When I walked and went my way,
I was Almambet the Kıtay's son!
Let them not know my bondage,
Girls are gossips, a wicked folk,
Let them not know I am a slave,
Let them not mock in verse and laugh,
Let not your çoro, drowned in shame,
Turn to one struck down by God!
Aktelki there beneath me,
Crossing many a pass-scored mountain,

Tırnağı kütelmiş bir itti,
Aşıdı yüksek dağ gelip,
Uçup ölmeyeyim sonra!

Was a cur with hooves worn blunt,
Should a mountain high of passes come,
Let me not plunge and die thereafter!

Akarsuyu çok geçip
Tırnağı kütelmiş bir itti,
Akıntısı sert sudan geçip,
Bozkurdum, ölüp gitmeyeyim.
Benim kul denen yanım düzelsin,
Yay gibi kıvrak o kahpe,
Karşımdaki düşmanım
Yüzleşmeden kaçıp yok olsun,
Ey ağabeyim, bozkurdum,
Benim uğursuzluğum kaçıp düzelsin!
Değerli kaftanı verirsen giyeyim,

Crossing many a flowing stream,
Was a cur with hooves worn blunt,
Crossing water swift of current,
My grey wolf, let me not perish.
Let this side of me called slave be mended,
That minx supple as a bow,
The foe that stands before me,
Let him flee and vanish ere we meet,
O my elder brother, my grey wolf,
Let my ill luck flee and be mended!
Give me the precious kaftan and I'll wear it,

Buurul'u versene bineyim,
Otuz gelin, otuz kız
Oynayıp duran kervanın
Kim olduğunu bileyim.
Manas'ın küçük oğlu gibi
ışıldayıp, Kaburgaya yapışıp.
Adam olup gezeyim».
Buurul'u isteyip durduğunda
Kaplan hiç yüzünü asmadı.
«Vermem» diyemedi,
Yiğidin gönlünü kırmadan.
«Bırak çocuk» diyemedi,
O canım biricik doğanın
Asla gönlünü kırmadan.
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş kaplan:
«Giyersen giyiver» diye
Çıkarıp verdi kaftanı,
«Binersen biniver» diye
İnip verdi Buurul'u.
«Verdim» sözü ağzından çıkınca,
Yiğit çoron durur mu,
Koşup ayağa fırlayıp,

Give me Buurul, do, and I'll mount him,
The thirty brides and thirty maidens,
Of the caravan there at play,
Let me learn who they may be.
Like the younger son of Manas
glimmering, Clinging to the ribs.
Let me go about as a man».
As he kept asking for Buurul,
The tiger never darkened his face.
He could not say «I will not give»,
Not to break the young brave's heart.
He could not say «Leave off, child»,
That dear and only falcon's heart
He would not break at all.
Than his father, grey wolf Manas,
The tiger born superior:
«If you'd wear it, wear it then,» saying,
He doffed and gave the kaftan,
«If you'd ride him, ride him then,» saying,
He dismounted and gave Buurul.
When «I give» had left his lips,
Would your brave çoro tarry then,
Leaping running to his feet,

Nar devesi gibi Buurul'un
Yularına yapışıp,
Etine gelmiş nar Buurul,
Canı sıkılıp duran, o boğazlanasıca,

Ağası beriye yol alıp
Acı terini almış,

Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Tatlı yele salıvermiş,
Böylece o soylu hayvan
Tam etine, kıvamına gelmiş.
Yelesi kuyruğu seyrelip,
Etine gelip tüylenip,
Bambaşka bir görünüşe bürünüp,
Göğe bakıp durmadan,
Her eklemi, her kemiği
Derlenip toparlanıp bedene sinmiş.
Uçan kuşla yarışıp,
Tutanla boğuşup,
Kazı alınacak böğür eti
Sımsıkı derli toplu kalmış,
Kişneyip burnundan soluyup,
Oynayıp duruyor o soylu hayvan,
Burnuyla çocuğu
Börk gibi fırlatıp.
Yerinden oynamayan er Semeñ,
Babadan üstün doğmuş er değil mi:
«Ay ay, domuz ne yapıyor, diye,
Etine gelmiş kıvamı, diye,
Coşup kudurduğu çağı» diye,

Genç beyin kollarını gerip,
Yürüyüp vardı küheylana.
Kendi tutup gererek,
Küheylanı kımıldatmadan
Sımsıkı tutup dururken,
Külçoro varıp at eyerledi,
Çevikliği bir başka,

Buurul like a nar camel —
He seized him by the halter,
Nar Buurul come to full flesh,
Chafing in idleness, that rascal fit for slaughter,
His elder, faring hitherward,
Had sweated the bitter sweat from him,

Taking off his saddle, leaving him bare,
Had turned him loose to the sweet breeze,
And so it was that noble beast
Had come to full flesh and prime.
His mane and tail grown sparse,
Come to flesh, his coat new-grown,
Clad in a wholly altered look,
Gazing skyward without cease,
Every joint and every bone
Gathered, knit, and settled into his frame.
Racing with the flying bird,
Grappling with whoever held him,
The flank-flesh whence kazı is cut
Stayed firm and trimly knit,
Neighing, snorting through his nostrils,
That noble beast keeps prancing on,
With his muzzle he sent the boy
Tossing up like a börk.
Semeñ the man who stirs not from his place,
Is he not a man born above his father:
«Ay ay, what is the boar about, saying,
He's come to flesh and prime, saying,
It is his season to rage and run mad,» saying,
The young bey spreading wide his arms,
Walked up to the courser.
Holding and bracing him himself,
Keeping the courser stone-still,
While he held him fast and firm,
Külçoro went and saddled the horse,
His nimbleness all his own,

Çarçabuk eyerleyip,
Sahtiyan terlik, gök teyelti,
Döndürmeden üstüne koyup,
Almambet'in yaptığı Akkañkı,
Semetey'e denk eyer,
Ön kaşı ak altın,
Arka kaşı som gümüş,

Saddling him in a trice,
Morocco pad, blue saddle-cloth,
Laying them on without a turn,
Akkañkı that Almambet made,
A saddle matched to Semetey,
Its front bow of white gold,
Its rear bow of solid silver,

İki kaşı has demir,
İnişe binse sarsılmaz,
Ustaca yapılmış Akkañkı,
Kuskununu kısaltıp,
Kolanını uzatıp,
Yan kolanını sıkı çekip,
Göğüs kolanını uzatıp.
Ağasından Külçoro
Nar küheylanı istedi,
Ağası hemen verince,
Altın tabanlı üzengiye
Basmadan nar küheylanın üstüne
Sıçrayıp atlayıverdi,
O gözü kara oğlan durur mu.
Kaftanı giydikten sonra,
Buurul'a bindikten sonra,
Gören gönlü bölünüp,
Bozkurt doğmuş Külçoro
Semetey gibi görünüp,
Çocuk sürüp gittiğinde,
Elini sallayıp bağırıp,
Sarsıla sarsıla beyin seslenip:
«İyi belle, dinle sözümü,
Gözü kör olur diye
Seni molla ettim, okuttum.
Senin ders okuyan okumuşluğun,
Buurul benim kanadım.
Taşlı yerde dizgin çekerek git,
Kır yerde rastlarsa,
Akun'un kızı Çürök'e
Selam dua söyleyerek git.

Its two bows of choicest iron,
Unshaken ridden down the slope,
Akkañkı wrought with mastery,
Shortening up its crupper,
Letting out its girth,
Drawing the side-girth tight,
Letting out the breast-strap.
From his elder Külçoro
Asked for the nar courser,
His elder giving him at once,
On the gold-soled stirrup
Never stepping, onto the nar courser
He leapt and vaulted up,
Would that fearless boy hold back.
Once he had donned the kaftan,
Once he had mounted Buurul,
The gazer's heart was cleft,
Külçoro born a grey wolf
Seemed the image of Semetey,
As the boy rode on his way,
Waving his hand and shouting,
The bey calling out, all a-shake:
«Mark it well, and hear my word,
Lest your eyes be left unseeing,
I made you a mullah, had you schooled.
Your learning of lessons read —
Buurul is my very wing.
On stony ground go with rein drawn in,
If you meet her on the steppe,
To Akun's daughter Çürök
Go speaking greeting and blessing.

Gençliğe kapılıp, gözbebeğim,
Kuzgun görürsen kovalama,
Tam etinde o boğazlanasıca,
Uçuruma ayağını daldırmasın,
Ayağını burkup çıkarmasın.
Otuz gelin, otuz kız,
Ortalarında Ayçürök,
Yanlarına paldır küldür varmasın,

Swept up in youth, apple of my eye,
If you see a raven, give no chase,
In full flesh is that rascal fit for slaughter,
Let him not plunge a leg down a precipice,
Let him not twist a foot from joint.
Thirty brides and thirty maidens,
In their midst Ayçürök,
Let him not blunder crashing up beside them,

«Zavallının topal atı» diye
Alay edip durmasınlar,
Bu yanına dikkatli ol.
Yaramazdın Külçoro,
Soyu yürük küheylanı,
Karga görürsen kovalama,
Altındaki nar Buurul
Canını hiç esirgemeden
Fazla sert koşmasın,
İn deliğine ayağını sokmasın,

«The poor wretch's lame horse,» saying,
Let them not stand and mock,
Be watchful on this side.
A scamp you were, Külçoro,
The courser of swift-running stock,
If you see a crow, give no chase,
Nar Buurul there beneath you,
Never sparing his own life,
Let him not run too hard,
Let him not thrust a foot down a burrow-hole,

Ayağını burkup çıkarmasın,
Geçitteki kızlara
Sekerek topallayıp varmasın,
«Kenen'in topal atı» diye
Geçitteki kız gelin
Alay edip durmasın.
Ninniyle büyüttüğüm biriciğim,
Akolpok'u verdim, giyip git,
Nar küheylan verdim, binip git.
Altı bölük kara düşman çıkarsa,
Yılmadan düşmana girmeye bak,
Benim dediğim budur, bilmeye bak.
Gönlü çökük kederli çok,
Yerden gelecek düşman çok,
Engebesi hırsız dağ da çok,

Pusuda bekleşen düşman da çok,
Sırtı yüksek yer de çok,

Let him not twist a foot from joint,
Before the maidens at the pass
Let him not arrive hopping and limping,
«Kenen's lame horse,» saying,
The maids and brides at the pass,
Let them not stand and mock.
My only one raised on lullabies,
I gave the Akolpok, wear it and go,
I gave the nar courser, mount and go.
If six troops of black foes appear,
See you charge the foe undaunted,
This is my word, see you know it.
Many are the downcast and grieving,
Many the foes to come from the land,
Many too the thief-ridden broken mountains,
Many too the foes crouched in ambush,
Many too the high-ridged places,

Çarpışacak er de çok,
Gecikirsen kötüye varır,
Buurul at sana emanet!
On ikisinde çocuktun,
Kargaşayı başlatma,
Altında bineceği atı yok,
Üstünde giyeceği kürkü yok,
Ağanı, beyini öylece çıplak
Şuracıkta bırakma!
İvedi davranıp Külçorom,
Akun'un şehrini yoklayıp gel,
Ayçürök yengen zavallıdan

Many too the men to fight,
If you tarry, ill will come of it,
The horse Buurul is in your trust!
A child of twelve you were,
Do not set the turmoil loose,
With no horse beneath him to ride,
With no fur upon him to wear,
Your elder, your bey, thus stripped bare,
Do not leave him standing here!
Make haste, my Külçoro,
Go probe Akun's city and return,
From your poor yenge Ayçürök

Akşuñkar'ı isteyip alıp gel!
Bırakıp gidersen kötü olur,
Bahtlı yengen zavallıdan
Kulanla kovalaşan,
Ak sunguru isterim, emanet!»
Kız Saykal'ın Algara'sı,
Semeñ böyle söyleyip dururken,
Çocuk duraksamadan atılıp,
Semetey'in yanından,
Şunu bunu deyinceye dek,
Gözden kayboluverdi.
Buurul'a binip silkindirip,
Bu canım hayvan Buurul at,
Hiç dönmeden Külçoro,
Eri coşmuş gibi şahlandırıp,
Şunu bunu deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Erenlerin koruduğu er Çoro,
Agınek'in belinden
Aşıp geçip hızlanıp,
Usta olmuş kişi gibi
Altındaki Buurul'u
Özenle abasıyla örtüp,
Şu çocuğun hoşluğuna bak,
Kızıl Buurul ata binip,
Huyu başka Buurul'un

Ask for Akşuñkar and bring him back!
If you leave it and go, ill will come,
From your poor blessed yenge,
That races the wild kulan,
I want the white gyrfalcon — a trust!»
Maid Saykal's Algara —
While Semeñ stood speaking so,
The boy sprang without a pause,
From Semetey's side,
Before this and that could be said,
He vanished clean from sight.
Mounting Buurul, shaking him up,
This darling beast, the horse Buurul,
Külçoro never turning back,
Rearing him as if his rider raged,
Before this and that could be said,
In the blinking of an eye,
The man Çoro the saints kept guard on,
Over the pass of Agınek
Crossing over, gathering speed,
Like one grown master of the craft,
Buurul there beneath him
He draped with his aba with care,
Behold the charm of this boy,
Mounted on the red horse Buurul,
Buurul of singular temper —

Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Semetey'in nar Buurul'u
Ebelek otuyla semirmiş,
Semirmişi sırım gibi,
Bu canım hayvan Buurul'un
Sıçraması pire gibi.
Görenin canı yanar gibi,
Er Manas nazlayıp,
Işıl ışıl güzel perçemini
Gözüne göre ölçüp düğümlemiş gibi.
Apışlığı vadi gibi geniş,
Ön tarafında parlak dişi
Dövülüp tavlanmış çelik gibi.
Tırnağı koca çanak gibi,
Ard yanında sağrısı
Özgür uzanan bozkır gibi.
Burada «doğurdum» diyen ana yok,
Bukar'ın hanı istemişti onu.

Knotting fast his horsehair tail,
Semetey's nar Buurul
Had fattened on ebelek grass,
Fattened lean and wiry as a thong,
This darling beast Buurul,
His spring is like a flea's.
As if the gazer's soul took fire,
Er Manas had cherished him,
His fair forelock all a-glitter,
As if measured to his eye and knotted.
His straddle broad as a valley,
In his forepart his gleaming teeth
Like steel forged and tempered.
His hoof like a great bowl,
His croup at his hinder part
Like the free-stretching steppe.
Here is no dam to say «I bore him», The khan of Bukar had asked for him.

«Doğurttum» diyen ata yok,
Yel perisinin yavrusu,
Tulpar ile kardeş doğmuş.
Gürültü duyunca şaşırmayan,
Kulak sağır eden ok sesi olsa,
Bir izini yanlış basmayan.
Kayıptan ayrı, başka büyümüş,

Geyiğin yürümediği taşta büyümüş.
Dağın başını sıyırıp geçen,
Doksan yürüğü peşine takıp,
Nice yeri dolaşan.
Kayıplarla yaylaşan,
Kulanla boğuşan.
Nar devesi gibi Buurul'un
Her uzvunu hiç sorma,
Altı ay binilse yorulmaz,
Engebeye sürülse oyulmaz,

Altmış yaşına gelene dek

No sire to say «I got him» —
Foal of the wind-peri,
Born brother to the tulpar.
Unstartled at hearing din,
Though arrow-noise deafen the ear,
Never setting one track wrong.
Grown apart from the unseen wild, grown other,
Grown on rock where deer never walk.
Skimming past the mountain's crest,
Trailing ninety racers in his wake,
Roaming many a land.
Summering with the unseen wild,
Grappling with the kulan.
Of Buurul like a nar camel,
Ask not of his every limb,
Ridden six months, he tires not,
Driven through rough ground, he wears not hollow,
Until he comes to sixty years

Azı dişini sallayıp kocamaz.
«Eyer kaçırır olur» diye
Boynundan urgan sürütmüşler,
«Ayağı kolo* olur» diye
Engebeli yerlere alıştırmışlar.
Tay çağında Buurul'un
Boynuna muska taktırmışlar,
Sınayıcılar sınayıp beğenmişler,
Hazine yemiyle baktırmışlar.
Daha dün başına puhu tüyü takılıymış.

Buurul Manas'ta dururken,
Geyik gibi boynunu buran,
Ok atımı boyu hendek gelse,
Duraksamadan atlayan.
Küheylanlığını bildikten sonra,
Batman batman altın bedel verip,

İsteyene vermemişler,
Vermek şöyle dursun, Buurul'a
Abdestsiz kişi binmemiş.
Arkar gibi boynunu buran,
Urgan boyu hendek gelse,
Caymadan atlayan.
Nar soylu olduğunu bildikten sonra,
Ak külçeden bedel verip,
Her bir han istemiş.
Hayvandan bambaşka,
Kanadı olan Buurul'un
Hangi hünerini söyleyelim,
Kırk günlük yol olsa
Bir yudum su içmeyen,
Çetin çukur hendek olsa,
Yanlış basıp düşmeyen.
Hükmü yaman yürük küheylanı.
Nar devesi gibi Buurul'u,
Uçtu mu diye şaşakalıp.
Homurdatıp dörtnala koşturup,
Tabanı yerde takırdayıp,

His molars will not loosen with age.
«He'll come to throw the saddle,» saying,
They trailed a rope from his neck,
«His legs will turn kolo,» saying,*
They schooled him to the broken ground.
In Buurul's foalhood days
They hung an amulet at his neck,
The testers tried him and approved,
They had him fed on treasure-grain.
But yesterday an owl-plume was pinned at his brow.
While Buurul stayed with Manas,
Twisting his neck like a deer,
Should a trench come an arrow-shot wide,
Leaping it without a pause.
Once they knew him for a courser,
Offering gold by the batman-weight,

They gave him to no asker,
Giving aside, upon Buurul
No man unwashed for prayer has mounted.
Twisting his neck like an arkar,
Should a trench come a rope-length wide,
Leaping it unflinching.
Once they knew him of nar stock,
Offering ransom in white ingots,
Every khan had asked for him.
Quite unlike all other beasts,
Of winged Buurul —
Which of his gifts shall we tell,
On a road of forty days
Drinking not one gulp of water,
Be there pit or grievous trench,
Never missing step and falling.
The swift courser fierce of rule.
Buurul like a nar camel —
Astonished: did he fly?
Snorting, driving at full gallop,
His soles clattering on the ground,

Canı Tanrı yaratır,
Kara çelik gem,
O çocuk Külçoro,
Gırtlağında şakırdayıp,
Ürgönç'e doğru sürüp gidiyor.
Basıp geçtiği yerler öyle,
Aceleyle Külçoro,
Erken sözü geç olup,
Erkenden yetişip varmaya,
İki gözü dört olup,
Bele çıkıp geldiğinde,
Yiğidin halini hiç sorma,
Kayıp soylu Buurul'a,
Kara kayış ak kamçıyı
Kavrayıp çevirip,
Şaklatarak Külçoro
Diz kapağına çekip vurunca,
Kamçı sapmadan değince,
Bir ok atımı boyunca Buurul at
Ayağını sürüyüp yürüyemeyip,
Ok atımını geçtiğinde
Küheylanlığını belli edip,
Ayağını yere değdirip,
Yelişine yel yetişmez,

Yürüyüşüne hayvan yetişmez,
İnişte koşarsa,
Karaca gibi ön ayakları saplanıp,
Yokuşa dayandığında
Yelesi kuyruğu yayılıp,
Engebeli engebeli yer gelse,

Ayağı yere ilişmeden,
Yokuşa dayandığında
Hükmü yaman yürük küheylanın
Hangi yürüyüşü olduğu bilinmeden.
Kulan gibi kulak yatırıp,
Kasırga gibi yeri savurup,
İnişli çıkışlı yer gelse,

The soul is God's to make,
The bit of black steel —
That boy Külçoro —
Rattling in his throat,
Rides on toward the Ürgönç.
Such were the places he trod past,
In haste Külçoro,
His early word grown late,
To hasten and arrive betimes,
His two eyes turned to four,
When he came up to the pass,
Ask not the state of the brave,
On Buurul of the unseen wild stock,
The black-thonged white whip
Gripping it and whirling,
With a crack Külçoro,
When he drew and struck the kneecap,
When the whip struck true, unswerving,
For an arrow-shot the horse Buurul
Dragged his feet and could not walk,
When he passed the arrow-shot,
He showed his courser's blood,
His feet but brushing the ground,
No wind can catch his trot,

No beast can catch his stride,
When he runs on the downslope,
His forelegs planting like a roebuck's,
When he leans into the upslope,
His mane and tail spreading wide,
Should ground come broken and broken again,
His feet scarce grazing the earth,
When he leans into the upslope,
Of the swift courser fierce of rule,
None could tell which gait it was.
Laying back his ears like a kulan,
Hurling up the earth like a whirlwind,
Should ground come falling and rising,

Ard yanını toz duman alıp,
Dünya göçüp savrulup,
Üstündeki Çoronuz,
Ocak çukuru gibi oyulup,
Sürtünüp değen tırnağı
Yalıyar gibi soyulup.
Bastığı yer paramparça olup,
Küçük çadır kadar kesekler,
O bahtı katı çocuğun
Tepesinde vınlayıp.
Burun deliğinden çıkan buhar
El körüğü gibi buram buram tütüp,
Tırnağa denk gelen taş
Çatır çutur bölünüp,
Çınlayıp paramparça yatmakta.
Arkar gibi adımını uzatıp,
Ah o canım hayvan Buurul at,
Yaban koçu gibi gözünü kızartıp,
Perçemini göğe savurup,
Tırnağını yere gömercesine vurup,
Yer dönüp ufuk titreşip,

Varılacak yere yaklaşıp,
Üstündeki Çoro'nun,
Sert koşusundan ötürü
Gönlü bulanıp bölünüp,
Dal ipek gibi kuyruğu
Tel tel olup o zaman
Ardından görünüp,
Görsen Buurul hızla akıp,
Görünmese gök duman gibi tütüp,
Semetey gibi kardeşi!»
Ağıl kapısı gibi ağzı açılıp,
Bakıp dursan küheylanın
Kan karışık ak köpüğü
Göğsünde saçılıp.
İnişte koşarsa,
Hayvandan başka bir yaratık,
Uçan kuşla yarışıp,

Dust and haze engulfing his hinder part,
The world caving, whirling away,
Your Çoro there astride,
Scooped like a hearth-pit,
The hoof that scraped and touched
Peeled away like a riverbank cliff.
The ground he trod shattered to bits,
Clods big as a little tent
About that hard-fated boy's
Head went whirring by.
The steam that left his nostrils
Smoking thick as a hand-bellows,
The stone that met his hoof
Splitting crick-crack apart,
Lies ringing, shattered to bits.
Stretching his stride like an arkar,
Ah, that darling beast, the horse Buurul,
Reddening his eye like a wild ram,
Tossing his forelock to the sky,
Striking as if to bury his hooves in earth,
The earth turning, the horizon trembling,

Drawing near the journey's goal,
Of the Çoro there astride,
From the hardness of the run
His innards churned and heaved,
His tail like sheer branch-silk
Turning strand on strand then,
Showing out behind him,
See him: Buurul streaming swift,
Unseen, smoking like blue haze, His brother like Semetey!»
His mouth agape like a sheepfold gate,
Stand and gaze: the courser's
White foam mingled with blood
Scattering across his chest.
When he runs on the downslope,
A creature unlike any beast,
Racing with the flying bird,

Çanak gibi dört tırnağı,
Eti kızıştıktan sonra,
Birbirine tokuşup,
Üstündeki Külçoro,
Nar devesi gibi Buurul'un
Ağzıyla boğuşup,
Sımsıkı düğümlenmiş ak dizgin

His four hooves like bowls,
Once his flesh had heated,
Knocking one against the other,
Külçoro there astride,
With Buurul like a nar camel's
Mouth wrestling on,
The white rein knotted fast

İKİNCİ BÖLÜM

Taşkın Sular ve Ay Yüzlü Gelin: Ürgönç Düğünü

Celmoguz soyundan gelen, yedi kez Kızır değmiş Ayçürök, öfkeli bahadır boğulmasın diye ırmağı kurutup dondurur; Semetey Zulpukor'la selin kalanını yarar, Külçoro'yu haşlar, sonra beşik kertmesi hakkını haykırıp Ayçürök'e el uzatır. Kızın vakarlı çekinişine öfkelenen bey ağza alınmaz hakaretler savurur; Ayçürök de sadakatle geçen bekleyişini, geri çevirdiği Buyanbek, Ümötöy, Coşo, Muradıl ve Koñurbay gibi talipleri sayıp döker. İki çoronun araya girmesiyle küskünlük barışa döner: ırmak boyunda toy kurulur, Ayçürök yirmi beş kişilik kafileyi iz belli etmeden gizlice Kara-Şaar'daki ak sarayına götürür ve seksen kız, seksen yiğidin katıldığı görkemli düğünle Semetey'e kavuşur. Fakat mutluluğun üstüne kara bulut çöker: verilen yedi günlük mühlet dolmuş, Şıgay oğlu Çınkoco ile Cediger'in Toltoy'u Ayçürök'ü istemek için ucu bucağı görünmez orduyla Akun Han'ın şehrini kuşatmıştır; hatip Acıbay ile yaman Tümönbay, hediye sürüleriyle elçiliğe çıkar.

KÜNYE — KEY FACTS

- Ayçürök, Semetey'in yiğidini sınamak ve Çınkoco ile Toltoy'dan öç almak için büyü gücüyle Ürgönç ırmağını korkunç bir taşkına çevirir.
- Külçoro "Manas!" narasıyla sele atılır; kırk çilten, Hızır İlyas ve zümrüdüankanın desteğiyle karşı kıyıya sağ salim çıkar.
- Ayçürök gerçeği itiraf eder: Çaçıkey konukluk dileğini geri çevirince Akşuñkar'ı Ala-Köl'den yem olarak kaçırmıştır.
- Külçoro'yu Ayçürök'le oynaşırken dürbünden gören Semetey kıskançlıktan deliye döner; Ayçürök ise ırmağı dondurup kurutarak onun boğulmasını önler.
- Kavga eden çifti Kançoro Semetey'i, Külçoro Ayçürök'ü yatıştırarak barıştırır; Kara-Şaar'daki ak sarayda seksen kız ve seksen yiğitle büyük düğün kurulur.
- Yedi günlük mühlet dolunca Çınkoco ile Toltoy'un ordusu Akun Han'ın şehrini kuşatır; Acıbay ile Tümönbay kırk kızıl deve ve seksen sekiz boz deveyle elçiliğe gönderilir.

TÜRKÇE METİN

KÜLÇORO'NUN TAYBUURUL İLE ÜRGÖNÇ'ÜN
SUYUNU GEÇİP AYÇÜRÖK'E KAVUŞMASI.
ÜRGÖNÇ'ÜN GÖRÜNÜŞÜ

Baksa da göze ilişmez,
Sise bürünmüş Çoro'ya
Hangisi olduğu bilinmez.
Bir çay kaynayası vakitte,
Yorgun düşmüş kişi gibi,
Gözlerini fal taşı gibi açamadan,

Yüreğini de bir türlü bastıramadan,
Şaşkın hayran dururken
Dağı yüce, uğuldayıp,
Duraklayıp Çoro baksa,

Çekemez oldu, eli kasılıp,
Bu apaçık kayıptan gelme, yüzülesice,

Besbelli koşup gitmişti:
«Azıp da koşar mı gider,
Çukur çakır bir yer gelirse,
Ecelim boş yere mi erişir,
Çarem böyle mi tükenir?
Görmedim – der Külçoro,–
Ağzını çekemeden gidiyor
Etine gelmiş küheylanın.
Gözleri fırıl fırıl bakınıp,
Ayakları sallanıp sarkıp,
Ağzıyla boğuşa boğuşa,
Gidiyor işte Külçoro
Akkañkı eyerine yapışıp.
Canıyla helak olup,
Sımsıkı tutuşup Külçoro
Namlı Buurul at ile.

ENGLISH TRANSLATION

HOW KÜLÇORO WITH TAYBUURUL CROSSED
THE WATERS OF THE ÜRGÖNÇ
AND REACHED AYÇÜRÖK.
THE APPEARANCE OF THE ÜRGÖNÇ

Though he looked, nothing met his eye,
To Çoro wrapped up in the mist
Which way was which could not be known.
In the time it takes tea to boil,
Like a man fallen weary,
Unable to open his eyes wide as fortune-stones,

Unable in any way to still his heart,
While he stood dazed in wonder,
The mountain lofty, roaring,
When Çoro paused and looked,

He could not rein it in, his hand cramping,
This one come plainly from the unseen, may it be flayed,
Had clearly bolted off at a run:
«Will it run wild and race away,
If a pitted, rutted place should come,
Will my death arrive for nothing,
Is this how my remedy runs out?
I have never seen it – says Külçoro,–
It goes on, its mouth unyielding,
This courser come into its flesh.
Its eyes darting round and round,
His legs dangling, swinging loose,
Wrestling on against its mouth,
There goes Külçoro
Clinging to the Akkañkı saddle.
Perishing with his very soul,
Külçoro gripping fast
To the famed Buurul steed.

Alıp kaçıp Arbuurul
Ak-Kıya'nın düzlüğüne,
Ansızın atılıp inip durdu
Büyük Ürgönç'ün boyunda.
Kayını ile kavağı
Yel esmişçesine uğuldar.
Kulak sağır olur güm güm vurup,
Toplanıp akıp çağıldayıp,
Adı sanı Ürgönç suyu imiş,
Üstü köpük, buğu imiş.
Altüst olup dökülüp,
Aşağı yanına baksa
Dört ırmak gibi görünüp.
Deve hörgücü olup gürleyip,

Arbuurul seized him and fled
To the flat of Ak-Kıya,
Then suddenly plunged down and halted
Along the great Ürgönç.
Its birch and its poplar
Roar as if a gale had blown.
Ears go deaf with its boom and pound,
Gathering, flowing, rushing loud,
Its name and fame — the Ürgönç water,
Its surface foam, its breath all steam.
Tumbling, pouring upside down,
When he looked to its lower side
It appeared like four rivers.
Rumbling in camel-hump swells,

Beylik taslayan Çoro'nun
Boyu posu ürperip.
Boz girdap olup bulanıp,
Yiğitlik taslayan Külçoro
Geri çekilip Kuday'a yakarıp.
Büyük Ürgönç'e baksa,
Temaşa dolup taşmakta.
Şahlanıp ürküp gürleyip,
Orta yeri şarıl şarıl akıp,
Dönmeden hep birden akıp,
Denizden kat kat büyük akıp.
Ortası ölçüsüz coşkun akıp,
Kıyısından taşkın, kar akıp,
Görünce gönül bölünüp,
Göl – ırmak gibi görünüp.
İlginci göreceksen bundan gör:
Genç ladin, çam ağacı
Kökünden sökülüp,
Yara varıp çarpılıp,
Yarın bağrı soyulup,
Bakıp duran Külçoro'nun
Dünyası başına dar olup.
Dere, yamaç hepsi coşup,
At sürükleyen enine sular

The frame of Çoro who played the bey
Shuddered through its length.
Churning into a grey whirlpool,
Külçoro who played the hero
Drew back and implored Kuday.
When he looked at the great Ürgönç,
The spectacle brimmed and overflowed.
Rearing, shying, thundering,
Its middle rushing with a roar,
All flowing at once without turning,
Flowing fold on fold greater than the sea.
Its middle flowing wild beyond measure,
From its banks flood and snow flowing,
Seeing it, the heart was split,
Lake — it looked like a river.
If you would see a wonder, see it here:
Young spruce and pine tree
Torn up from the root,
Driven against the bluff and struck,
The bluff's breast flayed bare,
For Külçoro who stood gazing
The world grew narrow round his head.
Valley and slope all surging,
Broadside waters that drag off horses

Her bir yerden fışkırıp,
Bin yerinden katılıp,
Çamlarla sallar akıp,
Kayın ile söğüt akıp,
Taşkın olup yığılıp,
Kıyı köşesine çarpınıp,
Görüp duran Çoro
«Kuday, esirgeye gör» – deyip,
Ürgönç'ün böyle coşup kabarması
Geçmek şöyle dursun o anda,
Dünyası başına dar olup.
Üstünden köpük yalazlanıp,
Kökünden ev gibi taşlar
Hep birden akıp takırdayıp.
Gümbür gümbür güçlenip,
Güpül güpül akıp büyük Ürgönç

Spurting out from every place,
Joining in from a thousand places,
Rafts flowing down with the pines,
Birch and willow flowing down,
Piling up into flood,
Battering the corners of the shore,
Çoro who saw it all
«Kuday, be merciful» – saying, The
Ürgönç's surging and swelling so —
Let alone crossing, in that moment,
The world grew narrow round his head.
Foam blazing off its surface,
Stones big as houses from its bed
All rolling at once and clattering.
Booming, booming, gathering strength,
The great Ürgönç flowing gulp on gulp

Nice türlü hallere bürünüp.
Yer yarılıp, yar yıkılıp,
Suların hepsi bulanıp,
Görüp duran Külçoro
Yakasını tutup Kuday'a sığınıp.
Ev gibi olan boz girdap
Düşüp gidip yoğrulup,
Gözleyip duran Külçoro'nun
Dünyası başına dar olup.
Kıyıda serpilip akan köpüğe
Yular atsa boy vermez,
Tilki süzülüp dolanamaz,
Karşı yakaya Külçoro
«Çıkarım» diye düşünemez.
Tepilip çıkan köpüğe
Urgan atsa boy vermez,
Kırlarında tilki dolanamaz,
Ürgönç'ün gücüyle
Yel esintisi vınlayıp geçip,
Köküyle kayın-söğüt
Hep birden akıp uğuldayıp.
«Geçerim» diyen adamın

Taking on so many kinds of shapes.
Earth split open, bluffs collapsed,
The waters all turned murky,
Külçoro who watched it
Clutched his collar, took refuge in Kuday.
The grey whirlpool big as a house
Falling, going, kneading round,
For Külçoro who kept watch
The world grew narrow round his head.
To the foam that sprayed along the shore
A halter thrown finds no bottom,
A fox cannot slink its way around,
To the far bank Külçoro
Cannot even think «I will get across».
To the foam kicked up and rising
A lasso thrown finds no bottom,
On its steppes no fox can roam,
With the might of the Ürgönç
The gusting wind whistles past,
Birch and willow, roots and all,
All flowing at once and roaring.
Of the man who says «I will cross» —

Böğrüne erişecek gibi,
Bu taşkın çullanıverse,
Parça parça edip gidecek gibi.

Buzulların hepsi bozulup,
Bambaşka akıp durmuştu.
Kaynaşıp akıp dökülüp,
Bakıp dursa büyük Ürgönç
Şurada duran Çoro'ya
Ecel zebanisi gibi görünüp.
Kerametli Çürök yengeniz,
Belalı güzel afet,
Beyin geleceğini bilip:
Yiğitse eğer o bozkurt
At sürüp sudan geçsin diye,
Korkaksa eğer sinip titreyip,
Geri kaçıp gitsin – diye,

Kayran Koco'nun, Toltoy'un
Gayreti varsa Semetey'in
Köklerine hep birden ersin – diye,

Gayretsizse eğer Semetey
Şu akıp giden ırmaktan
Dönüp geri gitsin» – diye,
Türlü düşünceyi çok düşünüp,
Erliğini sınayıp bilmek için,
Çınkoco ile Toltoy'dan
Gitmeyen öcünü almak için,
Arapça dua okuyup,
Büyüyle günü azdırıvermişti.
Buzulların hepsi çözülüp,
Pınarlar taşıp sızılıp,
Yamaçların hepsi dolu yağıp,
Etekleri baştan başa yağmurlanıp,
Bayırların hepsi coşup,
Yücelerden akan duru sular
Dört bir yandan akıp katılıp.
Kararıp akıp kirlenip,

As if it would reach into his flank,
If this flood came pouncing down,
As if it would tear him piece from piece and go.
The glaciers all broken up,
It flowed on wholly otherwise.
Seething, flowing, pouring down,
When one gazed, the great Ürgönç
To Çoro standing there
Seemed like the fiend of death itself.
Your miracle-working sister-in-law Çürök,
That baleful beauty, that calamity,
Knowing the bey was yet to come:
If that grey wolf is a true brave,
Let him spur his horse and cross the water,
If a coward, cringing, trembling,
Let him flee back and be gone – saying,

If, like Kayran Koco and Toltoy,
Semetey has the mettle in him,
Let him reach their roots at one stroke – saying,
If Semetey is without mettle,
From this flowing river
Let him turn and go back» – saying,
Turning many thoughts over and over,
To test and know his manliness,
From Çınkoco and from Toltoy
To take her unavenged revenge,
Reciting a prayer in Arabic,
She had maddened the day with sorcery.
The glaciers all unloosed,
The springs overflowed and seeped,
The slopes all rained down hail,
The skirts all drenched end to end in rain,
The hillsides all in spate,
The clear waters running from the heights
Flowing in, joining from four sides.
Darkening, flowing, fouling,

Boğazlarla bir olup,
Sebebi Çürök'ten olup,
Pis pis kokup bulanıp,
Durmak bilmeden kabarıp taşmıştı.

Gören adam Kuday'a sığınıp,
Köpüğü dalgalanıp bölünüp,
Görüp duran Çoro'ya
Ecel zebanisi gibi görünüp.
Su görmemiş Külçoro
Suyu görüp yanıp yakılıp,
Büyük Ürgönç'ü gördüğünde,
Ürperip durdu yiğit er,
Emanet candan umut kesip:
«Bu Ürgönç'ü geçen can,
Sıkışıp da ölmez mi,
Kıyamet yüzünü görmez mi!
Geçen geri döner mi,
Rast gelen sağ kalır mı!
Ecel zebanisi gibi suymuş,

Ağam Semetey'e varayım,
Suyu pek çetinmiş diyeyim,
Ağama söyleyip gideyim».
Dizgin çevirip Külçoro,
Buurul'un ağzını döndürdü işte,
Bu Ürgönç'ün yerini suyunu
Dönüp seyre daldı işte.
Güzelim canavarım büyük Ürgönç,
Yaprakları tirşe gibi,
Kara kurdu başparmak gibi,
Kertenkelesi yılan gibi,
Yılanları yedi kulaç urgan gibi,
Allahu Taala kudretiyle
Türlü türlü can yaratmış.
Fidanları çınar gibi,
Kuşçukları ular gibi,
Baldıranı bilek gibi,
Marallarına bakarsan

Becoming one with the gorges,
Its cause was from Çürök,
Stinking foul, churning turbid,
It had swelled and overflowed without knowing rest.
The man who saw it took refuge in Kuday,
Its foam billowing, splitting,
To Çoro who stood and watched
It seemed like the fiend of death itself.
Külçoro, who had never seen water,
Seeing the water, burned and smoldered,
When he beheld the great Ürgönç,
The valiant man stood shuddering,
Cutting hope from his borrowed soul:
«The soul that crosses this Ürgönç,
Will it not be crushed and die,
Will it not see the face of doomsday!
Does he who crosses ever return,
Does he who meets it stay alive!
A water like the fiend of death,

Let me go to my elder brother Semetey,
Let me say its water is most grim,
Let me tell my brother and be gone».
Turning the rein, Külçoro
Wheeled Buurul's mouth about,
And on this Ürgönç's land and water
He turned and lost himself in gazing.
My beautiful monster, the great Ürgönç,
Its leaves like green vellum,
Its black worm like a thumb,
Its lizard like a snake,
Its snakes like ropes of seven fathoms,
By the might of Allahu Taala
Creatures of every kind were made.
Its saplings like plane trees,
Its little birds like snowcocks,
Its hemlock thick as a wrist,
If you looked upon its deer —

Alnı akıtmalı inek gibi,
Başıboş uzanıp yatan yermiş,
Elması pişip yere dökülmüş,
Türlü türlü ilginç yer olmuş.
Şaşıp kalıp Külçoro
Karşı yakasına bakınca,
Otuz gelin, otuz kız
Oyun kurmuş değil mi,
Ortalarında Ayçürök
Gelincik çiçeği gibi salınıp,
Dar beşmet, has ipek gömlek,
Emsalsiz güzel dilberin
Eteği çıkıp dalgalanıp,
Akun'un kızı Ayçürök,
Başında altından yapılma takke,
Dünyalar değer görünür,
Akun'un kızı afet.
Ay gibi güzel Çürök'ün
Hangi derdini söyleyelim.
Kara yere kar düşse,
Karı gör de tenini gör,

Like cows with blazes on their brows,
A land lying stretched out masterless,
Its apples ripened, dropped to the ground,
A place of every kind of wonder.
Külçoro, struck with amazement,
When he looked to the far bank,
Thirty young wives, thirty maidens
Had set up games, had they not,
In their midst Ayçürök
Swaying like a poppy flower,
Tight beşmet, shirt of pure silk,
The peerless lovely beauty's
Skirt lifted out, rippling,
Akun's daughter Ayçürök,
On her head a cap wrought of gold,
She seems worth all the worlds,
Akun's daughter, the calamity.
Of Çürök beautiful as the moon
Which of her sorrows shall we tell.
If snow fell on black earth,
See the snow, then see her skin,

Kar üstüne kan damlasa,
Kanı gör de yüzünü gör,
Şekeri gör, sözünü gör,
Çolpan'ı gör, gözünü gör,
Beli kın gibi, yüzü ay gibi,
Namlı güzel afet.
Salınıp yürüyüp parıldayıp,
Altınlanmış muskalık,
Göğsünde salınıp durur.
Kızlar gelinler yan yana,
En yamanı Çürök içlerinde,
Eğlence edip dururlar,
Gülüşü günü batırıp,
Eğlencesi tanı attırıp,
Salıncağın ardından
Şabıyat oyununu kurmuşlar,
Kızlar gelinler karışık

If blood dripped on the snow,
See the blood, then see her face,
See sugar, then see her speech,
See Çolpan, then see her eyes,
Waist like a scabbard, face like the moon,
The famed beauty, the calamity.
Swaying as she walks, gleaming,
Her gilded amulet-case,
Sways upon her breast.
Maidens and young wives side by side,
The fiercest of them, Çürök, in their midst,
They keep on making merry,
Her laughter sinking the sun,
Her merriment bringing up the dawn,
After the swinging game
They set up the game of şabıyat,
Maidens and young wives mingled

Kızışıp oynayıp durmuşlar.
Gelinlerden Kermekaş,
Endamlı güzel Karaçaç,
Kızların başı Kınımcan,
Yaman güzel Tınımkan.
Suvatçının açgözü,
O kızların içinde
Ekincinin kızı Birmoyun,
Yüksük ağızlı Oyumkan,
Onca kızın içinde
Oynak salınan Kanımcan,
Deve yavrusu gözlü Bolpokan,
Eşi bulunmaz güzel Kanımcan.
Alaylı yengenizin
Koluna girdiği Kolkunay,
Yanaşıp yürüyen Altınay,
Danıştığı Kermekaş,
Gerine gerine yürüyen,
Endamlı güzel Karakaş.
Kendisi çocuk, körpecik,
Saçı örgüye ermemiş,
Kızıl gömlekli, ince belli,

Have played on, flushed with heat.
Of the young wives, Kermekaş,
The shapely beauty Karaçaç,
Head of the maidens, Kınımcan,
The fiercely lovely Tınımkan.
The greedy-eyed one of the waterer,
Among those maidens
The ploughman's daughter Birmoyun,
Thimble-mouthed Oyumkan,
Among so many maidens
Kanımcan of the playful sway,
Bolpokan with camel-calf eyes,
The matchless beauty Kanımcan.
Your teasing sister-in-law's
Arm-companion Kolkunay,
Altınay who walks close beside her,
Kermekaş her confidante,
Walking with a proud stretch,
The shapely beauty Karakaş.
Herself a child, tender-young,
Her hair not yet come to braiding,
In a scarlet shirt, slender-waisted,

Süzülüp salınan güzellerden
Nicesini toplayıp almış.
Görklü çınar kayına
Salıncağı kurmuşlar.
Peri kızı gibi görünüp,
Canım Çürök baş olup,
Otuz gelin, otuz kız
Oyuna başlamışlar,
Ortalarında yengeniz
Oynayıp kahkaha salmış,
Namlı Çürök baş olup,
Görüp duran Çoro'nun
Gönlü gidip bölünüp,
Kız görmemiş Külçoro
Kızı görüp imrenip,
Kargaşayı hep birden başlattı,

Of the beauties gliding and swaying
She had gathered up so many.
On the stately plane-birch
They have hung up the swing.
Looking like a peri's daughter,
My dear Çürök at their head,
Thirty young wives, thirty maidens
Have begun their game,
In their midst your sister-in-law
Played and loosed her laughter,
Famed Çürök at their head,
Of Çoro who stood watching
The heart went out, was split,
Külçoro, who had never seen a maiden,
Seeing the maiden, filled with longing,
Set off the whole commotion at once,

Kızıl Buurul at ile
Çaprazlama sürüp Külçoro
Azgın kabarmış Ürgönç'e
Dalıp gitmeye davrandı.
Kızı görüp Külçoro,
Kız görmemiş yüzülesice,

Çevresine bakınmadan,
Azgın kabarmış Ürgönç'ten
Kıl kadar canını esirgemeden.
Kızlara göz koyup,
Karşı yakadaki nice kıza,
Şen şakrak oyuna
Sığılmaz bir yer miymiş,
Salıncakta oynaşırlarken
Savrulup salınan kızlara
Varılmaz bir yer miymiş!
Salıncağı bırakıp,
Şabiet oyununu kurup,
Kızlar gelinler karışık,
Yaman Çürök baş olup,
Coşkuyla oynaşıp,
Çürök'e yaranmak için,
Ortalığı coşturup düş anlatıp,

O bildik şen şakrak Akılay
Yorumu hayırlı bir iş söyleyip:
«Kurban olayım ablalar,
İtibar bulası yengeler,
Gece yatıp düş gördüm,
Düşümde hayırlı iş gördüm.
Kara benekli kaplan
Kalenin içinde dolandı,
İtler bir kez olsun havlayıp dokunamadı.

Güdük kuyruklu bozkurt arslan
Afgan iline gelip atıldı,
Öylece kısmet bulundu.
Karşısına çıkarım – diye,

With the red Buurul steed
Riding aslant, Külçoro
Made ready to plunge headlong
Into the wildly swollen Ürgönç.
Seeing the maiden, Külçoro,
The flayable wretch who'd never seen a maiden,
Without a glance around him,
From the wildly swollen Ürgönç
Not sparing his life by a hair.
Setting his eye on the maidens,
On the many maidens of the far bank,
To the gay and merry game —
Was it a place one could not fit,
While they sported on the swing,
To the maidens tossed and swaying —
Was it a place one could not reach!
Leaving the swing behind,
Setting up the game of şabiet,
Maidens and young wives mingled,
Fierce Çürök at their head,
Sporting with high spirits,
To win Çürök's favor,
Stirring up the crowd, telling a dream,

That well-known merry Akılay
Spoke a reading of good omen:
«May I be your offering, elder sisters,
Sisters-in-law worthy of esteem,
I lay down at night and dreamed a dream,
In my dream I saw a blessed thing.
A black-spotted tiger
Prowled inside the fortress,
The dogs could not so much as bark and touch him.
The stub-tailed grey-wolf lion
Came hurling into the Afghan land,
And thus was fortune found.
I will go out to face him – saying,

Sataşan düşmanlar kırıldı,
Kara benekli kaplan bu imiş – diye,
Güvey gelip durmuş işte!»

Afgan'ın yurdu ağırladı.
Bu nedir, ne ola ki?
Küçük kız kardeş, ulu abla,
Bu düşümü yorsana?!
Alp kara kuş – zümrüdüanka
Gökten pençesini gere gere salmış,
Müjde deyip bağırıp.
Kahrına dayanamayıp,
Kuşatıp yatan Cediger
Karga gibi kaçışıp durmuş,
Her biri bin adama bedel kırk kişi
Bu Afgan'ın şehrine
Ordayı sağlamca kurmuş,
Yöneldiği yanı almış,
Bu nedir, ne ola ki?
Bu düşümü yorsana!
Akılay böyle deyip dururken,
Kınımcan, kâfir, söze başlar:
O kara benekli kaplan
Han eniştem Semetey'in ta kendisiymiş,

Oyrot'u bozacak ermiş.
Kan içici hışmını kuşanıp,
Kadirli ablacığımın uğruna,
Kastedip duran düşmana
Kıran salacağı çağ imiş.
Güdük kuyruklu bozkurt arslan

Yöneldiğini yangına çeviren
Yiğit eniştemin ta kendisiymiş,
Fitne salan Koco'dan
Bizi kurtaracağı çağ imiş.
Alp kara kuş – zümrüdüanka
Gökten pençesini salması,
Babası bozkurt Manas'tan

The foes who meddled were cut down,
This was the black-spotted tiger – saying,
The bridegroom has come and stands here!»
The Afghan homeland honored him.
What is this, what may it be?
Little sister, elder sister,
Won't you read this dream of mine?!
The alp black bird — the zümrüdüanka —
Stretched its talons wide down from the sky,
Crying out, calling good tidings.
Unable to bear its wrath,
The besieging Cediger
Scattered fleeing like crows,
Forty men each worth a thousand
In this city of the Afghan
Have pitched the horde-camp firm and fast,
Have taken the quarter they turned toward,
What is this, what may it be?
Read me this dream of mine!
While Akılay stood speaking so,
Kınımcan, the infidel, begins to speak:
That black-spotted tiger
Was my khan brother-in-law Semetey himself,
The saint who will rout the Oyrot.
Girding on his blood-drinking wrath,
For my cherished elder sister's sake,
Upon the scheming enemy
It was the season he would deal slaughter.
The stub-tailed grey-wolf lion —

Turning whatever he faces into flame,
Was my valiant brother-in-law himself,
From the strife-sowing Koco
It was the season he would save us.
The alp black bird — zümrüdüanka —
Its loosing of talons from the sky:
From his father, the grey wolf Manas,

Ablacığımın güveyi
Üstün doğdu diye işittik,
Kaplan eniştem bozkurdun
Kendisinin gelip durmasıdır,
Tutuşacak düşman çıkarsa
Kıran salacağıdır,
Namlı ablam dilbere
Düşünü anlatıp bitirmeden,
Gözcü duran kara kız,
Nöbetçi konmuş sarı kız,
Dizleri bükülüp,
Ayçürök'e yerlere eğilip,
«Otuz gelin, otuz kız,
Oynayıp duran gelinler:
Beri gelin – diye çağırıp,
Kurban olayım ablalar!
Benim bildiğimi bildiniz mi?
Benim sezdiğimi sezdiniz mi?
Benim gördüğümü gördünüz mü?
Karşı yakaya geldi bir adam,
Heybeti dağın yarısı kadar,
Göze görüneni yutacak gibi,
Sağ küreği genişmiş,
Çehresine bakarsam
Kızıl Buurul ata binmiş,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümlemiş,
Gümüş kemer kuşanmış,
Gün gibi yüzüne huri nuru değmiş,
Ok geçmez kaftan giymiş,

Ok yetişmez ata binmiş,
Üstün alpın ta kendisiymiş,
Eniştemin öz gözü imiş.
Al yanaklı, huri yüzlü,
Işıl ışıl kızıl kor imiş,
Âlemde öylesi yok imiş,
Eniştemin ta kendisiymiş,
Üstün ablam dilbere

My dear sister's bridegroom
Was born superior, so we heard,
My tiger brother-in-law, the grey wolf —
It is his own coming here to stand,
If a grappling foe appears,
It is his dealing of slaughter,
To my famed sister the beauty —
Before she finished telling the dream,
The dark maiden standing lookout,
The sallow maiden posted sentry,
Her knees bending under her,
Bowing to the ground before Ayçürök,
«Thirty young wives, thirty maidens,
Young wives there at your play:
Come hither – she called out,
May I be your offering, elder sisters!
Did you know what I have known?
Did you sense what I have sensed?
Did you see what I have seen?
To the far bank came a man,
His grandeur half a mountain's size,
As if to swallow all in sight,
His right shoulder-blade was broad,
If I look upon his face —
He has mounted a red Buurul steed,
Knotted tight its horsehair tail,
Girded on a silver belt,
Houri-light has touched his sun-like face,
He wears a kaftan no arrow pierces,

He rides a horse no arrow overtakes,
He was the superior alp himself,
He was my brother-in-law's own eye.
Red-cheeked, houri-faced,
He was a glittering crimson ember,
In the world there was none like him,
He was my brother-in-law himself,
With my superior sister the beauty

Kavuşup sarılacağı çağ imiş.	*It was the season he would meet and embrace.*
Altın yakalı kaftan giymiş,	*He wears a gold-collared kaftan,*
Dağ gibi Buurul ata binmiş.	*He rides a mountain-like Buurul steed.*
Elinde sancağı görünmüş,	*In his hand his standard showed,*
Gören gönlünü kaptırmış,	*Whoever saw him lost his heart,*
Han enişte min ta kendisiymiş,	*He was my khan brother-in-law himself,*
Kırdaki oyun yerinde,	*At the playing-ground upon the steppe,*
Yorulmak bilmeden ablama	*Never wearying, with my sister*
Kavuşacağı çağ imiş!»	*It was the season he would be joined!»*
Bu haberi işitince,	*When they heard this news,*
Otuz gelin, otuz kız,	*Thirty young wives, thirty maidens,*
Ortalarında Ayçürök,	*In their midst Ayçürök,*
Karşı yakaya gelen o eri	*At that man come to the far bank*
Hep birden bakıp dikildiler.	*All together stood and stared.*
«Sevincim, enişte m geldi» – diye,	*«My joy, my brother-in-law has come» – saying,*
Toyuna doksan davar kesmişler,	*For his feast they slaughtered ninety head,*
Otuz gelin, otuz kız	*Thirty young wives, thirty maidens*
Merakla bakıp dikildiler.	*Stood staring on in wonder.*
Bilmeyenler söz söyleyip:	*Those who did not know spoke words:*
«Enişte min ta kendisiymiş,	*«He was my brother-in-law himself,*
Kendisi değilse kara gözü imiş,	*If not himself, then his own black eye,*
At yorup, yol gözleyip,	*Wearying his horse, watching the road,*
Uzaktan geldiği çağ imiş,	*It was the season he came from afar,*
Arslan enişte min ta kendisiymiş!	*He was my lion brother-in-law himself!*
Kızlar gelinler böyle dururken,	*While maidens and young wives stood so,*
Kıymetlin Çürök şunu söyler:	*Your precious Çürök says this:*
«Adam görmez çölde büyümüş,	*«Grown up in a wasteland where no man is seen,*
Hay babanızın mezarı, kızlar gelinler,	*Hey, your fathers' grave, maidens and young wives,*
Bu cana şaşıp kaldınız.	*You stood amazed at this soul.*
Geçidi yoklayıp dik dik süzerek.	*Probing the ford, eyeing it steep and hard.*
Enişteniz önden gelecek can değil,	*Your brother-in-law is not a soul who comes in front,*
İnadına dokunulunca	*When his stubbornness is touched*
Önden gelecek o değil,	*He is not the one to come in front,*
Geçidi kendisi yoklayacak değil,	*He is not one to probe the ford himself,*

El ayak takımından bir çocuk değil!
He is no child of the rabble of hands and feet!

Vah zavallı şaşkınlar,
Adam görmemiş bahtı karalar!
Çocuğunu görsen n'edersin?
Çorosunu görsen n'eylersin,

Büyüğünü görsen n'edersin?
Çabağını görsen n'eylersin,

Yayınını görsen n'edersin?
Yağlanmış buğday yüzlü,
Akşam sisi gibi gözlü,
Heybeti dağın yarısı kadar,
Göze görüneni yutacak gibi,
Beyini görsen n'edersin?
Haberiniz var mıdır,
Hani, kayın atam yiğit arslan,

Çocuk yüzü görmeden çok gezip,
Başlangıçta çocuksuz kalıp,
Görmüş o bozkurdu
Elli iki yaşında.
Oğlumu görüp kaldım – diye,
Yiğit göçmüş kaynatam,
Alp Koşoy kayıptan ad koyup,
«Semetey» adını almış,
Çocuk yeni doğduğunda.
Besbelli pek yaman düşünüp,
Kâfir ile Müslüman,
Bırakmadan hepsini çağırıp,
Eşsiz görkemli toy edip,
Toyuna halk toplanıp,
Rus, toyunu yiyip gitmiş,
Sağ kalırsa bu çocuk
Oyrot'u bozar deyip gitmiş,
Kıtay, toyunu yiyip gitmiş,
Sağ kalırsa bu çocuk

Ah, poor bewildered ones,
Black-fated ones who've never seen a man!
What would you do if you saw his child?
What would you make of it if you saw his çoro,
What would you do if you saw his elder?
What would you make of it if you saw his minnow,
What would you do if you saw his catfish?
With his oiled wheat-hued face,
With eyes like evening mist,
His grandeur half a mountain's size,
As if to swallow all in sight,
What would you do if you saw his bey?
Have you any news of this:
You know, my father-in-law, the valiant lion,
Roamed long without seeing a child's face,
At the outset left childless,
He beheld that grey wolf
At fifty-two years of age.
I have seen my son at last – saying,
My father-in-law passed on valiant,
Alp Koşoy gave a name from the unseen,
He took the name «Semetey»,
When the child was newly born.
Clearly thinking most gravely,
Infidel and Muslim both,
Inviting all, leaving out none,
He made a feast of matchless splendor,
The people gathered to his feast,
The Rus ate of his feast and went:
If this child stays alive,
He will rout the Oyrot, they said and went,
The Kıtay ate of his feast and went:
If this child stays alive,

Cihanı bozar deyip gitmiş.	*He will rout the whole world, they said and went.*
Öz ağasını yere seren,	*He who laid his own elder kin to earth,*
Hükmü keskin doğmuş gerçek bozkurt	*Born with keen command, the true grey wolf —*
Enişteniz ta kendisi değil o!	*Your brother-in-law is not that very one!*
Saçmalayan zavallılar,	*You babbling poor things,*
Daha nicesini anlatayım,	*Let me tell you so much more,*
Karşı yakadaki oğlanın	*Of the boy on the far bank —*
75480 Soyunu sopunu sorarsan,	*If you ask his stock and lineage,*
Hani, kayın atam bozkurt	*You know, to my father-in-law, the grey-wolf*
bahadırın Kara canım kurban».	*bahadır, My black soul be the offering».*
Tam vakti geldiğinde,	*When the full time had come,*
Karşı yakadaki oğlanın	*The boy on the far bank —*
Babası bozkurt arslan,	*His father, the grey-wolf lion,*
Doğru yolda yolunu şaşırıp,	*Lost his way upon the straight road,*
Kakançın'ın, Beecin'in	*For Kakançın's and Beecin's*
Hanlığını var gücüyle çekişip,	*Khanship contending with all his might,*
Ölümden zar zor kalıp,	*Barely escaping from death,*
75490 Öz yakın akrabasıyla vuruşup,	*Fighting with his own close kin,*
Arsız zavallı» – deyip,	*«Shameless wretch» – saying,*
Gönlü kalıp Kıtay'dan,	*His heart estranged from the Kıtay,*
Göçüp gelmiş Beecin'den.	*He migrated here from Beecin.*
Geniş Talas gibi yurt bulmuş,	*He found a homeland like broad Talas,*
Kayın atam gibi er bulmuş,	*He found a man like my father-in-law,*
Üstün hizmeti candan etmiş,	*He gave supreme service from the soul,*
Uğurluydu düşüncesi,	*His thought was blessed with fortune,*
Almambet gibi beyden	*From a bey like Almambet*
Yadigâr kalmış oğludur.	*He is the son left as keepsake.*
75500 Oğlunu görsen kapaklanırsın,	*If you saw his son you would fall prostrate,*
Yiğidi görsen irkilirsin».	*If you saw the brave you would start back».*
Çürök söyleyip durakladı,	*Çürök spoke and then paused,*
Kızlar gelinler imrenip	*Maidens and young wives, longing*
Karşı yakadaki oğlana,	*For the boy on the far bank,*
«Benim kocam olsa» – diye,	*«Were he but my husband» – saying,*
Nice kuruntu düşer gönüllerine.	*Many a fancy falls upon their hearts.*

Çok şaşar kızlar gelinler,

Karşı yakadaki oğlana
Kızlar gelinler süzülüp,
Boyunlarına boncuklarını takıp,
Karşı yakadaki oğlana:
«Benim kocam olsa» – diye,
Kızların gelinlerin hepsi
Yana yakıla dilek diler:

«Argın, Kırgız toplanıp,
Karşılıklı konsalar ya,
Kurban olduğum genç oğlan,
Kadir bilir eş dost olmaya
Bizim elde olsa ya.
Karşı yakada duran oğlana
Kuday kullarını yaratmış,
Kızların gelinlerin hepsi
Dikilip bakıp şaşakaldı.
Kimi kızı söz edip:
«Karşı yakadaki bu oğlan
Benim aldığım olsa» – deyip.
Kimi birisi söz edip:
«Vırıldayan kurnaz densiz»,
Kızların hepsi çığrışıp,
Uğultuya kapılıp gitmiş,
Dinmek bilmez en büyük
Şamataya dalıp gitmiş.
Kimi birisi söz eder:
«Geçse öldü demektir» – der.
Kimi birisi söz eder:
«Öz canına kendi kıyar mı,
Oğlanı Kuday çarpar mı,
Geri döner gider» – der.
Kimi birisi söz eder:
«Geçerken oğlan savrulup,
Başı kopar» – der.
Kimi kızlar söz eder:
«Geçip gelir Ürgönç'ten,

Much marvel the maidens and young wives,
At the boy on the far bank
Maidens and young wives gliding coy,
Putting their beads about their necks,
To the boy on the far bank:
«Were he but my husband» – saying,
All of the maidens and young wives,
Burning with longing, make their wish:

«Would that Argın and Kırgız gathered,
And camped there face to face,
The young boy I'd be offered for,
To be a friend who knows one's worth —
Would he were in our land.
For the boy who stands on the far bank
Kuday created his servants,
All of the maidens and young wives
Stood staring, struck with wonder.
Some maiden spoke a word:
«This boy on the far bank —
Would he were the one I wed» – saying.
Some other spoke a word:
«A jabbering, cunning, brazen one»,
The maidens all crying out,
Were swept away in the din,
Into the greatest never-ceasing
Uproar they plunged away.
Some one of them speaks:
«If he crosses, count him dead» – she says.
Some one of them speaks:
«Would he take his own life himself,
Would Kuday strike the boy down,
He will turn back and go» – she says.
Some one of them speaks:
«While crossing, the boy will be flung,
His head torn off» – she says.
Some maidens speak:
«He will come across the Ürgönç,

Atı yamandır» – der.
O zaman Çürök söz eder:
«Vırıldamayın, zavallılar!
Geçerken ölüp kalacağını
Allah bilir» – der.
Kızı görüp Külçoro,
Kız yüzlü kurnaz çapkın,
Kızıl Buurul at ile

His horse is fierce» – they say.
Then Çürök speaks:
«Stop your jabbering, poor things!
Whether he will die in crossing —
Allah alone knows» – she says.
Seeing the maiden, Külçoro,
The maiden-faced cunning rogue,
With the red Buurul steed

Çaprazlama sürüp, kurnaz densiz,
Kızı görüp imrenip,
Çevresine bakınmadan,
Denizden canını esirgemeden,
Sağa sola bakınmadan.
Kız görmüş tükenesice,
Azgın kabarmış Ürgönç'ten
Kıl kadar canını esirgemeden:
«Hay babanın mezarı çocukluk,
Akan sudan ben korkarsam,
Apaçık Kuday çarpmaz mı!
«Külçoro sudan geçer» – diye,
«Almambet!» diye haykırıp.
Azrail zebanisi
Pusuya yatmış beni mi bekler!
Akar sudan gerçekten korkup,
Apaçık Kuday çarpmaz mı!
Akar sudan korkarım da,
Azaplı yerden dava çıksa,

Riding aslant, the cunning brazen one,
Seeing the maiden, filled with longing,
Without a glance around him,
Not sparing his life from the sea,
Without looking right or left.
The perishable wretch who'd seen a maiden,
From the wildly swollen Ürgönç
Not sparing his life by a hair:
«Hey, your father's grave — childishness,
If I take fright at flowing water,
Will not Kuday plainly strike me down!
«Külçoro will cross the water» – saying,
Crying out «Almambet!»
The fiend Azrail —
Has he lain in ambush waiting just for me!
Truly fearing the flowing water,
Will not Kuday plainly strike me down!
I may fear the flowing water,
But should strife rise from a place of torment,

Kargısını kavrayıp çığrışan,
Altı bin kadar düşman çıksa,
Ondan hiç mi hiç korkmam ben.
Benim ağam Semetey
Atını esirgemeden verdiyse,
Atın gönlüne bakmadan,
«Akan suyu çetindir» – diye,
Nasıl varırım işe yaramadan,
Kaftanını esirgemeden verdiyse,
Kaftanın gönlüne bakmadan,

Gripping their lances, shrieking loud,
Should some six thousand foes appear,
Of that I fear not in the least.
If my elder brother Semetey
Gave his horse without begrudging,
Heedless of the horse's heart,
«Its flowing water is grim» – saying,
How can I go back good for nothing,
If he gave his kaftan without begrudging,
Heedless of the kaftan's heart,

Cehennemi görmeden ben şimdi,
«Dilsiz suyu yamandır» – diye,
Buurul'un yok olduğunda,
Nasıl varırım işe yaramadan.
Ağamdan azar işitmektense,
Akar suda öleyim,
Allah'ın yazıp koyduğunu
Boynuma koyarsa göreyim!
Akan su ecel eriştirirse
Şimdicik öleyim!»
Dolaşıp geçit aramadan,
Yaman kurnaz Külçoro

Without now seeing hell itself,
«The mute water is fierce» – saying,
When Buurul was lost and gone,
How can I go back good for nothing.
Rather than hear my brother's rebuke,
Let me die in the flowing water,
What Allah has written and set down —
If He lays it on my neck, let me see it!
If the flowing water brings my death-hour,
Let me die this very instant!»
Without roaming round to seek a ford,
The fierce cunning Külçoro

Kıl kadar canını esirgemeden:
«Yolda burkulur gidersem – diye,

Tevekkül, Allah destek ol – diye,
Sağ gezersem devlet ver,
Ölüp gidersem iman ver!
Kızlara maskara olmaktansa,
Kıyamet yüzünü göreyim,
Kadınlara maskara olmaktansa,
Bu suda akıp ölüp
Ansız gelen yurdu göreyim!»
Buurul'a binip Ürgönç'e,
«Manas!» diye nara atıp,
Kara yanak kamçıyı
Kavrayıp elde çevirip,
Kayıptan gelme soylu Buurul'u
Böğrüne çekip vurup,
Kızlar dikilip bakarken,
Yarın başını göçertip,
Yaradan'a sığınıp,
Külçoro dörtnala suya daldı.

Yarın başı bozulup,
Çoban çadırı kadar yıkıntı
Birlikte döküle döküle daldı.

Not sparing his life by a hair:
«If I twist and founder on the way –
saying,
Trust in God; Allah, be my stay – saying,
If I walk alive, grant fortune,
If I die and go, grant faith!
Rather than be the maidens' mockery,
Let me see the face of doomsday,
Rather than be the women's mockery,
Let me be swept dying down this water
And see the land that comes unlooked-for!»
Mounting Buurul, at the Ürgönç,
Roaring the war-cry «Manas!»,
The black-cheeked whip
He gripped and whirled in hand,
Noble Buurul come from the unseen —
He drew it to his flank and struck,
While the maidens stood and stared,
Caving in the head of the bluff,
Taking refuge in the Creator,
Külçoro plunged at full gallop into the
water.
The head of the bluff gave way,
Wreckage big as a shepherd's tent
Plunged with him, tumbling and tumbling
down.

Gerçek kayıptan Buurul at
Girdiği yerde tökezleyip,
Tökezleyip düşüp doğrulup,
Boyunu toplayıp atılıp,
Girdiği yerde yok olup,
Otuz gelin, otuz kız
Dönüp dolanıp figan edip,
Avuçlarını şak diye çırpıp,
Kocası ölmüşçesine çığrışıp,
Yaranmak için nice kızlar
Bir aşağı bir yukarı koşup,
Külçoro'dan umut kesip,
Coşup kızlar çığrışıp,
Kocası ölmüşçesine figan edip,

The Buurul steed, truly from the unseen,
Stumbled at the place he entered,
Stumbling, falling, righting up,
Gathering his frame and springing,
Vanishing at the place he entered,
Thirty young wives, thirty maidens
Turning, circling, wailing loud,
Clapping their palms with a crack,
Shrieking as if their husbands had died,
Many maidens, to curry favor,
Running now down, now up the bank,
Cutting off all hope of Külçoro,
The maidens surging, shrieking,
Wailing as if their husbands had died,

«Gelse şu güzelim oğlanı
Özenle isteyip görsek – diye,

Oğlana bir sarılıp
Ondan sonra ölsek» – diye,
Dilenip durur kızların.
«Bizim elde canlar çok,
On ikisinde oğlanlar çok,
Usulünce giyimini giyemez,
Eteğini örtüp su dökemez.
Şimdiye dek o oğlanlar
Anasından utanmaz.
Kızıl gülmüş, soldu – diye,

Kıpkızıl körpe genç oğlan
Kıyamete doğru göçtü» – diye,

Coşup kızlar figan edip,
Kocası ölmüşçesine çığrışıp.
Ak çeliğini pas bürüyüp.
Usta olmuş Buurul at,
Kendini kaptırmadan gider Ürgönç'e,
Akıntıya doğru kilitlenip.
Gök çeliğini pas bürüyüp,

«If he came, this beautiful boy —
Would we might court him with all care – saying,
Might once embrace the boy
And after that might die» – saying,
The maidens keep on begging so.
«In our land the souls are many,
Boys of twelve years are many,
None can wear his dress with proper grace,
None can pour water with skirt drawn close.
Until this day those boys
Feel no shame before their mothers.
The crimson rose has laughed and faded – saying,
The crimson-fresh young tender boy
Has passed away toward doomsday» – saying,
The maidens surging, wailing loud,
Shrieking as if their husbands had died.
His white steel shrouded over with rust.
The Buurul steed grown masterly
Goes into the Ürgönç without being swept,
Locked head-on against the current.
His grey steel shrouded over with rust,

Göl ırmak çok geçmiş,
Alışkın olan Buurul at,
Suyun kabaranına doğru kilitlenip.
Çıplak Kızır, genç Aydar
Ön dişleri parıldayıp,
Bir aşağı bir yukarı gitmeden,
Usta olmuş Buurul at
Dosdoğru yüzüp şarıldayıp.

Bey gibi olan yaramaza
Üstünden ak köpük akıp görünüp,
O ak köpük gürleyip,
Oğlanın tepesinden aşıp
dökülüp, Küheylan soylu Buurul at

O köpüğü gördüklerinde,
Bakıp duran nice kızlar:
«Artık kesin öldü» – diye,
Gözlerinin yaşı dökülüp.
Pirlerin koruduğu Külçoro
Kızıl Buurul at ile

Güçlenip gelir görünüp.
Güçlendikçe kızlar sevinip,
«Baabedin!» diye çığrışır.
Yakına varıp geldiğinde,
Yine ilginçlik yine var,
Taşkın ev gibi yığılıp,
Birbirine sataşıp,
Azgın azgın akıp gelir.
Tam basıp yetişeceği anda,

Ölüm saçıp geçeceği anda,

Almambet oğlu çoronuz
Sır kargıyı kaldırıp,
Önüne gelen taşkını
Önüne katıp savurup,
Ardından gelen taşkını

He had crossed many a lake and river,
The practiced Buurul steed,
Locked head-on against the water's swell.
Naked Kızır, young Aydar,
His front teeth gleaming bright,
Without drifting down or up,
The Buurul steed grown masterly
Swam dead straight, the water rushing loud.
To the scamp who was like a bey
White foam showed streaming over him,
That white foam thundering,
Sweeping over the boy's crown
pouring down, The courser-blooded Buurul steed —
When they saw that foam,
The many maidens gazing on:
«Now he is surely dead» – saying,
The tears poured from their eyes.
Külçoro, whom the pirs protect,
With the red Buurul steed

Comes on gathering strength, in view.
As he strengthens, the maidens gladden,
They cry out «Baabedin!».
When he drew and came in close,
Again a wonder, yet again,
The flood heaped up big as a house,
Snarling one wave at another,
It comes on flowing wild and wild.
Just at the moment it would press and reach him,
At the moment it would pass scattering death,
Your çoro, Almambet's son,
Raising the lacquered lance,
The flood that came before him
He drove before him, flinging it,
The flood that came behind him

Ardına itip savurup,
Usta olmuş gibi
Öylece gelir Külçoro.
Dayanağı tam dokuz,
Dayayıp tuttuğu çağ imiş,
Koruyanı tam dokuz,
Kollayıp aldığı dem imiş.

Su içinde oğlanı
Yularından tutmuşlar.
Kırk çilten, Hızır İlyas
Var güçle destek salmışlar.
Alp kara kuş – zümrüdüanka,
Su içinden oğlanı
Alıp götürecekmiş gibi,
Pençesini gere gere salmış,
Saldırıp yetişivermiş.
Şaşmadan yüzüp Ürgönç'te,
Kurban olsam yeridir küheylana,
Dönemeçli ak yar, girdaplı derinlik var,

Aşağı kayarsa Arbuudan
Kesin öleceği uçurum var,
Onu da bilir Buurul at,

Aşağı kaymadan düz yüzüp,
Hayvandan akıllı yaratık,
İvmeden şaşmadan sağlam yüzüp,
Hayvandan akıllı yaratık,
Akun'un kızı Çürök'ü
Tam karşılayıp yüzüp durmuş,
Bugu-Keçüü denen yere,
Dizgin çevirmeden küheylanın,
Yakınına varıp girmiş.
Geyik gibi boynunu büktü,
Oyalanmadan o yardan
Sekiye sıçrayıp fırladı.
Sudan çıktı salınarak,

He thrust behind him, flinging it,
As if he had grown masterly,
So comes on Külçoro.
His supports were full nine,
It was the season they braced and held him,
His protectors were full nine,
It was the moment they watched over and took him.
Within the water they held the boy
Fast by the halter.
The forty çilten, Hızır İlyas,
Lent their support with all their might.
The alp black bird – the zümrüdüanka,
The boy from out the water's midst
As if it would take and carry away,
Loosed its talons stretched wide open,
Swooped and reached him in a flash.
Swimming unerring in the Ürgönç,
It were fitting I be offered for the courser,
There's the bending white bluff, the whirlpooled deep,
If Arbuudan slips downstream
There's the chasm where he'd surely die,
That too the Buurul steed knows,

Swimming straight without slipping down,
A creature wiser than a beast,
Swimming firm, unhurried, unerring,
A creature wiser than a beast,
Akun's daughter Çürök —
He swam heading straight to meet her,
To the place called Bugu-Keçüü,
Without turning the courser's rein,
He came in close and entered.
He bent his neck like a deer,
Without lingering, from that bluff
He leapt springing onto the terrace.
He came out of the water swaying free,

Meşin terlik, gök keçe, Yedi tümen
kara ordu gelse,
Ucundan suyu şapırdayıp,
Tek başına dalıp girecek gibi.
Canım hayvan Buurul at
Basıp yürüyüp rahvanlayıp,
Büyük keçenin ucundan
Suyu şoril şoril dökülüp,
Tazı gibi kıvrak salınıp,
Altın nal, gümüş çivi,
Gerçek küheylan Buurul'un
Tabanında parıldayıp.
Öbek öbek tüyü ayrılıp,
Toynağı yere usulca değdirip,
Yeleden kuyruktan akan su
Bölük bölük dökülüp,
Omurgayla kaburga,
Kemikleri ayrı ayrı görünüp.
Etine gelmiş yüzülesice,
Baldırı boğa beli gibi,
Yürüyüşü bozkır yeli gibi,
Küheylanlık sıfatı görünüp,
Kızlara yaklaştığında
Rahvanlanıp salınıp,
Cilvesi çıkıp oynaşıp,
Türlü hallere girip yaratık,
Perçemi göğe savurup,
Toynağı yere usulca değdirip,
Kara çelik gemi
Damağında takırdatıp,

Leather slipper, grey felt, Were seven
tümen of black horde to come,
Water splattering from its edge,
As if he'd plunge in all alone.
My dear beast, the Buurul steed,
Stepping, walking, ambling smooth,
From the great felt's edge
The water pouring splash on splash,
Swaying lithe as a coursing hound,
Gold horseshoe, silver nail,
Of Buurul the true courser —
Gleaming on his very sole.
His coat parting in tuft on tuft,
Touching his hoof gently to the ground,
The water running from mane and tail
Pouring down in stream on stream,
Spine and rib together,
His bones showing each distinct.
The flayable one come into his flesh,
His shank like a bull's loin,
His gait like the steppe wind,
His courser's bearing showing plain,
When he neared the maidens,
Ambling smooth and swaying,
His coquetry breaking out in play,
The creature taking on all manner of airs,
Tossing his forelock to the sky,
Touching his hoof gently to the ground,
The black steel bit
Rattling against his palate,

Dal ipeği gibi kuyruğunu
Apış arasına çırpıp,
Tel tel tüyü ayrılıp,
Bakıp duran kullara
Küheylanlık sıfatı görünüp,
Görüp duran kulları
«Benim atım olsa» – diye,
Gören her can yanacak gibi,

His tail like branch-silk
Whisking between his thighs,
His coat parting strand by strand,
To the servants gazing on
His courser's bearing showing plain,
The servants watching him —
«Were he but my horse» – saying,
Every soul who saw as if to burn,

Canım hayvan Buurul at,
Perçemini görsen pek görklü,
Gözüne göre ölçüp düğümlenmiş gibi,
Üstündeki binicisi
Pirlerin koruduğu Külçoro.
Kargısını hazır edip düşman çıksa,
Baldırı boğa beli gibi,
Yürüyüşü bozkır yeli gibi,
Kızlara yaklaştığında
Rahvanlanıp salınıp,
Cilvesi çıkıp oynaşıp,
Türlü hallere girip yaratık,
Perçemi göğe savurup,
Kara çelik gemi
Damağında takırdatıp,
Dal ipeği gibi kuyruğunu
Apış arasına çırpıp,
Tel tel tüyü ayrılıp,
Bakıp duran kullara,
Görüp duran kulları
«Benim atım olsa» – diye,
Gören canlar yanacak gibi,
Canım hayvan Buurul at,
Perçemini görsen pek görklü,
Gözüne göre ölçüp düğümlenmiş gibi,
Üstündeki binicisi
Pirlerin koruduğu Külçoro.

My dear beast, the Buurul steed,
His forelock, if you saw it, most stately,
As if measured and knotted to suit his eye,
The rider on his back —
Külçoro, whom the pirs protect.
His lance held ready should a foe appear,
His shank like a bull's loin,
His gait like the steppe wind,
When he neared the maidens,
Ambling smooth and swaying,
His coquetry breaking out in play,
The creature taking on all manner of airs,
Tossing his forelock to the sky,
The black steel bit
Rattling against his palate,
His tail like branch-silk
Whisking between his thighs,
His coat parting strand by strand,
To the servants gazing on,
The servants watching him —
«Were he but my horse» – saying,
The souls who saw as if to burn,
My dear beast, the Buurul steed,
His forelock, if you saw it, most stately,
As if measured and knotted to suit his eye,
The rider on his back —
Külçoro, whom the pirs protect.

Yedi tümen kara ordu gelse,
Tek başına dalıp girecek gibi.
Kargısını hazır edip düşman çıksa,
Yalnız başına dalıp girecek gibi,
Aman zaman dedirtmeden
Âlemin hepsine saldıracak gibi,
Altın yanaklı ay balta,
Şimdi düşmana girecekmiş gibi,
Bileğine dolanmış,
Babası Manas'tan kalma Zulpukor,
Örselenmişi sıvazlayıp,

Were seven tümen of black horde to come,
As if he'd plunge in all alone.
His lance held ready should a foe appear,
As if he'd plunge in single-handed,
Without letting them cry mercy or pause,
As if he'd fall upon all the world,
The gold-cheeked moon-axe,
As if he'd charge the foe this instant,
Wound about his wrist,
Zulpukor left from his father Manas,
Stroking the battered one smooth,

Bileğine takılmış,
Kanıkey'in yaptığı göğüs zırhı
Göğse sımsıkı giyilmiş,
Manas'tan kalma Akkelte
Ay küreğine asılmış,
Manas'tan kalma Akolpok,
Külçoro'nun üstünde giyilmiş.
Kıza yaklaştığında,
Deniz imiş Külçoro,
Gören gönlünü kaptırıp,
Beyi gibi görünüp,
İki yanına bakınıp,
Aç kaplan gibi bozkurdun,
Dudağını burnunu yalanıp.
Altın kemer kuşanıp,
Eşsiz güzel oğlanın
Ay gibi yüzüne huri nuru değip.
Gören gönlünü kaptırıp,
Endamı, heybeti,
Ata binmiş duruşu
Ala-Too gibi görünüp,
Onu gören kızların
Aklı gidip dağılıp.
Oğlanın halini gördüklerinde
Hepsini alıp gidecek gibi,
Hepsinin köküne erecek gibi,
Sıra sıra yürüyüp rahvanlayıp,
Ayçürök'ün ak çadırı,
Oraya varıp sığınıp,

Fastened at his wrist,
The breast-armor Kanıkey made
Worn fast and tight upon the chest,
Akkelte left from Manas
Slung at his moon shoulder-blade,
Akolpok left from Manas
Worn upon Külçoro's back.
When he neared the maiden,
Külçoro was a very sea,
Whoever saw him lost his heart,
Looking like his bey himself,
Glancing to his either side,
Like a hungry tiger, the grey wolf
Licking at his lip and nose.
Girded with a golden belt,
The matchless handsome boy —
Houri-light touching his moon-like face.
Whoever saw him lost his heart,
His stature, his grandeur,
His seat upon the horse
Appearing like the Ala-Too,
The maidens who beheld him —
Their wits went scattering away.
When they saw the boy's condition,
As if he'd take them all and go,
As if he'd reach the root of every one,
Walking rank on rank, ambling smooth,
Ayçürök's white pavilion —
There he went and drew up close,

Fısıldaşıp konuşup,
Alay edip gülüşüp,
Kimi kaçıp koşup,
Tatlı candan umut kesip,
İçlerine kurt düşüp,
Ağzı dili mırıldanıp,
Birbirlerine bakışıp,
Duyurmadan kıpır kıpır konuşup,
Birbirlerine fısıldaşıp.

Whispering together, talking,
Mocking and laughing together,
Some fleeing, running off,
Cutting hope from their sweet souls,
The worm of dread fallen within them,
Mouth and tongue a-murmuring,
Glancing at one another,
Talking in quick flutters unheard,
Whispering each to each.

Hepimizin köküne mi erer,
Sert hanın soyu,
Ganimet edip alıp Talas'a
Hepimizi alıp mı gider.
Kaba herifi Kuday mı çarpar,
Ganimet karısı* mı eder bizi!»
Bunu düşünüp kızlar gelinler,

Kuday'a sesleri duyulup,
Birbirlerine sokulup,
Kırgına uğramış gibi
Devrilip hep birden yıkılıp.
On ikisinde Külçoro,
Kızıl Buurul at ile
Salındırıp giden o çapkın,
Zınk zınk edip aldırmadan,
Otuz gelin, otuz kız,
Oynaşıp duran bunca canı
Tırnağına denk tutmadan,
Çocuk da olsa erliği
Allahu Taala kudretiyle
Ölçüsüz vermiş ona.
Kızıl Buurul at ile
Çaprazlama at sürüp,
Kızları gelinleri şaşırtıp,
Erliğini sınayıp bilmek için,
Vadili pınar, dik yamaç,
Yanıp tutuşan afet:
«Yürekliyse at sürüp
Çiğnetip geçer – diye,

Yürekten yoksunsa kıyısından
Yanından dolanıp geçer» – diye,
Emsalsiz güzel yengenin
Görenin gönlünü kandıran, Şekerden tatlı sözü var,
O bildik yengen, bahtsız,

Halı, yorgan karışık

Will he reach the root of us all,
The stern khan's seed,
Taking us as booty off to Talas —
Will he take us all and go.
Will Kuday strike the churlish fellow down,
Or will he make us booty-wives!»*
Thinking this, the maidens and young wives,
Their voices rising heard to Kuday,
Pressing close to one another,
As though a slaughter had befallen them,
They toppled, falling all at once.
Külçoro, twelve years old,
With the red Buurul steed,
That rogue riding on at a sway,
Jolting on and paying them no heed,
Thirty young wives, thirty maidens,
All these souls there at their play —
Not rating them worth his fingernail,
Child though he was, his manliness
By the might of Allahu Taala
Was given him without measure.
With the red Buurul steed
Riding his horse aslant,
Bewildering the maidens and young wives,
To test and know his manliness,
Valleyed spring, steep slope,
The calamity aflame with passion:
«If he has heart, let him spur his horse
And trample over and across – saying,

If he lacks heart, along its edge
He'll skirt around its side» – saying,
The peerless beautiful sister-in-law —
Beguiling the heart of all who see, She has speech sweeter than sugar,
That well-known sister-in-law of yours, the luckless,
Carpets and quilts together

Ok atımı boyunca serdirmiş.
Kızların gelinlerin hepsini
Meraka salıp şaşırtıp,
Serilen yorganı, halıyı
Kara yola sermiş gibi
Çiğnetip at sürdürüp.

O bildik Çürök şunu düşünür:
«Atasından dedesi
Kibirli soyun dölü,
Aldırmadan basıp geçer mi,
«Gel beri sungur» – diye,
«Dur hele» – diye çağırıp,
Boş konuşturup Akun'un
Köküne hep birden erer mi.
Ay gibi yüzü görünüp,
Türlü türlü işlemeli gömleği,
Eteği hoş görünüp,
O kızların içinden
Ay vurmuşçasına parıldayıp,
Akun'un kızı Çürök'ün
Ayrılıp öne çıktı,
Yürüdükçe yüzü parıldayıp,
Altından yapılma muskalık
Köprücüğünde şıngırdayıp.
Şöyle bir dönüp bakıverince
İnsanın gönlü bölünüp.
Durup baksa süzgün süzgün,
Peri kızı gibi görünüp.
Gülümseyip yürüyüp parıldayıp,
Altmış anahtar, kırk sedef
Boynu bükük güzeller işte biziz!
Gerdanında parıldayıp.
Misk kokup, anber tüterek,
Gülümseyip gönül çelip,
Gök vaşak kürkü, kunduz börk,
Akun'un kızı dilberin

Alnında görünüp.

She had spread for an arrow-shot's length.
All of the maidens and young wives
She cast into wonder, bewildered them,
The spread-out quilt and carpet,
As if laid on the black road,
She would have him ride across and trample.
That well-known Çürök thinks this:
«From his father back to grandfather
Seed of a haughty line,
Will he tread across unheeding,
«Come hither, gyrfalcon» – saying,
Calling «Stay a while» – saying,
Making him talk idly, of Akun
Will he reach the root at one stroke.
Her moon-like face appearing,
Her shirt embroidered in every kind,
Her skirt showing lovely,
From among those maidens
Gleaming as if struck by moonlight,
Akun's daughter Çürök
Parted from them and stepped forth,
Her face gleaming as she walked,
Her amulet-case wrought of gold
Jingling at her collarbone.
When she turned and cast a glance,
A person's heart was split in two.
If she stopped and gazed with languid eyes,
She seemed a peri's daughter.
Smiling, walking, gleaming,
Sixty keys, forty mother-of-pearl —
We are the beauties with bowed necks!
Gleaming at her throat.
Scented with musk, smoking with amber,
Smiling, stealing hearts away,
Grey lynx fur, beaver börk,
Of Akun's daughter, the beauty,

Showing on her brow.

Gören can kendinden geçmiş,
Dudağının üst yanında
Hafif kalkıkça yeri var,
Bu tükenesice Çürök'ün
Neresinde eksiği var.
Ansızın bir insan görecek olsa,
Paldır küldür bir biçare,
Yengeni görecek olsa,
Isınıp kanmadan ölecek gibi.
Kızıl Buurul ata binmiş,
Çaprazlama süzülen oğlana
Uzanıp yengen bağırıp:

Yüğrük at gibi yan süzülüp,
Dertli yengen söze başlayıp:

«Ey oğlan! Atının ağzını çevire dur,
Öndeki yerde dura dur!»
Elini sallayıp çevirip,
Horoz gibi kabaran Ayçürök
İğneli söz söyleyiverip:
«Oğlum, atının ağzını çevire dur,
Öndeki yerde dura dur!
Senin savaş çağrın kim, aslın ne?
Süslü püslü giyinmişsin,
Dünür olduğun kayının kim?
Oğlum, töreyi bozma, yolu yok,

Yolcuysan işte yol,
Akıncıysan işte mal!
Susamışsan işte su,
Güzel arıyorsan çırağım,
Yatacaksan işte çadır, işte yer,
Eğlenmek istersen işte biz!
Oğlum, senin Argın – Kırgız elin yok,
Öz atına binmiş gibi,

Öz kaftanını giymiş gibi,

The soul who saw her swooned away,
Above her upper lip
There is a place just slightly raised,
This perishable Çürök —
Where in her is any lack.
Should a person see her suddenly,
A poor wretch head over heels,
Should he see your sister-in-law,
He'd die before warmed through or sated.
Mounted on the red Buurul steed,
To the boy gliding aslant
Your sister-in-law stretched out and shouted:
Sidling like a swift racer,
Your sorrow-laden sister-in-law began to speak:
«Hey boy! Keep turning your horse's mouth,
Keep standing at the place ahead!»
Waving and wheeling her hand,
Ayçürök puffed up like a rooster
Let fly a needling word:
«My boy, keep turning your horse's mouth,
Keep standing at the place ahead!
Who is your battle-cry, what is your stock?
You've dressed yourself all fine and gaudy,
Who is the in-law you are pledged to?
My boy, break not the custom, there's no way,
If you're a traveler, there's the road,
If you're a raider, there's the herds!
If you're thirsty, there's the water,
If you seek a beauty, my apprentice,
If you'd sleep, there's tent, there's ground,
If you'd make merry, here are we!
My boy, you have no Argın – Kırgız people at all,
As if mounted on your own horse,

As if wearing your own kaftan,

Kasılıp durma, yolu yok!

Serili halıyı at sürüp çiğnemen,
Bu ettiğin az iş değil,
Ağanla ikiniz hoyratça örseleyip

Basıp geçip gidecekmişsiniz gibi,

Bunlar Kırgız kızı değil.
Oğlan, senin uçurduğun nedir?
Seksenine göz dikerim!
Halini söyle adamakıllı,
Vuruşacağın kimdi?
Yitirdiğin nedir?
Düşmanlık ettiğin kimdi?
Naz edip geldiğin obân kim?
Dünür olduğun kayının kim?
Çürök böyle deyip dururken,
Deniz Çoro söze başlayıp:
«Hoşsa eğer iğneli söz,
Ne denli yaman olduğunu bileyim,
Usulünce iğneleyip
İliğine kemiğine dokunayım.
Usulünden şaşıp iş ederse,
Köküne hep birden ereyim,
Babası bozkurt Akun'un
Obasını yağmalayıp gideyim.
Fesat çıkarsa Afgan'ın
Varını yağma edip alayım,
Fesadı şiddetle salayım.
Otuz gelin, otuz kız,
Oyun kurup durmuşsunuz,
Bildim tuttuğun yolu,
Güzelce karşılamaya çıkmışsın,
Semetey adlı güveyini!
İyi bildim tuttuğun yolu,
Sokağa dek çıkıp karşılamışsınız
Kaplan yapılı güveyini!
Bildim senin ölçünü,

Don't stand there swaggering, there's no way!
Your riding down the spread-out carpet —
This deed of yours is no small thing,
You and your elder brother, roughly battering,
As if you'd trample through and go your way,
These are no mere Kırgız maidens.
Boy, what is it you let fly? I'll set my eye on eighty of them!
Tell your state and tell it proper,
Who was it you would fight?
What is it you have lost?
Who was it you held enmity with?
What is the camp you come to, playing coy?
Who is the in-law you are pledged to?
While Çürök stood speaking so,
The sea-like Çoro began to speak:
«If needling words are pleasing,
Let me learn how fierce you are,
Needling back with due art,
Let me touch your marrow and your bone.
If one acts astray from proper form,
Let me reach their root at one stroke,
Of Akun, the grey-wolf father,
Let me sack his camp and go.
If mischief rises, of the Afghan
Let me plunder and take all he has,
Let me loose disorder in full force.
Thirty young wives, thirty maidens,
You have stood setting up your games,
I have known the road you've taken,
You've come out to give fair welcome
To your bridegroom named Semetey!
Well have I known the road you've taken,
You've come out to the very lane to greet
Your tiger-built bridegroom!
I have known your measure,

Öldüğüm bittiğim çağda
İt derili bir kuldum,
Asıl aslımı sorarsan,

Almambet Kıtay oğluydum,
Şu duruşumla doğru söylerim,
Semetey'in kuluydum!
İşte bugün yengeciğim,
Kul da olsam kudururum,
Sizin gibi salıncak tepen kızların,
Kul da olsam can besleyip,
Bir yolunu bulup dururum,
Serinlemeye çıkıp yol gözleyen,

Salıncak kuran kız oldu mu,
Seksenini kadın ederim!
Zahmete sokma, yengeciğim,
Dediğime uyunuz,
Başı bağlı kişiyi
Alaya almanın yolu yok,
Akşuñkar'ı veriniz!
Dörtnala koşturup,
Ay âlemin hepsini
Uçup uçup dolaşıp,
Ala-Köl'ün kıyısına
Ak kuğu oluvermişsiniz,
Bir yolunu bulup ere varmak için
Semetey'in Akşuñkar'ını
Kaçırıp almışsınız!
Benim uçurduğum Akşuñkar,
Vuruşacağım er Toltoy,
Yitirdiğim Akşumkar,
Düşmanlık ettiğim Çınkoco,
Dünürüm ise Akun han,
Hoşça söyleştiğim Acıbay,
Kuşak kuşandığım Tümönbay.

Hani, Kökötöy'ün aşında,

In the season I was dead and done,
I was a slave in a dog's hide,
If you ask my truest stock,

I was the son of Almambet the Kıtay,
Standing as I stand, I speak the truth,
I was Semetey's slave!
And so today, dear sister-in-law,
Slave though I be, I run wild,
Maidens like you who kick the swing aloft,
Slave though I be, I nurse my soul,
I keep on finding some way through,
Who come out for the cool and watch the road,
If there be maidens who hang the swing,
I'll make wives of eighty of them!
Put me to no trouble, dear sister-in-law,
Do as I have said,
One whose head is pledged and bound —
There is no way to make him mock,
Give up the Akşuñkar!
Racing at full gallop,
All the moonlit world
Flying, flying, roaming round,
To the shore of Ala-Köl
You turned yourselves to white swans,
To find some way to reach a husband,
Semetey's Akşuñkar
You have stolen clean away!
What I let fly is the Akşuñkar,
The man I'll fight is Toltoy,
What I have lost is the Akşumkar,
My enmity is with Çınkoco,
My pledged in-law is Akun khan,
My fair-spoken friend is Acıbay,
He with whom I bound the sash,
Tümönbay.
You know, at Kökötöy's memorial feast,

Bozkurt Manas başındayken,
Çokluk toplanıp, yurt çağıldayıp,
Kâfir ile Müslüman
Kurt gibi kaynaşıp dururken,
Şenliği adamakıllı kurduklarında,

When the grey wolf Manas was at its head,
The multitude gathered, the land astir,
Infidel and Muslim both
While they swarmed about like worms,
When they set the festival up in earnest,

Afgan'ın hanı Akun han,
Kerametli han imiş,
Manas'la beşik kertmesi dünür olmuş,

The khan of the Afghan, Akun khan,
Was a khan of wonder-working power,
With Manas he became cradle-pledged in-law,

Verilmiş sözü var imiş.
Çok laf edip, yengeciğim,
Çok zevzeklik ettirirsin,
Kulu alaya aldığında,
Hangi murada erersin?
İğneni dinleyip n'edeyim,
Sunguru versene, gideyim!
Altımdaki bindiğim
Semetey'in küheylanı,
Yitirip arayıp durduğum
Kan içici beyimin sunguru!
İşimi maskaraya çevirme,
Boş yere alaya almayınız
Başı bağlı kişiyi!
Üstümdeki giydiğim
Zavallı beyimden kalma Akolpok,
Kul da olsa giyene,
Külçoro'ya denk kaftan.
Benim giydiğim el kaftanıydı, «Yenge» deyip laf atarsın,
Bindiğim el atıydı,
Böğüre böğüre bir saldıran
Ağacığım kara saat gibiydi.

There was a promise given.
Talking so much, dear sister-in-law,
You make for so much prattle,
When you make mock of a slave,
What desire do you attain?
What good to me to hear your needling,
Give up the gyrfalcon, let me go!
What I ride beneath me
Is Semetey's courser,
What I lost and keep on seeking
Is my blood-drinking bey's gyrfalcon!
Turn not my errand to mockery,
Do not mock for nothing
One whose head is pledged and bound!
What I wear upon my back
Is Akolpok left from my poor bey,
Slave though its wearer be,
A kaftan fit for Külçoro.
What I wore was another's kaftan, You toss words, saying «Sister-in-law»,
What I rode was another's horse,
Charging with roar upon roar,
My dear brother was like the black hour itself.

Dediğime hemen uyunuz,
Maskara etmeden, yengeciğim,

Do at once as I have said,
Without making mockery, dear sister-in-law,

Sunguru hemen veriniz.
Kızlarla atışıp,

Give up the gyrfalcon at once.
Sparring on with maidens,

Hangi murada ereyim,
Yengeciğim, hemen veriver,
Sunguru alıp gideyim!»
Çoro böyle deyince
Çürök kalkıp şunu söyler:
«Aman, vay canına hey!
Argın Kırgız elin yok,
Gençmişsin, çırağım,
Öyle deyip durma, yolu yok!
Âlemin hepsini dolaşıp,

What desire shall I attain,
Dear sister-in-law, hand it over now,
Let me take the gyrfalcon and go!»
When Çoro spoke so,
Çürök rises and says this:
«Mercy, well I never, hey!
You have no Argın Kırgız people,
You are young, my apprentice,
Don't keep talking so, there's no way!
Roaming all the world about,

Er aradın deyip saldın,
Ala-Köl'ün kıyısından
Akşuñkar'ımı aldın diye,
Kuru iftira laf edip,
Daha şuracıktan çamur attın!
Dolaştığımda, çırağım,
Âlemin yolunu mu tuttum?
Böbürlenen o beyine
«Al beni, alıver» – diye,
Dayatıp yalvarıp mı vardım?
«Altı aylık gücünü ver» – diye,
Elinden sungur mu aldım?
«Sungurumu ver» deyip dursun,
Böyle davaya mı düştüm?
Gençmişsin, çırağım,
Sungurunu dava edersin,
Nikâh kıymışçasına,
Sevince kanmışçasına,
«Yengeciğim» deyip dursun,
Kimi alaya alırsın?
Ta kendime dek gelip,
Kendi halinde bıraksam da
Sunguru dava edip dursun,
Sen ne düzenbaz oğlansın böyle?
Nikâh kıymışçasına,
Başıma yazma örtmüşçesine,
Yengeciğim deyip dursun.
Usulünü kaçırma,

You flung it out that I sought a husband,
That from the shore of Ala-Köl
I took your Akşuñkar, you say,
Uttering dry slander words,
From right over there you flung mud!
When I roamed, my apprentice,
Did I take the world's road?
To that boastful bey of yours,
«Take me, do take me» – saying,
Did I go pressing and pleading?
«Give your six months' strength» – saying,
Did I take a gyrfalcon from his hand?
You keep saying «Give my gyrfalcon»,
Did I fall into such a suit?
You are young, my apprentice,
You press your suit for your gyrfalcon,
As though a wedding rite were sealed,
As though you'd drunk your fill of joy,
You keep on saying «Dear sister-in-law»,
Whom is it you make mock of?
Coming up to my very self,
Though I let you be as you are,
You keep pressing suit for the gyrfalcon,
What a scheming boy you are!
As though a wedding rite were sealed,
As though a kerchief draped my head,
You keep on saying dear sister-in-law.
Do not let your manners slip,

Sözünü düzeltip söyle!
Benim güveyim Çınkoco
Su verilmiş kızıl demir gibi,
Beni alacak güveyim er Toltoy,

Heybeti dağın yarısı kadar,
Dolaylı güveyim Kadırbay,
Bakıp duracak düşman değil,
Yandan yayını yağdırıp,
Dayandığım güveyim sırt dağı gibi,

Erliği masmavi demir gibi.

Ala göğüslü beyine
Selam ve dua söyleyiver,
Boş yere gelip Toltoy'dan
Öldü kaldı dedirtme».
Bunu deyince Külçoro
Üstün hatip, hem de er
Yaman oğlan Külçoro:
«Bel bağladığın belini,
Sağlam bulup aldığın
Namlı Koco kocan mı?
Yıkarım kale-hisarını,
Bakıp durup çırpınıp,
Paramparça ederim o kurumlu
Ahmak Toltoy erini!
Kaz dolaşmaz Kara-Kır
Belini bulup almışsın,
Tölök ile Tölöbay,
Kalça ile Kadırbay
Cediger'in yiğidi
Erini bulup almışsın!
Bel bağladığın belini,
Kayran başım ölmezse,
Un ufak edip giderim
Sana değecek erini!
Ağabeyimin Akşuñkar'ı
Kanadını toplayıp süzülmez,

Set your words aright and speak!
My bridegroom is Çınkoco,
Like red iron tempered in water,
The groom who'll take me is the man Toltoy,
His grandeur half a mountain's size,
My roundabout groom is Kadırbay,
No foe to stand and merely gaze,
Raining his bow-shots from the flank,
The groom I lean on is like a ridge of mountain,
His manhood like deep-blue steel.

To your bey with the dappled breast
Give greeting and give prayer,
Let none say he came in vain and by Toltoy
Was slain and left to lie».
When he said this, Külçoro,
Peerless orator, and warrior too,
The fierce boy Külçoro:
«The stronghold you have leaned upon,
He whom you found sound and took —
Is he your famed husband Koco?
I will tear down his fortress-citadel,
While he watches, flailing helpless,
I will smash to pieces that haughty
Fool Toltoy, your warrior!
Kara-Kır where no goose roams —
You found and took its pass,
Tölök and Tölöbay,
Kalça and Kadırbay,
The braves of Cediger —
You found and took your man!
The stronghold you have leaned upon —
If my poor head does not die,
I will grind to flour-dust
The man who would touch you!
My elder brother's Akşuñkar
Does not fold its wings and glide,

Bu soydan bir oğlana,
Kazı gölden uçurmaz.
Kuyruğunu toplayıp süzülmez,
Bunu deyip Ayçürök
Kuğuyu gölden uçurmaz.
Akşuñkar'ın ayağında
Kanıkey'in ördüğü bağ vardır,
«Kurban olayım oğul ay,
Altından, baldan bağı var, O dediğin de gerçek,
Yolun açık olsun, yengeciğim,
Yitirecek olursan sunguru,
Senin gibi kızlardan
Yetmiş kızın davası var!
Ta dipteki Beecin, Kakançın,
Tomağası pek görkemli,
Kabzalı altın bağı var, Doğrusu, o eri beğenmeyip
Yitirecek olursan sunguru,
Geri dönüp kalmışım,
Senin gibi kızlardan

For a boy of such a line
It flushes no goose from the lake.
It does not gather its tail and glide,
Saying this, Ayçürök —
It flushes no swan from the lake.
Upon Akşuñkar's foot
There is a jess that Kanıkey braided,
«Let me be your sacrifice, o son,
It has a jess of gold and honey, What you say is true as well,
May your road be open, dear sister-in-law,
If you should lose the gyrfalcon,
From girls the like of you
Seventy girls will press their claim!
Beecin, Kakançın at the farthest depths,
Its hood is most splendid,
It has a gold-hilted jess, In truth, disliking that man,
If you should lose the gyrfalcon,
I turned back and remained,
From girls the like of you

Doksan bir kızın davası var!
Yitip giden sungurun
Müjdesini söyleyelim,
Oyalarsan dönelim,
Oyalarsan, yengeciğim,
Han baban Akun'a dokunur şeytanı!»

Ninety-one girls will press their claim!
Of the gyrfalcon lost and gone
Let us carry the glad tidings,
If you delay us, we shall turn back,
If you delay us, dear sister-in-law,
Its devil will strike your khan father Akun!»

Bunu duyunca Ayçürök
Almambet oğlu Çoro'yu
Yan yan bakıp oturup,
Nazarını gönlünce doyurup,
Kayran yengen ne yapsın,
Külçoro'ya yalvarıp:
«Şu duran Külçoro
Her yanıyla tam bir yiğitmiş,
Çocukluğu olmasa,
Ağabeyi Semetey

Hearing this, Ayçürök
At Almambet's son, the Çoro,
Sat gazing sidelong glances,
Feasting her eyes to her heart's content,
What could your poor sister-in-law do,
Imploring Külçoro:
«This Külçoro standing here
Is a full brave in every way,
Were it not for his boyishness —
His elder brother Semetey

Ondan da üstün bir ermiş.
On ikisinde oğlanlar var,
Kapıdan çıkıp giremez,
Eteğini örtüp beceremez,
Anasından utanmaz,
Nice söz şöyle dursun, o çocuklar
İki üç ağız söz bilemez.

Kara canım kurban olsun!»
İğneli sözü bıraktı,
Doğru söze başladı:
Dün, âlemin yüzünü sıyırıp,
Ay-âlemin hepsini
Uçup uçup dolaşıp,
Ta dibine uçup varmıştım,
Meşhur Talas boyundan

Öz güveyimi bulup almıştım.

Arlanmayı bırakıp ben çilekeş
Ortasından girdim obana.
Boynuma boncuğumu takındım, Kız görmemiş kahrolası,
«Altı gün size yatsın» – deyip, Kızı görüp kızışıp,
Karısına yalvardım.
Yalvardımsa kadın olmadı,
Sözümü dinleyip durmadı.
İçerlemiş halde ben bahtsız
Ala-Köl'ün kıyısına
Ak kuğu olup varmıştım,
Er ise o vefalım,
Beni arayıp gelir – diye,
Ala-Köl'ün boyunda
Ak kuğu olup kalmıştım,
Asilinin Akşuñkar'ını
Kapıp kaçırıp almıştım».
Bunu deyip Ayçürök
Ak gerdanı ışıldayıp,

Is a warrior greater still.
There are boys of twelve years
Who cannot go out the door and back,
Who cannot manage to cover their hems,
Who feel no shame before their mothers,
Let alone many words — those children
Cannot muster two or three mouthfuls of speech.
Let my dark soul be the sacrifice!»
She left off the needling words,
And began to speak the truth:
Yesterday, skimming the face of the world,
All the moonlit world entire
Flying, flying, roaming round,
I had flown to its farthest depth,
From the famed banks of Talas

I had found and taken my own bridegroom.
Casting off shame, I the long-suffering
Entered your camp through its very midst.
I put my beads upon my neck, The wretch who never saw a girl,
«Let him lie six days with you» – saying,
Seeing the girl, growing heated,
I begged and begged his wife.
Though I begged, the woman would not,
She would not heed my words.
Resentful then, I the luckless one
To the shore of Ala-Köl
Had come as a white swan,
And as for the man, my faithful one —
He will come seeking me – thinking so,
Along the Ala-Köl
I had stayed as a white swan,
The noble one's Akşuñkar
I had snatched and carried off».
Saying this, Ayçürök,
Her white throat gleaming,

Ay gibi yüzü parıldayıp,
Padişahının Buurul'unu,
Yel değen ulu çınara
Yular vurup bağladı işte.
Ne yukarı ne aşağı bakmadan,
Ölürüm diye saymadan,
Çevresine bakmadan,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Ayçürök'ün göğsündeki
Altmış mercan, kırk düğme
Söküp dağıtıverdi işte,
Kırıtan o boynundan
Kaba kaba kavradı işte.
Ak göğsüne el atıp,
İğ gibi olan ak memeyi
Yaman oğlan, kahrolası,
Evirip kavrayıverdi işte,
Elma gibi olan ak memeyi
Apaçık tutuverdi işte.
Gülüşüp oyuna dalınca,

Her moonlike face shining,
Her padishah's Buurul
To the great plane tree the wind strikes
She haltered and tied it fast.
Looking neither up nor down,
Not reckoning he might die,
Not looking about him,
Not sparing his life a hair's worth,
Upon Ayçürök's breast
The sixty corals, forty buttons
He ripped and scattered then and there,
By that coquettish neck of hers
He seized her roughly, roughly then.
Laying hand upon her white breast,
The white breast like a spindle
The fierce boy, the wretch,
Turned and grasped it then and there,
The white breast like an apple
He held it openly then and there.
When laughing they sank into play,

Gürleyen o beyi
Güneş altında kalan çoronun

Aklından çıkıverdi işte.
Zıp zıp edip aldırmadan,
«Sırttan beyim kaldı» – diye,

Tırnak ucu kadar önemsemeden,
Harap olası Külçoro
Otuz gelin, otuz kız,
Ortasında Ayçürök
Oynayıp durdu aldırmadan.
Pek tatlı oldu kızların sohbeti,
Coşup oynayıp otururken,
Hayalinden çıktı beyi.
Cilveleşen kız ile
Oğlanı böylece bırakalım,
Buurul'u verip yaya kalan,

That thundering bey of his
From the mind of the çoro left beneath the sun
Slipped clean away then and there.
Hopping and skipping, heedless,
«My bey stayed behind on the ridge» – saying,
Caring not so much as a nail-tip,
Külçoro, doomed to ruin,
Thirty brides, thirty girls,
With Ayçürök in their midst,
Kept playing on, heedless.
Most sweet grew the girls' talk,
While he sat playing in high spirits,
His bey passed from his thoughts.
With the flirting girl
Let us leave the boy thus;
He who gave up Buurul and was left afoot,

Küheylan bey Semetey
Ondan haber başlatalım,
Agınek'in belinde,
Homurdanıp duran, aman ha,
Gökten önünde günü bulutlanıp,
Semetey'in başına
Altmış kaygı bir gelip:
«Bana dayanak olan Külçoro,
On ikiyi henüz geçmemiş,
On beşe tam ermemiş,
Kanıkey'in ak sütü
Damağından gitmemiş.
Aklı ermemiş çocuktu daha
Kendi toy, adımları paytaktı daha.
Geçidi yüce dağ çıkıp,
Uçup öldü mü ola – diye,
Akıntısı sert su çıkıp,
Düşüp öldü mü ola diye,
Demir urgan sarılı
Tuzağa düştü mü ola – diye,
Çepeçevre kuşatan

The thoroughbred bey Semetey —
Let us begin the tale of him,
On the pass of Agınek,
Growling on and on, beware,
The sky before him clouding over,
Upon Semetey's head
Sixty sorrows came at once:
«Külçoro, my mainstay,
Has not yet passed twelve,
Has not fully reached fifteen,
Kanıkey's white milk
Has not yet left his palate.
He was a child yet, of unripe mind,
Green himself, his steps still waddling.
Climbing the lofty mountain pass,
Did he plunge and die, I wonder – saying,
Meeting a stream of fierce current,
Did he fall in and die, I wonder – saying,
Wound about with iron rope,
Did he fall into a snare – saying,
Encircled all around,

Ele düştü mü ola diye,

Tanrı'nın saldığı buyruğu
Görüverdi mi ola diye,
Yüreği pek bir çocuktu,
Kalabalık orduya el atıp,
Ölüp kaldı mı ola» – diye,
Ateş gibi gözleri alev saçıp,
Kan içiciliği sahiden tutup,
Gök zırhlı tonu bürünüp,
Kudret sahibine yalvarıp,
Oğlana dürbün tutmaya,
Kızlardan haber almaya,
Gök kaplan gibi atılıp,
Dürbünü alıp davranıp,
At geçmez sarp yerden,
Çatal tepenin alçağından,

Did he fall into their hands, I wonder – saying,
The decree that God has sent —
Did he meet it, I wonder – saying,
He was a stout-hearted child,
Laying hands on a teeming host,
Did he die and lie there» – saying,
His fiery eyes shooting flame,
His blood-thirst truly seizing him,
Wrapping himself in his blue-mailed coat,
Imploring the Lord of Power,
To train the spyglass on the boy,
To gather word about the girls,
Springing like a gray tiger,
Taking up the spyglass swiftly,
From a steep place no horse can pass,
From the low ground of the forked hill,

Kara gövdesini gizleyip,
Karaltı gibi başını çıkarıp,
Tüm bedenini gizleyip,
Doğrultup başını çıkarıp,
Manas'tan kalan büyük dürbün,
Çarkını çevirip,
Sahiden göze dayayıp,
Burgusunu çevirip,
Burup göze dayayıp.
Çarkını burarsa,
O yamanın dürbünü
Camı altıya bölünür,
Altı günlük uzak yol
Aşmadan, şaşmadan görünür.
Mücevher taştan camı
İyice burup gönderse,
Yedi parçaya bölünür,
Yedi günlük ırak yol
Yedi urgan boyu görünür.
O kıymetlinin büyük dürbünü
İçi altınla işlenmiş,
Topal usta Bölökbay
Bozulan yerini onarmış,

Hiding his dark body,
Poking out his head like a shadow,
Concealing all his frame,
Straightening, poking out his head,
The great spyglass left from Manas —
Turning its wheel about,
Setting it firm against his eye,
Turning its screw about,
Twisting, setting it to his eye.
If he twists its wheel,
That fierce one's spyglass —
Its glass divides in six,
A far road of six days' riding
Shows plain, unfailing, unmissed.
Its glass of jeweled stone,
If he twists it well and drives it,
Divides in seven pieces,
A distant road of seven days
Shows near as seven rope-lengths.
That precious one's great spyglass,
Its inside worked with gold,
The lame master Bölökbay
Had mended where it broke,

Öfkelenip kaplan,
Çarkını çevirip,
Tam gözüne dayayıp,
Akan suyun boyuna,
Büyük Opol'un ovasına
Manas'ın oğlu arslanın
Dürbün tutup baksa,
Kaygı tasa çekmeden,
«Ardında bir başına
Ağam kaldı» – demeden,
Otuz gelin, otuz kız
Oyunu iyice kurmuşlar,
Ortalarında Külçoro
Mest edip Çürök'ün
Memesini tutuvermiş.

The tiger, growing wrathful,
Turning its wheel about,
Setting it square against his eye,
Along the flowing water,
To the plain of great Opol
When the lion, son of Manas,
Trained the spyglass and looked —
Without a sorrow or a care,
«Behind me, all alone,
My elder brother stayed» – not saying,
Thirty brides, thirty girls
Had set their game in full,
In their midst Külçoro,
Enrapturing Çürök,
Had taken hold of her breast.

Ne Buurul için kaygı çekmiş,
Ne «Ağam kaldı» demiş,
Şamatacı Çoro'nun
Kıpırdanışına baksa,
Bırakmayıp Çürök zavallıyı
Horoz gibi olan boynundan
Kaba kaba kavramış,
Sarmaş dolaş o Çoro,
Eriyip Çürök'ün
Memesini tutuvermiş.
Otuz gelin, otuz kız,
Ölçüsüz Çürök, oğlanı
Şaşakalıp hepsi
Ortalarına almışlar,
Dalkavukluğuna bir bak,
Çepeçevre sarmışlar.
Bunu görüp Semetey:
«Kemale erdiğinde,
Biçer besbelli kalın ekinimi,
Serpilip yiğit olursa,
Er oğluyla denk olursa,
Gösterir elbet kendime
Nice görülmedik şeyi!
Sağ kalırsa bu oğlan

Neither grieved he for Buurul,
Nor said «My elder brother stayed»;
When at the rowdy Çoro's
Squirming he looked on —
Not letting poor Çürök go,
By her neck like a rooster's
He had seized her roughly,
Entwined and embracing, that Çoro,
Melting away, of Çürök
Had taken hold of the breast.
Thirty brides, thirty girls,
Measureless Çürök — the boy,
All of them astonished,
Had taken into their midst,
Just look at their fawning,
They had ringed him all around.
Seeing this, Semetey:
«When he comes to ripeness,
He will surely reap my thick-standing crop,
If he shoots up and becomes a brave,
If he stands equal to a warrior's son,
He will surely show me
Many a thing yet unseen!
If this boy stays alive,

Böyle giderse Tanrı çarpar ya,
Kıyameti koparır ya,
Kahrolası kudurup,
Karımı çekip alır ya,
Böylece kökümü kurutur ya,
Doğranası kahrolası
Karımı çekip gider ya.
Tüketirmiş gülüşümü,
Saçarmış kahrolası
Nerdeki malımı mülkümü!
Çocuk olduğu halde edepsiz,
Süzülüp duran Çürök'e
Soğuk kement attığına bak,
Buurul'u uzağa bağlayıp

Going on so, God will strike him surely,
He will raise the very doomsday,
The wretch, running mad,
Will drag away my wife,
Thus will he dry up my root,
The wretch fit to be hacked apart
Will drag my wife away.
He would use up all my laughter,
He would scatter, the wretch,
My goods and chattels everywhere!
A child, and yet so shameless —
At Çürök gliding coyly there
Look how he casts his cold lasso,
Tying Buurul far away,

Orompay oynayan kız olsa,
Oynayıp yattığına bak,
Çoro'yu Tanrı çarpsın,
Şabıet tepen kız olsa,
Acele etmeden oynadığına bak.
«Benim koskoca ağam var» – demeden,
Hunharı Tanrı çarpmış,
Salıncak kuran kız ile
Zıpır zıpır oynaştığına bak!»
Görüp beyin durmadan,
Ağzından duman fışkırıp,
Gözünden alev saçılıp,
Ateş gibi gözleri parladı,
Gök yeleli bey kabarıp,
Kan içiciliği tuttu.
Kükredi Semetey,
Karısı güzel Çürök'ü
Külçoro almış gibi:
«Karşıdaki ikisini
Kurban diye kesmezsem!
Ötesindeki Akun'dan
Nerdeki öcümü almazsam!
Bey babam Manas'ın malını vermezse,

On dört atı sürüver,
Beylik taslayan Akun'un
Tepesine basmazsam,
Dört türlü davarını saçmazsam!

Kovalayıp basmazsam kısrağını,
Çıkarmazsam içindeki kibrini,
Yakına gelirse çatır çatır yumruklayıp beynini!
Şimdi dokundu damarıma,
Akun şöyle dursun, ben kendim
Çürök ile Külçoro'yu
Kırıp geçirmeden durmazsam!»
Öfkelenip kaplan
Karısı için yandı.

If there's a girl playing orompay,
Look how he lies there playing,
May God strike the Çoro down,
If there's a girl at the şabıet game,
Look how he plays, in no haste at all.
«I have a mighty elder brother» – not saying, God has struck the bloodthirsty one,
With the girl who hangs the swing
Look how he romps and frolics wildly!»
Your bey seeing this, without pause,
Smoke spurting from his mouth,
Flame scattering from his eyes,
His fiery eyes blazed bright,
The blue-maned bey swelling up,
His blood-thirst seized him fast.
Semetey roared aloud,
As though his wife, fair Çürök,
Külçoro had taken for his own:
«Those two who stand across from me —
If I do not cut them down as sacrifice!
From Akun there beyond
If I do not take my every vengeance!
If he yields not the goods of my bey father Manas,
Drive on the fourteen horses,
If I do not trample down the crown
Of lordly-posing Akun,
If I do not scatter his four kinds of herds!

If I do not chase and seize his mares,
If I do not drive the pride from out of him,
If he comes near, pounding crack on crack his brains!
Now he has touched my very vein,
Let Akun be — I myself,
Çürök and Külçoro both,
If I do not rest till I have cut them down!»
The tiger, growing wrathful,
Burned for his wife.

Arslan sesini çıkarıp,
Heybetlenip haykırdı
Öfkesinden duramayıp,
«Kançoro!» diye çağırdı.
Sesini duyup Kançoro
«Beye ne oldu» – diye,
Ok gibi uçup gök yelelinin

Yanına hemen yetişti.
Öfkeyle homurdanıp,
Han babası Manas ölmüş gibi,
Öfkeyle duruyordu:
«Beri gel, Kançoro,
Tuhaf gördüm, düpedüz gördüm,
Kahrolasının canını esirgemem,
Ağır bir dert gördüm ben!
Öfkeme dokunan han ölsün,
Bugün bana sataşan canın
hepsi ölsün!»
Öfkeyle haykırıp,
İvedi telaşla gök yelelin
Kançoro'yu çağırıp:
«Yukarı çıksam dayanağım,
Öfkem gelip dikildim,
Kançoro benim körpem!
On dört atın içinden
Oogan'a binip varmaya,
Haramiden öç almaya,

Taytoru'yu hazırlayıver!
Hazırla dediğim Taytoru'm
Namlı yürük bir maldır,
Yiğit babam öldüğünde,
Anam o çileyi gördüğünde,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Halkın atası ağam,
Yas aşına verdiği maldır,
Sürüver, Çorom, sürüver! Altın yanaklı davulu

Letting loose his lion's voice,
He cried out in majesty,
Unable to stand still for wrath,
He called out «Kançoro!»
Hearing his voice, Kançoro,
«What has befallen the bey» – saying,
Flying like an arrow, to the blue-maned one's
Side he came at once.
Growling with wrath,
As though his khan father Manas had died,
He stood there full of wrath:
«Come here, Kançoro,
I saw a strange thing, saw it plain,
I will not spare the wretch's life,
A heavy grief have I seen!
Let the khan die who stirs my wrath,
Today, every soul that crosses me —
let them all die!»
Crying out in wrath,
In urgent haste the blue-maned one
Calling Kançoro to him:
«My mainstay when I climb on high,
My wrath has come, I stand upright,
Kançoro, my tender one!
From among the fourteen horses,
To ride and reach Oogan,
To take vengeance on the brigand,

Make ready Taytoru!
My Taytoru I bid you ready
Is a famed and swift-paced beast,
When my valiant father died,
When my mother met that ordeal,
Koşoy, khan of the Katagan,
My elder, father of the people —
It is the beast he gave for the funeral feast,
Drive on, my Çoro, drive on! The gold-cheeked drum —

On dört atı tez sür,
Taytoru'yu eyerleyip ustaca sür!»
Bu haberi duyduktan sonra,
Ok gibi uçup Kançoro
Yirmi beş kadar olan can
Davul dövmek âdetiydi.
Hepsi han oğulları,
Beyden haber alıp,
Aş kaynatan büyük bakırı,
Sarıkan'ın Kalık'ı,
At bakan altı seyisi
Çoyunbaş topuzu ele aldı,
Karman çorman koşuşup,
Davulu gümbürdetip,
Telaşından o oğlanlar
Tam ortaya koydular.
Kara yere kapaklanıp,
Altın bağlı çadırın
Kazığını söküp katlayıp,
Arçatoru küheylana
Bir anda durmayıp yükleyip,
On dört atın hepsini
Başıboş sürüp alıp,
Beylerinin önüne
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Bir solukta yetişip,
Ok gibi uçar Kançoro
Beyine doğru kestirmeden,
Homurdatıp, aman ha,
Durmadan eyerleyip Kançoro
Taytoru'yu yedeğe alıp.
Beyinin üstüne
Gök zırhı giydirip,
Görecek olsan böylesi işi,
Kabarta kabarta o zaman

Taytoru'ya bindirip,
Tüm donanımı kuşanmış,

Drive the fourteen horses quick,
Saddle Taytoru and drive with skill!»
After hearing these tidings,
Flying like an arrow, Kançoro —
Some twenty-five souls there were
Whose custom was to beat the drum.
All of them sons of khans,
Taking word from the bey,
The great copper cauldron for boiling food,
Sarıkan's man Kalık,
The six grooms who tend the horses
Took up the cast-iron-headed mace,
Rushing helter-skelter,
Making the great drum boom,
In their haste those boys
Set it in the very middle.
Tumbling to the black earth,
Of the gold-corded tent
Pulling up the stakes and folding it,
On the thoroughbred Arçatoru
Loading it in an instant without pause,
All fourteen of the horses
Driving loose before them,
Before their bey they came
In the blinking of an eye,
Before one could say this or that,
Arriving in a single breath,
Kançoro, arrow-swift,
Straight toward his bey by the shortest way,
Setting them snorting, beware,
Saddling without pause, Kançoro
Taking Taytoru on the lead.
Upon his bey he set
The blue mail, dressing him,
If you could see such work —
Puffing it up full then

Mounting him on Taytoru,
Girded with all his gear,

Beyinizin bindiği, deve gibi yük
Artelki'ye yüklenmiş.
İşlenmişin işlenmişi,
Bahadır bey sağken,
Emektar usta Bölökbay
Tam yakışır yapmıştı.
Fil derisiyle kaplatmıştı,
Oogan'a yürüyen bahadırın
Yirmi beşmiş sayısı,
Irak sefere yol alsa,
Atasından, dedesinden,
Yer yarılıp, dağ göçüp,
Kulak sağır olup çığrışıp,
Bir et pişimi oluncaya dek,
On dört atın hepsi
Durmadan ürküp dörtnala.
Opol'a doğru yol tutup,
Homurdanan o yamanın
Hangi huyunu söylersin,
Gece gündüz yol tepip,
Dirsek koyup yatmadan,
Boru-zurna çaldırıp,
Tulpara ağırlığı yükletip,
Atı esirgemeden yol yürüyüp,
Sakınmadan bol yürüyüp,
Beyin görülmedik işe başladı,
On dört atı kamçılayıp,
Sert yaradılışlı kaplan
Malın canın hepsini
Kırıp geçiriverdi.
Haykırışını duyunca

What your bey rode; a load like a camel's
Was loaded on Artelki.
Finest of the finely wrought,
While the hero bey yet lived,
The veteran master Bölökbay
Had made it fitting well.
He had cased it in elephant hide,
Of the heroes marching on Oogan
The number was twenty-five,
When they set out on the far campaign,
From father and from grandfather,
Earth splitting, mountains sliding,
Ears going deaf with the clamor,
Till the time it takes meat to cook,
All fourteen of the horses
Shying without pause, at full gallop.
Taking the road toward Opol,
Of that growling fierce one
Which of his ways would you tell —
Pounding the road night and day,
Never lying on his elbow to rest,
Having horn and zurna sounded,
Loading the weight upon the tulpar,
Journeying without sparing the horse,
Marching hard without caution,
Your bey began an unheard-of deed,
Whipping the fourteen horses,
The tiger of stern nature
All the beasts and living souls
He fairly drove before his wrath.
On hearing his great outcry,

Hayvan da olsa on dört at
Sağ kulağını yatırıp,
Korkusundan on dört at
Kara yerin toprağını
Göğe doğru savurup.
İvedi telaşla yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,

Beasts though they were, the fourteen horses,
Laying back their right ears,
In their fear the fourteen horses
The soil of the black earth
Went flinging toward the sky.
Journeying in urgent haste,
Riding hard, not sparing the horse,

Nice çayır, nice ot,
Toynak altında silinip,
Beyinin ardından
Kurt, tilki doyunup.
Kimi yere geldiğinde,
Kükremiş gibi görünüp,
Öfkelenip, hayret,
On dört ata söylenip.
Gök yelelinin öfkesinden
Bende bakıp duramaz,
Yüzü soğuk, zehri güçlü
Coşup cini tutarsa
Sataşanı dümdüz eder.
Tükendikçe tüten,
Kökünden beri güçlenen,
Basıp geçtiği yere
Pazarlı dükkân kurulan,
Başından Kıdır'ın koruduğu.

Many a meadow, many a grass
Wiped away beneath the hooves,
Behind your bey and after
Wolf and fox ate their fill.
When he came to certain places,
Seeming as though he roared aloud,
Wrathful — a wonder to behold —
Scolding the fourteen horses.
From the blue-maned one's wrath
No servant can stand and look on,
His face cold, his venom strong,
If his demon seizes him in fury
He flattens whoever crosses him.
Smoldering the more as it wanes,
Growing stronger from the root,
Where he treads and passes by
Market stalls are raised,
Guarded from the first by Kıdır.

SEMETEY'İN ÜRGÖNÇ SUYUNUN BOYUNDA AYÇÜRÖK'E RASTLAMASI
Babası gök yeleli Manas'tan
Üstün doğan Semetey
Ak-Kıya'nın ovasında
On dört at ile görünüp,
Yetişip vardı gök yelelin
Büyük Ürgönç'ün boyuna.
Yatağı yüksek, dik yamaç
Akun'un kızı Ayçürök
Kerametli işvebaz,

HOW SEMETEY ALONG THE ÜRGÖNÇ WATER CAME UPON AYÇÜRÖK
Than his father, blue-maned Manas,
Born superior, Semetey
On the plain of Ak-Kıya
Appearing with the fourteen horses,
The blue-maned one arrived and reached
The banks of the great Ürgönç.
Its bed high, its slopes sheer —
Akun's daughter Ayçürök,
The wonder-working coquette,

Yedi atası olgun han
Celmoguz'un ta kendisi,
Yedi kez Kızır değmiş ona.
Atasından dedesinden
Ala yürekli huyu var,
Ay-âleme fitneyi
Salmaktır sanatı.

Her seven forefathers ripened khans,
The very self of Celmoguz,
Seven times has Kızır touched her.
From her father, her grandfather,
She has a fickle-hearted way,
To loose sedition on the moonlit world —
That is her art.

Su iç dese, ağı içer.
Börk al dese, baş keser,
Kan dök dese cin döker,
Sataşanı pestil eden,
Bastırdığı yer kızıl alev.
Sadağını tıka basa okla dolduran
Atasından dedesi
İlişeni yok etmiştir.
Kırgız'dan on dört at sürüp,
Oogan'a yürüdü o heybetli,
Hasım çıkan düşman olsa,
Kanını içmek töresi var.
Coşup gök yeleli Semetey,
Alacağı eşi Çürök'ü
Biri kaçırmış gibi,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Öz babasını bile öldürecek
Zorlu Manas'ın öz oğlu.
Beyin geleceğini bilip,
«Geçidi nasıl yoklar – diye,
Öfkesi gelen arslan
Aldırmazsa Ürgönç'te
Boş yere ölüverir» – diye,
Soğuk büyülü dua salmış,
Havayı büyüyle bağlamış.
Gökten bulut sökülüp,
Yamaçtan yukarı dağlara

Told to drink water, she drinks poison.
Told to take a cap, she cuts a head,
Told to shed blood, she pours out demons,
She beats flat whoever crosses her,
Where she treads is crimson flame.
Cramming her quiver full of arrows,
Her fathers and her grandfathers
Have wiped out all who touched them.
Driving fourteen horses from the Kırgız,
That majestic one marched on Oogan,
If a foe arose against him,
His custom is to drink their blood.
Blue-maned Semetey in fury,
As though the wife he was to take, Çürök,
Someone had carried off —
May God not show his face —
He would kill even his own father,
Mighty Manas's own true son.
Knowing the bey would come,
«How will he try the ford – saying,
The lion in his rising wrath,
If he takes no heed, in the Ürgönç
He will die for nothing» – saying,
She had cast a cold enchanted prayer,
She had bound the weather with a spell.
Clouds tearing loose from the sky,
From the slopes to the mountains above,

Dolusu yok, yağmuru yok,
Buz gibi yel görünüp,
Yarıktaki suyun hepsi,
Perişan olup şıpırdayıp,
Dört bir yana bölünüp,
Bin akan sudan biri yok,
Kalıvermiş büyük Ürgönç
Yatağından taşı görünüp,
Akun'un kızı Ayçürök
Hilesi bol doğan zavallının
Hava büyücülüğü belli olup,

No hail there was, no rain,
An ice-cold wind appearing,
All the water in the clefts,
Reduced to a wretched trickle,
Split to the four directions,
Of a thousand flowing streams not one —
The great Ürgönç was left
With the stones of its bed showing bare,
Akun's daughter Ayçürök —
Of the poor one born rich in wiles
The weather-sorcery was made plain,

Pınardan kaşık su yürümez,

Dışarıda durup yatmış,
Kış zemherisi gelmiş gibi,
Pek çetinmiş duası
Buzulun başı donmuş,
Dua ile Büyük Ürgönç,
Suyu akmadan yatmış,
Bir tulum kadar suyu kıpırdayıp. Boş
yere öldürüverir – diye,
Görecek olsan Semetey
Allah'ına yalvarıp,
Ak kaplan gibi atılıp,
Argın'dan on dört at sürüp,
O atların hepsini
Ölecekmiş gibi tez sürüp,
Ak köpüğünü akıtıp,
Durdurmadan tez sürüp,
O zaman öfkelenip Semetey,
Kalabalık Kırgız halkını
Kalmuk vurmuş gibi,
Zurnasını uzata uzata çalıp,
Suratı asılıp beyin almış,
On dört atı döve döve,
Öfkesine kul yaklaşamaz,
Çatık kaşına kişi bakamaz.
Azman doğan gök yelelinin
Hangi huyunu söylersin.
Orta Keñ-Kol'da yaylayan,
On dört atını bağlayan,

From the spring not a spoonful of water runs,
It lay stopped out in the open,
As though the dead of winter had come,
Most potent was her prayer —
The glacier's head had frozen,
By prayer the Great Ürgönç
Lay with its water unflowing,
But a wineskin's worth of water stirring.
He will die for nothing – saying,
If you could see Semetey,
Imploring his Allah,
Springing like a white tiger,
Driving the fourteen horses from the Argın,
All of those horses together
Driving hard as if to die,
Their white foam streaming down,
Driving swift without a halt,
Then Semetey, enraged,
As though the teeming Kırgız folk
The Kalmuk had struck down,
Blowing his zurna in long-drawn wails,
Your bey's face darkened and set,
Beating, beating the fourteen horses,
No servant dares approach his wrath,
None can look on his knitted brow.
Of the blue-maned one born a giant
Which of his ways would you tell.
Who summers in middle Keñ-Kol,
Who ties his fourteen horses fast,

Vuruşmaya çıkan düşman gelse,
Önüne katıp süren,
Arslanın ta kendisi mi,
Azı dişine vurup çiğneyen,
Bakakalıp Çoro'nun
Gönlü fena bölündü.
On dört yürük at sürüp,
Karşı yakaya, geçide

If a foe comes out to fight him,
He drives them all before him,
Is he the lion's very self?
Who crushes with his molars and chews —
Staring on and on, the Çoro's
Heart was sorely torn in two.
Driving fourteen swift horses,
To the far bank, to the crossing,

Kahrolası gelmiş görünür.
İrkilip Külçoro
Bırakıverdi memeyi,
Buurul'a doğru koşup,
Emanet candan umut kesip,
Buurul'u tutup çırpınıp,
Işıl ışıl gülüp Külçoro
Ayçürök'e yalvarıp:
«Kurban olayım, yengeciğim!

Öfkesi gelmiş kaplana,
Karı canlısı hunhara
Işıl ışıl gülerek varıver.
Kurbanın olayım, yengeciğim!
Kanımı dileyip alıver,
Dilemezsen onmaz eder,
Sultanım beni sağ komaz!»
Böyle deyip Külçoro
Küheylanı tutup durdu.
Beyini görüp Ayçürök
Merakla bakıp durdu,
Otuz gelin, otuz kız
Hep birden bakıp şaşırdı.
On dört atı sopalayıp,
Homurdanan o yaman
Hazırlanıp Ürgönç'e girmeye davrandı.

Beyi suya sokmadan,
Usulca söyleyip çırpınıp,
Kançoro geldi beye
«Ağam!» deyip yalvarıp:
«Saçmalayıp söylerim bir sözü,

Saçmaladığımı bil,
Talihim ağam, sözümü tut. Beş
parmağını salıp kabarıp,
Gümüş gözlü, gün yüzlü
Bıçağını hazırlayıp kasılıp,
Gürleyen ağam,

The dread one, it seems, has come.
Startled, Külçoro
Let go the breast at once,
Running toward Buurul,
Cutting hope from his borrowed life,
Catching Buurul, flailing,
Külçoro, laughing bright,
Imploring Ayçürök:
«Let me be your sacrifice, dear sister-in-law!
To the tiger in his wrath,
To the wife-loving bloodthirsty one,
Go to him laughing bright.
Let me be your sacrifice, dear sister-in-law!
Beg and win my blood for me,
If you do not beg, he will undo me,
My sultan will not leave me alive!»
So saying, Külçoro
Stood holding the thoroughbred.
Seeing her bey, Ayçürök
Stood gazing on with wonder,
Thirty brides, thirty girls
All looked at once, amazed.
Cudgeling the fourteen horses,
That growling fierce one
Made ready and moved to enter the Ürgönç.
Before the bey went into the water,
Speaking softly, fluttering,
Kançoro came to the bey,
Saying «My elder brother!», imploring:
«I speak a word, perhaps in folly,

Know that I may speak in folly,
My fortune, my elder brother, heed my word. Spreading his five fingers, swelling,
Silver-eyed, sun-faced,
Readying his knife, tensing,
My thundering elder brother,

Altın gözlü, ay yüzlü
Kurban olduğum bey ağam,
Önümüzdeki şu su,
Apaçık düşman işte bu,
Ansızın akıp gidip,
Kazara ecel yetip,
Kırılıp gidip ölmeyelim,
Düşmandan ölmez kayran can
Dilsiz sudan ölmeyelim!
Üzüp bizi yemez mi!
Kurbanın olayım han ağam,
On dört atı dizelim,
Ölçüsüz akan bu sudan
Ayrılıp geçit arayalım,
Sığ bir yer bulalım,
Usulca geçip varalım».
Kançoro böyle deyince,
Beyin öfkesi geldi,
Kıyameti başlattı,
Atı ile Çoro'yu
Yutuverecek gibi oldu:
«Atanın körü, Kançoro,
Ölümden korkan onar mı?
Ölmeden kalınan dünyada
Demir özlü olunur mu?
Akar sudan korkarsın,
İnsandan tümen düşman çıksa,
Alay edip bizi yemez mi!»
Ondan nasıl korkmazsın?!
Öfkelenip bunu deyip,
Kabaran sudan korkarsın,
Mızrağın ucu kıpır kıpır,
İnsanın başı sallanıp,
İnsandan altmış düşman çıksa, Öfkeyi
hunhar başlattı,
Ondan nice korkmazsın?!
Talas'tan çıkan on dört atı
Coşkun sudan korkmuşsun,
Hepten döverek padişahın

Gold-eyed, moon-faced,
My bey brother for whom I'd die,
This water here before us —
This is an open foe indeed,
Flowing off all of a sudden,
Death arriving by mischance,
Let us not be broken off and die,
The dear life no foe can kill —
Let us not die by the tongueless water!
Would it not tear us apart and devour us!
Let me be your sacrifice, khan brother,
Let us line up the fourteen horses,
From this measurelessly flowing water
Let us turn aside and seek a ford,
Let us find a shallow place,
Let us cross over gently».
When Kançoro spoke so,
The bey's wrath arose,
He set doomsday loose,
Horse and Çoro together
He seemed about to swallow whole:
«You blind wretch of your father, Kançoro,
Does he who fears death ever prosper?
In a world where no one bides undying,
Can any man be iron-cored?
You fear the flowing water —
If ten thousand foes rose up from men,
Would they not mock and devour us!»
How would you not fear them?!
Saying this in wrath,
You fear the swelling water,
The spear-point all a-quiver,
Men's heads swaying to and fro,
If sixty foes rose up from men, The
bloodthirsty one loosed his wrath,
How much more would you not fear?!
The fourteen horses out of Talas —
You have feared the raging water,
Beating them all, your padishah —

Seni Tanrı mı çarpsın.
Cebireyil ferişte:

«Bunlar sudan geçer – diye,
Karşıdan bakıp durur mu?
Sen akan sudan korkarsın,
Saçmalama sersem,
Geri dönüp gidiver!
Otuz gelin, otuz kız,
Ortasında yengen:
«Ak yükçü geldi» – demez mi,

Acımadan bizi yemez mi!
«Kervancı geldi» – demez mi,

Taşlamasını söylemez mi,
Er yiğit, er koçak
Utançtan horluk çekmez mi!
Kızları Tanrı çarpmaz mı,
Boyuna taklit edip durmaz mı!
Küstahlığı bilmez mi,
Boyuna hınçla gülmez mi!
«Doğanmış Külçoro
Dosdoğru suya girdi – diye,
Berikiler durmak istemeyip
Geçit arayıp durdu – diye,
Bahadırmış Külçoro
Sürüp suya girdi – diye,
Başı ağrıyan kervancı
Geçit arayıp durdu – diye,
Güçsüzler geldi demez mi,
Atları kıstırıp girdi,
Çatır çatır, durdurmadan
Atları döve döve girdi.
Kırıp geçiriverdi.
Ta oradan çıkan on dört at,

On dört atın içinde
Görkemli yürük Buurul at,

May God himself strike you down.
The angel Cebireyil:

«These will cross the water – saying,
Does he stand watching from the far side?
You fear the flowing water,
Stop your babbling, fool,
Turn round and be gone from here!
Thirty brides, thirty girls,
Your sister-in-law in their midst:
«The white pack-man has come» – will she not say,
Will she not devour us without pity!
«The caravaneer has come» – will she not say,
Will she not speak her mocking verse,
The brave man, the bold man —
Will he not suffer scorn for shame!
Will God not strike those girls,
Will they not keep mimicking us forever!
Does she not know insolence,
Will she not laugh in spite forever!
«A falcon born is Külçoro,
He went straight into the water – saying,
The others, unwilling to stand fast,
Kept hunting for a ford – saying,
A hero true is Külçoro,
He drove into the water – saying,
The caravaneer with the aching head
Kept hunting for a ford – saying,
Will she not say the weaklings came —
He pressed the horses in and entered,
Crack on crack, without a halt,
Beating, beating the horses, in he went.
He fairly cut them down.
The fourteen horses come from afar,

Among the fourteen horses:
The splendid swift Buurul horse,

Kanıkey'in Karakaşka argımağı, Aman ha, beyin kaplan
Sarıkan'ın Tuuçunak'ı,
Köböşkan'ın Kökborçuk'u,
Abıke'nin Aktelki'si,
Arçatoru küheylan,
Çıyırdı'nın Bozcorgo'su
Benli kızıl, yeleli gök
Bakay han'ın Kökçolok'u,
Asil Manas öldüğünde
Yasa gelen Taytoru,
Bagış han'ın Surkiyik'i,
Muzburçak'ın Telkızıl'ı,
Şayımbet'in Akkökül'ü,
Kızın kızıl yorgası,
Çaçıkey'in Tiktoru'su,
On dört atı kıstırıp,
Hırlayıp kaplan
Ölçüsüz vurup kamçılayıp,
Öfkeyle haykırıp:
«Bakay han'ın Kökçolok'u
Öncülük et – diye çağırıp.
O zaman Bakay han'ın Kökçolok'u
Suya karşı direnip,
Atları geçip yol başlayıp,
Çığlığı duyunca ayrılıp,
Anlatacak dili yok,
Tulparın soyu belli olup,
Coşkun akan Ürgönç'e
Yetişip girdi yol başlayıp.
Kökçolok suya girince,
Yuvarlanırcasına on dört at
Hepten suya girdi işte,
Girdikleri yerde büyük Ürgönç
On dört atın hepsini
Düşman kovar gibi sürdü işte.
Gürül gürül akan Ürgönç'ün
Sert aktığı görünüp,
On dört atın hepsi

Kanıkey's Karakaşka courser, Beware now, your bey the tiger
Sarıkan's Tuuçunak,
Köböşkan's Kökborçuk,
Abıke's Aktelki,
The thoroughbred Arçatoru,
Çıyırdı's Bozcorgo,
The spotted chestnut, the gray-maned one,
Bakay khan's Kökçolok,
When noble Manas died,
Taytoru who came for the mourning feast,
Bagış khan's Surkiyik,
Muzburçak's Telkızıl,
Şayımbet's Akkökül,
The maiden's red ambler,
Çaçıkey's Tiktoru —
Pressing the fourteen horses in,
The tiger snarling loud,
Whipping and striking without measure,
Crying out in wrath:
«Bakay khan's Kökçolok,
Take the lead – so calling out.
Then Bakay khan's Kökçolok
Braced itself against the water,
Passing the horses, leading the way,
Breaking away when it heard the cry,
It has no tongue to tell it,
The tulpar's lineage showing plain,
Into the raging-flowing Ürgönç
It reached and entered, leading the way.
When Kökçolok entered the water,
Nigh tumbling, the fourteen horses
All went into the water then,
Where they entered, the great Ürgönç
All fourteen of the horses
Drove as a foe drives, then and there.
Of the roaring-flowing Ürgönç
The fierce current showing plain,
All fourteen of the horses

Oğlak gibi akıp sürüklenip,
Birbirinden ayrılıp,
Atlar suya girince,
O da suya girdi işte.
Eli suya banılıp,
Kaplan bey o zaman
Bir Tanrı'ya yalvarıp.
Ardından Kançoro:
Ağamdan kalıp ayrılıp,
Hangi mezara giderim – diye,
Boynuna kuşağını takıp,
Etekten tutup, «ağam!» deyip,
O da girdi yalvarıp.
On dört atın hepsi
Yukarı yüzüp direnip,
Semetey gider o zaman
On dört atla boğuşup.
Babası gök yeleli Manas'tan
Armağan kalan Zulpukor,
Kılıcı kından sıyırıp çevirip,

Önüne gelen taşkını
Doğrayıp biçiverip,
Akan suyla vuruşup,
Kükremişçesine coşup,
Sudan çıktı kaplan
Külçoro'ya söylenip,
Güce vurup kaplan
Güç bela çıktı gördün mü,
Ta oradan gelen on dört at
Sağ çıktı gördün mü.
En önde kasılıp
Bahadır çıktı Ürgönç'ten,
Kırgız'dan seçme yoldaşı,
Yirmi beş canmış
Her biri bin kişilik kaplanı
Sağ çıktı Ürgönç'ten.
Kaplan, doğan, hunhar er

Swept along like kids adrift,
Parted from one another,
When the horses entered the water,
He too went into the water.
His hand dipped in the water,
The tiger bey then and there
Imploring the one God.
Behind him Kançoro:
Left behind, parted from my elder brother,
To what grave would I go – saying,
Hanging his sash about his neck,
Gripping the hem, crying «brother!»,
He too went in, imploring.
All fourteen of the horses
Swimming upstream, straining hard,
Semetey goes onward then
Wrestling with the fourteen horses.
From his father, blue-maned Manas,
Zulpukor, left him as a gift —
Stripping the sword from its sheath,
wheeling it,
The flood that came before him
Hacking and mowing it down,
Battling the flowing water,
Raging as if he roared,
The tiger came out of the water
Muttering at Külçoro,
The tiger, straining with all his might,
Came out barely, hard-pressed, you see,
The fourteen horses come from afar
Came out alive, you see.
Strutting at the very front,
The hero came out of the Ürgönç,
His comrades picked from the Kırgız,
Twenty-five souls they were,
Each a tiger worth a thousand men,
Came out of the Ürgönç alive.
Tiger, falcon, bloodthirsty man,

Görmediğim kaynım demeden,

Tezek toplayan kız olsa,
Kükredi emektar er,
Gümbür gümbür coştu,
Kervancı kıza rastlarsan,
Külçoro'ya söylenip,
Gök yelelin gidiyor
Çizmesinden suyu şorlayıp,
Kızın gelinin hepsi
Çığrışıp o zaman
Çadırına sığınıp.
Arslan gibi gözü kızarıp,
Semetey bahadır gidiyor
Acı sesini çıkarıp.
Üşüdüğünden on dört at
Oynayıp durur hayvancıklar
Kara yeri tepeleyip,
Öfkelenip Semetey
O zaman Külçoro'yu payladı.
Donmuş deve gibi kasılıp,
Öfkeyle coşup,
El âlem duruyor demeden
Külçoro'ya söylenip:
«Musibetli oğlansın,
Geçidi ne zaman yoklarsın?
Kılığı düşük kız olsa,
Gecikip oynarsın!
Böyle gidersen kahrolası
Beni bir belaya sokarsın!
Doğrunu söyleyip durmazsın!
Belalı oğlansın,
Karşıdaki kızın yanına
Yayılıp yatıverirsin,
Böyle gidersen kahrolası
Bir belaya sokarsın!
Salıncak tepen kız olsa, Bu huyunu
bırak, Çoro,

Not saying «my brother-in-law I have never seen»,
If there's a girl gathering dung,
The veteran warrior roared,
He surged booming, booming,
If you happen on a caravan girl,
Muttering at Külçoro,
Your blue-maned one goes on,
Water gushing from his boots,
All the girls and brides
Shrieking then in fright
Took refuge in their tents.
His eyes reddening like a lion's,
Semetey the hero goes on
Letting out his bitter cry.
Chilled through, the fourteen horses,
The poor beasts keep on prancing,
Trampling the black earth,
Semetey, enraged,
Then berated Külçoro.
Stiff as a frozen camel,
Surging up with wrath,
Not caring that all the world stood by,
Scolding Külçoro:
«You are a calamitous boy,
When will you ever try the ford?
If there's a slovenly-dressed girl,
You linger late and play!
If you go on so, you wretch,
You'll drag me into some disaster!
You never keep telling the truth!
You are a trouble-fated boy,
To the girl across the way
You sprawl yourself and lie down,
If you go on so, you wretch,
You'll drag us into disaster!
If there's a girl kicking the swing, Leave off this habit, Çoro,

Zıplaya zıplaya oynarsın,
Boya kazan kız olsa,
İlle de oynarsın!
Böyle gidersen edepsiz,
Beni bir belaya sokarsın!
Tutuşacak düşman nice var,
Çalı çırpı toplayan kız olsa,
Kıvırıp oynarsın,

You play leaping and bounding,
If there's a girl boiling dye,
You must needs play with her!
If you go on so, shameless one,
You'll drag me into disaster!
Many the foes there are to grapple —
If there's a girl gathering brushwood,
You twist about and play,

Sendeleyip oynarsın!
«Üzülür ağam» – demeden
Sersemleyip oynarsın,
Bu huyunu bırakmazsan
Beni bir belaya sokarsın!
Buurul'a binince dörtnala kalkıp,
Coşturup gidiverirmişsin,
«Küheylanım, ağam kaldı» – diye

Bir dönüp düşünmeden
Unutup gidiverirmişsin!
Kandırıp dileyip ata binip,

Görülmedik gaileyi
Başlatıp gidiverirmişsin!
Aç, ıssız yamaca
Beni bırakıp gidiverirmişsin!
Kızı görsen sızlanıp,
Yanaşıp gidiverirmişsin,
Dağ gibi olan ağanı
Kupkuru kırda unutup,
Aldatıp gidiverirmişsin!
Kendi atına binmezsin,
Geberesi kahrolası
Belalı oğlansın,
Azabı fazlasıyla başlatırsın,
Yolcu gibi ağanı
Issız kıra bırakırsın!
Bir düşünsen ya, Çoro,
Kara sırtlı dağ da çok,

You stagger about and play!
«My brother will grieve» – not saying,
You play about in a daze,
If you do not leave this habit
You'll drag me into disaster!
Once on Buurul, off at a gallop,
You'd dash away in high spirits,
«My thoroughbred — my brother stayed behind» – saying,
Without one turn of thought
You'd forget and ride away!
Coaxing and begging your way onto the horse,
Trouble never seen before
You'd set loose and ride away!
On a hungry, desolate slope
You'd leave me and ride away!
At the sight of a girl you whimper,
You'd sidle up and slip away,
Your mountain of an elder brother
Forgotten on the bone-dry steppe,
You'd deceive him and ride away!
You never ride your own horse,
You wretch fit to perish,
You are a trouble-fated boy,
You set torment loose in excess,
Your brother, like a wayfarer,
You abandon on the desolate steppe!
If you would only think, Çoro —
Many the black-backed mountains,

Bizimle çarpışacak düşman da çok,
Tuzak olacak geçit de çok,
Kan dökülecek er de çok,
Ardında pusuda gezen
Babanı boğazlayan Kalça var.

Many the foes to battle us,
Many the passes that turn to snares,
Many the men whose blood will spill,
Prowling in ambush at your back
Is Kalça, who slit your father's throat.

Silahı var, oku var,
Bize yakın durur
Kıtay'da Muradıl adlı yamanı var, İşte şöyle dedi bu:
Çarpışacak düşman hep birlikte var.
Gaileyi fena başlatırsın,
Aldatıp atımı alıp
Beni çaresiz bırakırsın!
Kendi halini bilmezsin,
Ne de kendi yolunca gidersin!»
El âlem sağ mıdır,
Coşup beyin vardığında,
Kızlardan ayrılıp yürüyüp,
Badana zırhı üstünde salınıp,
Zavallı Çürök yengen
Bahadırının önünden
Parıldayıp yürüyüp çıktı.
Görür görmez içi eriyip,
Beyin gönlü bölünüp,
Akun'un kızı Çürök'ün
Ay gibi yüzü görünüp,
Beli kın gibi, yüzü ay gibi

He has weapons, he has arrows,
He keeps close by us always,
In Kıtay there's a fierce one named
Muradıl, And thus he spoke:
Foes to battle stand all together.
You set dire trouble loose,
Deceiving me, taking my horse,
You leave me helpless and alone!
You do not know your own state,
Nor do you go your own road!»
Is all the world alive and well —
When your bey arrived in fury,
Walking apart from the girls,
Swaying in her badana mail,
Your poor sister-in-law Çürök
Before her hero came
Walking out a-shimmer.
At first sight his heart melted,
Your bey's soul was torn in two,
Akun's daughter Çürök's
Moonlike face appearing there,
Her waist like a sheath, her face like the moon,

Namlı güzel, tükenesi,
Başında altından yapılma takke,
Deniz misali bey kaplan,
Namlı güzel, tükenesi
Akun'un kızı işvebaz
Gerdanını apak gösterip,
Arslanın gönlünü çelip,
Vaşak gibi gerinip,
Söz söylemeye üşenip,
Çift oyulmuş gök sahtiyan

The famed beauty, confound her,
On her head a cap wrought of gold,
The bey tiger vast as a sea,
The famed beauty, confound her,
Akun's daughter the coquette,
Showing her throat all white,
Beguiling the lion's heart,
Stretching like a lynx,
Too languid to speak a word,
Of double-tooled blue morocco

Süslü işlemeli çizmesi
Ayağında parıldayıp,
Uzana uzana yürüyüp kırıtıp,
Gülse kürek gibi dişi ışıldayıp,

Kükreyip coşma,
Gülümseyip Ayçürök
Ayna gibi yüzü ışıl ışıl,
Güderi gibi salınıp,
Gülüp yürüyüp kırıtıp,
Beyini karşılayıvermiş.
Enik gibi cıvıl cıvıl şenlenip,

Bahadır bey kaplana
Çürök'ün söylediği söz bu,
«Öfkeli çıktı sözünüz,
Sağ esen geldiniz,
Argın-Kırgız eliniz,
Kocayıp gitmiş yaşlınız,
Gönülden sorup dururum,
Kaplan ağanız, yaşlınız?
Ilgınlı Keñ-Kol yurdunuz,
Sefayla esen yatıyor mu
Mutlu Kırgız eliniz?
Babandan kalan mülkünüz
Sağ esen duruyor mu?
Sağ ise padişahım
Ne zaman çıkar gülüşünüz?
Denizim, sultanım, ne edeyim,
Dolaştırıp söz açtım,
Sense düpedüz bizi yedin,
«Tezek topladı» – deyiverdin,
Güvey senin gibi olur mu,
Daha buradan bizi yedin!
Arslan bey kaplan
Gök yeleliğini belli ettin,
«Çalı çırpı toplayan kızlar» – diye,
Kuru sözü fena dokundurdun!
Gelir gelmez soğuk söz açtın,

Her boots with ornate embroidery
Gleaming on her feet,
Walking with long slow strides, coquetting,
Her spade-white teeth flashing when she laughs,
Do not roar and rage —
Smiling, Ayçürök,
Her mirror-like face all agleam,
Swaying supple as chamois,
Laughing, walking, coquetting,
She went to meet her bey.
Frisking merry as a pup,

To the hero bey tiger
These are the words Çürök spoke:
«Wrathful came your words,
You have come safe and sound;
Your Argın-Kırgız people,
Your elders grown old with years —
From my heart I keep asking:
Your tiger elder, your aged one?
Your tamarisk-grown Keñ-Kol homeland,
Does it lie in ease and health,
Your happy Kırgız people?
The domain left from your father,
Does it stand safe and sound?
If all is well, my padishah,
When will your laughter come?
My sea, my sultan, what shall I do —
I opened my words roundabout,
But you devoured us outright,
«She gathered dung» – you let fly,
Was ever a bridegroom like you,
From here already you devoured us!
Lion bey, tiger,
You showed your blue-maned nature plain,
«Girls gathering brushwood» – saying,
You landed dry words cruelly!
Barely arrived, you opened cold words,

«Salıncak tepmiş» – deyiverdin,
Cehennemlik sözle kabalaşıp,
Daha buradan bizi yedin!
Külçoro'ya söylenme!
Öfkeden tepen fena atmasın,
Kabalık olur bu yaptığınız
Kulunuzla dalaşmayın!
Paylayıp geldiğiniz kardeşiniz
Her yanıyla tam biriymiş.

«She kicked the swing» – you let fly,
Turning coarse with hell-bound words,
From here already you devoured us!
Do not scold Külçoro!
Let not your crown burst with wrath,
This that you do is rudeness —
Do not brawl with your servant!
The younger brother you came scolding
Is a whole man in every part.

Şay'ın koruduğu ermiş!
Sağ küreği genişmiş,
Oyrot'u bozacak ermiş!
Omurganın ucunda
İki parmak yeri eksikmiş.
O kadarı olmasa,
Sizden yiğitliği
Mızrak boyu üstün ermiş!
İnsanoğlunun her birinden
Neresi eksikmiş,
Rengârenk kırmızı
Giyinen bir ermiş,
Gözünüz kayacak olsa
Şu durduğunuz yerde işinize
El koyacak bir ermiş!
Güm güm edip coşup,
Daha görüşmediğiniz kişiye
Bu yaptığınız ayıp iş,
Kardeşinize söylenmek.
Böyle doğmuş oğlana,
Hunharım, kim olsa kurban olsun! İki gözü dört olup,
Yarım kalan işi çoktur.
Bizde de on ikisinde oğlan çok,
Bir emsem diye ağzından,
Kapıdan çıkıp yürüyemez,
Yolunu bulup giysi giyemez.
Asil doğan aykölün
Hâlâ o çocuklar

He is a warrior guarded by Şay!
His right shoulder-blade is broad,
He is a warrior to rout the Oyrot!
At the tip of his spine
Two fingers' breadth is lacking.
Were it not for that much,
In valor he would stand
A spear-length high above you!
Than every son of man —
Where does he fall short?
In many-colored crimson
A warrior clad is he,
Should your eye but stray,
Right where you stand, your affairs
He is a warrior to take in hand!
Booming, booming in your fury,
Toward one you have not even met —
This that you do is shameful work,
To scold your younger brother.
For a boy born so,
My bloodthirsty one, let any soul be sacrificed! His two eyes turned to four,
Many are his works half-done.
We too have many boys of twelve,
Craving one suck from the mouth,
They cannot walk out the door,
They cannot find how to don their clothes.
Of the nobly born ayköl —
Still those children

Anasından utanmaz.
«Kırda kalakaldım» – diye, Yol
boyunca homurdanıp,
Siz kendiniz köpürmeyin,
Çocukla bir araya katıp,
Bize de dokundu sözünüz!»
Deyip, öyle dedikten sonra
Semetey durup şunu söyler:
«Bit kadarken birleşen,
Parmak kadarken baş göz olan,
Kene kadarken karşılaşan,
Kara yamaçlar aşılan,
Kâfir ile Müslüman
Halk yayılıp geldiğinde,

Ad konulup birleşilen,
Toyda doksan mal kesilip,
Toya halk toplanan,
Ey baş hatunum Ayçürök,
Bizim nikâhımız çoktan kıyılmış!
Güzelliğin öteden beri elce bilinir,

Sultan babam Manas han,
Bulup verdiği kısmetim.
Geniş Talas'tan çıkarken,
On dört semiz at sürüp,
Ününü duyup uzaktan
Bile isteye geldim seni arayıp,
Kızır kutlu, alınası yavuklumsun!»

Kız Çürök'ü görünce,
Tatlı sözden başladı.
Nefsi yaman aykölün
Ölüp gidecek gibi oldu.
Ayçürök'ü görünce,
Arslan doğan Semetey
Erken sözü geç olup,
Kaba kaba boynundan kavrayıp,
Semetey'in iki gözü dört olup,

Feel no shame before their mothers.
«I was left stranded on the steppe» –
saying, Growling all along the road,
Do not you yourself foam over,
Lumping yourself in with a child —
Your words have stung us too!»
So saying, after she spoke thus,
Semetey stands and says this:
«Joined when we were louse-small,
Betrothed when finger-small,
Met when we were tick-small,
The black slopes crossed over,
Infidel and Muslim —
When the peoples spread and came,

Names were given, union made,
Ninety beasts slaughtered at the feast,
The people gathered to the feast —
O my chief lady Ayçürök,
Our marriage was sealed long ago!
Your beauty has long been known to all the people,
My sultan father Manas khan —
You are the portion he found and gave me.
Setting out from broad Talas,
Driving fourteen fattened horses,
Hearing your fame from afar,
I came knowing and willing, seeking you,
Blessed by Kızır, you are my betrothed to be taken!»
On seeing the maiden Çürök,
He began with sweet words.
The ayköl of fierce appetite
Seemed like to die away.
On seeing Ayçürök,
Lion-born Semetey,
His early words turned late,
Seizing her roughly by the neck,
Semetey's two eyes turned to four,

Attan iniverdi,
Süslü ala kürküyle,
Akun'un kızı Çürök'ü
Çarçabuk bileğinden tuttu,
Memeye elini attı.
Dağ koyunu gibi gözü süzülüp,
Kendinden geçip gidiyor.
Soluyup beyin, gök yelelin
Çürök'e abanmak isteyip
Ölüp gidiyor sanki.
Beyin halini gördükten sonra,
Güzeller güzeli Ayçürök
Gökte Allah'ın günü bulutlanıp,

He leapt down from the horse,
In his ornate pied fur coat,
Akun's daughter Çürök —
Quick as quick he caught her wrist,
He laid his hand upon her breast.
His eyes narrowing like a mountain sheep's,
He is swooning clean away.
Panting, your bey, the blue-maned one,
Longing to bear down on Çürök,
As though he were dying away.
After seeing the bey's state,
Ayçürök, beauty of beauties,
Allah's day clouding in the sky,

Başına altmış kaygı bir gelip: Babası
Manas'ın kovaladığı,
«Çarpacak Tanrı çarpar mı,
Kırda kadın eder mi!

Sixty sorrows falling on her head at once:
Whom his father Manas pursued,
«Would God who strikes strike thus,
Would he make me a wife on the open steppe!

Sözümü havaya savurup,
Kendimi rezil edip,
Akun'un kızı Ayçürök
Bir düzen kurayım,
Homurdanan yamandan
Bir kurtuluvereyim.
Alay etme gök yelelim!
Sakallı var, yaşlı var,
El âlemin hepsi var,
Burada aklı başında kişi var,
Kimi adam çok gezer
Dedikoduyla işi var.
Telaşlanmadan geçsin gün.
Nefsinizi dizginleyin,
Göğsüme uzatıp durmadan
Elinizi çekiniz!
Homurdanan aman gün,
Güvey sizin gibi olur mu,
Güvey gelip gümbürdeyip,
Abanıp duran onar mı!

Flinging my words to the wind,
Disgracing my own self —
I, Akun's daughter Ayçürök,
Let me lay a stratagem,
From the growling fierce one
Let me slip free this once.
Do not mock, my blue-maned one!
There are bearded men, there are old men,
All the world and his folk are here,
There are sober-minded people here,
Some men wander far and wide,
Their business is with gossip.
Let the day pass without haste.
Rein in your appetite,
Stop reaching for my breast —
Withdraw your hand from me!
Growling — mercy, what a day —
Was ever a bridegroom like you,
A bridegroom come booming in,
Does one who keeps bearing down prosper!

Kolla gök yeleli ardını,
Çorona küstahça söylenen
Vereyim senin derdini!
Şaşkınlık olur bu yaptığınız.
Aklınızı iyice toplayıp,
Atılıp durmayın!
Yiğitliğin herkesçe bellidir,
Şaka edersen Kırgız'ın
Ayköl babandan kalma tebaadır.
Argın-Kırgız elin yok,
Yok yere abanıp durma!»
Bunu deyip Ayçürök
Memesinden beyin
Elini çekip kopardı işte,
Beylik taslayan kaplan
Mahcup oluverdi işte.

Watch your back, blue-maned one,
For the insolent scolding of your Çoro
I'll give you your due grief!
This that you do is folly.
Gather your wits full well,
Stop lunging at me so!
Your valor is known to all,
If you would jest — the Kırgız
Are subjects left from your ayköl father.
Your Argın-Kırgız people are not here,
Do not keep bearing down for nothing!»
Saying this, Ayçürök
From her breast the bey's
Hand she pulled and tore away,
The tiger who played the lord
Was left abashed then and there.

Kanıkey'in yiğit doğurduğu,
Daha hiç kederlenmemiş,
Böyle mahcup olmamıştı.
Akun'un kızı Ayçürök
Göğsünden beyin elini aldı işte.
Beylik taslayan beyiniz
Mahcup oluverdi işte.
Öfkeyle küt küt atıp,
Kara günü saldı işte.
Öfkelenip kaplan
Kara sözden başladı,
Çürök şöyle dursun, Akun'u
Kırıp geçirecek gibi oldu.
Görülmediği şimdi gör,
Öfkelenip coşup,
Salıverdi kaplan
Ayçürök'e söylenip:
«Çalı çırpı toplayan kızla
Yaren olup n'edeyim,
Gel hele, ey kancık,
Sunguru ver de gideyim!
Tezek toplayan kızla

He whom Kanıkey bore a brave,
Never yet had known a sorrow,
Never been abashed like this.
Akun's daughter Ayçürök
Took the bey's hand from her breast.
Your bey who played the lord
Was left abashed then and there.
His heart pounding with wrath,
He loosed the black day then and there.
The tiger, growing wrathful,
Began with black words,
Let Çürök be — Akun himself
He seemed about to cut down.
See now what was never seen:
Raging, surging up,
The tiger let loose,
Scolding Ayçürök:
«With a girl who gathers brushwood
What would I do for a companion —
Come now, you bitch,
Give me the gyrfalcon and let me go!
With a girl who gathers dung

Yaşıt olup n'edeyim,
Soysuzun birisin sen,
Sunguru ver de gideyim!
Senin gibi er bulamamış eskiye,

Çatlak tabanlı kaltağa,
Eriyip gidip n'edeyim.
Sunguru ver de gideyim!
Âlemin yüzünü sıyıran,
Ay-âlemin hepsini
Uçup uçup dolaşan.
Tapınmadığın yer yok,
Dolaşmadığın er yok.
Er almamış eski halayık,
Yolcunun yolunu gözleyen halayık.
Saçı kuğu gibi ağarana dek,
Dişi buğday gibi sararana dek,

Kızları toplayıp oynayan.
Denemedik er komayan,
Yürük at gibi koşturan,
Her gün güvey gözleyen,
Er almamış eski halayık,
Niceleri görmüş yaman halayık,
Çatlak tabanlı sarı halayık,
Doğurana dek gezen koca halayık,
Tünekten düşmüş eski halayık,
Yurttan kovulmuş yaman halayık,

Yaranıp da n'edeyim,
Sunguru ver de gideyim,
Dilini zehirli sözle dolduran, Koynuma yatmış gibi,
Babasının elinde
Altın doğurup oturan,
Belalı kara yüzlü
Yolcu geçince yanıp tutuşan,

Yolda erkek can görse,

What would I do for an agemate —
You are a base-born thing,
Give me the gyrfalcon and let me go!
For a stale leftover like you who found no man,
For a crack-heeled trollop,
Why should I melt away.
Give me the gyrfalcon and let me go!
You who skim the face of the world,
All the moonlit world entire
Flying, flying, roaming round.
No place you have not worshipped,
No man you have not gone round.
Stale bondmaid who took no husband,
Bondmaid who watches the wayfarer's road.
Till her hair whitens like a swan,
Till her teeth yellow like wheat,

Gathering the girls to play.
Leaving no man untried,
Racing about like a swift horse,
Watching for a bridegroom every day,
Stale bondmaid who took no husband,
Fierce bondmaid who has seen so many,
Crack-heeled sallow bondmaid,
Old bondmaid roaming till she gives birth,
Stale bondmaid fallen from the roost,
Fierce bondmaid driven from the homeland,
Why should I curry favor —
Give me the gyrfalcon and let me go,
Who fills her tongue with venomed words,
As though she had lain in my bosom,
In her father's keeping
Sitting hatching gold,
Trouble-fated, black-faced,
Burning with longing when a wayfarer passes,
If she sees a male soul on the road,

Eteğini toplayıp koşan,
Eskiyi alıp n'ederim,
Aklıma düştü bir iş
Sungurumu ver de giderim!»
Bunu duyunca Ayçürök
Gönle sığmaz söz, kaygı,
Gömülü sözü duyduktan sonra
Gözünün yaşı sel oldu:
«Bırak, beyim kaplan,
Güvey sizin gibi olur mu,
Karga misali yanıp gezen
Dertli Çürök onar mı?!
Yaman beyim, onmayasın!
Kabalığını çoktan bilirdim,
Öte dünyaya giden babanın
Ruhunu sayıp dururdum!
Azgın kara Kırgız'da
Sizin gibi kabası yok derler,
Azgınlık cini tutarsa,
Çorosunu boğazlayan yaman derler,

Gathering her skirts and running —
What would I do with stale leavings,
A matter has come to my mind,
Give me my gyrfalcon and I will go!»
Hearing this, Ayçürök —
Words and grief no heart can hold,
After hearing the buried words,
Her tears became a flood:
«Leave off, my bey, my tiger,
Was ever a bridegroom like you,
Roaming scorched like a crow,
Will grieving Çürök ever prosper?!
My cruel bey, may you not prosper!
I have long known your rudeness,
Your father gone to the other world —
I have kept honoring his spirit!
Among the wild black Kırgız
They say there is none so rude as you,
When the demon of wildness seizes him,
They call him the fierce one who slits his Çoro's throat,

Sizin gibi azılısı yok derler,
Öfkesi gerçekten tutunca,
Babası Cakıp başta olmak üzre,
Abıke'yi boğazlayan yaman derler,
Altı boy Kırgız'da, Argın'da
Senin gibi ahmağı yok derler,
Ahmaklığına katlanıp durdum,
Öbür dünyaya göçen atanın
Ruhunu sayıp durdum ben!
Sanki nikâhım kıyılmış gibi,
Başıma yazma örtülmüş gibi,

Sefamı sürüp yaşamışım gibi,
Gürleyerek fena köpürdün ya,
İliğime kemiğime işledin ya.
Sağlam tabanlı biriyim ben,

They say none is as ferocious as you,
When his fury truly seizes him,
Beginning with his father Cakıp,
The fierce one who throttled Abıke, they say,
Among the six-tribe Kirghiz and the Argın
They say there is no fool like you,
I have long endured your foolishness,
For the father who passed to the other world
I kept honoring his spirit, I!
As though my marriage vows were sealed,
As though the kerchief were laid on my head,
As though I had lived out my bliss,
You thundered and foamed so foully,
You cut me to marrow and bone.
I am one of steadfast footing,

Sararıp beklediğim de gerçek,
Baba evinde kızlığımla kalıp
Kocayıp gittiğim de gerçek.
Âlemin dört bucağını
Baştan başa dolandığım gerçek,
Önüme çıkana çatıp,
Gezip durduğum da gerçek.
Bu dediğin de gerçek.
Hani, Temirkan'ın şehrine
Başıboş gidip yiten sen nesin,
«Eşim dengim ne zaman gelir» deyip,

Yollara bakıp duran ben neyim?!
Karakan'ın şehrine
Kaçıp giden sen nesin,
«Can yoldaşım ne zaman gelir» deyip,

Kaygılanıp duran ben neyim?!
Dizgin çevirmeden Buhara'da,
Dönmeden yatıp kalan senden mi,
«Küheylanım ne zaman gelir» deyip.
Buğday dişli ata konup konup.

Bozulmadan bekleyen benden mi?!
Dayının şehrine doğru,
Dağılıp giden sen nesin,

Nice zaman bekleyip sararan,
Yol gözleyen ben neyim?!
Vay, hunhar, senin yüzünden
Ruhlardan korkup durdum,
Bile bile nice yıl yandım,
Yüreğindekini çoktan bilmiştim,
Töre kükreyip dikildiğinde,
Nice vaadin, gerçek sözün
Ardını kovalayıp durdum!
Hani, kurulup da gelmez olduğunda,
Öyleyse iki olmayasıca kal!
Akkuğu donumu giyindim,

That I waited till I turned wan is true,
That I stayed a maiden in my father's house
And grew old there is true as well.
That the four corners of the world
I wandered from end to end is true,
That I quarreled with all who crossed me
And roamed about is true as well.
This that you say is true as well.
Come now, to Temirkan's city
Who are you, who strayed off and vanished,
«When will my mate and match arrive?» saying,
Who am I, who kept watching the roads?!
To Karakan's city
Who are you, who fled away,
«When will my soul's companion come?» saying,
Who am I, who kept on grieving?!
In Buhara, never turning rein,
Is it you, who lay there and never returned,
«When will my courser come?» saying.
Perching and perching on the wheat-toothed steed.
Or I, who waited unspoiled?!
Toward your uncle's city,
Who are you, who scattered off and went,

Who waited so long, turning pale,
Watching the road — who am I?!
Alas, bloodthirsty one, because of you
I lived in dread of the spirits,
Knowingly I burned for many years,
I had long known what was in your heart,
When the töre reared up roaring,
Your many vows, your words of truth —
I kept chasing after them!
Come, when you sat lordly and would not come, Then stay, may you never be two!
I donned my white-swan garb,

Ala-Köl'ün kıyısına
Yerde yürüyen sisi saldım,
Elindeki sunguru
Kapıp kaçırıverdim,
Kuş kadrini bilmeyenin
Kadınlığı kurusun,
Toklu koyunun aşıklı etini,
Doyuncaya dek verdimdi,
Kuşunu Tanrı aldı işte,
Sürgüne düşüp öldü gitti,
Kuşun gibi kuş vereyim,
Yaşıtım törem, sözümü dinle.
Kuşunun hâli işte böyle.
Adı üstünde, kadınım ben,
Kadının işi sakattır.
Hani sevine sevine alıkoyup,
Cılız koyunun haram etini
Aşırıya kaçıp verdimdi,
Zayıflayıp öldü gitti,
Kuşun gibi kuş bulayım,
Kuşunun hâli işte böyle!»
«Alay etme, hey kancık!
Sungurumu ver, gideyim,
Gevezelik edip otururs an,
Seni de alır giderim!
Başka kuşunu almam,
Dediğine boyun eğmem!
Kuşumun Akşuñkar olan
şöhreti, Hani, urgan gibi gür güzelim
saç

Senin gibi bir yosmadan
Seksen kız çıkar, ne ayıp sayılır.

Baban Akun armağan diye
Senin gibi kart karının
Yüz tanesini verse de almam!»

Öfkesi kabardı Çürök'ün:

To the shore of Ala-Köl
I loosed a mist that walked the earth,
The gyrfalcon in your hand
I snatched away and carried off,
Whoever knows not a bird's worth,
May her womanhood wither,
The shank-meat of a yearling sheep
I gave it until it was sated,
God took your bird, you see,
It fell into flux and perished,
Let me give a bird like your bird,
My töre, my agemate, heed my word.
Such is the state of your bird.
As the name says, I am a woman,
A woman's work is flawed.
See, rejoicing I kept it back,
The unclean meat of a scrawny sheep
I gave in wild excess,
It weakened and died away,
Let me find a bird like your bird,
Such is the state of your bird!»
«Do not mock, you bitch!
Give back my gyrfalcon, let me go,
If you sit there prattling on,
I will take you too and go!
I will not take another bird of yours,
I will not bow to what you say!
Of my bird, the one called Akşuñkar,
its renown, Come, my lovely hair thick as a
lasso-rope

From a coquette like you
Eighty girls could come — what shame in
that?
Even if your father Akun, as a gift,
Of old crones such as you
Offered a hundred, I would not take
them!»
Çürök's fury swelled up:

«Vay törem, onmayasıca,
Akşuñkar kuşun bulunur,
Böğürerek fena sövüp saydın,
Yiten haysiyet ne zaman bulunur?
On ikisine birden el vermiş.
On evliyanın yol verdiği,
Öbür dünyaya göçen kaplan
Senin baban olmasaydı,
Dünür olup mal sürüp,
Kulluk edip, yağ çiğneyip,
O curcunayı başlatan,
Kız verdim deyip bırakan

Benim babam olmasaydı,
Vay hunhar, senin yüzünden,
Kutlu erlerin hepsinin
Verilmiş sözü olduğundan,
Bundan korkup vardım sana,
Er beğenmez oldum ben!
Vay hunhar, senin yüzünden
Nicesini sınamadım mı,
Sınayıp da neden varmadım
Beecin'deki Kalça'ya!
Nice yerde alp gördüm,
Ötesini söyleyivereyim.
Yine dese, yine söz,
Hep yeniden söyleyip durmayalım,
Öncekisi gibi dedi diye,
Bir daha dese, bir daha söz,
Bir daha sayıklayıp durmayalım,
Demincesi gibi dedi diye.

Tepeme sımsıkı bağladığımda,
Törem, senden umut kesip,
Elleri gezip dolaşırken,

Nice yeri gezip dolaştım,
Muzburçak'ın Buyanbek'i
O da senden aşağı değil,

«Alas, my töre, wretch past mending,
Your bird Akşuñkar can be found,
Bellowing, you cursed and reviled me foully,
When is lost honor ever found?
Who gave his hand to all twelve at once,
To whom ten saints gave way,
The tiger who passed to the other world —
Had he not been your father,
Becoming in-law, driving herds,
Serving humbly, chewing the fat,
The one who began that whole commotion,
Who said «I have given my daughter»
and left it so —
Had he not been my father,
Alas, bloodthirsty one, because of you,
Because all of the blessed men
Had given their pledged word,
Fearing that, I came to you,
I came to fancy no man at all!
Alas, bloodthirsty one, because of you
Did I not test so many?
Having tested, why did I not go
To Kalça there in Beecin!
In many a place I saw champions,
Let me tell you the rest of it.
If he speaks again, again a word,
Let us not keep saying it all anew,
Because he spoke as he did before,
If he speaks once more, once more a word,
Let us not keep raving it once more,
Because he spoke as he did just now.

When I bound it tight upon my crown,
My töre, losing hope of you,
While wandering through the peoples'
lands,
I roamed through many a place,
Muzburçak's Buyanbek —
He too is no less than you,

Küçümsenecek er değil!
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Ağırbaşlı, çetin er derler,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy
O da senden aşağı değil,
Yiğitliği seninkinden geri değil!
Ürbü'nün oğlu Coşo'yu,
Eki-Kemin ilinde
Görüp geçtim onu da.
Bu da senden aşağı değil,
Yiğitliği seninkinden geri değil!
Kızıl-Kıya'yı yurt edinen,
Kırım'ın oğlu Muradıl
Beli pek, çetin er derler,
O da senden aşağı değil,
Yiğitliği seninkinden geri değil!
Vay hunhar, senin yüzünden,
Nicesini sınayıp geçtim.
Sınayıp da varmayıp n'ettim
Beecin'in hanı Kalça'ya!
Pamuk kuşaklı, bol çizmeli.
Geçitte gördüm ben kendim,
Kurulup duran Kalça'yı.
Kır sakalı yeni düşmüş,
Kocamış çağıymış meğer,
Gövdesi dolgun Kalça'nın
Koca çizmesi dimdik,
Horoz gibi boynu kabarık,
Ölçüsü gözüme iliverdi,
Çizmesinin tabanı
Tam bir gerili karış enliymiş,
Senin baban Manas'ı
Vurup devirmesi yaraşırmış!

No man to be belittled!
He who made Sarı-Arka his homeland,
A grave and hardy man, they say,
Kökçö's son Ümötöy —
He too is no less than you,
His valor no whit behind your own!
Ürbü's son Coşo,
In the land of Eki-Kemin
Him too I saw in passing.
This one too is no less than you,
His valor no whit behind your own!
He who made Kızıl-Kıya his homeland,
Kırım's son Muradıl —
Stout-loined and hardy man, they say,
He too is no less than you,
His valor no whit behind your own!
Alas, bloodthirsty one, because of you,
I tested and passed over many.
Having tested, why did I not go
To Kalça, the khan of Beecin!
Cotton-sashed, in roomy boots.
At the pass I saw him myself,
Kalça sitting there in state.
His beard just newly grizzled,
It was, in truth, his aged season,
Of full-bodied Kalça
The great boots stood bolt upright,
His neck puffed up like a rooster's,
His measure caught my eye at once,
The sole of his boot
Was a full stretched span in width,
Your father Manas himself —
It would well befit him to strike him down!

Onun o kocalığı olmasaydı,
Hıtayların kızıl alaca bol
gömleğini
Giyip gezen bir ermiş,
Hıtaylığı olmasaydı,

Had it not been for his old age,
The Hıtays' red-motley roomy
shirt
A man who went about wearing it,
Had it not been for his Hıtay blood,

O kahrolası Kalça'ya
Varılacak aslanmış o!
Almazsan alma, hunharım,

Koñurbay'a giderim,
Ölmezsem varıp ben kendim
Ulaşır, varırım ona.
Yılkıcı başı Karagul
O da aslanın biriymiş,
Yiğitliği sizden aşağı değil,
Küçümsenecek er değil!
Bilenden bilene sorup ulaştım.
Bilgelere sordum.
Sert huyunu çoktan bilmiştim,
Öbür dünyaya göçen atanın,
Hatırını sayıp durdum!
Gerçekten cini tepesine çıkınca,
Babasını boğazlayan yaman derler,

Ne denli yaman olsan da,
Altı boy Kırgız elinde
Senin gibi ahmağı yok derler!
Delişmen doğmuş güveye,
Bakıp bakıp n'ideyim,
Almazsan alma, hunharım,

Ben de dengimi bulup gideyim!»
Deyip, böylece, Ayçürök
Yiğide pek gücenip
Hıçkıra hıçkıra ağladı.
Burnunun suyunu çekemeden,
Gözünün yaşını silemeden,
Kökten ataları hep han,
Ta kökünden Hızır dokunmuş,
O tükenesicenin soyu,
Öldükçe çoğalıp serpilen
Buyruğu keskin erin soyu:

That accursed Kalça
Was a lion one might have gone to!
If you won't take me, don't, my bloodthirsty one,
I will go to Koñurbay,
If I do not die, I myself will go,
I will reach him, I will come to him.
Karagul, head of the herdsmen —
He too was one of the lions,
His valor is no less than yours,
No man to be belittled!
Asking from knower to knower I arrived.
I asked the sages.
I had long known your harsh temper,
For the father who passed to the other world
I kept honoring his memory!
When his demon truly mounts his crown,
A fierce one who throttles his own father, they say,
However fierce you may be,
In the land of the six-tribe Kirghiz
They say there is no fool like you!
At a groom born harebrained
What use to gaze and gaze,
If you won't take me, don't, my bloodthirsty one,
I too shall find my match and go!»
So saying, thus, Ayçürök,
Sorely aggrieved at the hero,
Wept with sob upon sob.
Unable to sniff back her nose,
Unable to wipe her tears,
His forebears from the root all khans,
Touched by Hızır from the very root,
The lineage of that accursed one,
Multiplying and thriving even as they die,
The line of the man whose command is keen:

«Bahtsız, seni bilirim,
Bel bağladığın umudunu,
Ben bilirim, Ayçürök,
Beecin'deki Hıtay kocanı!
Kırarım o belini,
Söndürürüm soluğunu,
Çıkarırım ben senin
İçindeki gizli yelini,
İsteyip bulduğun,
Çınkoco, Toltoy kocanı!
Gösterirım bileği,
Nice kavga koparırım!
Ahir zamanı koparırım,
Toltoy bahadırı alt ederim!
Er gezen bahtı kara,
Seni alıp n'ideyim,
Getir beri, gecikme,
Sunguru ver de gideyim!»
Kükreyip hunharın
Kabarıp dikildi işte,
Atasından dedesine
Kara niyetin soyu bu,
Beni almadan gider» diye,

Çürök'ü Tanrı çarptı işte.
Zavallı yengen çığlık çığlığa
Hunharına gücendi.
Hüngür hüngür ağlayıp,
Sallanıp dizleri büküldü,
Aslanından umut kesip.
Kırmızı gömlekli, ince belli
Salınan yengeniz
Ak memesi görünüvermiş,
Ak gerdanı parlayıvermiş,
Çadıra doğru sendeleyip,
Soluğu soğuyup kaldı işte.
Yaydan ok gibi fırlayıp Kançoro
Külçoro'ya vardı işte.
İki çora baş başa verip,

«Luckless one, I know you,
The hope on which you leaned,
I know it well, Ayçürök,
Your Hıtay husband there in Beecin!
I will break that waist of his,
I will snuff his breath out,
And I will drive out of you
The secret wind hidden inside you,
The ones you sought and found,
Your husbands Çınkoco and Toltoy!
I will show my forearm's strength,
Many a battle will I unleash!
I will unleash the end of days,
I will bring down Toltoy the batyr!
Black-fated one who roams after men,
What would I do with taking you,
Bring it here, do not delay,
Give the gyrfalcon and let me go!»
Roaring, the bloodthirsty one
Swelled and reared up, see,
From his father to his grandsire
This is the line of black intent,
He will leave without taking me,»
thinking,
God struck Çürök, see.
Your poor sister-in-law, shrieking,
Was aggrieved at her bloodthirsty one.
Weeping in great sobs,
Swaying, her knees buckled,
Losing hope of her lion.
In her red shirt, slender-waisted,
Your swaying sister-in-law —
Her white breast came into view,
Her white throat flashed bright,
Stumbling toward the tent,
Her breath went cold, see.
Darting like an arrow from a bow, Kançoro
Came to Külçoro, see.
The two choro put their heads together,

Hesapsız danışıp,

Şu sözü açtı işte:
«Kabarıp duran ağabeyin
Yoksa belaya mı uğradı,
Daha görüşmeden kavga edip,
O böbürlenen töreni
Böylece Tanrı mı çarptı?!
Çürök'ü almadan gidip
Oogan'a karşı başlatırsak
O amansız gaileyi,
Ahir zamanı görürüz,
Bağlanıp nasıl yalvarırız
O koca kıçlı karıya,
Öfkesi bol kâfire.
İğneleyip yemez mi bizi:
«İsteyip vardığı karısını
Geri alamadan geldi» diye,

Böyle deyip bizi yemez mi!
Kurbanın olayım, Külçoro,
Huyu üstün olan sendin,
Al yanaklı, huri yüzlü
Kızlara sözü geçen oğlandın,
Yolunu bulup, Külçoro,
Yengene varıp gel,
Uygun sözden söz açıp,
Yengeni alıp gel!»
Yaydan ok gibi fırlayıp Külçoro
Yengesine koştu,
Canhıraş Kançoro
Ağabeyine koştu.
Kançoro durup şunu söyler
Törenin yanına varınca:
«Ah, kurbanın olayım, ağam,
Aklın fikrin hani nerde?!
Biz Talas'ta dururken,
Sağrı etini kesip yerdik,
Karıyla dalaşmadan,

Conferring beyond all measure,

And opened with this word, see:
«Your elder brother, all puffed up —
Has some calamity befallen him,
Quarreling before they even met,
That boastful töre of yours —
Has God struck him down like this?!
If we leave without taking Çürök
And launch against Oogan
That merciless turmoil,
We shall see the end of days,
Bound, how shall we plead
With that broad-rumped woman,
That infidel brimming with wrath.
Will she not needle and devour us:
«The wife he went courting for —
He came back without winning her,»
saying,
Saying so, will she not devour us!
Let me be your sacrifice, Külçoro,
You were the one of finer temper,
With the rosy-cheeked, houri-faced
Girls, yours was the word that carried,
Find the way, Külçoro,
Go to your sister-in-law and return,
Opening with fitting words,
Bring your sister-in-law back!»
Darting like an arrow from a bow, Külçoro
Ran to his sister-in-law,
Frantic Kançoro
Ran to his elder brother.
Kançoro stands and speaks thus
When he came up beside the töre:
«Ah, let me be your sacrifice, my elder,
Where, oh where is your sense and reason?!
While we stood in Talas,
We cut and ate the croup-meat,
Without brawling with a woman,

Cañ-cuñ'u ezelim derdik.
Geri dönüp gidersek,
Ne diyerek varırız

Talas'taki Kırgız obana,
Günü tükenmiş gibi,
Ne diyerek varırız
O koca kıçlı karına,
Ah, gümüş gözlü, gün yüzlü
Kükreyen ağam benim,
Bağışlayıversen olmaz mı,
Boynundaki ayıbın hatırına,
Kabara kabara kavga ettin
Daha almadığın karınla.
Kabarıp durursun, vay gidi gün,
Güvey sizin gibi olur mu,
Eskilerin töresidir,
Babasının baş köşesinde
O kadın kısmı üstün olur,
Daha almadan kavga ettin
Bahadır, böyle giderse yıldız nasıl yâr
olur!? Hiç işin rast gider mi,

Öfkenizi bırakınız,
Bambaşka bir huy takının,
Barışılacak sözden açınız,
Karınızı alınız,
Baş başa kalmışken ikiniz,
Hırlaşıp kavga edersen,
İkisini ikisi yedeğe alıp,
Kabalık olur bu yaptığınız.
Kabarıp duran töreyi
Ey, kaplanım, hunharım,
Kançoro yedip getirdi işte,
Öfkenizi dizginleyin!
Dalıp kalan Çürök'ü
Güçbela duran aykölüne,
Külçoro yedip getirdi işte.
Dizgin çevirip Çürök'e

«Let us crush the Cañ-cuñ,» we said.
If we turn back and go,
What shall we say when we come

To your Kirghiz camp in Talas,
As though his days were spent,
What shall we say when we come
To that broad-rumped wife of yours,
Ah, silver-eyed, sun-faced
Roaring elder brother of mine,
Could you not simply forgive,
For the sake of the fault upon your neck,
Swelling and swelling you quarreled
With the wife you have not yet taken.
You keep on swelling — alas the day,
Was there ever a groom like you,
It is the custom of the ancients,
In the seat of honor of her father's house
Womankind there holds the upper hand,
You quarreled before you even took her —
Batyr, if it goes on so, how shall the star be your beloved!? Will anything of yours go right,
Set aside your anger,
Put on an altogether different temper,
Open with words of reconciliation,
Take your wife,
While you two are left alone,
If you snarl and quarrel,
With two taking two in tow,
This deed of yours will be a boorishness.
The puffed-up töre —
O my tiger, my bloodthirsty one,
Kançoro led him back in tow, see,
Rein in your anger!
Çürök, sunk in her daze,
To her ayköl who could barely stand,
Külçoro led her back in tow, see.
Turning rein toward Çürök,

Gökte bulutlarla yarışıp,
Küheylanın yürüyüp gitti,
Akun'un kızı Çürök'ü
Külçoro alıp geliyor.
Almambet oğlu Külçoro
Becerikli doğmuş oğulmuş,
Hesaba sığmaz kulmuş,
İnsandan görünüşü bambaşka,
Uğurlu doğmuş, nam salmış,
Ayçürök'e şunu dedi,
Kimsenin bilmediği kurnaz sözü söyledi,
«Dedikoducu var, koca var,
Bunca halkın hepsi var.

Racing the clouds in the sky,
The courser went striding on,
Akun's daughter Çürök —
Külçoro is bringing her along.
Külçoro, Almambet's son,
Was a son born deft and able,
A servant beyond all reckoning,
His look unlike any other man's,
Born blessed, he had spread his fame,
To Ayçürök he said this,
He spoke a cunning word known to none,
«There are gossips, there are elders,
All this multitude of folk is here.

Daha yüz görmediği güveyle
Akun'un kızı Ayçürök
Pehlivan oldu demezler mi,
Daha yüz görmediği güveyle
Kırda gezip kavga edip,
Derdinden Ayçürök
Salbar* oldu demezler mi.
Tavrınızı soylu tutunuz,
Bu öfkeyi bırakınız,
Bozkurdunuza varınız,
Boynuna sarılınız,
Bir nazlanıp kalınız.
Kızlığında kavga eden
Kadın sizin gibi olur mu,
Deli dolu bozkurtla
Boy ölçüşüp durursan, yenge,

Daha görüşmeden kavga eden
Sizin ikiniz gibi insan olur mu?!»
Kançoro ile Külçoro
İki külcar* barıştı da.
El sıkışıp görüştüler,
Kabara kabara bu ikisi
Gırtlaktan öpüştüler,
Acı sözü bıraktılar,

With a groom whose face she has not seen,
Akun's daughter Ayçürök
Turned wrestler — will they not say it,
With a groom whose face she has not seen,
Roaming the steppe and quarreling,
From her grief Ayçürök
Became salbar — will they not say it.*
Keep your bearing noble,
Set this anger aside,
Go to your grey wolf,
Throw your arms about his neck,
And linger there coyly a while.
Quarreling in her maidenhood —
Was there ever a woman like you,
With the wild grey wolf
If you keep measuring yourself, sister-in-law,

Quarreling before even meeting —
Were there ever two like you two?!»
Kançoro and Külçoro,
The two külcar made peace, then.*
They clasped hands and greeted,
Swelling and swelling, these two
Kissed at the throat,
They left off bitter words,

Şaka sözden başlattılar.
Gökteki Ülker yıldızı gibi
Coşup kaynaştılar işte,
Ayçürök ile Semetey
Birleşip kavuştular işte.
Akun'un kızı bahtı kara

They began with words of jest.
Like the Pleiades in the sky
They surged and mingled, see,
Ayçürök and Semetey
Were joined and united, see.
Akun's black-fated daughter,

Üstünlüğünü belli edip,
Altın işlemeli çadıra
Ayköl eri buyur edip,
Fısıldaşıp konuştular,
Cıvıldaşıp gülüştüler,
İçecek diye rakı sundular,
Zarifçe, incelikle davrandılar,
Kımızla susuzluğu kandırdılar,
Yedekte gelen kısır tayın
Kırkını dizip kestirip,

Making her excellence plain,
Into the gold-embroidered tent
She bade her ayköl husband enter,
They talked in whispers,
They chirped and laughed together,
They offered raki for drink,
They bore themselves with grace and finesse,
With kumis they slaked their thirst,
Of the barren fillies brought in tow
Forty they lined up and had slaughtered,

AYÇÜRÖK'ÜN SEMETEY'İ ÇORALARIYLA BİRLİKTE PEŞİNE TAKIP, ŞEHRİNDEKİ SARAYINA GÖTÜRMESİ

HOW AYÇÜRÖK, TAKING SEMETEY TOGETHER WITH HIS ÇORAS IN HER TRAIN, LED HIM TO HER PALACE IN THE CITY

Vadili pınar, dik yamaç,
Kendisi bilge, bahtı kara,
Akun'un kızı işveli dilber,
Ulu Ürgönç boyunda
Alacakaranlık çöker, gün batarken
Çadırları katlattı,
Var buğralara yükletti.
«Padişahım törem kaplan
Oogan içine girip dolaşsın,
Her sefaya ersin» diye,
Adayıp yaptırdığı ak saray,
Ak sarayda yatsın» diye,
Gönlü kanıp yiğidim
Doyasıya sefaya ersin» diye,
Ogoy'dan çıkma on dört at,
On dört atın başında

A spring in the valley, a steep slope,
Herself a sage, black-fated,
Akun's daughter, the coquettish beauty,
Along the great Ürgönç
As twilight falls and the sun goes down,
She had the tents folded up,
And loaded on every bull-camel there.
«My padishah, my töre, my tiger,
Let him enter Oogan and roam it,
Let him attain every delight,» saying,
The white palace built by her vow,
Let him sleep in the white palace,» saying,
May my hero, heart contented,
Attain delight to his fill,» saying,
Fourteen horses bred of Ogoy,
At the heads of the fourteen horses

Sımsıkı düğümlü ak yular,
On dört ata denk düşen bağ,
Yaman Çürök yengen
Ölçüsüz elini belli edip,
Hoplayıp duran Buurul'u
Gök küheylanına katıp bindirdi.
Yetkin Çürök yengenin
Omuza atılmış ipek giysisi,

White halters knotted fast,
Tethers matched to the fourteen horses,
Your formidable sister-in-law Çürök,
Showing her boundless hand,
The ever-prancing Buurul
She paired with his grey courser to ride.
Of your accomplished sister-in-law Çürök
The silk garment thrown across her shoulders,

Besili kuzu, kısır tay
Karıştırıp kestirdi,
Tatlı yemek, şirin baş
Kaynatıp pişirtip aldırdı,
Şekeri kar gibi kemirtti,
Kara çayı höpürdettirdi,
Yorgun düşüp gelen sultanım
Kuvvet bulup toplansın» diye,
Her biri hüner gösterip,
Türlü türlü aş koydular.
Yel gibi yorgaya bindi.
Bir kişiye sezdirmeden,
Bir insana görünmeden,
Alacakaranlık çöker, gün batarken,
El uykuya yeni dalarken,
Oogan'a doğru yürüdü.
Yaman şenlik kurdurup,
Hoplayıp duran on dört atı
Boş yedekte getirtti,
On dört atın önüne
Kızların hepsini dizdirdi,
Gelinle oğlanları
İz yitirip gitmek üzre,
On dört atın ardına
Şenlik gibi katar edip,
Akun'un kızı bahtı kara
İşini böyle yoluna koydu,
İzlerin hepsini yitirtti.
İz yitirmesinin sebebi,

Fattened lambs, barren fillies
She had slaughtered all together,
Sweet dishes, savory heads
She had boiled, cooked and brought,
Sugar white as snow she had them nibble,
Black tea she had them slurp,
My sultan, come here worn and weary,
Let him find strength and rally,» saying,
Each one showing her skill,
They set out dishes of every kind.
She mounted an ambler swift as wind.
Letting no person sense it,
Seen by no human eye,
As twilight falls and the sun goes down,
As the people first sank into sleep,
She set out toward Oogan.
Having a mighty festival raised,
The fourteen ever-prancing horses
She had led along unburdened,
Before the fourteen horses
She had all the girls arrayed,
The brides and the young men,
So as to go blotting out the trail,
Behind the fourteen horses
She strung them like a festival train,
Akun's black-fated daughter
Thus set her affairs in order,
She had every trace blotted out.
The reason she blotted out the trail:

On dört at namlı yürük mal,
İzini tanıyıverir» diye,

Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Kazara öğrenecek olursa,
Sıkı çatışma koparır» diye,

Canım törem kaplan
Daha soluklanmadan
Hasrette kalakalır» diye. Direği altın sütuna,
Ayçürök durup bunu düşündü,
O tükenesice Buurul'u
Kimsenin bilmediği kurnazlığı kurdu,
Sağlam aklını belli etti,
Yiğit töre sultanı
Oogan'a doğru soktu içeri.
Girip gittiği Kara-Şaar,
Han Akun'un şehriymiş,
Kalabalık Oogan obasıymış.
Öncülük eden Ayçürök
Kadınların hünerlisiymiş,
Akun hanın kızıymış.
Ulu Oogan'a varınca
Erkek köpekler havlayıp gürledi,
Dişileri çığlıkla havladı,
Eşeği damda anırdı,
Şehrinden horozu öttü,
Yatıyormuş geniş Oogan
Nöbetlere bölünmüş,
Kararan duman görünüyor.
Yatıyormuş geniş Oogan,
Nice yol tepip geldiler,
Katar katar girdi arslanlar
Kendilerine ayrılan saraya.
Ayçürök'ün ak sarayı,
Kapısı demir, som kalay,
Kız da olsa bahtsızın
Hizmeti fazlasıyla boldur.

The fourteen horses, famed swift stock,
He would know their track at once,» thinking,
Çınkoco, Şıgay's son,
Should he chance to learn of it,
He would unleash a fierce clash,» thinking,

My dear töre, my tiger,
Before he has caught his breath,
Would be left in longing,» thinking. Its post upon a golden column,
Ayçürök paused and pondered this,
That accursed Buurul —
She laid a cunning plan known to none,
She made her sound wits plain,
The hero töre sultan
She brought inside, in toward Oogan.
The Kara-Şaar they entered
Was Khan Akun's city,
Was the teeming camp of Oogan.
Ayçürök, leading the way,
Was the most skillful of women,
Was Khan Akun's daughter.
When they reached great Oogan
The male dogs barked and thundered,
The females bayed with shrieking,
Its donkey brayed on the rooftop,
From the city its rooster crowed,
Broad Oogan lay sleeping,
Divided into watches,
Darkening smoke is in view.
Broad Oogan lay sleeping,
Many a road they trod to come,
File upon file the lions entered
The palace set apart for them.
Ayçürök's white palace,
Its gate of iron, solid tin,
Though the luckless one is but a girl,
Her service is abundant beyond measure.

Kapısının ağzında
Bekçi koyduğu pehlivanı
Ev gibi topuz ele alıp,
Sekseni ayağa kalkıverdi,
O seksenin arasından
Demin dediğim yengen geçip vardı.
Kimine usulca işmar etti,
Kimine fısıldadı,
Bu haberi duyunca,

At the mouth of her gate
The wrestlers she had set as guards —
Taking up maces big as houses,
All eighty sprang to their feet,
And through the midst of those eighty
The sister-in-law I just spoke of passed.
To some she gently signed,
To some she whispered,
And when they heard this news,

Yaydan ok gibi fırlayıp bekçiler
Törenin atını aldılar,
Özenle bağlayıverdiler.
Ayçürök'ün kırk gelini
Şakır şukur at bağladı,
Çevikliği ölçüsüz,
Çarçabuk bağlayıverdi,
Ak sarayın içinde
Süs için kurulmuş büyük orda,
Yaydan ok gibi fırlayıp Akılay
Baldızı kapıyı açtı işte.
Töresi başta olmak üzere gelenlerden
Yirmi beş can girdi işte,
Deve gibi kocaman altın tahta
Töresi baş köşeye kuruldu işte.
Çevresi çınar bahçesi,
Ortasında altın taht,
Yaradan'ın verdiği bir baht bu,
Kaplan töre Semetey'in,
Han Akun'un şehrine
Güvey olarak vardığı çağ bu çağ.
Namlı yengen Ayçürök,
Yiğidin hâlini hiç sorma,
Yiğit töre hunharın
Geleceğini çoktan bilmiş,
«Yaman aslanın soyu
Gelir elbet» deyip durmuş,
Düşünüp durmuş yengen,
On dört atın çulunu

Darting like arrows from a bow, the guards
Took the töre's horse,
And tethered it with care.
Ayçürök's forty brides
Tethered horses with clatter and clink,
Their nimbleness beyond measure,
They tethered them in a trice,
Inside the white palace,
A great orda raised for splendor,
Darting like an arrow from a bow, Akılay
The young sister-in-law opened the door, see.
Of those who came, the töre at their head,
Twenty-five souls entered, see,
On a golden throne huge as a camel
The töre sat in state in the seat of honor, see.
Around it a garden of plane trees,
In its midst a golden throne,
This is a fortune the Creator gave,
Of the tiger töre Semetey,
To Khan Akun's city
This is the hour he came as bridegroom.
Your famed sister-in-law Ayçürök —
Do not even ask the hero's state,
That the hero töre, the bloodthirsty one,
Would come, she had long known,
«The seed of the fierce lion
Will surely come,» she kept saying,
Your sister-in-law kept pondering,
The trappings of the fourteen horses

Kaplan desenli yaptırmış.
İçini kadifeyle astarlatmış,
Dikişini gelin kıza dişletmiş,

Kenarına altından nokot* dizdirmiş,

Yüzünü sırf ipekle işletmiş,
Tüyünü tüy tüy kıvırtmış,
Rengini gören kişiye
Tıpkı kaplan görünüşü verdirmiş,

She had made in tiger pattern.
She had them lined inside with velvet,
Their stitching bitten through by brides and girls,
Along the edges she had golden nokot strung,*
Their faces worked in pure silk,
Their nap curled tuft by tuft,
So that to any who saw their color
She gave them the very look of tigers,

On dört ata örttürmüş,
Ayrı ayrı bağlatmış,
On dört atın hepsini
Hesapsızca şahlandırtmış,
On dört atın yanına
Küheylan olan Buurul'u
Eri ölmüşçesine debelendirtmiş,
On dört atın çulları
Tırnağına tırnağını
Tam kaplana benzetmiş,
Kulağına kulağını
Tıpatıp kaplana benzetmiş.
Atın beri yanına
«İnsan görmesin» diye,
Hazırlıksız Çürök'te
Süsleyip yükletmiş,
Ak gerdek perdesi gerdirmiş,
Akun'un kızı bahtı kara
Üstünlüğünü belli edip,
Üstün oyun eğlenceye
Bozkurt eri buyur etmiş,
«Kıymetlim törem geldi» diye, Kadın erkek karışık,
Dileği Tanrı verdi» diye,
Birbiriyle itişip,
Altmış kadar kısır kısrağı
Azığına kestirmiş,
Altın işlemeli tabağa

She had them draped on the fourteen horses,
Had each tethered separately,
All of the fourteen horses
She had rear up beyond all reckoning,
And beside the fourteen horses
Buurul, the courser,
She made thrash as if his master had died,
The trappings of the fourteen horses —
Hoof to hoof
She made them just like a tiger,
Ear to ear
She made them the tiger's very image.
On the near side of the horse,
«Let no man see,» saying,
Though Çürök was caught unready,
She adorned and loaded it,
She had a white bridal curtain hung,
Akun's black-fated daughter,
Making her excellence plain,
To games and revels most excellent
She bade her grey-wolf husband,
«My precious töre has come,» saying,
Women and men mingled together,
God has granted the wish,» saying,
Jostling one another,
Some sixty barren mares
She had slaughtered for provisions,
On gold-worked platters

Et doğratıp koydurmuş,
Canım Çürök yengeciğin
İpekliden yapılma gerdek perdesini
Karşıdan tutup gerdirmiş,
İtibarını elden üstün kılmış,
Görenin gönlünü kandırmış,
Sarmaş dolaş yâr görüşüp,
Türlü türlü ipek yorgandan
Hasret giderip öpüşüp.
Otuz gelin, otuz kız
Gere gere döşek serdirmiş.
Otuz gelin, otuz kız
Heybe ağzını açtırmış,
Ceñketay denen töreye
Batman batman altın zerinden
Hepsine saçı saçtırmış,

She had meat carved and set out,
Your dear little sister-in-law Çürök —
Her bridal curtain made of silk
She had held and stretched across,
She set her honor above the people's,
She contented the heart of all who saw,
Meeting her love in close embrace,
Under silken quilts of every kind
Kissing away their longing.
Thirty brides and thirty girls
She had spread bedding stretched out wide.
Thirty brides and thirty girls
She had open the saddlebags' mouths,
To the töre, in what they call Ceñketay,
Batman upon batman of golden zer —
She had scattering-gifts strewn on all,

Dediğine razı etmiş,
Töresini eksiksiz verdirmiş.
Şu oyuna bir baksana,
Kendin gördüğün Ayçürök
Şimdi kurdu şenliği.
Sevinç gördü canım baş,
Kızla yiğit karışık,
Hani, kadirşinas yengen Ayçürök
Gelenlerden söz işitmiş,
«Kımız ile kız görürse,
Alıcı kuş töre kaplan
Ölür gider» diye duymuş,
Türlü türlüsünü hazır etmiş,
Eksik gedik bir şey kalmamış.

Seksen gelin, seksen kız,
Seksen yiğit, seksen oğul
Silkinip oyuna daldılar,
Başlarındaki yazmayı
Tokmak edip burdular,
İşte böyle dikildiler.
Kadın erkek karışık,

She won consent to all she said,
She had his töre-due paid in full.
Just look upon this play,
Ayçürök whom you saw yourself
Has now set up the festival.
My dear head has seen its joy,
Girls and young men mingled,
See, your considerate sister-in-law Ayçürök
Had heard word from those who came,
«If he sees kumis and girls,
The raptor-bird, the tiger töre,
Will die away,» so she had heard,
She made ready every kind of thing,
Nothing lacking, nothing wanting remained.
Eighty brides and eighty girls,
Eighty braves and eighty sons
Shook themselves and plunged into play,
The kerchiefs on their heads
They twisted into mallets,
And thus they took their stand.
Women and men mingled,

Sırayla tokmak aldılar,
Sevdiğine vurdular,
Doyasıya böyle kandılar,
«Ayçürök'ün oyunu» diye,
Semetey'in evlenme düğünü» diye,
Biri kadın, biri erkek,
Erkekleri türkü söyledi,
Kadınları dinledi,
Usanmadan oynadılar,
Sevdiğine vardılar,
Kımız içip kızıştılar,
Kemikleri ısındı,
Sefanın ucuna baksan,

In turn they took the mallet,
They struck the one they loved,
Thus they had their fill,
«Ayçürök's game,» they called it,
Semetey's wedding feast,» they called it,
One a woman, one a man,
The men sang songs,
The women listened,
They played untiring,
They went to the ones they loved,
Drinking kumis they grew heated,
Their bones grew warm,
If you would see the height of revelry,

Canım yengen Ayçürök
İşte böyle kurdu şenliği:
«Kıymetlim sefa sürsün» diye,

«Ablam nerede gezer» diye,

Bizi hiç aklına getirmeden,
Erkeğiyle kadınıyla,
Doyasıya oynasın» diye,
Akıllı Çürök bunu düşünüp,
Önceden Çürök hazırlatmış,
«Oyun olunca içsinler» diye,

Your dear sister-in-law Ayçürök
Set up the festival thus:
«Let my precious one take his pleasure,» saying,
«Where does my elder sister roam?» saying,
Never once calling us to mind,
With its men and with its women,
Let them play to their fill,» saying,
Clever Çürök, thinking of this,
Çürök had it readied beforehand,
«When the games begin, let them drink,» saying,

Yan kapta duran kara rakı,
Kalmak işi köökörle bir rakı
«Bizi çekiştirip dururken
Çürök'ten buyruk aldılar,
Rakıya koşuştular,
Tıpayı yiğit çekti, kız doldurdu,
Kızların başı Kanımcan
Gelinlerden Kermekaş zavallı
o sundu, Kendisi körpe bir çocuk,

Ahşap çanağa doldurdular,
Hep birlikte dikildiler,

Dark raki standing in the side vessel,
Raki in a köökör of Kalmak make,
«While they kept picking at us,
They took their orders from Çürök,
They rushed to the raki,
The brave drew the stopper, the girl poured,
Kanımcan, chief of the girls,
Poor Kermekaş of the brides —
she it was who served, Herself a tender child,
They filled the wooden bowls,
All together they stood up,

Oyundan keyif sürdüler,
Kimseyi kuru bırakmadan
Sarı meyden sundular,
Rakı içip çığrıştılar,
Karı erkek karışık
Şamataya dalmışlar,
Dinmek bilmez bir sefa
Uğultuya dönmüş.
İkişer ikişer oyun kurdular,
77720 Biri kadın, biri erkek,
Oyunu görsen bundan gör.
Birbirini yedeğe alıp,
İkişer ikişer anlaştılar,
Baştan çıkmış olan bundan çok.
«İnsaf, bırak, nasılsın böyle,
İnsanlara söyleyiverirsin,
Alay edip mahvedersin»,–
Yiğitle çekişip,
Yüz vermeyip direnen bundan çok.

77730 «Aman, altın böyleymiş» diye,
Kızla yiğit yan yana,

Yalvaranı bundan çok.
«Benimkini bozdun» diye,
Birbirine söylenip,
Gücenip küseni bundan çok.

Söz dinlemez öfkeleri
Kapışanı bundan çok,
Kırda horozlanıp
Yumruklaşanı bundan çok.
77740 Uçkurlarını tutuşup,
«Canım, oluver hadi» diye,
Telaşla koşanı bundan çok,

Biri görüverir» diye,
Kaçıp gideni bundan çok.
Kançoro yapışmış gezer,

They took their pleasure of the games,
Leaving no one dry,
They served the yellow wine,
Drinking raki they shouted out,
Wives and men mingled,
They plunged into uproar,
A revel that knew no ceasing
Had turned into a roar.
Two by two they set up games,
One a woman, one a man,
If you would see play, see it here.
Taking one another in tow,
Two by two they came to terms,
Those led astray — more than plenty.
«Mercy, stop, what way is this,
You will go telling people,
You will mock me and undo me,»–
Wrangling with a brave,
Those resisting, granting no favor — more than plenty.
«Oh my, so this is gold,» saying,
Girl and brave side by side,

Those pleading — more than plenty.
«You have spoiled mine,» saying,
Grumbling at one another,
Those sulking, taking offense — more than plenty.
Their tempers deaf to any word,
Those grappling — more than plenty,
Strutting like cocks on the steppe,
Those trading fists — more than plenty.
Clutching at their waist-cords,
«Darling, come, be mine,» saying,
Those running in a fluster — more than plenty,
Someone will see us,» saying,
Those fleeing away — more than plenty.
Kançoro goes about clinging fast,

Saçı örgüye ermemiş,
Şooruk'un kızı Akılay,
Şen şakrak, aman aman,
Külçoro yakalayıverdi,
Karanlık yere vardılar,
Kucaklaşıp kaldılar,
İnce yolu kestirmeden aşıp,
Bakay'ın oğlu Baytaylak
Gelinlerin başı Kermekaş,
Kermekaş'ı yedeğine alıp,
Sarıkan'ın Kalık'ı
Umsunay'ı yakalamış,
Camgırçı'nın Şayımbet'i
Ayımkan gibi güzeli
Onu kapıp binmiş.
Kadın erkek karışık
Oyun kurup coştular,
Büyük şenlik göründü,
İkişer ikişer ayrıldılar,
Oyunu tatlı buldular,
Yarışıp tay koşturdular,

Her hair not yet come to braiding,
Şooruk's daughter Akılay,
Merry and blithe, oh my, oh my,
Külçoro caught her in a trice,
They went to a darkened place,
And stayed there in embrace,
Crossing the narrow path by the short way,
Bakay's son Baytaylak —
Kermekaş, chief of the brides,
Taking Kermekaş in tow,
Sarıkan's Kalık
Had caught Umsunay,
Camgırçı's Şayımbet —
A beauty like Ayımkan,
He had snatched her up and mounted.
Women and men mingled,
They set up games and reveled,
A great festival came into view,
Two by two they slipped away,
They found the play sweet,
They raced their colts against each other,

İşte şöyle kurdu şenliği.
Kız ile yiğidin oyununu
Şimdilik burada bırakalım.
Kıymetlin Çürök ile Semetey,
Onlardan haber başlatalım.
Altmış yastık, kırk yorgan Sinek kadar canı çırpınıp,
Bol bol döşek serdirdi,
Görene tatlı bir temaşa,
İnsanın gönlünü kandırdı,
İpekliden yapılma gerdek perdesini
Karşısına yayıp gerdirdi,
Akun'un kızı Ayçürök
Süsünü böyle artırdı,
O eşsiz hunhar yiğidin,
Kaplan sultan töresinin
Ayakkabısını çözdü ivedi,

Thus did she set up the festival.
The play of girl and brave —
Let us leave it here for now.
Your precious Çürök and Semetey —
Let us begin the tale of them.
Sixty pillows, forty quilts Her fly-small soul fluttering,
She had bedding spread in plenty,
A sweet spectacle to the beholder,
It contented the heart of man,
Her bridal curtain made of silk
She had spread and stretched before him,
Akun's daughter Ayçürök
Thus heightened her adornment,
Of that peerless bloodthirsty hero,
Of her tiger sultan töre,
She swiftly undid his shoes,

Giysisini soydu el çabukluğuyla,
Sefaya töre sultanı
Büyük döşeğe yatırdı,
Sultan yatıp kaldıktan sonra,
Akun'un kızı Ayçürök,
Temizliğini bundan bil,
Elini suya soktu işte,
El abdestini aldı işte,
Kusul* suyunu döküp yıkandı,
Arınıp hazırlandı,
Kudret'e yalvardı,
Yorgun sultanın koynuna
Yatayım diye hazırlandı,
«Bozkurda bir ersem» diye, Yoğrulup kaynaşmışlar,

Güçbela gezmiş değil mi,
Hiç kimseye yanaşmadan
Namusuyla kalmış değil mi.
Bozkurt yatar büzülüp,
Gönlü fena bölünüp,
Akun'un kızı Ayçürök
Dünyalar kadar görünüp.
Misk kokup, amber tüterek,
Peri kızı gibi görünüp,

Törenin gönlü bölündü,
Ayçürök yaklaşıp gelene dek
Ayköl töre kaplan,
Bedeni gevşedi, aklı gitti,
Çürök yanına gelene dek,
Telaşla bekler dimdik,
İliği kemiği sızlayıp,
Erken vakit geç oldu,
«Çürök ne zaman gelir» diye,
Telaşla bekler bozkurdun
İki gözü dört olup.
Akun'un kızı Ayçürök
İnce bezden gömleğini

Stripped his garments with deft hands,
For delight the töre sultan
She laid on the great bed,
And after the sultan lay at rest,
Akun's daughter Ayçürök —
Know her cleanliness by this:
She dipped her hands in water, see,
She made her hand ablutions, see,
She poured the kusul water and bathed,*
Purified, she made ready,
She prayed to the Almighty,
Into the weary sultan's bosom
She made ready to lie,
«Might I but reach my grey wolf,»
saying, Kneaded together, they fused as one,
Did she not wander with great pains,
Drawing near to no one,
Did she not keep her honor whole.
The grey wolf lies curled up,
His heart sorely divided,
Akun's daughter Ayçürök
Seeming worth all the worlds.
Fragrant with musk, smoking with amber,
Seeming like a peri maiden,

The töre's heart was riven,
Until Ayçürök drew near,
The ayköl töre tiger —
His body slackened, his wits fled,
Until Çürök came to his side,
He waits bolt upright in a fluster,
His marrow and bones aching,
The early hour grew late,
«When will Çürök come?» saying,
The grey wolf waits in a fluster,
His two eyes become four.
Akun's daughter Ayçürök
Her shift of fine-spun cloth

Sıyırıp çıkarıverdi,
Güderi gibi yumuşacık,
Enik gibi cıvıl cıvıl,
Gün gibi yüzü parıl parıl,
Sultanının koynuna
Sarmaş dolaş yatıverdi.
Bir sefaya daldılar,
Bir döşeğe yattılar,
Oltaya düşmüş suna gibi
Birleşecek oldular işte,
Arkarla dağ koçu gibi
Sarmaşacak oldular işte.
Bir döşeğe yattılar,
Sefaya böyle daldılar,
Ak buğdayın unu gibi,
Ak ceylanın kılı gibi
Sıyrılıp kaynaşmışlar.
Kendi rızalarıyla oldular,
Kucaklaşıp emiştiler,
Fısıldaşıp konuştular,
Cıvıldaşıp gülüştüler,
Koyun koyuna o tükenesice,
Vay hunhar abanınca
Sıçrayıp Çürök inledi.

Slipped off in a single motion,
Soft as chamois leather,
Lively as a puppy,
Her face gleaming like the sun,
Into her sultan's bosom
She lay down in close embrace.
They plunged into one delight,
They lay in one bed,
Like a drake caught on the hook
They were about to join, see,
Like the arkhar and the mountain ram
They were about to entwine, see.
They lay in one bed,
Thus they plunged into delight,
Like the flour of white wheat,
Like the hair of the white gazelle,
Stripped bare, they fused as one.
It was with their own consent,
They embraced and drank of one another,
They talked in whispers,
They chirped and laughed together,
Bosom to bosom, that accursed one,
Alas, when the bloodthirsty one bore down,
Çürök started and moaned.

Sülün gibi gözünü süzdü,
Kendinden geçip kaldı.
Huyu başka işveli dilber
İnleyip yatarak nazlandı.
Nazlı nazlı bahtı kara
Horoz gibi gözünü süzdü,
«Kırıtarak» yatıp nazlandı.
Kara kan basıp kapladı.
On iki tutam upuzun,
Ucunu dibini kestirmeden,
İtiverince büzülüp,
Hiç görmemiş bahtı kara
Kasnak gibi büküldü.
«Eey, vay belim!» dedi,

She narrowed her eyes like a pheasant,
And swooned quite away.
The coquettish beauty of rare temper
Lay moaning, playing coy.
Coyly, coyly, the black-fated one
Narrowed her eyes like a rooster,
Lay «mincing», playing coy.
Dark blood welled and covered all.
Twelve hand-spans, full long,
Not gauging its tip nor its root,
When he thrust, she shrank together,
The black-fated one who'd never seen it
Bent like a barrel-hoop.
«Aiee, alas, my waist!» she said,

Vay gidi gün, törem, yedin beni» dedi,
Tutam tutam kavrayıp sıyırdı:

Çürök durmayıp çırpınınca,
Keregenin çift kayışını
Takımıyla kırdı,
Tören durmayıp ittiğinde
Çift kızlığını yırttırıp,
Nazlı nazlı bahtı kara
Hunharın gönlünü dindirdi,
Kara gün tören kaplan
Canım Çürök yengeni
Perişan edip bıraktı,
Kımıldatmadan Çürök'ü
Sıkıca bastırıp aştı.
Kükreyip kaplan
Kart buğra gibi çöktü,
Kımıldatmadan Çürök'e
Sarı suyunu döktü.
Sıkı tutup tepindirdi,
Nazik yerini örseledi,
Sultan işini bitirince,
Ayçürök durup şunu söyler:
«Yalvarıp diyeceğim şu» dedi,
Baldırının kanı şoruldayıp.
Yine törem, geri çekile gör,
Gözüm yerinden çıkıyor» dedi,

Tören küheylanını doğrulttu,
Takımını çekip aldı,
Bir et pişimi Çürök'ün

Dermanı gidip yitti,
Ölüp ölüp dirildi,
Aklını başına topladı,
Yorganı, ak çarşafı,
Kan aktığını sezdirmeden,
Canım Çürök ne yapsın,
Hepsini derleyip topladı,

Alas the day, my töre, you have devoured me,» she said, Span by span she gripped and stripped it:
As Çürök thrashed without cease,
The kerege's double straps
She broke with all their fittings,
When your töre thrust without cease,
Her double maidenhead was rent,
Coyly, coyly, the black-fated one
Stilled the bloodthirsty one's heart,
The dark-day töre tiger
Your dear sister-in-law Çürök
Left ravaged and undone,
Not letting Çürök stir,
He pressed her hard and covered her.
Roaring, the tiger
Knelt down like an old bull-camel,
Not letting Çürök stir,
He poured out his yellow water.
Holding fast, he made her buck,
He bruised her tender place,
When the sultan finished his work,
Ayçürök pauses and speaks thus:
«Pleading, this is what I'll say,» she said,
The blood streaming down her calf.
Again, my töre, pray draw back,
My eyes are starting from their sockets,» she said,

Your töre righted his courser,
And drew his tackle out,
For the time meat takes to boil, Çürök's

Strength was gone and lost,
She died and died and lived again,
She gathered her wits together,
The quilt, the white sheet,
Letting none sense the blood had flowed,
What could dear Çürök do,
She gathered them all away,

Bahadırının on iki tutam
koca takımını
İpekliden yapılma ak yazmayla
«Vay töre, n'ideyim,
Bütün dermanım tükendi» dedi,
Bahadır, senin âletin
İliğime kemiğime işledi» dedi,
Göbeğimden geçip gitti» dedi,
Soluk alamadan kıvrandı,
Çürök hıçkıra hıçkıra ağlar,
Var yoğu başlatan
Bakay hanın tulparı,
Belayı başlatan
Bahadırının sunguru.
Canım Çürök yengeniz
Sabahleyin töreye
Kapı açtı titreyerek,
Aklı gitmiş bahtsızın,
Bitlenmiş at gibi apışıp.
Sabahleyin töreye
Şimdi seğirtip hizmet etti,
Belayı çekmiş başına,
Zavallı yengen bahtı kara
Ak saraylı hisarda,
İki gün dolunca,
Semetey'le tekrar tekrar,
Yengen yine yolunu buldu.
Bir tutamı girdiğinde

Her batyr's twelve-span
mighty tackle
With a white kerchief made of silk,
«Alas, töre, what shall I do,
All my strength is spent,» she said,
Batyr, that tool of yours
Has cut me to marrow and bone,» she said,
It passed clean through my navel,» she said,
She writhed, unable to draw breath,
Çürök weeps with sob upon sob,
What began it all —
Khan Bakay's tulpar steed,
What began the woe —
Her batyr's gyrfalcon.
Your dear sister-in-law Çürök
In the morning, for the töre,
Opened the door all trembling,
The luckless one's wits were gone,
Straddle-legged like a louse-ridden horse.
In the morning, for the töre,
Now she scurried and served,
She had drawn the woe upon her head,
Your poor black-fated sister-in-law,
In the citadel of the white palace,
When two days were full,
With Semetey again and again,
Your sister-in-law again found her way.
When one span of it went in,

Fark etmedi yengeciğin,
Dört tutamı girdiğinde
Deve yavrusu gibi bozladı,
Altı tutam girdiğinde
«Aykölüm ay!» diye çağırdı,
Ak sarayın içinde
Dokuz tutam girdiğinde
Doğum sancısı çeken gibi
Keçi oğlak gibi bağırdı.
On tutamı girdiğinde

Your dear sister-in-law felt nothing,
When four spans of it went in,
She wailed like a camel calf,
When six spans went in,
«Oh my ayköl!» she cried out,
Inside the white palace,
When nine spans went in,
As if gripped by birth pangs
She bawled like a goat with kid.
When ten spans of it went in,

İnleyip içi oyuldu,
On iki tutam girdiğinde
«Aslanım, yedin beni!» dedi,

Usanmadan yattığı saraya
Kıl urgan gibi gerildi.
Bahadırının koca âleti
İnleye inleye nazlandırdı,
Kıymetli yere uzattı,
Kıymetlinin canını dindirdi.

She moaned, hollowed to the core,
When all twelve spans went in,
«My lion, you have devoured me!» she said,
In the palace where they lay untiring
She stretched taut as a horsehair rope.
Her batyr's mighty tool —
Moan upon moan it made her languish,
He laid her out on the precious place,
And stilled the precious one's soul.

ÇINKOCO İLE TOLTOY'UN ORDUSU BASTIRDIĞINDA, ACIBAY İLE TÜMÖNBAY'IN ELÇİLİĞE GİTMESİ

WHEN THE ARMY OF ÇINKOCO AND TOLTOY BORE DOWN, HOW ACIBAY AND TÜMÖNBAY WENT AS ENVOYS

Ak gönüllü, üstün düşünceli,
Bunlar kardeş çocukları,
Bunlar Oogan'dan çıkma seçkinler.
Bunun anlatılacak sözü var:
Acı'nın oğlu Acıbay
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Müthiş hatip bir kulmuş,
Güce vurmadan iş görse
Yeryüzünde insana
Padişah olacak oğulmuş,
Hem hatip, hem mantık ehli,
Çareye dayanak biriymiş.
Tülkü'nün oğlu Tümönbay
Deli dolu, sert huylu,
Gümbür gümbür bir ermiş,
Söyledikleri zehirmiş,

White-hearted, lofty of thought,
These are children of brothers,
These are chosen men sprung from Oogan.
Of this there is a tale to tell:
Acı's son Acıbay,
Who whets his black tongue,
Who warbles before the khan,
Flat-jawed, broad-tongued,
Was a servant of tremendous eloquence,
Did he work without resort to force,
To mankind upon this earth
He was a son fit to be padishah,
Both orator and master of logic,
A pillar of remedy was he.
Tülkü's son Tümönbay,
Wild-blooded, harsh of temper,
Was a man all boom and thunder,
His words were very poison,

Nice yıldır yanıp tutuşan
Ayçürök'ün sözü işte bu,
Kaplan sultan Semetey'in
Gönlünün dinlendiği yer bu.
Sıkılınca ordo atıştılar,

Burning ablaze these many years —
Such is the tale of Ayçürök,
Of the tiger sultan Semetey
This is where his heart found rest.
When bored, they shot at ordo,

Kımız içip, kızla eğlenip,
Sıkılmayınca yattılar,
Türlü türlü sefaya
Bozkurtlar böyle daldılar,
Sabah akşam iki öğün
Semetey'in konuğu,
Tülkü'nün oğlu Tümönbay,
Acı'nın oğlu Acıbay,
Şimdi anlatıvereyim
Bu ikisinin destanını.
Gönlünün ısınmadığı kula

Drinking kumis, sporting with girls,
When not bored, they lay abed,
Into delights of every kind
The grey wolves plunged this way,
Morning and evening, two meals a day,
Semetey's guests,
Tülkü's son Tümönbay,
Acı's son Acıbay,
Now let me recount
The epic of these two.
Toward any servant his heart warmed not to

Onulmaz öfkesi varmış,
«Kart kızını ver» diye,
Han Akun'un şehrini
Kuşatıp yatmaktaymış.
Cediger'in Toltoy'u,
Yeri ezen sayısız ordusu.
«Ayçürök'ü zorla alırım» diye,
Azabı ağır yaşatırım» diye,
Çınkoco'nun hesabı bu.
Oogan'ı basıp geçecek
Cediger'in ordusu var,
Çınkoco ile Toltoy'a
«Zorbalıkla Çürök'ü
Tutup size veririm» diye,
At başı kadar ak Kuran'a

He bore a wrath past curing,
«Give up your old daughter,» saying,
Khan Akun's city
He lay besieging.
Toltoy of the Cediger,
His numberless army crushing the earth.
«I will take Ayçürök by force,» saying,
I will make her torment heavy,» saying,
Such is Çınkoco's reckoning.
Ready to overrun Oogan,
There stands the Cediger army,
To Çınkoco and Toltoy,
«By main force I will seize Çürök
And hand her over to you,» saying,
On the white Koran big as a horse's head

Ant içip el tutuşan
Bu ikisinin sözü var.
«Vaat edilen gününden
Yedi gün geçip gitti» diye,
Mızraklara keskin demir
Kükrerse Cediger'in
Basıp geçecek ordusu var,
Kazılmış hendeği var,
Kaynayan derdi var,
Kükreyip gümbürdeyen,
Canım Koco gibi ulusu var.

Swearing oaths and clasping hands —
Such is the pledge of these two.
«Since the promised day
Seven days have passed and gone,» saying,
Sharp iron upon the lances,
If the Cediger roar out,
Theirs is an army set to overrun,
Theirs is a trench already dug,
Theirs is a grievance on the boil,
Roaring and thundering,
Theirs is a great one like dear Koco.

78000	Akun hanın büyük suru,	*Khan Akun's great rampart,*
	Üstü yüksek minare,	*Upon it a high minaret,*
	Üstüne çıkıp bakılsa,	*If one climbs up and looks out,*
	Gören gönül bölünür,	*The seeing heart is riven,*
	Dünya yüzü görünür,	*The face of the world comes into view,*
	Acıbay ile Tümönbay	*Acıbay and Tümönbay*
	Telaşla koşup vardılar,	*Ran there in a fluster,*
	«Cediger nasıl yatmış» diye,	*«How does the Cediger lie encamped?» saying,*
	Çürök'ü zorla almaya	*That they would take Çürök by force —*
	O yandan korkusu var.	*From that quarter comes their fear.*
78010	Acıbay ile Tümönbay	*Acıbay and Tümönbay*
	Diz yere büküldü,	*Bent knee to the ground,*
	Minarenin üstüne	*Up onto the minaret*
	İkisi koşup çıktı,	*The two ran and climbed,*
	Minarenin üstüne	*Up onto the minaret*
	Çıkıp bakıp otursalar,	*When they climbed, looked, and sat,*
	Gökten gök ala pus bölünür, Kalça ile Kadırbay	*Grey-dappled haze parts from the sky, Kalça and Kadırbay*
	Aç nara, gürültü patırtı,	*Hungry war cries, din and clamor,*
	Cediger ordusu görünür.	*The Cediger army comes in view.*
	Saf tutup dalgalanıyor,	*Ranked in lines, it billows,*
78020	Kamış gibi mızrak titreşiyor,	*Lances quiver like reeds,*
	Kum-Kıya'nın kıyı yolundan	*By the shore road of Kum-Kıya*
	Kaynaşıp çıkıp geliyor,	*It comes swarming forth,*
	Kurtçuk olduğu bilinmeden	*None knowing they were maggot-swarms,*
	Kaynayıp çıkıp geliyor,	*It comes boiling forth,*
	Zavallı Toltoy bir yanını	*Poor Toltoy, one flank of it,*
	Sürüp çıkıp geliyor.	*Comes driving forth.*
	Kamışı gör, seli gör,	*See the reeds, see the flood,*
	Kaynayan kalabalık eli gör.	*See the seething crowded host.*
	Taş-Kıya'nın çıkıntısından	*From the spur of Taş-Kıya*
78030	Çoğu çıkıp geliyor,	*The most of them come forth,*
	Kıyı yolun boğazından	*Through the gorge of the shore road*
	Yarısı çıkıp geliyor,	*Half of them come forth,*
	Mızrak takıp çıkıp geliyor,	*They come forth with lances couched,*
	Bastırıp geçecek aslanlarını	*Their lions set to overrun,*
	Hazır edip çıkıp geliyor,	*They come forth with them at the ready,*

En ardını Çınkoco
Sürüp çıkıp geliyor.
Kum gibi olup Cediger
Kaynayıp çıkıp geliyor.
Cediger'in Toltoy'u,
Yeri ezen sayısız ordusu,
Türlü türlü eli sürüp,
Yeri ezen çokluğu sürüp,
Gelmekte olan ordusuyla
Dünya doldu, yer kaynadı,
Onca eli sürüp,
Yedi bölük Cediger'i
Yetişip sürüp almış,
O ordunun çokluğundan
Yer ezilip kalmış.
Tölök ile Tölöbay
Aşağı yamacın yüzünde,
Yukarıdaki ordunun ucunda,
Cediger'in hepsi
Saf tutup dalgalanıyor,
Yere yayılıp kıpırdaşıyor,
Tümönbay'ın o anda
Gönlü fena bölündü,
Acıbay'ın gözüne
Azrail çerisi gibi göründü,
Kalabalık kara Cediger
Bölük bölük ayrıldı,
Ayrı ayrı bölmüşler.
Gözü pek delisi önde,
Boz atlısı yanda,

Yürekli olanı önde,
Kara atlısı yanda.
Mızraklıların hepsi
Öne at sürüp ayrıldı,
Aybalta çalan pehlivanlar
Kıyı kıyıda göründü,
Yay çeken ustası,
Tüfek atan yamanı,

The very rear of them Çınkoco
Comes driving forth.
Like sand the Cediger
Comes boiling forth.
Toltoy of the Cediger,
His numberless army crushing the earth,
Driving peoples of every kind,
Driving earth-crushing multitudes,
With his oncoming army
The world filled, the earth seethed,
Driving so many peoples,
The seven divisions of the Cediger
He had reached and driven on,
From that army's multitude
The earth lay crushed.
Tölök and Tölöbay
On the face of the lower slope,
At the tip of the army above,
All of the Cediger
Ranked in lines, they billow,
Spread on the ground, they stir,
In that instant Tümönbay's
Heart was sorely riven,
To Acıbay's eye
It seemed the host of Azrail,
The teeming black Cediger
Split into troop on troop,
They divided them apart.
Their fearless madmen in front,
Their grey riders on the flank,

The stout of heart in front,
The black riders on the flank.
All of the lancers
Spurred forward and drew apart,
The wrestlers wielding moon-axes
Appeared along the edges,
Their masters of the drawn bow,
Their fierce ones firing muskets,

	Kaynaşıp cefa salmışlar.	*Swarming, they spread torment.*
	Kamçı değse eğilmez	*Those who bend not at the whip's touch —*
	Pehlivanını ayırıp almış,	*Their wrestlers he set apart,*
	Kılıç değse ses etmez	*Those who cry not at the sword's touch —*
	Yamanlarını bir ayırıp,	*Their fierce ones he set apart,*
	Kara tüfek çat edince	*When the black musket cracks,*
78080	Kaçmayanını bir ayırıp,	*Those who flee not he set apart,*
	Yavuz tüfek pat edince	*When the grim musket bangs,*
	Ürkmeyenini bir ayırıp,	*Those who start not he set apart,*
	Toplayıp sürüp almış,	*He gathered and drove them on,*
	Şıgay'ın oğlu Çınkoco,	*Çınkoco, Şıgay's son,*
	Yaptığı işi sıkı Koco,	*Koco whose work is done fast and hard,*
	Büyük kargaşa salmış.	*Has loosed great turmoil.*
	Çürök'ü armağan etmezsek	*If we do not give Çürök as gift,*
	Basıp geçecek ordu gelir,	*The overrunning army comes,*
	Kükreyip saldırırsa,	*If it charges roaring,*
78090	Kıyameti koparacak	*Set to unleash doomsday,*
	Canım Toltoy güçlü gelir,	*Dear Toltoy comes in strength,*
	Cediger'in hepsi,	*All of the Cediger,*
	Yetkin, gözü pek kocası,	*Their able, fearless elders,*
	Mızrağı kavrayıp dikilmiş,	*Stand gripping their lances,*
	Hazırlanıp durduğu demmiş,	*It was the moment they stood ready,*
	Tüten kana Cediger	*To the smoking blood the Cediger —*
	Hep birden üşüştüğü demmiş.	*It was the moment they all swarmed at once.*
	Dediğine razı olmazsak,	*If we consent not to what he says,*
	Ayçürök'ü vermezsek,	*If we give not Ayçürök,*
78100	Toptan basıp saldırıp,	*Charging and storming in a mass,*
	Bahçelerine su çevirip,	*Turning water into their gardens,*
	Bostana çevirir ya,	*They will turn them to melon-plots,*
	Çepeçevre su çevirip,	*Turning water all around,*
	Mahmuzlayıp girip hepsi	*Spurring in, all of them*
	Toptan üstümüze çıkar ya,	*Will come upon us in a mass,*
	Ayçürök'ü vermezsek,	*If we give not Ayçürök,*
	Söylediğine razı olmazsak,	*If we consent not to what he says,*
	Damların hepsini yıkıp,	*Tearing down all the roofs,*
	Söğüdü kesip devirip,	*Felling and toppling the willows,*
78110	Dümdüz ediverir ya.	*They will raze it level flat.*

Kocamışken Akun'u
«Kart kızını vermiyor» diye,
Sefil ediverir ya!
Acıbay ile Tümönbay,
İkimizi köle edip,
Yılkısına katar ya!
Deyip, böylece, Acıbay
Bunu görüp aldıktan sonra
Bileğinden derman gitti,
Yüreğinden yürek gitti.
Cediger azap başlattı,
Bu gidişi görünce,
Korkakmış Acıbay,
Minarenin üstünden
Az kalsın düşüp gidiyordu.
Minareden kestirmeden,
Acıbay'ı Tümönbay,
Öldüm bayıldım derken,
Yedeğine alıp indirdi.
Acıbay korkudan perişan,
Tümönbay'a yalvardı:
«Kurbanın olayım, Tümönbay!
Ayçürök yüzünden
Kara cana zor geldi,
Canım Koco başta olmak üzre,
Basıp geçecek ordu geldi,
Önünü kesip karşılamazsak,
Seksen semiz kısır sürüp,
Hepsi bir örnek boz sürüp,
Armağan edip varmazsak,
Kalabalık ordusunu durdurup,
Yedi gün mühlet almazsak,
Kalabalık kara Cediger

Dediğine razı olmazsak,
Ayçürök'ü Toltoy'a
Armağan edip vermezsek,
İşi pek ağır eder ya,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,

And Akun in his old age —
«He gives not his old daughter,» saying,
They will cast him into misery!
Acıbay and Tümönbay,
Making slaves of us both,
They will drive us in with the herds!
So saying, thus, Acıbay,
After he had seen and taken this in,
The strength went from his wrist,
The heart went from his heart.
The Cediger began the torment,
Seeing how things were going,
A coward was Acıbay,
From the top of the minaret
He very nearly fell away.
Down from the minaret by the short way,
Tümönbay took Acıbay,
As he cried «I die, I faint,»
Took him in tow and brought him down.
Acıbay, undone by fear,
Pleaded with Tümönbay:
«Let me be your sacrifice, Tümönbay!
Because of Ayçürök
Hard times have come upon our poor souls,
With dear Koco at their head,
The overrunning army has come,
If we do not cut across and meet them,
Driving eighty fat barren mares,
Driving greys all of one pattern,
If we do not go bearing gifts,
If we do not halt his teeming army
And win a seven days' respite,
The teeming black Cediger —

If we consent not to what he says,
If we do not give Ayçürök
To Toltoy as a gift,
He will make it go most hard,
Çınkoco, Şıgay's son,

Yaptığı işi sıkı Koco,
Bizi kırıp canı rahatlar ya! Yaptığı işi sıkı Koco
Ayçürök'ü armağan etmezsek,
Kahrına aldığında
Öyle varıp durulmazsak,
Durmaz, başı keser ya,
Kökümüzü kurutur ya,
Malı mülkü yağmalar ya,
Bozgunu ağır salar ya,
Kocamış Çürök kızı için
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Bunun yolunu kesmezsek,
Kıyameti başlatır ya,
Kalabalık kara Oogan'ı
Toptan kırıp bırakır ya!»
Kükreyip gümbürdeyip,
Acıbay bunu söyleyince,
Elden önce nice canlar
Homurdanıp kaldılar,
Ürküp gitti nice canlar,
Hemen razı oldular,
Dizleri büküldü,
Yiğitleri koşuştu,
Han Akun'un ordasından
Toltoy'a armağan etmek üzre
Gökteki yıldızca boz olduk,
Kırk kadar kızıl buhur devesi sürüp,
Kıyamete dek dost olduk.
Koco'ya armağan etmek üzre
Seksen sekiz boz sürüp,
Hepsi semiz kısır sürüp,
Sataşıp gelen düşman varsa,
Armağanına adam katıp,
Hayvandan nice mal alıp,
Ak sancağını donatıp,
Göğe değercesine bağlatıp.
Cediger'in o zaman
Önünü kesip vardı işte.

Koco whose work is done fast and hard,
He will slaughter us and ease his soul! Koco whose work is done fast and hard
If we give not Ayçürök as gift,
When he takes us in his wrath,
If we do not go and make our peace,
He will not stop — he will take heads,
He will wither our very root,
He will plunder goods and chattels,
He will loose a heavy rout,
For the aged maiden Çürök,
Çınkoco, Şıgay's son —
If we do not bar his way,
He will begin the doomsday,
The teeming black Oogan
He will slaughter wholesale and be done!»
Roaring and thundering,
When Acıbay spoke this,
Before the rest, many souls
Were left muttering,
Many souls took fright,
They consented straightaway,
Their knees buckled,
Their braves ran to and fro,
From Khan Akun's orda,
To offer as gifts to Toltoy,
We turned grey as the stars of heaven,
Driving some forty red bull-camels,
We became friends until doomsday.
To offer as gifts to Koco,
Driving eighty-eight greys,
Driving all fat barren mares,
If any foe came picking a fight,
Adding men to the gifts,
Taking much stock from the herds,
Arraying the white standard,
Having it bound to graze the very sky.
Then, of the Cediger,
They went and barred the way, see.

Fark ettin mi, ey Toltoy!
Malıyla karışık
Bahadır Koco'nun önüne

Have you marked it, O Toltoy!
Mingled with the livestock,
Before the batyr Koco

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yedi Gün Vaadi: Toltoy'un Düşü ve Kökötöy'ün Aşı

Kırk çilten, Almambet'in ruhu ve zümrüdüankanın koruduğu Külçoro, dokuz yolun kavşağı Börü-Koy'da Manas'ın nişan taşına ulaşır, Sırnayza'yı yere saplayıp korkusuzca uykuya dalar. Ordugâhta ise Toltoy, kırçıl atlı demir kuşanmış bir oğlanın kendisini mızrakladığı kanlı düşünü anlatıp "Ayçürök'ü almayalım, Manas'tan kalan oğul var" diye yakarır; kükreyen Çınkoco'ya karşı sözünü ispat için destan içinde destan açar: Kökötöy'ün aşı. Taşken'in eşsiz zengini Kökötöy ölünce, bozkırda bulunup büyütülen şımarık oğlu Bokmurun görülmemiş bir yas toyu kurmaya girişir; bilge Koşoy'un Kıtay ve Koñurbay tehlikesine, Manas'sız aş verilmez öğüdüne kulak asmadan bütün elini Taşkent'ten Üç-Karkıra'ya göçürür. Genç Aydar, Maaniker'e binip kâfir ile Müslüman'ın bütün hanlarını tehditkâr davetlerle aşa çağırır; Kökçö, Muzburçak, Ürbü, Er Töştük derken Coloy'un yer çökerten Kalmuk ordusu ve Şibe elleri Karkıra'ya iner; Bokmurun altın saçarak Coloy'u yatıştırsa da, bir avuç Müslüman'ın yüreğine kırılıp yağmalanma korkusu çöker.

KÜNYE — KEY FACTS

- Toltoy elçilere güvenmez ve Çürök uğruna dokuz gün süren, iki yandan da ölü verilen eski bir vuruşmayı hatırlatır; Acıbay yine de yedi atası kâfir olsun diye ant içip Çürök'ü yedi günde Toltoy'a vermeye söz verir.
- Ayçürök, başlık olarak Toltoy'un Surkoen'i ile Çınkoco'nun Kara atının istenmesini şart koşar; sarayında kaplan suretinde görünen on dört tulpar, Acıbay ile Tümönbay'ın yüreğini ağzına getirir.
- On iki yaşındaki Külçoro; Kanıkey'in "Badana" zırhı, Manas'tan kalma Akolpok, Akkelte tüfeği, Bölökbay yapımı aybalta ve Sırnayza ile donatılıp Taybuurul'a bindirilerek Toltoy'un yolunu gözlemeye gönderilir.
- Külçoro, dokuz yolun kavşağı Börü-Koy'daki Manas'ın nişan taşına varır; kırk çilten, Almambet'in ruhu ve zümrüdüankanın koruması altında Sırnayza'yı yere saplayıp uykuya dalar.
- Toltoy, düşünde kırçıl atlı demir kuşanmış bir yiğidin kendisini mızraklayıp öldürdüğünü görür ve Çınkoco'ya kuşatmadan vazgeçmeyi önerir.
- Toltoy'un anlattığı Kökötöy aşı hikâyesinde Bokmurun, Koşoy'un öğüdüyle aş yerini Üç-Karkıra seçer, fakat Manas'a danışmadan bütün hanları çağırır; Coloy'un Kalmuk ordusu inince Müslüman halkı dehşete kapılır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Armağan sunup vardı işte.	*Presenting their gift they came indeed.*
Acıbay ile Tümönbay	*Acıbay and Tümönbay,*
Ellerini bağırlarına koyup,	*Laying their hands upon their breasts,*
Kulluk edip eğildiler.	*Bowed low in humble homage.*
Bu armağanı görünce,	*Seeing this offered gift,*
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,	*Şıgay's son Çınkoco —*
Kıyamet koparmak âdeti,	*His custom to raise up doomsday,*
Çarpışan düşmana girdiğinde	*When he plunges into clashing foes*
Göğe uçar kara atı,	*His black steed flies to the heavens,*
Kendisiyle boğuşanların hepsini	*All those who grapple with him*
Çöle sermek âdeti.	*His custom to strew across the waste.*
Soyundan taşkın han çıkmış,	*From his line a headstrong khan had sprung,*
Öfkesine aldığında	*When wrath has taken hold of him*
Cediger'den can çıkaran	*Wringing life out of the Cediger —*
Yaman Koco gürleyip,	*Fierce Koco, thundering,*
Öfkelenip haykırıp,	*Raging aloud and bellowing,*
Cediger'in Toltoy'unu	*The Cediger's own Toltoy*
«Beri gel!» diye çağırıp,	*Calling: «Come you here!»*
Toltoy yakına gelince	*When Toltoy came up close,*
Öfkeyle yan bakıp,	*Glaring askance in fury,*
Yaman Koco söze başladı:	*Fierce Koco began to speak:*
«Atanın körü, er Toltoy!	*«Wretch of your father, brave Toltoy!*
Bu kez, ey Toltoy,	*This time, o Toltoy,*
Şu yaman başım sağken	*While this fierce head of mine is whole*
Kökünü kazıyıp keserim,	*I shall dig out and sever their root,*
Kara başım sağken	*While my black head is still alive,*
Sözümü dinlersen, ey Toltoy,	*If you heed my word, o Toltoy,*
Ay-âlemin hepsine	*Over all the moonlit world*
Han olup tahta otururum!	*I shall be khan and mount the throne!*
Boyun eğip Afganlılar	*Bowing their necks, the Afghans*
Hepsi geldi, gördün mü?	*Have all come — have you seen?*
Armağanıyla yer kaynaşıp,	*The earth seethes with their gifts,*
Malı geldi, gördün mü?	*Their herds have come — have you seen?*
Aklı başından gidip Afgan'dan	*Out of his wits, from the Afghan*
Elçi geldi, gördün mü!	*An envoy came — have you seen!*

O elçisi gelmeseydi,
Benden nice acı zulmü
Görecekti, gördün mü?!
El pençe divan durup bize,
Armağan olarak Çürök'ü
Verecek oldu, gördün mü?!
Ayçürök'ü vermezse,
Darmadağın olup nice Afgan
Ölecek oldu, gördün mü?
Elçinin sözünü dinleyelim,
Ayçürök'ü vermezse,
Söylenen söze uymazsa,
Ondan sonra savaşa çıkalım!»
Koco böyle deyince,
Toltoy kalkıp şunu söyler:
«Araya gelen elçisi
Tülkü'nün oğlu Tümönbay,
Acı'nın oğlu Acıbay
Dili düzgün o yiğide
Hiç inanmam ben kendim,
Dileği kabul olmayan
Onun gibi kâfire.
Dün, halk yaylaya göçerken,

At kara dil mevsiminde,
O zaman Koco, sen de vardın,
At yedeğe alıp gittik,
Afgan ile Cediger
Naralaşıp vuruştuk.
Bağdan aygır binip,
Yerden sırık kapıp,
Yedi gün boyu vuruştuk.
Afgan'dan öldü bir bölük er,
Bizden öldü bir bölük er.
Ayçürök'ün yüzünden
Amansız kırgına uğradık.

Araya girdi Acıbay:
«Dediğine uyarım» deyip

Had that envoy not come,
What bitter cruelty from me
They would have seen — have you seen?!
Standing before us hand on breast,
As a gift they offered Çürök —
They were to give her — have you seen?!
If they do not give Ayçürök,
Scattered to ruin, many an Afghan
Was going to die — have you seen?
Let us hear the envoy's word;
If he does not give Ayçürök,
If he does not keep the spoken word,
Then afterward let us march to war!»
When Koco had spoken so,
Toltoy rose up and says this:
«The envoy come between us,
Tülkü's son Tümönbay,
Acı's son Acıbay —
That smooth-tongued brave one
I myself trust not at all,
Whose wish is never granted,
An infidel such as he.
Yesterday, as the folk moved to summer pasture,
In the black-tongue season of the horse,
Then, Koco, you were there too,
We went leading spare horses,
The Afghan and the Cediger
Traded war-cries, came to blows.
Mounting stallions from the orchard,
Snatching poles up from the ground,
For seven days on end we fought.
Of the Afghans died a troop of men,
Of us there died a troop of men.
All because of Ayçürök
We suffered merciless slaughter.

Acıbay stepped in between:
Saying «I will do as you say» —

Üstün hatiplik hüneri,
Aldata gelmek âdeti.
Çürök şöyle dursun, taze mısır bile yok,
Oturup kaldık büzüşüp,
Uluyan it gibi süklüm püklüm.
Çevik dilli hatip, söz ustası
Herkese baskın gelen hüneri,
Ne zaman olsa bizleri
Aldata gelmek âdeti.
Dediğim budur, bil de al,
Arslanım Kocom, sözümü dinle!
Dediğine uymayalım,
Fazlaca dilbaz o itle
Gevezelik edip durmayalım.
Elçisini yakalayalım,
Şu yatan Afgan'a
Kırgının âlâsını salalım,
İstesek de vermediği Çürök'ü
Zorbalıkla çekip alalım!
Kıymetlim Kocom, sözümü dinle,
Kıldan çeliği su verip dövelim,

Kahrolası Afgan'ı
Çöle serip basalım!
Kerege çubuğunu kırıp,
Gelinini kızını ağlatıp,
Uuk'larını kırıp,
Oğlunu kızını ağlatıp,
Paramparça edelim kalesini,
Tümden ganimet kılalım
Kucağındaki çocuğunu,
Tüketelim Afgan'ın
Nerde varsa dermanını.
Taş kalesini yıkıp,
Tümüyle vurup alalım,
Kumlu ovasını kurutup,
Afganlıların hepsini
Kırda it gibi ulutup,

His art the master orator's,
His custom ever to deceive.
Let alone Çürök — not even fresh maize;
We sat there hunched and shrunken,
Cowed like howling curs.
Quick-tongued orator, master of words,
His art to overbear all men,
Whenever the time may come, us all
His custom ever to deceive.
This is my word — know it and take it,
My lion Kocom, heed my word!
Let us not do as he says,
With that over-glib dog
Let us not stand prattling on.
Let us seize his envoy,
Upon these Afghans lying here
Let us loose the finest of slaughters,
Çürök, whom asked they would not give —
Let us drag her off by force!
My precious Kocom, heed my word,
Let us temper steel from horsehair and forge it,
The accursed Afghan
Let us strew across the waste and crush!
Breaking the kerege's lattice-rods,
Making their brides and daughters weep,
Breaking their uuk-poles,
Making their sons and daughters weep,
Let us smash their fortress all to pieces,
Let us take as spoils entire
The child held in the embrace,
Let us use up all the Afghan's
Strength wherever it may lie.
Tearing down their fortress of stone,
Let us strike and take it whole,
Drying up their sandy plain,
All of the Afghans
Making them howl like dogs upon the steppe,

Tümden basıp alalım,
Şenliğin âlâsını kuralım.
Yeri kaynatıp asker sürüp,
Askerin hepsini bol bol sürüp,
Verirse versin Çürök'ü,
Vermezse eğer Çürök'ü,
Biz salalım kıyameti!
O zaman Koco şunu söyler:
Canı yanmış er Toltoy,
İyilik gösteren insana
Kötülük eden onar mı,
Zorbalığa Afgan'ın yurdu boyun eğer
mi? Ala göğüslü gümbürdek,
Bu zorbalığı etmeyelim,
Barışa yanaşırsa Afgan'a
Dünür olup, mal sürüp,
Kulluklaşıp yağ çiğneyip,
Böylece geri dönelim!
Hatır sayıp kız alıp,
Gücenmeden armağanını alalım,
Elçisine varalım,
Verecekse Çürök'ü
Vaadini alalım,
Vermezse eğer Çürök'ü
Ondan sonra savaş açalım.
Dikkat etsene, er Toltoy,
Armağanına mal geldi,
Başını sunup han geldi,
Afgan'a yaman güç geldi,
Ulularının tümü geldi,
Elçiden cevap dinleyelim,
Savaşa ondan sonra çıkalım!»
Boz alacalı kızıl tuğu
Yaman Koco sallayınca,
«İnin!» demek olan işaretmiş,
Cediger'in hepsi
Kaynaşıp attan indi işte.
Karınca gibi kımıl kımıl,

Let us crush and take them all,
Let us hold the finest of feasts.
Making earth seethe, driving soldiers on,
Driving all the host in ample droves,
If he gives, let him give Çürök;
If he does not give Çürök,
Then let us loose the doomsday!»
Then Koco says this:
Brave Toltoy, stung to the soul,
To a man who shows you kindness
Does one repay with evil?
Will the Afghan's land bow its neck to
tyranny? Speckle-breasted thunderer,
Let us not commit this outrage;
If the Afghan leans toward peace,
Becoming in-laws, driving herds,
Pledging service, chewing the fat,
Let us thus turn back again!
Taking the girl with due respect,
Taking his gift without offense,
Let us go to his envoy;
If he will give Çürök,
Let us take his promise;
If he does not give Çürök,
Then afterward let us open war.
Pay heed now, brave Toltoy:
Herds have come as his gift,
A khan has come with bowed head,
To the Afghan a fierce force has come,
All of their elders have come;
Let us hear the envoy's answer,
And march to war thereafter!»
The grey-dappled crimson banner
When fierce Koco waved it,
It was the sign that meant «Dismount!»,
All of the Cediger,
Swarming, got down from their horses.
Teeming like so many ants,

Kaynaşıp attan indi işte.
Onar-beşer bölünüp,

Can kazanına üşüşüp.
Çınkoco ile er Tölök
Cediger'i indirip.
Araya girdi telaşla
Acı'nın oğlu Acıbay,
Tülkü'nün oğlu Tümönbay.
Acı'nın oğlu Acıbay
Üstün hatip bir kuldu.
Çevik dilli hatip, söz ustası
Üstün hatip buydu,
Tülkü'nün oğlu Tümönbay
Pek yürekli, gümbür gümbür,
Ölümden geri dönmeyen
Amansız bir erdi.
Koco ile Tölök'ün
Gelmekte olduğunu görünce,
Küheylanını hazırlatıp,
Atları uzağa bağlatıp,
Türlü tatlıyı, güzel aşı
Koco'nun önüne serip donatıp,
Türlü güzel halıdan
Altına kalın döşetip,
Tölök ile Çınkoco
Cediger ordusunu durdurup,
Araya ikisi geldi işte.
Tümönbay ile Acıbay,
İkisinin hâlini görünce
Coşmadan durur mu Koco:
«Acıbay ile Tümönbay,
Haram-helal, doğrunu söyle.
Vermeyeceksen korkunu söyle,
Vereceğim diyorsan cevabını söyle!
Vermem diyorsan Çürök'ü,
Başlatalım kıyameti.
Bastıralım orduları.
Kaynatalım çileleri,

Swarming, got down from their horses.
Splitting in tens and fives,

Crowding round the cauldron of life.
Çınkoco and brave Tölök
Dismounting the Cediger.
In haste there stepped between them
Acı's son Acıbay,
Tülkü's son Tümönbay.
Acı's son Acıbay
Was a servant matchless in oratory.
Quick-tongued orator, master of words,
The matchless orator was he;
Tülkü's son Tümönbay,
Stout-hearted, booming like thunder,
One who turns not back from death,
A merciless brave was he.
Koco and Tölök —
Seeing that they were coming,
Having their coursers made ready,
Having the horses tethered far away,
Sweetmeats of every kind, fine food
Spreading arrayed before Koco,
Of every kind of splendid carpet
Laying thick bedding beneath him,
Tölök and Çınkoco,
Halting the Cediger host,
The two of them came in between.
Tümönbay and Acıbay,
Seeing the state of those two,
Could Koco stand unstirred?
«Acıbay and Tümönbay,
Forbidden or lawful — speak the truth.
If you will not give her, speak your fear,
If you say you will give, speak your answer!
If you say you will not give Çürök,
Let us begin the doomsday,
Let us send armies trampling,
Let us set torments boiling;

Bel bağladığın dayanağını söyle.
Saklandığın yerini söyle,

Beline sardığın erini söyle!
Basacaksan Afgan yurdu işte,

Acı'nın oğlu Acıbay,
Boşuna söyleyip durdun;
«Ayçürök'ü veririm» deyip,
Bahadır Koco, sözümü dinle,
Beş aydan beri aldattın.
Andını, yalanını gördükten sonra,
Bizim gibi biçareyi,
Göstermek oldum ibreti,
Sürüp çıkardım, gördün mü,
Kalabalık kara ordumu.
Kavganın âlâsını, gürültü seversen,
«Ayçürök'ü vermez» deyip,
Esirgeyip durma, Acım,
Vermeyeceksen Çürök'ü,
Vuruşacak orduyu hazırlasana.
Seninle çarpışıp,
Ölmediğimiz yerde sağ kalıp,
Geçip giden hâlinden,
Ayçürök'ün yüzünden,
Ölümden zor kurtulduk,
Tüfek atıp, yay çekip,
Dünür olup, mal sürüp,
Çatır çatır vuruştuk.
Bir tek Çürök kız için
Senden öldü bir bölük er,
Benden öldü bir bölük er,
İyice dinle Acım, sözümü!
Kesime verdiğin tayın yok.
Yumuşak kuray otu pişene dek,
Güzel söz söylediğin yerin yok,

Mıyzam'ın Kül'ü uçana dek,
Ölmeden sağ kalırsak,

Name the support you lean upon,
Name the place where you would hide,

Name the man you gird about your waist!
If you would strike — here lies the Afghan land,
Acı's son Acıbay,
In vain you kept on talking;
Saying «I will give Ayçürök»,
Batyr Koco, heed my word,
For five months you deceived me.
Having seen your oath and lies,
Wretched creatures such as we —
I resolved to show the lesson,
I drove forth — have you seen —
My teeming black host.
If you love the finest brawl, the uproar,
Saying «He will not give Ayçürök»,
Do not hold back, my Acı,
If you will not give Çürök,
Come, make ready the host to fight.
Clashing in battle with you,
Where we did not die, surviving,
From those doings now gone by,
All because of Ayçürök,
We barely escaped from death;
Firing muskets, drawing bows,
Becoming in-laws, driving herds,
We fought with crash on crash.
For the sake of one girl, Çürök,
Of yours there died a troop of men,
Of mine there died a troop of men,
Listen well, my Acı, to my word!
You have no colt set aside for slaughter.
Till the soft kuray grass is cooked,
You have no place where you spoke a kindly word,
Till Mıyzam's Kül takes flight,
If we survive without dying,

Adamakıllı altı ay vuruşsak,
Höykürecek hâlin yok.
Kavga seven onar mı,
Bu işimizden fayda çıkar mı!
Coşup Koco dururken,
Tülkü'nün oğlu Tümönbay
Sert huylu biriymiş.
Acı'nın oğlu Acıbay
Üstün hatip bir ermiş,
Yavaşça söyleyip, sağlam bağlayıp,
Dümdüz etme şehrimi!
Acı'nın oğlu Acıbay
Çınkoco'ya söze başladı:
«At sürersen bozkır yolu işte, Nice kez yalan söyleyip,

If we fight six months in earnest,
You will have no strength to roar.
Does one who loves a quarrel prosper,
Will any good come of this affair!
While Koco stood there seething,
Tülkü's son Tümönbay
Was one of harsh temper, it seems.
Acı's son Acıbay
Was a matchless orator, it seems;
Speaking softly, binding firmly, Do not raze my city flat!
Acı's son Acıbay
Began to speak to Çınkoco:
«If you would ride — there lies the steppe road, Telling lies so many times,

Derin kazarsan çukur işte,
Kaynatırım dersen çile işte.
Kuday bilsin, kendin bil,
Kız için kırıp geçirmeden,
Kıymetlim Kocom, gözüne al,
Kızılca kıyamet başlatma,
«Dediğime uymuyor» deyip,
Avuç içi kadar Afgan'ı
Kırgından geçirip bırakma!

If you would dig deep — there is the pit;
If you'd set torment boiling — there it is.
Kuday knows it, know it yourself:
Without slaughtering over a girl,
My precious Kocom, set it before your eyes,
Do not start the red doomsday.
Saying «He does not do my bidding»,
The Afghans, but a palmful,
Do not put them to slaughter and leave them!

Bağrımda nice dert var,
Gümbürdeyen Çınkoco,
Bu sözüne Kuday tanıktır!
Dikkat etsene, Çınkoco,
Benim kızı esirgeyecek hâlim yok,
Kulluklaşıp yağ çiğneyip,
Güzel söz söyleyip gittiğin yerin yok,

In my breast are many griefs,
Thundering Çınkoco,
To this word of yours Kuday is witness!
Pay heed now, Çınkoco:
I am in no state to withhold the girl,
Pledging service, chewing the fat,
You have no place you went speaking kindly words,

Öne sunduğun çayın yok,
«Ayçürök'ü alırım» deyip,
Bahadır, «Kötü söz söyledi» deyip,
Zulümle zehir ettin,

You have no tea set out before us,
Saying «I will take Ayçürök»,
Batyr, «He has spoken evil words» saying,
With cruelty you turned all to poison,

Horlayıp durdun tuzumu,
Horlayıp almak oldun ya
Ayçürök gibi kızımı.
O kıza darılıp,
Salıverme öfkeni.
«Ayçürök'ü vermez» deyip,
Vaatli sözüne
Uymadığım da doğru,

You kept on scorning my salt,
You set out to take with scorn
A daughter such as Ayçürök.
Taking offense at that girl,
Do not let loose your wrath.
Saying «He will not give Ayçürök» —
That to my promised word
I was not true, is true;

Akun han'ın Çürök'ünü
Vermediğim de doğru.
Vermeyip durmamın sebebi,
Belli yerde dayanağı var,
Bel bağlayıp yattığı eri var.
Hunhar Manas kaplan,
Onun oğlu Semetey,
Öfkesi katı eri var.
Yarın gelirse Semetey
Öfkelenip gümbürdeyip:
«Karımı nereye verdin?» deyip, On yaşına varana dek
O da gelirse gürleyip,
Tükendikçe tüten
Yıkılmazın soyu,
Öldükçe serpilen
Yanasıcanın soyu,
Kara suya kan döken
Kaplanın ta kendisi.
Atası Manas arslandı,
Ay-âlemin hepsini
Titreten bir erdi.
Atası Manas kaplan,
Ak maralı sürüp inek eden,

That Akun han's Çürök
I did not give, is also true.
The reason I withheld her:
In a certain place she has her stay,
She has a man on whom she leans and lies.
The bloodthirsty tiger Manas,
His son Semetey —
She has a man of iron wrath.
If Semetey comes tomorrow,
Raging and thundering,
Saying «Where have you given my wife?», Until he reached ten years of age
If he too comes roaring —
Smoking on even as it dwindles,
The seed of the unfallen,
Flourishing even as it dies,
The seed of that fire-doomed one,
Spilling blood into black water,
The very tiger himself.
His father Manas was a lion,
All of the moonlit world
A man who made it tremble.
His father Manas the tiger,
Who herded the white maral and made her his cow,

Ay-âlemi perişan eden,
Haberin var mıdır,
Kahırlı Manas han çıkmış,
Yiğitliğinden can çıkmış.
Yiğit Manas sağken

Who threw the moonlit world into ruin —
Have you had word of it?
Manas the wrathful proved a khan,
From his valor souls took flight.
While valiant Manas lived

Karşısına çıkan sağ kalmamış,
Yiğitliğini görünce
Beecin'in hanı ağlamış.
Haberinde bir de şu var:
Cihanı Manas yıkmış,
Eğrilik eden düşmanını
Kırgından geçirip yıkmış.
Savaşanı yola getirmiş,
Eğrinin hepsini doğrultmuş.
Cihanın hepsi toplansa da,
Alp Manas hunhara

None who faced him stayed alive;
Seeing his valor,
The khan of Beecin wept.
And in the tidings there is this:
Manas laid low the whole wide world,
The foe who dealt in crookedness
He put to slaughter and laid low.
He brought the warring ones to heel,
He straightened all that was crooked.
Though all the world assembled,
To the bloodthirsty alp Manas

Kınama sözü söyleyememiş.
Geceleyip geçtiği yere
Köklü mazar dikilmiş,
Tükenmezin soyu,
Ezelden Hızır kollamış.
Bir kulağımla işittim:
Tükendikçe tüten,
Öldükçe serpilen,
Bunun Bukar şehrine
Dönüp gidip düzelmiş,
O Bukar'da gizlenmiş,
On ikisine gelince
Bukar'dan göçüp yola koyulup,
Geniş Talas'a bastı derler,
Abıke ile Köböş'ün
Dünyalığını saçtı derler,
Manas'ın yerine geçti derler.
Kervancıdan söz duyarım:
«Atası cömert Manas'tan
Arslan çocuk Semetey
Üstün çıktı» diye duyarım.
«Önünden fitne çıkarırım» deyip,
Abıke, Köböş öldü derler.
Akılsızlıktan o itler
Öbür dünyanın yüzünü gördü derler.
Gözü pek deli çocuğun
Koca şeytanına baksana.

None could speak a word of blame.
Where he passed a night and went his way
A deep-rooted shrine was raised,
The seed of the unspent one,
From of old Hızır watched over him.
With one ear I heard it told:
Smoking on even as it dwindles,
Flourishing even as it dies,
This one to the city of Bukar
Turned and went and there grew sound,
In that Bukar he was hidden,
When he came to his twelfth year,
Moving from Bukar, taking the road,
He trod broad Talas, they say,
Of Abıke and of Köböş
He scattered the worldly goods, they say,
He took Manas's place, they say.
From caravan men I hear the word:
«Than his father, bounteous Manas,
The lion child Semetey
Proved the greater» — so I hear.
Saying «I will stir strife before him»,
Abıke and Köböş died, they say.
Through folly those dogs
Beheld the other world's face, they say.
That fearless mad child's
Great demon — only look at it.

Dedesi koca Cakıp'ı boğazladı derler,
He slit the throat of his grandsire, old Cakıp, they say,

Kanına iyice doydu derler,
He drank his fill of blood, they say,
Sataşanların hepsini
All those who dared to cross him
Kırgından geçiriverdi derler.
He put swiftly to slaughter, they say.
Bukar'dan beri göçtüğünde,
When he moved hither from Bukar,
Kokon'un beri yüzünden,
From the near side of Kokon,
Ay gibi uzanan ovanın
Of the plain stretched out moonlike
Devrilen ucundan,
From its toppling farther edge,
Bütün Kokon toplanıp,
All Kokon gathered together,
Altı bin pehlivan hepsi,
Six thousand champions in all,
Canaalı, Karaç öncü olup,
Canaalı and Karaç in the van,

Savaş etmeye vardı derler,
They went to make war, they say;
Canaalı, Karaç başa geçip,
Canaalı and Karaç took the lead,
Kalabalık ordunun hepsi,
And all of that teeming host
Kırgına uğrayıp kaldı derler.
Was left cut down in slaughter, they say.
Argın, Kırgız halkını bulup,
Finding the Argın and Kırgız folk,
Talas gibi yurdunu bulup,
Finding a homeland like Talas,
Dün, Talas'a çocuk geldiğinde,
Yesterday, when the child came to Talas,
Gök vaşaklı, samur börkü
His sable börk of grey lynx
Sallayıp indi diye duydum,
He waved as he came down, I heard;
O Talas'a konarken:
As he settled on that Talas:
«Ayçürök benim karımdır,
«Ayçürök is my wife,
Akun han kayınbabamdır» deyip,
Akun han is my father-in-law», saying,
Türkü söyleyip indi diye duydum.
Singing his song he came down, I heard.
Damarına basıldığında
When someone trod upon his vein
Kırk yiğidi kırıp geçirdi derler,
He cut down his forty warriors, they say;
Yamanlığını görünce
Seeing his fierceness,
Cihanın hepsi çocuğun
All the world into the child's
Eline düşüverdi derler.
Hand fell swiftly, they say.
Yalan söyleyip duran Acıbay,
Acıbay who kept on speaking lies
Yalanı söyleyecek hâli var.
Has his reasons to speak the lie.
Sağlam yerde kayını var,
In a strong place she has her in-laws,
Akun'un kızı Ayçürök'ü
Akun's daughter Ayçürök —
Tutup verememem şundan:
Why I cannot seize and give her is this:
Belalı Çürök'ün
Trouble-fraught Çürök
Bel bağladığı dayanağı var,
Has a support on which she leans,
Saklanıp yattığı yeri var,
Has a place where she lies hidden,

Öyle çileli yerde eri var. Türlü
zorbalığı çok ettin,
Karşı karşıya çıksak ikimiz,
Biz değil, arslan Semetey'in
Ay-âlemin hepsini
Perişan edecek gücü var,
Öyle hiddetli bozkurt eri var. Bile
isteye gelmişsin,
Akun'un kızı Ayçürök'ü,
Kocom, sağ kalırsan görürsün,
Âleme salar büyük kıyameti.
Vadiden inen dik yamaç,
Yanası Çürök afeti,
Akkuğu olup uçtuğunda
Uçtuğunu cuma gecesi bilir,

She has a man in that place of trials.
Many a kind of outrage you have wrought,
If we two came out face to face,
Not us — the lion Semetey
All of the moonlit world
Has strength to cast into ruin,
She has a man, a grey wolf of such fury.
Knowing full well you have come,
Akun's daughter Ayçürök —
My Kocom, if you live you shall see,
She will loose great doomsday on the world.
The steep slope running down the valley,
That fire-doomed calamity Çürök,
When she flies as a white swan,
Only Friday night knows of her flight,

Belalı Çürök'ün
Nerede olduğunu kim bilir!
Dur durak bilmez huysuz Çürök'ün,
Kula doğmuş kıyametin,
İnsanın tuzağına düşmeden,
Kişinin eline geçmeden,
Doğmuş meğer Ayçürök
Afganlının çilesine.
Yurt imrenip toplanıp,
Tutku etti Çürök'ü.
«Her gün vurup alırım» deyip,
Afgan'a saldı kıyameti.
Gürlemeden dur, Çınkoco,
Durdursana ordunu,
Ben tutup veririm Çürök'ü,
Kendi boynuna sen al
Ardından gelecek kıyameti.
Anlatıp söyledim ben,
İşte böyle hâli var,
Dinleyedur, Çınkoco,
Belalı yerde kayını var.
Nice ettin zorbalığı,
Uymadığım da doğru,

Trouble-fraught Çürök —
Who knows where she may be!
Restless Çürök who knows no rest,
That doomsday born unto a slave,
Before she falls into man's snare,
Before she passes into any hand,
Ayçürök, it seems, was born
To be the Afghan's torment.
The land gathered in longing,
Made Çürök its passion.
Saying «Any day I'll strike and take her»,
It loosed doomsday on the Afghan.
Cease your thundering, Çınkoco,
Come now, halt your host,
I will seize and give you Çürök;
Take upon your own neck
The doomsday that will follow after.
I have told it and explained,
Such indeed is her state;
Keep listening, Çınkoco,
She has in-laws in a perilous place.
Much tyranny have you wrought;
That I did not comply is true,

Nice yalan söz söyleyip,
Kökünden korkup Çürök'ü
Vermediğim de doğru.
Uymadığım da doğru.
Aklını bul, çare kıl,
Akıl bulursan Çınkoco,
Kadınlardan seçip hünerlimi al,

Ayçürök benzeri kızımı al!
Kıza katık, Çınkoco,
Kızıl kuyruk küheylanımı al,
Kıyametten korkan bir candım,
Dediğimi bil de al!»
Koco kalktı coşarak,
Kamçısıyla yeri döverek,

Acıbay'a söylenerek:
«Kahrolası Acıbay!
Kız veririm diyorsan doğrunu söyle,
Umaç gibi gözünü açarım!
Ağır dert söyleyip bunamadan,
Kız ver dedikçe sırıtıp,
Andın canıma tak etti, Acıbay,
Damarıma basarsın,
Boş sözler söyleyip geveleyip.
Yurt tuttuğun Talas'ın,
Ceti-Özön suyundan üstün müdür?
Ayçürök'ü vereceksin,
Yerin dibine giresi Acıbay,
Yetim çocuk Semetey,
Baksana, benden yiğit midir?
Argın, yaban yurt olup,
Yurt tuttum Talas'ı,
Altı kez aldatan elim bu
Atası bön Manas'ı.
Talas'ın öyle yer değil,
Övüp durduğun yetimin,
Bakarsan, benden yiğit değil!
Öfkesine aldığında,

That, speaking many a lying word,
Fearing her root and stock, Çürök
I did not give — that too is true.
That I did not comply is true.
Find your wits, devise a way;
If you find wisdom, Çınkoco,
Choose from among women — take my gifted one,
Take my daughter, Ayçürök's like!
To go with the girl, Çınkoco,
Take my red-tailed courser,
I am a soul that fears the doomsday,
Know what I have said, and take it!»
Koco rose up seething,
Beating the ground with his whip,

Railing at Acıbay:
«Accursed Acıbay!
If you say you'll give the girl, speak truth,
I'll tear your eyes open wide as umaç!
Before you dodder speaking heavy griefs,
Grinning each time I say 'give the girl',
Your oath has worn my soul out, Acıbay,
You tread upon my vein,
Mumbling and mouthing empty words.
Is the Talas he made his home
Better than Ceti-Özön's waters?
You shall give Ayçürök,
Acıbay, may you sink beneath the earth,
The orphan child Semetey —
Look now — is he braver than I?
The Argın, an alien land become,
I made Talas my home,
This is the hand that six times fooled
His simpleton father Manas.
His Talas is no such place;
The orphan you keep praising,
Look well — he is no braver than I!
When wrath takes hold of me,

	Süzülüp uçar Kara atım,	*My black steed soars in gliding flight,*
	On sekiz bin âlemi	*The eighteen thousand worlds,*
	Şu yaman başım sağken	*While this fierce head of mine is whole,*
78630	Un ufak etmek âdetim.	*To grind to dust is my custom.*
	Kahrolası Acıbay,	*Accursed Acıbay,*
	Damarıma basıp bunamadan,	*Before you dodder treading on my vein,*
	Kız veririm diyorsan derdini söyle,	*If you say you'll give the girl, speak your grief,*
	Haramzadeliği bırakmazsan,	*If you leave not your bastard tricks,*
	Vermeyeceksen cevabını söyle,	*If you will not give her, speak your answer,*
	Şimdi, Acım, sözümü dinle,	*Now, my Acı, heed my word,*
	Bel bağladığın kaleni söyle,	*Name the fortress you rely on,*
	Vermeyeceksen doğrunu söyle!	*If you will not give her, speak the truth!*
	Ocak taşını döverim,	*I will batter your hearthstone,*
	İstense de verilmez Çürök'e	*At Çürök, ungiven though besought,*
78640	Soğuk kementi atarım,	*I will fling the cold lasso;*
	Dilense de verilmez Çürök'ü	*Çürök, ungiven though begged for,*
	Tutup çekip alırım.	*I will seize and drag away.*
	Dikilip öfkem tutarsa,	*If my wrath rears up and takes me,*
	Dediğime uymazsan,	*If you do not do my bidding,*
	Ayçürök'ü vermezsen,	*If you do not give Ayçürök,*
	Baş köşene kuyu kazarım,	*I will dig a pit in your seat of honor,*
	Göğsüne kazan asarım,	*I will hang a cauldron on your breast,*
	Dört tülük malını mülkünü saçarım,	*I will scatter your four kinds of herds and goods,*
	Direnip çırpınırsan Acıbay,	*If you resist and flail, Acıbay,*
78650	Kuşatıp gelirsem: «Veririm» deyip,	*If I come besieging — saying «I will give her»,*
	Yalanı-doğruyu çok söyleyip,	*Telling many lies and truths,*
	Derdin canıma tak etti, Acıbay.	*Your grief has worn my soul out, Acıbay.*
	Dediğime uyarsın,	*You will do as I have said;*
	Salıversem seni rahatına,	*Were I to leave you at your ease,*
	Benden üstün han dersin,	*You'd call a khan greater than I,*
	Manas'ın oğlu var dersin.	*You'd say «There is Manas's son».*
	Semetey ile ben akranız,	*Semetey and I are agemates,*
	Penceremiz bir, denk doğmuşuz,	*One window is ours — born equals,*
	Talas'ta birliktedir obam,	*In Talas my camp stands with his;*
78660	Doğrusunu söylersem, Acıbay,	*If I speak the truth, Acıbay,*
	Ayçürök alacağım karımdır.	*Ayçürök is the wife I mean to take.*

Kem küm edip söz söyleyip,
Nerede kalmış küstahlığın,
Öfkelenirsem Ayçürök
Kendimin alacağı dul kadınımdır.
Öfkelenip savaşırsa,
Manas'ın oğlu kaçkını
Kendim boğazlayıveririm,
Ondan gelen cehennemi
Kendim karşılayıp alırım!
Öfkeme gerçekten dokunursan,
Kimseyi koymadan azıp basarım,
Kütüğünü hiç bırakmadan
Tüketip hepsini temizlerim,
Cinime dokunursan, Acıbay,
Afgan'ını basarım!
Verecek isen doğrunu söyle,
Vermeyeceksen kararını söyle,
Hile etmeden, sen Acı,
Mızraklaşacağın yamacını söyle,

Hemming and hawing as you speak —
Where now has your insolence gone?
If I grow wrathful, Ayçürök
Is the widow I myself shall take.
If he rages and makes war,
Manas's son, that runaway,
I myself will slit his throat,
The hell that comes from him
I myself will meet and take!
If you truly touch my wrath,
I'll run wild and crush, sparing none,
Leaving not a stump behind,
I'll use up and sweep away them all;
If you touch my demon, Acıbay,
I will crush your Afghan land!
If you will give her, speak the truth;
If you will not, speak your resolve;
Without deceit, you, Acı,
Name the slope where you will meet the lance,

Vuruşacağın yerini söyle?»
Coşup Koco dururken,
O zaman Acı şunu söyler,
Yassı yanak, yayvan dil,
Yanılmayan Acıbay,
Yavru kaz gibi ötüp,
Bahadır Acı söze başlayıp,
Salıverdi kelamı gaklayıp:
«Bu dediğin de doğru,
Küheylan Koco kaplan,
Dediklerinin hepsi doğru,
Baştan söylenen sözüne
Uymadığım da doğru,
Oyalayıp durdurup Çürök'ü,
Kökünden korkup kıyametten
Vermediğim de doğru,
Hatiplikle çok sözü
Başlattığım da doğru,

Name the place where you will fight?»
While Koco stood there seething,
Then Acı says this —
Flat of cheek and broad of tongue,
Unerring Acıbay,
Piping like a gosling,
Batyr Acı began to speak,
Cackling, he let his utterance fly:
«This that you say is true,
Courser Koco, tiger,
All you have said is true;
That to the word spoken at first
I was not true, is true;
That, stalling and delaying Çürök,
Fearing her stock, fearing doomsday,
I did not give — that too is true;
That with oratory many words
I set in motion, is true;

Altı sefer seni aldatıp
Bıraktığım da doğru.
Şu sözün gerçek ise,
Bahadır Koco kaplan,
Dediğine uyayım,
Başı bağlı kızların
Hepsini size vereyim.
Yiğitmişsin, er Koco,
Şimdi anladım hâlini,
Sen kadına susamışsan,
Katık edip hepsini vereyim,
Koynumdaki karımı.
Yiğitmişsin sen Koco,
Şimdi anladım hünerini,
Hepsini toplayıp vereyim
Elimdeki kızımı!
Dünür oldum, pekâlâ Koco,
Şimdi anladım dilini,
Akun'un kızı Çürök'ü
Kaç günde alacaksın,
Söyleyip git doğrunu!

Bir daha Koco, geri dönüp
Tutturma cinini!
Açıkça ortaya koy gerekçeni,
Söyleyiver Çınkoco,
İkinizden hanginiz alacak güveyiniz!

Toltoy ile Çınkoco,
Hanginiz giderseniz gücünüz var,
Bir kişilik dermanınız var.
Bir tabaktan et yiyip,
Bir döşekte uyuşup,
Dönüşte yerini kolaçan etmeden gel,

Yedi günden geç kalmadan gel!
Yatacağın yeri hazırlarım,
Varmam derse Çürök'ü,
Kolanla bağlayıveririm».

That six times I deceived you
And left you so — that too is true.
If this word of yours is real,
Batyr Koco, tiger,
Let me do as you have said,
The girls already betrothed —
Let me give them all to you.
A brave you are, brave Koco,
Now I understand your state;
If you so thirst for woman,
Let me give them all as garnish —
The wife within my bosom.
A brave you are, you Koco,
Now I understand your art;
Let me gather and give them all —
The daughter in my hand!
I am your in-law now — very well, Koco,
Now I understand your tongue;
Akun's daughter Çürök —
In how many days will you take her?
Speak the truth before you go!

Never again, Koco, turning back,
Let not your demon seize you!
Set out your grounds in the open,
Speak it plainly, Çınkoco:
Which of you two is the groom who will take her!
Toltoy and Çınkoco —
Whichever of you goes has strength,
You have the vigor of one man.
Eating meat from a single dish,
Sleeping on a single bed,
On your return, come without prowling round her place,
Come no later than seven days!
I will make ready where you'll lie,
If she says «I will not go» — Çürök
I will bind with a girth-strap».

Acıbay'ın söylediği o söze
Kulak verip Koco kudurdu,
Kudurmuş it gibi yutkundu.
Öfkelenip coşarak,
Gayrete gelip söylenerek:
«Kötüyse eğer bu Toltoy,
Dediğime uyunuz,
Beğenmezseniz Toltoy'u,
Güvey edip almaya,
Ta kendime veriniz!»
Tülkü'nün oğlu Tümönbay,
Gümbürdeyen yaman er,
Kabzasını kavrayıp canı yanıp,
Duramayıp coşarak,
Tümönbay kalktı söylenerek:
«Telaşla koşuşan Cediger,
İkişer ikişer fısıldaşıp,
Şimdi ne dediniz!
Saçmalamadan dur, Cediger,
Kavgadan insan kaçar mı,
Kaçarsanız boku yediniz!
Böbürlenip durursun Çınkoco,
Ganimet edip alsan Ayçürök
Hepinize karı olur mu?

At that word Acıbay spoke
Koco, hearing, went stark mad,
Gulped like a dog gone rabid.
Raging and seething,
Roused to zeal, declaring:
«If this Toltoy is found wanting,
Do as I have said,
If Toltoy does not please you,
As the groom to wed and take her,
Give her to my very self!»
Tülkü's son Tümönbay,
A thundering, fearsome brave,
Gripped his hilt, his soul aflame,
Unable to hold still, seething,
Tümönbay rose up declaring:
«Cediger scurrying in panic,
Whispering two by two,
What have you said just now!
Cease your raving, Cediger,
Does a man flee from a fight?
If you flee, you've eaten dung!
You keep on bragging, Çınkoco;
If you take Ayçürök as spoils,
Can she be wife to all of you?

Kahrolası Cediger,
O da değerli çocuk Ayçürök
Hepinize karı olur mu?
Kahrolası Çınkoco,
Zorbalığına Kuday tanıktır,
Sana kız veren kişi onar mı?
Homurdanıp gidermişsin?
Silkinip durursun yok yere,
Müslüman senin gibi olur mu,
Senin gibi ahmağa
Müslüman diyen onar mı?
Kız vermem, ne yaparsan yap!
Kahrolası Çınkoco,
Elinden gelmiyorsa ananı al!

Accursed Cediger,
She too is a precious child, Ayçürök —
Can she be wife to all of you?
Accursed Çınkoco,
Kuday is witness to your tyranny;
Will he who gives you a daughter prosper?
Off you'd go grumbling, would you?
You keep bristling for nothing;
Can a Muslim be like you?
To a fool the like of you
Will he who says «Muslim» prosper?
I give no girl — do what you will!
Accursed Çınkoco,
If you can do no better, take your mother!

Kesemin ağzını al,
Kabarıp kalmışsın meğer,
Koca çomağın dibini al!
Kederlenirsen dağarcığımı al,
Al, vereyim kahrolası,
Aybaltamın sapını al!
Ey, kepaze Çınkoco!
Talas'ta Argın halkın yok,
Kız vermem, al sana bu kadar!
Bilgesi bu kadarcık,
Takırdayıp durma yok yere,
Katmerli yiğit midir,
Tümönbay kara toprak mıdır?
Kaçıp duran kaçkından
Tümönbay şimdi eksik midir?
Verdim, Çürök'ün kabını al,
İşte armağan edeyim,
Kurnazlığımın dibini al!
Senin yurdun kalabalık diye,
Benim yurdum ot misali diye,
Mızrak sende var diye,
Bende köseği yok mudur?
Bel bağladığın dayanağına,
Kuşanıp Kocokul, çıkagel,
Öte yandan Çınkoco,
Vuruşacağın yerine!
İyi söze uymayıp şumluğa,
Yeri tokmaklayıp silkinip,
Çürök'ü alma da ananı al!

Take the mouth of my purse,
Puffed up you are, it seems —
Take the butt of my great cudgel!
If you grieve, then take my satchel,
Take it, accursed one, I'll give it —
Take the haft of my moon-axe!
O disgraceful Çınkoco!
You have no Argın folk in Talas,
I give no girl — there, take that much!
That much is all his wisdom,
Don't stand there rattling for nothing;
Is he a brave many times over,
Is Tümönbay black earth?
Than that ever-fleeing runaway
Is Tümönbay now the lesser?
There, I give — take Çürök's husk,
Here, let me make a gift of it,
Take the dregs of my cunning!
Because your land is teeming,
Because my land is like mere grass,
Because the lance is yours to hold —
Have I no fire-poker of my own?
To the support you lean upon,
Gird yourself, Kocokul, and come forth,
From the other side, Çınkoco,
To the place where you will fight!
Heeding not good words but ill-omen,
Pounding the ground and bristling,
Take not Çürök — take your mother!

«Koco, Koco» deyiverseler,
Homurdanıp kalıyor ya,
Erkek kara karga gibi
Hoplayıp kalıyor ya!
Kuzu karası koç gibi,
Yeni bağlanmış tay gibi,
Hoplayıp kalıyormuşsun?»
Böğürerek haykırıp,
Kayısının başını yıkıp,

If they but say «Koco, Koco»,
He falls to grumbling, see,
Like a black cock-raven
He falls to hopping, see!
Like a lamb-black ram,
Like a newly tethered colt,
So you fall to hopping, do you?»
Bellowing, crying out,
Breaking the apricot tree's crown,

Gözünden alev fışkırıp,
Ağzından duman tütüp,
Kara yanaklı aybaltayı
Kavrayıp hazırlanıp,
Ak kaplan gibi atılıp,
Beylik taslayan Koco'yu
Tepeden aşağı vuracakken,
Fırıl fırıl toz olup,
Kızıl ala kan olup,
Fitne kopmak üzereyken,
Acı'nın oğlu Acıbay:
«Beylik taslayan Koco'yu
Tepeden aşağı vurur deyip,
Tepene inen bu domuz
Rezil olup kalır deyip,
Sözün kızıştığı anda,
Toltoy ile Çınkoco,
Kaynaşan Cediger
Tam aldatıp alacakken,
Şaşkını Kuday çarptı deyip,
Fitneyi şimdi saldı» deyip,
Acıbay dolanır ara bulup didinip,
Tümönbay ile çekişip.
Öfkelenip silkinip,
Şimdi kalktı çırpınıp,
Öfkelenip çırpınıp.

Flame spurting from his eyes,
Smoke fuming from his mouth,
The black-cheeked moon-axe
Gripping it, making ready,
Springing like a white tiger,
Koco who plays the lord
Just as he would strike him crown to toe,
Dust whirling round and round,
Turning to crimson-mottled blood,
Just as strife was about to break,
Acı's son Acıbay:
«Koco who plays the lord —
Saying he'll strike him crown to toe,
This swine descending on your crown
Will be left in disgrace — so saying,
In the moment words ran hot,
Toltoy and Çınkoco,
The swarming Cediger,
Just as they'd deceive and take her,
Saying «Kuday has struck the fool,
Now he has loosed the strife» — saying,
Acıbay circles, toiling to make peace,
Wrangling with Tümönbay.
Raging and bristling,
Now he rose up flailing,
Raging and flailing.

Ak şeytanlı Koco'yu,
Şimdi kalktı coşarak,
Tümönbay'a söylenerek:
«Yiğitmişsin Tümönbay,
Yiğit olduğun anlaşıldı,
Koyuna dalan kurt gibi
Gözü pek olduğun anlaşıldı,
Nice şeytanının içinde
Çok olduğun anlaşıldı,
Ateşe atılmış demir gibi
Çelik olduğun anlaşıldı,
Coşup taşmışsın Tümönbay,

Koco of the white demon —
Now he rose up seething,
Railing at Tümönbay:
«A brave you are, Tümönbay,
Your bravery is now made plain;
Like a wolf that dives among the sheep,
Your daring is now made plain;
Amid your many demons,
That you are many is made plain;
Like iron cast into the fire,
Your steel is now made plain.
You have boiled over, Tümönbay,

Getirttin mi cinimi,
Kahrolası Afganlı,
Ezmez miyim birinizi!»
Coşup dururken Çınkoco,
Ok geçmezi kuşanıp,
Görsen eğer Çınkoco'yu,
Boz boğa gibi atılıp,
Altın yanaklı aybaltayı
Alıverdi hazırlanıp,
Öfkelenip haykırıp,
«Alamana!» diye çağırıp.
Tölök dolanır didinip,
«Tepene inen ahmak» deyip,
Tümönbay'ın kara sakar küheylanı,

Çınkoco ile çekişip.
Takırdayan Afgan'ı
Kuday tümden verecekken,
İşi tatlıya bağlayıp Afganlı
Önüne şimdi gelecekken,
Azgınlıktan azıp coşup,
Seni Kuday niye çarptı?
Kötü sözü yine söylersen,
Can olduktan sonra gitmez mi,
Ayçürök armağan verildikten sonra,
Tümönbay zavallı yanmaz mı.
İşe akıl şimdi girecekken,
Armağan edip önüne
Şimdi kızını verecekken,

Şaşkın bir kişiymişsin,
Seni Kuday niye çarptı?»
Deyip, öyle söz söyleyip,
Şıgay'ın oğlu Koco'ya
Yatıştıracak sözü çok söyleyip,
Öfkelenip çırpındırıp,
Yaman Tölök n'etsin,
Şıgay'ın oğlu Koco'yu
Tutup durur çırpındıkça.

Have you called up my demon?
Accursed Afghan,
Shall I not crush one of you!»
While Çınkoco stood seething,
Girding on his arrow-proof mail,
If you could but see Çınkoco —
Charging like a grey bull,
The gold-cheeked moon-axe
He snatched up, making ready,
Raging and shouting,
Crying out «Alamana!»
Tölök circles, toiling hard,
Saying «The fool descending on your crown», Tümönbay's black blaze-marked courser,
Wrangling with Çınkoco.
The rattling Afghan —
Just as Kuday would give them wholly,
Just as, settling things in peace, the Afghan
Would now come before him —
Run wild with wildness, seething,
Why has Kuday struck you so?
If you speak the evil word again,
Being a soul, will it not depart?
Once Ayçürök is given as gift,
Will not poor Tümönbay burn?
Just as sense would enter the affair,
Making a gift, before him
Just as he would give his daughter,

A bewildered man you are,
Why has Kuday struck you so?»
So saying, speaking such words,
To Şıgay's son Koco
Speaking many a soothing word,
As he raged and thrashed about,
What could fierce Tölök do?
Şıgay's son Koco
He keeps holding as he thrashes.

Bırakmayıp yapışıp,
Tümönbay ile boğuşup,
Arada durakalıp,
Tüyleri kabarıp kapışıp,
Ara yerde duruşup,
Ağız ağıza sövüşüp,
Birbirine erişemeyip,
Ağızlarıyla dövüşüp.
Üstünlüğünü bildirip,
Şıgay'ın oğlu Koco'yu
Tölök dile getirip,
Hatipliğini bildirip,
Tümönbay'ı Acıbay
Zar zor dile getirip,
Aldata aldata Acıbay,
Küheylana bindirip.
Tümönbay durup kaldı.
Cediger'in bu ikisi
İlginç sözler salıştı,
Tülkü'nün oğlu Tümönbay
Kötü adım atıp kaldı.
Bastığı yeri tabanlayıp,
Tümönbay'ı kötüleyip,
Acı'nın oğlu Acıbay,
Çevik dilli hatip bir kulmuş,
Gerekçe bulur oğulmuş,
Aklıyla iş görse,
Ay-âlemin hepsine
Baş olacak kulmuş.

Not letting go, clinging fast,
Grappling with Tümönbay,
Standing fixed between them,
Hackles risen, locked in strife,
Standing off in the middle ground,
Cursing each other mouth to mouth,
Unable to reach one another,
Fighting only with their mouths.
Making his mastery known,
Şıgay's son Koco
Tölök talked him round;
Making his eloquence known,
Tümönbay — Acıbay
Barely talked him round;
Coaxing and coaxing, Acıbay
Set him upon his courser.
Tümönbay stood stock-still.
These two of the Cediger
Traded wondrous words,
Tülkü's son Tümönbay
Was left having made an ill move.
Stamping the ground he stood on,
Speaking ill of Tümönbay,
Acı's son Acıbay —
A quick-tongued orator of a servant,
A son who finds his reasons;
Were he to work by his wits,
Over all the moonlit world
A servant fit to be its head.

Yurdu yönetecek buymuş,
Yurtta geri kalacak öbürüymüş.
Gerçek adam buymuş,
Cediger böyle dururken,
Öfkelenip silkinip,
Tülkü'nün oğlu Tümönbay,
Kara sakar küheylanı,
Eri ölmüşçesine çırpındırıp,
Mızrak sallayıp haykırıp:

The one to rule the land was he,
The one left behind at home — the other.
The true man was this one;
While the Cediger stood thus,
Raging and bristling,
Tülkü's son Tümönbay
His black blaze-marked courser
Made thrash as if its man had died,
Waving his lance and shouting:

«Ananı karı edeyim,
Teke tek dövüşe hemen gel!» deyip,
Başlık diye tutup vereyim,
Kara sakar küheylanın
Çekip ağzını çevirdi,

Tülkü'nün oğlu Tümönbay,
Mızrak kavrayıp coşup,
Doğrultup tutup durdu.
Tölök ile Çınkoco,
Tümönbay'a duyurmadan,
Çağırıp söz saldılar:
«İnsanın kadir gecesisin,
Acı'nın oğlu Acıbay,
Bilgelerin birisin!
Söz yanına ustasın,
Düğüm çözer yamansın.
Kendin de tart, kendin bil,
Tülkü'nün oğlu Tümönbay,
Sert huylu bahadırı
Bundan böyle yaklaştırma,
Ak şeytanlı kâfiri,
Acı'nın oğlu Acıbay,
Akpaklığın bugün anlaşıldı,
Akun'un kızı Çürök'ü
Verecek isen derdini söyle,
Toltoy alacak Çürök'ü,
Varacağı günü söyle!
Tuğ dibinde durup git,
Vaadini edip git,
«Çürök'ü kesin veririm!» deyip, Dilek dileyip dururum.
Günü yazıya döküp git,

Gün vaadini alıp git,
«Kesin Çürök veririm» deyip,
Vaadi edip git!
Vaadi biz dahi,
Ölüm andını edip git!

«I'll make your mother my wife —
Come at once to single combat!» — saying,
As bride-price let me seize and give —
Of the black blaze-marked courser
He wrenched the mouth and turned it round,
Tülkü's son Tümönbay,
Gripping his lance, seething,
Held it leveled, standing fast.
Tölök and Çınkoco,
Without letting Tümönbay hear,
Called out and sent this word:
«You are mankind's Night of Power,
Acı's son Acıbay,
You are one of the sages!
You are a master in the craft of words,
At loosing knots you are formidable.
Weigh it yourself, know it yourself:
Tülkü's son Tümönbay,
That batyr of harsh temper,
Henceforth let him come no nearer,
That infidel of the white demon,
Acı's son Acıbay,
Your pure whiteness is made plain today,
Akun's daughter Çürök —
If you will give her, speak your grief,
Toltoy will take Çürök,
Name the day she is to wed!
Stand at the banner's foot before you go,
Make your promise before you go,
Saying «I will surely give Çürök!», I keep on making my wish.
Set the day in writing before you go,

Take the promise of the day and go,
Saying «I will surely give Çürök»,
Make the promise and go!
The promise, we as well —
Swear the death-oath and go!

Ak buğdayı çiğneyip ver,
Kelam-ı şerifi tutup ver.
Güvey olsun er Toltoy,
Bir insana bildirmeden,
Bir insana sezdirmeden,
Sekiz yüz kıl gibi kara atı,
Ayçürök'ün başlığına,
Şimdi hazırlayıp varırım
Akun han'ın önüne,
Bin tane kıl gibi alaca atı.
Akun han'ın Ayçürök'ünü,
Adı çıkmış güzeli,
Dünür olup kızı alırım,
Onun gibi hünerliyi alırım.
Sırası gelirse Çürök'ü
Akun han'ın kendisine,
Baştan beri hazırlayıp durdum,
Seksen kızıl devem var,
O develere yüklenmiş
Kızıl altın kumaşım var,
Deve yükünü düzeltip sarana,
Tam altmış kulum var,
Bir devenin pahası
Doksan kişi kanı değerinde,
Başlığı hazırlayıp dururum,
Yaman Acım, dinleyiver.
Ben de insanı bilirim,
Akun'un kızı Ayçürök,
Kötüleşmeden han Akun,
İşler yoluna girdiğinde,
Kuşanıp dünür olsam deyip,

Verirsen Çürök kızını,

Dediğine uyarım,
Batmanla tartıp altını
Yenge payına veririm,
Güvey edip Toltoy'u
Helalliğini görürüm.

Chew the white wheat and give it,
Hold the Holy Word and give it.
Let brave Toltoy be the groom,
Letting no man know of it,
Letting no man sense a thing,
Eight hundred black horses sleek as hair,
For Ayçürök's bride-price,
I'll now make ready and go forth
Before Akun han —
A thousand piebald horses sleek as hair.
Akun han's Ayçürök,
That beauty of renown,
As in-law I will take the girl,
I will take one so gifted as she.
When the turn comes, for Çürök,
For Akun han himself,
I have kept all ready from the start:
I have eighty red camels,
Loaded on those camels
I have cloth of red gold,
To right and lash the camel-loads
I have full sixty servants,
The price of a single camel
Is worth the blood of ninety men;
I keep the bride-price standing ready,
My fierce Acı, only listen.
I too know what men are worth,
Akun's daughter Ayçürök —
Before han Akun turns ill-disposed,
When matters fall into their course,
Thinking «Let me gird myself and be his in-law»,
If you give your daughter Çürök,

I will do as you have said,
Weighing gold out by the batman
I'll give it for the yenge's share,
Making Toltoy the groom,
I'll see her made his lawful own.

Peri kızı Çürök'ü
Vermen gerçekten olacaksa,
Yakası altın, yeni tunç
Zırhlı kürkü giydiririm,
Altımdaki Karat'ı
Ta kendine bindiririm.
Er Toltoy'un Surkoen'ini
Hediyelik ata veririm,
Dediğine uyarım.
Kervanının yükünü sarmaya
Deveden seçip buğra veririm,

Verecek isen Çürök'ü,
Başlığı adamakıllı çok veririm.
Elim yeterse esirgemeden
Tutup kadir gecesi veririm,
Başlık edip töreye,
Yetmiş kadın cariye veririm!»
Koco böyle deyince,
Yel gibi söz söyleyen Koco'ya
Acı'n fena eğildi,
Ayağa kalkıp Koco'ya
Kulluk edip eğildi.
Acıbay durdu Koco'ya:
«Peki Koco, bahadır, deyip,
Ayçürök'ü vermezsem,
Yedi atam olsun kâfir, deyip, Ayçürök bakakaldı işte.
Dediğime uysun deyip,
Güvey Toltoy bahadırın
Yedi günde gelsin» deyip,
Vaat edip pekiştirdi,
Acıbay şehre doğru atlandı. Sağ salim alıkoymaya,
Tülkü'nün oğlu Tümönbay,
Böğürden çıktı coşarak,
Acıbay'a söylenerek:

«Kahrolası Acıbay,

Çürök the peri-daughter —
If your giving proves in truth,
Gold-collared, of fresh bronze,
I'll dress you in the armored fur,
Karat here beneath me —
I'll set your very self astride him.
Brave Toltoy's Surkoen
I'll give as the gift-horse,
I will do as you have said.
To lash the loads of your caravan
I'll choose from the camels and give a bull-camel,
If you will give Çürök,
I'll give bride-price in right full measure.
If my hand suffices, unstinting,
I'll seize the Night of Power and give it,
As bride-price by the custom,
I'll give seventy women slaves!»
When Koco had spoken so,
To Koco whose words flew like the wind
Acı bowed down deeply,
Rising to his feet, to Koco
He bowed in humble homage.
Acıbay stood before Koco:
«Very well, Koco, batyr,» saying,
«If I do not give Ayçürök,
May my seven sires be infidels» — saying,
Ayçürök stood staring, see.
Saying «Let him do as I have said,
The groom, batyr Toltoy —
Let him come in seven days» — saying,
He made the vow and sealed it fast;
Acıbay rode off toward the city. To keep her safe and sound,
Tülkü's son Tümönbay
Came out from the flank, seething,
Railing at Acıbay:

«Accursed Acıbay,

Ağzını kısıp dursana,
«Kız veririm» deyip bunamadan,

Sekiz yüz benzer at alıp,
Zenginleşecek olan sen misin?!
Aşıklı ilikli et yemeden,

Doru ala yorga at binmeden,
Somurtup kalacak ben miyim?!
Kara nerden binini alıp,
Deveye yükleyip altın alıp,
Hazinene koyacak olan,
Şişinip yatıp kalacak olan,
Yaman Acı, sen misin?!
Aşık kadar ilikli et yemeden,

Doru ala yorga at binmeden,
Somurtup kalacak ben miyim?!
Kuday tanıktır, Acıbay,
Hatiplik taslayan sözüne,
Ölçüsüz kurduğun düzenine.
Şu kurduğun düzenini,
Kim dinlesin senin sözünü,
Gördüm senin düzenini».
Acıbay Tümönbay ile çekişip,
Tümönbay Acıbay ile çekişip,
Arada durakalıp,
Hırlaşıp atışıp,
Akun han'ın şehrine
Şimdi ulaşıp varıp,
Akun han'ın kalesine,
Hanın oturduğu ordaya,
Çürök'ü tutup almaya,
Cediger'in Toltoy'una
Armağan edip varmaya,
Kalabalık Afgan nice yurdu,
Acıbay ile Tümönbay,
Ayçürök'ü çevreleyip,
Yattığı yeri kollayıp.

Why not keep your mouth shut tight?
Before you dodder saying «I'll give the girl»,
Taking eight hundred matching horses,
Is it you who will grow rich?!
Without eating knuckle-meat rich with marrow,
Without riding a bay-piebald ambler,
Is it I who'll be left sulking?!
Taking his thousand black ner-camels,
Loading camels, taking gold,
The one to stow it in your treasury,
The one to lie there puffed with pride —
Fierce Acı, is it you?!
Without eating marrow-meat big as a knucklebone,
Without riding a bay-piebald ambler,
Is it I who'll be left sulking?!
Kuday is witness, Acıbay,
To your words that ape the orator,
To the boundless scheme you've laid.
This scheme that you have laid —
Who would listen to your word?
I have seen through your scheme».
Acıbay wrangling with Tümönbay,
Tümönbay wrangling with Acıbay,
Standing fixed between the two,
Snarling, trading taunts,
To Akun han's city
Now they reached and came,
To Akun han's fortress,
To the orda where the khan was seated,
To seize and take Çürök,
To the Cediger's Toltoy
To go and make a gift of her,
The teeming Afghan's many lands,
Acıbay and Tümönbay,
Circling round Ayçürök,
Watching the place where she lay.

Yakına girseler ordaya,
Akun'un kızı Ayçürök,
Üstün akıllı bilge,
Akıl kaçıp kurtulamaz.
Bahtsız Çürök kâfirden.
Yiğidin yerini bildirmeden,
Eğlenceye dalmış,
Nice günler geçene dek
Semetey'in yanında yatmış.
Acıbay ile Tümönbay,
Aracısını bilmiş:
«Nasılsa ikisi gelir» deyip,
Döşeğine girmiş.
Nice gün, nice gece
Uyumamış çile küpü,
Eğlenceye dalmış,
O ikisi vardığında
Kanmadan uyuyup yatmış.
Ayçürök'ün evinde,
Kapısında kapıcı,
Sohbeti kurdu,
Kapıcıdan sordu:
«Akun'un kızı Ayçürök,
Çürök evde var mıdır?
Ay-âleme kavga salan
Kıyamet evde var mıdır?
Çürök'ün hâlini sorarsan,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Coşan gönlü yatışıp,
Umaç gibi gözü açılıp,
Fırlayıp kalksa Ayçürök,
O kapıdan bir haykırış.
Acıbay ile Tümönbay,
«Ayçürök!» diye çağırıp.
Akun'un kızı Ayçürök,
Sallanıp yürürmüş düşünceye dalıp,

As they came near to the orda,
Akun's daughter Ayçürök,
A sage of surpassing wit —
Her wit could not flee free,
Luckless Çürök, from the infidel.
Not revealing where her brave one was,
She had plunged into merriment,
Until many days had passed
She had lain at Semetey's side.
Acıbay and Tümönbay —
She knew the go-betweens:
Saying «The two will come in any case»,
She had gone into her bed.
Many a day, many a night
She had not slept, that vessel of torments,
She had plunged into merriment,
When those two arrived
She lay sleeping, unsated still.
At Ayçürök's house,
A doorkeeper at her door;
He struck up the talk,
He asked the doorkeeper:
«Akun's daughter Ayçürök —
Is Çürök within the house?
She who looses strife on the moonlit world —
Is that doomsday in the house?
If you ask how Çürök fares:
Starting awake from sleep,
Turning on her right side,
Her surging heart grown calm,
Her eyes opening wide as umaç,
If Ayçürök sprang to her feet —
From that door there came a cry.
Acıbay and Tümönbay,
Calling out «Ayçürök!»
Akun's daughter Ayçürök
Would walk with swaying step, sunk deep in thought,

Genç çınar gibi boy atıp,
Vaşak gibi gerinip,

Söylemeye sözden üşenip,
Maral gibi serpilip,
Başına saçı dolanıp,
Geyik gibi serpilip,
Ayağına saçı dolanıp.
Salınıp yürüyen Ayçürök
Dönüp çıksa kapıya.
«Kazılıp konmuş çukurum var,
Kurbanın olayım, Ayçürök,
Kaynayıp duran çilem var,
Cediger'in Toltoy'u,
Yaman eri Kocosu
Tepemize bindi ya,
Dört tülük malı saçtı ya,

Seni armağan etmezsek,
Ana kaleyi dümdüz edip,
Tümden kırgın eder ya.
Ganimeti yağmalayıp almaya,
Önceden seni vermezsek,
Cediger gibisi zorlu gelir,
Yer eziliverecek kadar bol gelir.
Kurbanın olayım, Çürökbay,
Bizim sözümüzü dinlerseniz,
O da bir atanın oğluymuş,
Er Toltoy'a varsanız.
Toltoy'a varıp sen ölürsen,
Kemiğini görürüz,
«Yurdun kalkanı oldu» deyip,
Altından türbe yaptırıp,
Tam öylece gömeriz.
Dediklerimi iyice bil,
Altınım Çürök, sözümü dinle!
Bizim sözümüzü dinlemezsen,
Er Toltoy'a varmazsan,
Bahçelerine su döküp,

Grown tall like a young plane tree,
Stretching like a lynx,

Too listless even for a word,
Blossoming like a maral doe,
Her hair wound round her head,
Blossoming like a deer,
Her hair wound round her feet.
Ayçürök walking with swaying grace
Turned and came out to the door.
«A pit stands dug and set for us,
Let me be your sacrifice, Ayçürök,
I have a torment ever boiling,
The Cediger's Toltoy,
Their fierce man, their Koco,
Have climbed upon our crowns, you see,
Have scattered the four kinds of herds, you see;
If we do not make you the gift,
They'll raze the mother-fortress flat,
They'll slaughter us one and all, you see.
To plunder and take the spoils —
If we do not give you first,
The likes of Cediger come in force,
They come so many the earth is crushed.
Let me be your sacrifice, Çürökbay,
If you will listen to our word —
He too is some father's son —
If you would wed brave Toltoy.
If you wed Toltoy and you die,
We will see to your bones,
Saying «She became the land's shield»,
We'll have a tomb of gold built,
And bury you just so.
Know well the things I've said,
My gold, Çürök, heed my word!
If you will not heed our word,
If you will not wed brave Toltoy,
Pouring water on their gardens,

Bahçıvan ediverir ya,
Kocamış baban Akun'u
Oduncu edip alır ya,
Öfkesine alırsa Cediger,

They'll make him gardener, you see —
Your aged father Akun —
They'll take him for a woodcutter, you see;
If wrath takes hold of the Cediger,

Basıverirse ansızın,
Savaş açarsa kazara,
Şurada duran Afgan'ı
Tümden kırıp geçer ya.
Bunun bel bel aşıp girecek ordusu var,
Bulup geldik öteden,

If they strike all of a sudden,
If war breaks out by mischance,
The Afghans standing there
They'll cut down one and all, you see.
He has a host to cross ridge after ridge and enter, We have sought and come from yonder,

Vermeyiz dersek, kardeş,
Yüz tutup basıp gidecek
Namlı Koco ulusu var!
Topluca basıp gidecek,
Topluca kökünü kurutacak
Cediger'in ordusu var,
Silkinirse can komayan
Yaman Toltoy zorlusu var.
Dediğine uymazsak,
Seni armağan vermezsek,
Karşı karşıya durursak,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çatır dövüşürsek,
Okun temreni vızıldayıp,
Erişip değse sızlatıp,
Yurt kırılsa çığrışıp,
Bu ne olacak hâl?
Benim söylediğim sözü
Tutsan n'olur Ayçürök?
O da bir atanın oğluymuş,
Şu Toltoy bahadıra
Varsan n'olur Ayçürök?
Zırh giyip parıldayıp,
Varmamaya çare sende yok,
Karşı çıkıp vuruşup,
Havlayıp duran itlere
Vermemeye çare bizde yok,

If we say «we will not give her», sister,
Turning its face to crush and march,
There stands famed Koco's nation!
Set to crush and march in mass,
Set to dry the root out wholly —
There stands the Cediger's host;
If he bristles, sparing no soul,
There stands fierce Toltoy the mighty.
If we do not do their bidding,
If we do not give you as the gift,
If we stand against them face to face,
Firing muskets, drawing bows,
If we fight with crash on crash,
The arrowhead whining in flight,
If it strikes home and leaves its sting,
If the land is cut down screaming,
What sort of state will this become?
The word that I have spoken —
What if you kept it, Ayçürök?
He too is some father's son —
To that batyr Toltoy,
What if you wed him, Ayçürök?
Donning armor, gleaming bright,
You have no way to refuse the match,
Going out to fight against them,
To those ever-barking dogs
We have no way to refuse to give,

Derman yoruldu, güç gitti,
Danışacak çare bizde yok,
Çürökbay, senin yüzünden,
Vuruşacak olsak kan gitti.
Düşünüp taşınıp oturup,
Dinlemek olduk sözünü,
Armağan edip Toltoy'a,

Our vigor is spent, our strength is gone,
We have no counsel left to seek,
Çürökbay, because of you,
Were we to fight, our blood has flowed.
Sitting, pondering back and forth,
We resolved to heed their word,
Making you a gift to Toltoy,

Bulmak olduk çareni.
Darılmadan, çırpınmadan,
Şimdi bulduk çareni,
Tümden tüket sözünü!
Kaplan Toltoy erini!
Çaresi tükenip gidiyorsa,
Cediger'in Toltoy'u,
O da bir atanın oğlu,
Şimdi sözü dinleyiniz,
Halk kırılır sizin için,
Er Toltoy'a varınız!»
Deyip, öyle deyince,
O zaman Çürök şunu söyler:
«Acıbay ile Tümönbay,
İkiniz bir olmuş can ağamsınız.
Söylediğin sözü tutayım,
Babam kocamış, kendim kızım,
Çarem var mı, n'edeyim,
Toltoy'una varayım!
Kurbanın olayım, iki ağam,
Er olduğunuz anlaşıldı.
Dediğine uysanıza,
Cediger'in Toltoy'undan
Yer eziliverecek kadar mal alıp,
Sonra beni verseniz ya,
Cediger'in halkına
Er öldürüp hesapsız,
Kan borçlusu mu kaldınız?
Ner yağmalayıp alanlara

Çapulcu mu kaldınız?

We resolved to find your remedy.
Without offense, without flailing,
Now we have found your remedy —
Bring all your words to an end!
Your tiger Toltoy, your man!
If every remedy runs out,
The Cediger's Toltoy —
He too is some father's son;
Now listen to the word,
The folk will be cut down for you,
Go wed the brave Toltoy!»
So saying, when he spoke thus,
Then Çürök says this:
«Acıbay and Tümönbay,
You two as one are my dear elder brothers.
Let me keep the word you've spoken;
My father is aged, I am but a girl,
Have I a choice? What can I do?
Let me wed your Toltoy!
Let me be your sacrifice, my two brothers,
Your manhood is now made plain.
Why not do as they have said —
From the Cediger's Toltoy
Take herds enough to crush the earth,
And then you might give me away;
To the people of the Cediger,
Having slain men beyond all count,
Are you left in debt of blood?
To those who plundered and took the ner-camels
Are you left as common looters?

O korkun yoksa eğer,
Ya doru ala yorga tay binmeden,

Aşık kadar ilikli et yemeden,

Alacalı yorga at binmeden,
Aşıklı ilikli et yemeden,

Suça karşılık tutup mu verdiniz?
Karı alacak Cediger,
Büyük kıyameti koparsanıza,

If you have no such fear,
Or, without riding a bay-piebald ambling colt,
Without eating marrow-meat big as a knucklebone,
Without riding a piebald ambling horse,
Without eating knuckle-meat rich with marrow,
Did you hand me over to pay for a crime?
The Cediger who'd take a wife —
Why not unleash the great doomsday,

Er Toltoy'un Surkoen'ini
Baş at olarak alsana?
Çınkoco'nun Kara atını
Salıt atı diye koşsana,
Dağ gibi olan canımdan
İki tulpar alsana?
Dediğime razı olsana.
«Kız utancı satılır» diye,
Ondan sonra versene?»
Çürök böyle söyleyince,
İki ağası telaşlanıp,
Uygun söz söyleyip çabalayıp:
Kapısının ağzında
«Olur, olur, makuldür» diye, Bakay gibi seksen pehlivan var,
İşte o iki tulparı
Salıt edip almayanın
Yedi atası kâfirdir deyip,
Deyip, böyle söyleyince:
«Kurbanınız olayım, iki ağam,
Aracılık edip ikiniz
Zayıf düşüp kalmışsınız,
Çok cefa, zulüm görüp,
Garip olup kalmışsınız.
Seyre daldıran,
Görene gönlünü kandıran,

Er Toltoy's Surkoen —
Why not take him as chief steed?
And Çınkoco's Kara horse,
Why not add him as the pledge-horse,
From my life that is like a mountain
Why not take two tulpars?
Why not consent to what I say?
Saying «A maiden's shame is sold»,
Why not give me after that?»
When Çürök spoke in this way,
Her two elders grew flustered,
Striving to speak fitting words:
At the mouth of her door
«So be it, so be it, agreed,» they said,
Stand eighty wrestlers like Bakay,
Those two tulpars, then and there —
Whoever takes them not as pledge,
His seven forefathers are infidels, they said,
So saying, when they spoke this way:
«Let me be your offering, my two elders,
Acting as go-between, you two
Have grown weak and worn,
Suffering much torment and cruelty,
You have been left forlorn.
One that draws the gaze to wonder,
That contents the heart of all who see,

Kısır emmiş tay kestim,
I slaughtered a foal suckled by a barren mare,

Ağalarım yesin diye,
So that my elders might eat,
Aş yemeği bolca koydum.
I set out feast-food in plenty.
Semirip dinlenin, ikramımı görün, Yay gibi uçup koşarak,
Fatten and rest, behold my bounty, Flying and racing like a bow,
79250 Ondan sonra tutup verin.
After that, catch them and give them.
Babam kocamış, kendim kızım,
My father has grown old, I am but a maiden,

Çarem var mı Toltoy'a,
What recourse have I against Toltoy,
Anam kocamış, kendim kızım,
My mother has grown old, I am but a maiden,

İradem var mı Toltoy'a.
What will have I against Toltoy?
Var derseniz varayım,
If you say go, then I shall go,
Benim için kırgın çıkartmadan, On dört tulpar silkinip,
Without slaughter breaking out for me, Fourteen tulpars shuddering,
Kalabalık kara Oogan'ı
The teeming dark Oogan —
Sağ esen koruyayım.
Let me keep them safe and sound.
Çizmeyi çıkarıp, ayak uzatıp,
Pull off your boots, stretch out your legs,
79260 Rakı içip, yemek yiyip,
Drink raki, eat your fill,

Semirip dinlenip alın siz,
Fatten yourselves and take your rest,
Ondan sonra, ağalar,
And after that, my elders,
Korkmadan ürkmeden pek olup,
Being firm, unafraid, unflinching,
İki ata salığı salın!»
Lay the pledge upon the two steeds!»
Bunu söyleyip Ayçürök,
Having spoken thus, Ayçürök,
İnce yoldan kestirip,
Cutting by the narrow path,
Acıbay ile Tümönbay'ı
Led Acıbay and Tümönbay
Kendi yaptırdığı saraya
To the palace she herself had built,
Yedeğinde alıp götürdü.
Taking them in tow she brought them.
79270 Ayçürök'ün ak sarayı,
Ayçürök's white palace —
Ziyneti pek çok, bir hayli,
Its adornments many, a great store,
Dudak ısırıp, göz kırpıp,
Biting her lip, winking her eye,
Kaşını çatıp işmar etti.
Knitting her brow she gave the sign.
«Açın» demekmiş bu söz,
This sign, it seems, meant «Open»,
Pehlivanları toplanıp,
Her wrestlers gathered round,
Kapıyı çekip açtılar.
They pulled the gate and opened it.
İki ağasını yedekleyip,
Leading her two elders in tow,
Becerikli doğan kara yüz,
The deft falcon, dark of face,

Süslenip bezenmiş saraya
Alıp içeri giriverdi.
Ayçürök'ün kırk gelini,
Hepsi güzel, hünerli gelin,
Bu Çürök yanlarına varınca
Kırk gelinin hepsi de
Diz çöküp yere eğildi,
Beri yanındaki gerdek perdesini
Kırk gelinin hepsi de
Koşup dikip kuruverdi.
Öte yanına bakarsan
On dört tulpar bağlı durur,
Beriki ikisini görünce,
Tulpar gibi görünmeyip,
Düpedüz kaplan görünüp,
Gördükleri yerde ikisinin
Yüreği bölünüp gitti.

Into the palace decked and adorned
She took them and stepped inside.
Ayçürök's forty young brides,
All of them fair, accomplished brides,
When this Çürök came up beside them
All the forty brides at once
Knelt down and bowed to the ground,
The bridal curtain on the near side
All the forty brides at once
Ran and raised and set it up.
If you look upon the far side
Fourteen tulpars stand tethered there,
When these two beheld them,
They seemed not like tulpars at all,
But downright tigers to the eye,
There where they saw them, the two men's
Hearts were riven clean in two.

Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp kapayana dek,
Yularını koparıverse
İnsanların hepsini yiyecek gibi.
Homurdanıp silkinip,
Debelenip çırpınıp,
Kulaklarını yatırıp,
Kara yerin toprağını
Gökyüzüne doğru savurup.
Kükreyip yeri eşeledikçe,
Ayağı değince kara yer
Kat katından yarılıp,
Ödü kopan o ikisine
Hayvan sureti bilinmez,
Kaplan sureti görünür.
Aklı çıkıp Tümönbay
Acıbay'a söylenir:
«Bu kaplanların birisi
Boşanırsa bizi yer diye,
Kara bahtımız iyice kaynar diye, Kız
Çürök'ün elinden

Before one could say this or that,
Before an eye could blink and open,
If one should snap its tether-rope
It seemed it would devour all men.
Growling and shuddering,
Thrashing and struggling,
Laying their ears flat back,
The soil of the black earth
They flung up toward the sky.
As they roared and pawed the ground,
Where their hooves struck, the black earth
Split open layer from layer,
To those two, scared out of their wits,
No beast's shape could be discerned,
A tiger's shape appeared instead.
His wits fled, and Tümönbay
Muttered to Acıbay:
«If one of these tigers here
Breaks loose, it will devour us,
Our black fate will boil over for good,
From the hand of the maiden Çürök

Bu kaplanın biri boşanırsa,
Ölmeye gelmişiz meğer!
Leş komadan bizi çiğner diye,
Homurdanıp duran Çınkoco
Azı dişli kaplanı
Dövse can bırakır mı,
Bağlayıp almış olur mu,
On dört kaplan toplanıp
Bunun gibi kancığa
Saldırsa can bırakır mı?!
Araya giren iflah olur mu!
Besleyip büyüttüğü Çürök'ü,
Bel bağladığı dayanağı diye,
Belalı bu gaileyi,
Mihnete batmış kancığın
Nereden bulduğu eri diye,
Bunların biri boşanırsa,
Bizi büsbütün yer diye,
Yolu yordamı olmayan her işi
Kuran adam iflah olur mu,
Kaplandan on dört toplayıp,
Yüreğinin zarı gidip,
Bağlayan adam iflah olur mu?!
At sağrısını sıyırıp geçen,
Hilesi yaman o bahtsız,
Ay-âlemin tamamını
Uçup dolaşıp gezen.

If one of these tigers breaks loose,
We have come here but to die!
It will trample us, leaving no carcass,
Çınkoco, who stands there growling —
This tiger with its grinding fangs,
If he beat it, would life remain,
Could he ever bind and take it?
If fourteen tigers gathered round
Upon a bitch the like of this
Should fall, would any life be left?!
Can he who meddles ever prosper!
Çürök whom he fed and raised,
Calling him the prop she leans on,
This calamitous affliction,
This bitch sunk deep in misery —
Wherever did she find this man,
If one of these breaks loose,
It will devour us utterly,
Every deed without way or measure —
Can he who contrives it ever prosper,
Gathering fourteen of these tigers,
The lining of his heart gives way,
Can he who binds them ever prosper?!
She who grazes past the horse's croup,
That ill-starred one of wicked wiles,
The whole of the moonlit world
She flies and roams and wanders.

Kırk hileli Çürök'ün
Hangi hilesini bilelim.
Ya gizlenip yatan dayanağı mı,
Ya bahtsız Çürök'ün
Beecin'den gelen eri mi?!
Baştan beri biliriz biz,
Şaşılık vardı gözünde,
Çarpıklık vardı sözünde,
Gücü yetse, Acıbay,
Beni bile çelmeye kalkardı!
Eğrilik vardı gözünde,

Of Çürök of the forty wiles
Which of her wiles are we to know?
Is it her prop that lies in hiding,
Or is it luckless Çürök's
Husband come from Beecin?!
From the first we have known it well,
There was a squint in her eye,
There was a crookedness in her word,
Had she the strength, Acıbay,
She would try to trip even me!
There was a slant in her eye,

Yamukluk vardı sözünde,
Sırasına gelse bu Çürök,
Tümönbay, sana da yapmaya kalkardı!
Acıbay ile Tümönbay
Yürüyemez oldu gerilip,

Birbiriyle çekişip:
«Kıyamet gibi bu darlığı
Görmeye gelmişiz meğer,
Sağ gezmeden öldük ya,
Kâfirden horluk gördük ya!»
Acıbay ile Tümönbay
O kaplanı gördüğünde,
Bileğinden derman gidip,
Acıbay Tümönbay'a sığınıp,
Acıbay'ın şalvarından
Sidiği çıkar şoruldayıp.
Tümönbay'ın ağzından söz gitti,
Acıbay'dan o patlak göz gitti.

Silkindikçe çırpınıp.
On dört kaplan kükreyip,
Korkusundan bunların,
Sakalı gitti titreyip,
On dört kaplan gürleyip,
Acıbay ile Tümönbay
Sakalı döküldü birer birer,
Çürök yürüdü saraya doğru
rahvan gidip, O ordaya girdiğinde,

Çaresi tükenip o anda,
Acıbay ile Tümönbay
Ayçürök'e sığınıp.
Aklı çıkıp bu ikisi,
Us gidip, benzi bozulup.

There was a warp in her word,
Given her chance, this Çürök,
Tümönbay, would try it on you too!
Acıbay and Tümönbay
Could walk no more, grown stiff with dread,
Wrangling with one another:
«This strait like the very doomsday
We have come, it seems, to see,
We are dead ere we walked out whole,
We have suffered scorn from the infidel!»
Acıbay and Tümönbay,
When they beheld that tiger there,
The strength went out of their wrists,
Acıbay clung to Tümönbay,
And down Acıbay's trousers
His piss came gushing in a stream.
Speech fled from Tümönbay's mouth,
From Acıbay his bulging stare was gone.

Shuddering as they thrashed about.
The fourteen tigers roaring,
From terror of these beasts,
Their beards went all a-tremble,
The fourteen tigers thundering,
Acıbay and Tümönbay —
Their beard-hairs dropped out one by one,
Çürök walked on toward the palace
going at an amble, When she entered that orda,
All remedy spent in that instant,
Acıbay and Tümönbay
Took refuge in Ayçürök.
These two, their wits flown out,
Sense gone, their faces drained of hue.

Acibay İle Tümönbay'ın Ayçürök'ün Ordasında Semetey'le Selamlaşmaları

How Acibay and Tümönbay, in Ayçürök's Orda, Exchanged Greetings with Semetey

Akun'un kızı Çürök'ün
Tükenmez sözü var,
Hiç kimseye göstermeden,
Er Semetey kaplanı,
79390 Gece getirip Ayçürök,
Gizleyip sakladığı yer var.
Girip içeri bakınca:
Manas'ın oğlu Semetey,
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık sisli gözlü,
Büyüklüğü dağın dengi,
Sataşanı yiyecek gibi,
Sağ omzu geniş imiş,
Oyrot'u bozacak arslan imiş.
79400 Kaşları engebeli kırlar gibi,
Çınkoco ile Toltoy'u,
Yakalarsa gerçekten yutacak gibi.

Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Han Manas'ın kendisi gibi
Sataşanı düz eder!

Çürök, daughter of Akun,
Has words that never run dry,
Showing him to no one at all,
Er Semetey the tiger —
Ayçürök brought him by night,
There is a place she hid him away.
When one steps in and looks:
Semetey, son of Manas,
His wheat-hued face as if anointed,
His eyes misted like the dusk,
In bigness the equal of a mountain,
As if he would devour who crossed him,
His right shoulder broad indeed,
A lion fit to rout the Oyrot.
His brows like rolling upland ridges,
Çınkoco and Toltoy both,
Should he seize them, he would truly swallow them.
His brow is high, his venom strong,
Like Khan Manas his very self,
He lays flat all who cross him!

Ara sıra bu ikisi,
Gidiyorlar kusa kusa,
Ayçürök'ün ordasına
Yakın girip vardığında
79410 Nöbetçileri sayısız çok,
Gözcüleri ondan çok.
O ordanın dibinde
Çepeçevre çınar bağı,
Opol Dağı gibi görünüp
Beyinin bindiği deve gibi taht,

Every so often these two
Went on retching as they walked,
When to Ayçürök's orda
They came and drew in near,
Her sentries countless many,
Her watchmen more than that.
At the foot of that orda
A plane-tree grove rings it round,
Looming like Mount Opol,
A throne like the camel its bey rides,

Acıbay ile Tümönbay
Er Semetey bahadırı
İlk gördükleri an bu andı.
Öte dünyaya göçen Manas'ın
Ardında kalan Semetey
Yetim güvey kendisiymiş,
Yetişip de kadınını
Almaya geldiği çağmış.
Acıbay tanıyıverdi,
El kavuşturup koşarak,
Selam verip söyledi:
«Selamdan selam aleyküm,
Şevketli güveyimiz!
«Hunhar güvey sağ imiş» diye,
Haberini duyar dururuz.
Hal hatır soracak sözümüz:
Sağ esen duruyor mu
Atandan kalan miras,
Altı boy Kırgız eliniz?
Argın, Kırgız karışık,
Esen mi hepiniz?
Âlem halkının kalesi
Kocamış Bakay ihtiyarınız?

Acıbay and Tümönbay —
Er Semetey the batyr,
This was the moment they first saw him.
Of Manas who passed to the other world
Semetey, left behind him —
He himself was the orphan groom,
Come of age, come now to claim
His wife — such was his season.
Acıbay knew him at a glance,
Running with hands clasped low,
He gave his greeting and spoke:
«Greeting upon greeting, aleykum,
Our majestic son-in-law!
«The dread groom lives», so they say,
We keep on hearing news of you.
Our words to ask how you all fare:
Does it still stand safe and sound,
The heritage left by your father,
Your Kırgız people of six tribes?
Argın and Kırgız mingled,
Are you all of you well?
Fortress of the world's people,
Your aged elder Bakay?

Balam, sağ esen duruyor mu
Talas'a kurduğun tay bağınız?
Kocamışken Çıyırdı,
Yiğit hanış Kanıkey,
Sağ esen duruyor mu
Cefa çekmiş anneniz?
Bölünmüş elin hor mu?
Manas'ın hazinesini bekleyen, Sağ esen duruyormuş
Davut ile dost idi,
Bölökbay sağ, var mı?
Sağ esen bulabildin mi
Dağılmış yurdun soyunu?
Esenlikle bulup aldın mı
Almambet, Çubak neslini?

My child, does it still stand safe,
The foal-paddock you set up in Talas?
Çıyırdı, grown old in years,
The valiant khansha Kanıkey,
Do they still live safe and sound,
Your mothers who bore such torment?
Is your sundered people scorned?
He who guards Manas's treasure, Safe and sound, they say, still lives
He was a friend to Davut —
Bölökbay — is he alive and there?
Did you find them safe and sound,
The kin of your scattered land?
Did you find and gather in peace
The offspring of Almambet and Çubak?

Gördün mü Talas içinde
Boz tavşan gibi tilkini,
Çarçur etmeden hepsini aldın mı
Manas'tan kalan mülkünü?!
Rivayetten rivayete ulasak,
Bilgelerden soruştursak,
Buhara'dan duyduk haberini,
Sağ esen bakıp dururuz
Ayçürök gibi kadınını.
Geçip giden halinden,
Yavuklunun yüzünden
Toklu etini kaftan bildik,
Cehennemi pek büyük gördük.
Ayçürök'ün yüzünden
Ocaklıktan kor çıktı,
«Ayçürök'ü ver!» diye,
Çınkoco, Toltoy zorba kesildi!»
Bunun gibi güçsüzden
Çınkoco'dan söz açıp,
Bunu söyleyip dururken,
Çocuk bey Semetey,
Horoz gibi olan yiğit arslan,
Toltoy ile Çınkoco,
Yerinden doğrulup söz alıp,
Selamlaştı yiğit er:
«Halk esen, han esen,
Kaplan Bakay da esen,

Ilgınlı Keñ-Kol yeri esen,
Bahtiyar Kırgız eli esen.
Kanıkey ile Çıyırdı,
İki eş ana esen,
Görüşelim, kayınağa,
Yeni gördüğüm sen esen.
Zehir edip çıkaran tilkimiz,
Atadan kalan mülkümüz.
Ara bulmaya gelmişiz,
Ak imiş bizim gönlümüz,
Sağ esen duruyor mu,

Did you see within Talas
The fox like a grey hare,
Did you take it all unsquandered,
The estate left from Manas?!
Were we to join tale to tale,
Were we to ask among the wise,
From Buhara we heard your tidings,
Safe and sound we keep watch over
Your wife, the like of Ayçürök.
From her state as days went by,
For the sake of your betrothed
We took the yearling's flesh for kaftan,
We saw a hell exceeding great.
For the sake of Ayçürök
Embers leapt from the hearth-place,
«Give up Ayçürök!» they cried,
Çınkoco and Toltoy turned tyrant!»
Of such a feeble one as this,
Opening talk of Çınkoco,
While he stood speaking so,
The boy-bey Semetey,
The valiant lion like a gamecock,
Toltoy and Çınkoco —
Rose from his place and took the word,
The valiant er exchanged his greetings:
«The folk are well, the khan is well,
Tiger Bakay too is well,

The tamarisk land of Keñ-Kol is well,
The blessed Kırgız people are well.
Kanıkey and Çıyırdı,
The two mothers alike are well,
Let us clasp hands, brother-in-law,
You whom I see for the first time — be well.
Our fox that turned it all to poison,
Our estate left from the father.
We have come to make peace between,
White indeed is our heart,
Does it still stand safe and sound,

İki eş kayınağa,
Opol'da Oogan eliniz?
Bizim Koco'ya erer itibarımız,
Kımıldamadan esen duruyor mu
Bu yerdeki Oogan halkınız?»
Altın tahtın üstünden
Kımıldamadan duran bozkurdun
Kasılarak elini uzattı,
Acıbay ile Tümönbay
Şaşırmak değil de nedir,
İkisi birden elini uzattı,
Şaşkına dönüp Tanrı çarpmışları.
Manas'ın oğlu Semetey
İkisine elini uzattı,
İkisini birden kavrasa,
Avucu dolmaz kaldı.
«Böyle güçsüz kişiye
Er heves etmez mi hiç?
İki bini bir gelse,
Aziz başım doyar mı?
Böyle güçsüz adamı
Horluk salıp başına,
Kapatıp almaz mı hiç!»
Hunharın oğlu yaramazın,
İkisinin elini birden tutup,

My two brothers-in-law alike,
Your Oogan people at Opol?
Our regard extends to our Koco,
Does it stand unshaken and well,
Your Oogan folk of this land?»
From atop the golden throne,
Of the grey wolf sitting motionless —
Haughtily he stretched out his hand,
Acıbay and Tümönbay —
What is this if not bewilderment,
Both at once stretched out their hands,
God-struck, they turned dumbfounded.
Semetey, son of Manas,
Held out his hand to the two,
Though he gripped the two together,
His palm was still not filled.
«At so feeble a man as this
Would an er even whet his zeal?
Were two thousand to come as one,
Would my dear head have its fill?
Such a strengthless man as this —
Heaping scorn upon his head,
Would one not simply pen him in!»
The dread khan's son, the rogue,
Grasping both their hands at once,

Karnı doymaz kaldı işte.
Akun'un kızı Ayçürök
Bu ikisini yerip,
Yandan söze girdi işte:
«Yiğitliğin var, aklın yok,
Ne diyeyim, sultanım,
Saflığını bırak, beyim,
Bunun adı Opol'dur,
Talas gibi yer değil,
Kayınağan sana el olmaz,
Talas'tadır senin obanın,
Bu Oogan senin kayının,
Kayınağana güvenirsen,

His belly still was left unfilled.
Ayçürök, Akun's daughter,
Reviling these two men,
Broke in from the side with words:
«Valor you have, but wit you lack,
What shall I say, my sultan,
Leave off your guilelessness, my bey,
The name of this place is Opol,
It is no land like Talas,
Your brother-in-law is no kin to you,
In Talas lies your own oba,
This Oogan is your in-law kin,
If you trust your brother-in-law,

Beyim, izin tozun bulunmaz! Çürök
senin yüzünden,
Yerinde söz söylemeye,
Söz anlar mı kayınağan?
Yengelik edip gidip gelmeye,

Becerikli mi kayınağan?
Dili çevik, akıl yok,
Kayınağan gibi kâfir yok.
Güvey hazırlayıp var diye,
Seçip durur kayınağan,
Her gün «Toltoy'a var» diye,
Pis kuşatma kurduğunda,
Sürüp durur kayınağan!
«Ala çiçekli gök gömlek,
Giy!» deyip durur kayınağan!

Hiç komadan kırdığında,
Cediger'in Toltoy'una,
Var!» deyip durur kayınağan!
Ayçürök senin yüzünden
Araya girip kavga etse,
Söz anlar mı kayınağan!
«Cediger'in Toltoy'una
Her gün hemen var!» diye,
Yedekleyip durur kayınağan!

Cediger'e varmasam,
Zorlayıp durur kayınağan,
Yedekleyip götürüp Toltoy'a
Vermeye durur kayınağan».

Deyip, böyle söyleyince,
Acıbay kalkıp söze başlayıp,

Ölçüsüz hatip Acıbay,
Usulca söyleyip, sağlam koyup:
«Çürök, kötüleme girdi huyuna,
İftirada bulunma

My bey, no trace nor dust of you will remain! Çürök, for your sake,
To speak a word in its right place —
Does your brother-in-law heed words?
To play the go-between, coming and going —
Is your brother-in-law adept?
His tongue is nimble, wit he has none,
There is no infidel like your brother-in-law.
Saying a groom stands ready there,
Your brother-in-law keeps picking one,
Each day crying «Go to Toltoy»,
When the foul siege was laid,
Your brother-in-law keeps driving me!
«The blue shirt with motley flowers,
Put it on!» your brother-in-law keeps saying!
When he slew them, sparing none,
To Toltoy of the Cediger,
Go!» your brother-in-law keeps saying!
Ayçürök, for your sake —
Should she step between and quarrel,
Does your brother-in-law heed words!
«To Toltoy of the Cediger
Go this instant, every day!» he cries,
Your brother-in-law keeps leading me in tow!
If I go not to the Cediger,
Your brother-in-law keeps forcing me,
Leading me in tow to Toltoy
Your brother-in-law stands ready to give me».
So saying, when she spoke this way,
Acıbay rose and began to speak,

Acıbay, orator without measure,
Speaking softly, setting it firm:
«Çürök, slander has entered your nature,
Do not cast calumny

Yanındaki erine.
Uluyan zavallı kadın,
O dediğin de gerçek,
Dediklerinin hepsi gerçek!
Er Toltoy'a vermeye
Seçtiğim de gerçek,
Soluk soluğa ben seni
Sürdüğüm de gerçek!
Geçmiş işin aslından:
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Yaptığı iş sıkı Koco,
Yazın günü olduğunda
Yeleli kısrak bindirmeden,
Kış geldiği zamanda
Kuyruklu toklu yedirmeden,
Salıp geldi gaileyi,
Çekişip geldi Çürök için.
Cediger'in Toltoy'u,
Karşı duran adama,
At sürüşüp direndik,
Tüfek atıp, yay çekip,
Kaçmadan durup vuruştuk!
Dokuz ay durup dayandık,
Dokuz gün dinmeden vuruştuk.
Azı dişleri sırıtıp
At ölüsü dağ oldu,
Bıyıkları sarkıp
Er ölüsü demet oldu.
Nice çetin bey öldü,
Suçsuzlar pek çok öldü.
«Ayçürök'ü ver! diye,

Dediğime boyun eğ!» diye,
Yine bastırıp gelince,
Ölüm yaklaşıp yetince,
Gücün hepsi bitince,
Otağı kurdurmadan,
Yere ekin ektirmeden,
Yerin yüzünü açtırmadan,

Upon the husband at your side.
You wailing, wretched woman,
What you have said is true,
All you have said is true!
That to Er Toltoy I meant to give you —
That I chose so is also true,
That I, panting for breath, drove you
Onward — that is also true!
As for the truth of what has passed:
Çınkoco, son of Şıgay,
Koco whose deeds are hard and fast,
When it was the day of summer
Giving no maned mare to ride,
And when the winter came
Feeding no fat-tailed yearling,
He came bringing down affliction,
He came contending for Çürök.
Toltoy of the Cediger —
Against the man who stood opposed,
We drove our horses and held fast,
Firing muskets, drawing bows,
We stood unfleeing and we fought!
Nine months we stood and we endured,
Nine days we fought without cease.
Their grinders bared in a grin,
The horse-dead rose into a mountain,
Their mustaches hanging slack,
The man-dead lay in sheaves.
Many a hardy bey was slain,
The guiltless died in great number.
«Give up Ayçürök! he cried,

Bow down to what I say!» he cried,
When he came pressing on again,
When death drew near and overtook,
When all our strength was spent,
Letting no royal tent be pitched,
Letting no crop be sown in earth,
Letting no ground be broken open,

Avuç ekin saçtırmadan,
Pis kuşatma kurunca,
Tadı tuzu pahalı kılınca,
Dönüp bakmadan yurdu kırınca,

Bunu Tanrı çarptı» diye,
Yurdu koruyup kalmaya
Razı olayım dedim, bu da gerçek!
Cediger'in Toltoy'una
Bağlayıp götürüp seni
Vereyim dedim, bu da gerçek!
Fesat düştü huyuna,
İftirada bulunma,
Belli bey olan erine,
Kim inanır sözüne,
Nazlanıp durma erine.
Cefa gelse canıma,
Saldırıp savaş etmeye
Argın'ım var, boyum var,
Koynumdaki ak nikâhlı karımı, Gün hesabını aldı işte.
Kahrolası cana güç gelse,
Vereyim diye fikrim var!
Bel bağladığın dayanağına,
Pek kötüleyip durma,
Belli bozkurt erini!
Babası Manas bozkurttan
Üstün doğan Semetey,
Duyup gezsen namını,
İnanıp durursan kadınına,
İşte padişahlı kale yurt,
Başımı kesersen ben işte!»
Yanılmayan Acıbay
Yerinde sözünü söyleyince,
Hatipliğini bildirdi,

Üstün hatip Acıbay
Düğümlü sözün hepsini
Er Semetey beyin

Letting no handful of seed be scattered,
When he laid his foul siege,
When he made taste and salt run dear,
When he slew the land without a backward glance,
Saying «God has struck this one»,
To guard the land and so remain
I said I would consent — this too is true!
That to Toltoy of the Cediger
I meant to bind and lead you off
And give you away — this too is true!
Mischief has fallen into your nature,
Do not cast calumny
Upon your husband, a bey of renown,
Who would believe your word,
Cease your coy airs before your husband.
Should torment come upon my soul,
To charge and make war
I have my Argın, I have my tribe,
The lawful white-wed wife of my bosom,
Thus he took the count of days.
Should force fall on this accursed soul,
I have a mind to give her up!
The prop on whom you set your trust —
Do not keep so maligning him,
Your husband, grey wolf of renown!
Than his father, grey wolf Manas,
Semetey, born the greater,
Were you to roam and hear his fame,
If you keep trusting in your wife,
Here is the fortress-land with its padishah,
If you would cut my head — here I am!»
Unerring Acıbay,
When he spoke his word in its place,
He made his oratory known,

Acıbay, orator supreme,
All of his knotted words,
Of Er Semetey the bey

	Yüreğine işledi.	*He worked them into the heart.*
	İşte o zaman Semetey,	*Then it was that Semetey,*
	Acıbay'dan türlü türlü söz görüp,	*Hearing from Acıbay words of every kind,*
	Dediklerinin hepsini yerinde görüp:	*Finding all he said well-placed:*
79640	«Karılık ediyor» diye,	*«She is playing womanish tricks,» he said,*
	Ayçürök'ten nefret edip.	*And he turned in loathing from Ayçürök.*
	«Öz ağasını kötüleyip,	*«Maligning her own elder kin,»*
	Arslan gibi gözü kızarıp,	*His eye reddening like a lion's,*
	Heybeti sert kaplan	*The tiger stern in majesty*
	Zehirli çehresini takınıp,	*Put on his venomous mien,*
	O zaman Çürök'e bakakaldı işte.	*Then he fixed his stare on Çürök.*
	Kahrına dayanamayıp,	*Unable to bear his wrath,*
	Zavallı Çürök ne yapsın,	*What could poor Çürök do,*
	Eğilip usulca seğirtip,	*Bowing, softly scurrying,*
79650	Zehrine dayanamayıp,	*Unable to bear his venom,*
	Bozkurt bakıp dururken	*While the grey wolf kept his stare*
	Gerdek perdesine sığınıp,	*She took refuge behind the bridal curtain,*
	Hacı'nın oğlu Acıbay,	*Acıbay, son of Hacı,*
	Tilki'nin oğlu Tümönbay,	*Tümönbay, son of Tilki,*
	Günü yazıya döktü işte,	*Set the day down in writing,*
	Yedi güne dolduğunda,	*When seven days were full,*
	«Güvey olup er Toltoy,	*«Let Er Toltoy come as groom*
	Ayçürök'e gelsin» diye,	*Unto Ayçürök,» they said,*
	Hacı'nın oğlu Acıbay	*Acıbay, son of Hacı,*
79660	Vaadini verdi işte.	*Gave his pledge upon it.*
	Almambet oğlu Külçoro	*Külçoro, son of Almambet,*
	On ikisinde çağı imiş,	*Was then in his twelfth year,*
	O yaman oğlanın kendisiymiş,	*He was that fearsome boy himself,*
	Parlayan kızıl kor imiş,	*He was a glowing crimson ember,*
	Âlemde böylesi yok imiş,	*In all the world there was none like him,*
	İnsandan çıkma afacan imiş,	*A scamp sprung out of humankind,*
	Kul içinde böylesi yok imiş.	*Among slaves there was none like him.*
	Bindiği atı kır imiş,	*The horse he rode was grey,*
	Yiğit Alma sultandan	*From the valiant sultan Alma*
79670	Yadigâr kalan Külçoro,	*Külçoro, left as keepsake,*
	Babası arslan beyden,	*From his father, the lion bey,*
	Mızrak boyu er imiş.	*He was an er a lance-length tall.*
	Kapısı demir ordada,	*In the orda with its iron gate,*

Ayçürök'ün özenle diktirdiği
hisarda, Coşup taşan Akun beyi var.

Gün vaadi dolduğunda,
Güvey olacak Toltoy'un
Gelme çağı olduğunda,
Kalabalık kara Oogan'dan
Ahali var, hanı var,
Han Akun'u da var,
Hacı'nın oğlu Acıbay,
Tilki'nin oğlu Tümönbay,
Hep birlikte akıl veren

That Ayçürök with care had raised —
in that stronghold, There is Akun bey,
brimming over.
When the promised day was full,
For Toltoy who would be groom,
When his time to come was ripe,
From the teeming dark Oogan
There are the people, there is the khan,
There is Khan Akun as well,
Acıbay, son of Hacı,
Tümönbay, son of Tilki,
All together giving counsel —

KÜLÇORO TAYBUURUL'A BİNİP, TOLTOY'UN YOLUNU GÖZLEMEYE GİTMESİ

HOW KÜLÇORO MOUNTED TAYBUURUL AND WENT TO WATCH THE ROAD FOR TOLTOY

On ikisinde yaman oğlan,
Semetey'den izin isteyip,
Israrla yalvardığı yer var:
«Hunhar ağam, kaplanım,
Kendime dayanak kıldığım ermişim,
Ok yetişmez atını ver,
Ok işlemez kaftanını ver,
İkisini verirsen giyineyim,
Zorbalanan Toltoy'un
Nasıl zorbaymış bileyim!
Tanrı'nın yazdığı buyruğu
Alnıma yazdıysa göreyim,
Cediger'in Toltoy'uyla
Mızraklaşa mızraklaşa öleyim!
Kabaran Toltoy kâfiri,
Güveyliğe gelecek bahadırı,
Koco ile Toltoy'un
Hangisi geçse elime,

Akıllıların hepsi var.

The fearsome boy of twelve,
Asking leave of Semetey,
There is the place he pressed and pleaded:
«My dread elder, my tiger,
My saint whom I have made my prop,
Give me your horse no arrow overtakes,
Give me your kaftan no arrow pierces,
Give me both and let me don them,
Of bullying Toltoy let me learn
What manner of tyrant he is!
The decree that God has written —
If written on my brow, let me see it,
With Toltoy of the Cediger
Let me die lance against lance!
The swelling infidel Toltoy,
The batyr coming to be groom,
Of Koco and of Toltoy,
Whichever falls into my hand,

All of the wise ones are there.

«Han enişte Semetey geldi» –

diye,
Kaledeki nice Oogan
Duymuş oldukları yer var,
«Cediger'in Toltoy'undan
Arslan güvey Semetey,
Ayırıp alır diye,
Kıyameti koparır» diye,
Bütün Oogan toplanıp,
Baabedin adağı adadıkları var.
Söylene söylene yaya masal olur,
Almambet oğlu Çoro'nun
Tükenmez sözü var.
Ecelim yetse öleyim,
Elimden gelse onları
Seyirlik edip vereyim!

Mızraklaşıp saf bozup
Göreyim diye fikrim var,
Ecelim yetse Tanrı'dan,
Öleyim diye fikrim var!
Toltoy ile Koco'nun
Hangisi geçse elime,
Seyirlik edip sana
Vereyim diye fikrim var.
Yetkin Toltoy beyi,
Enişte olacak herifi,
Kanlı kana kanışsak,
Kaçmadan durup çarpışsak,
Ta eteğinden tutuşsak,
Issız kıra düşüşüp,
Tükeninceye dek dövüşsek.

Seyirlik dediğin bu değil mi,
Biz Talas'ta gezerken
Argın, Kırgız boyu var,
Peşine taktığın bu Çoro'n,
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,

«The khan our in-law, Semetey, has come»
–
saying,
Many an Oogan in the fortress —
There is the place they came to hear it,
«From Toltoy of the Cediger
The lion groom Semetey
Will part her and take her away,
He will raise the very doomsday,» they said,
All the Oogan gathered round,
There they vowed the vow of Baabedin.
Told and retold it turns to common tale,
Of Çoro, son of Almambet,
There are words that never run dry.
If my hour has come, let me die,
If it lies within my hand,
I will make of them a spectacle and give them!
Lancing, breaking their ranks,
I have a mind to see it,
If from God my hour has come,
I have a mind to die!
Of Toltoy and of Koco,
Whichever falls into my hand,
I have a mind to make of him
A spectacle and give him to you.
The full-fledged bey Toltoy,
The knave who would be in-law,
Were we to glut blood on blood,
To stand unfleeing and clash,
To grapple from his very hem,
Falling out on the desolate steppe,
To fight until we are spent.

Is this not what you call a spectacle,
While we roamed in Talas —
There are the Argın and Kırgız tribes,
This Çoro of yours you trail behind you,
God's day clouding over in the sky,

Ağamın önünde
Kurban olup gitsem diye,
«Karşılaştırmak oldun ya,
Ondan önce ölsem diye,
Kurbanın olayım kudret,
Tam böyle bir fikrim var.
Çarpışmanın hali büyük fesat,
Bel bağlattın, ne edeyim,
Vuruşmanın hali büyük seyir.
Genç diye tasalanma,
Aydınlığım ağam, kaplan,
Gençken kişi ölmez mi,
Yaradan'ın saldığı buyruğu,
Yaşlı, genç demeden görmez mi?
Kederlenip tasalansam,
Kurbanın olayım, han ağam,
Sınırı aşıp gelen Toltoy'a
Ölçüp cevabını vermeye,
Çekişe çekişe ölmeye,
Boz ala yılkı tulparın
Boynuna takılmış muskayım,
Genç çağımda Toltoy'dan
Bir ölmeye hevesliyim.
Cediger'in Toltoy'una
Haykırıp mızrak uzatsak,
Teke tek vuruşsak,
Mızrak değince çınlayıp,
Kan dökülünce şırlayıp,
Vuruşta Sırnayza,
Ortadan kırılsa çatırdayıp,
Bu da güzel değil mi.
Akolpok verirsen, ben giysem, Kaçıp girecek orman yok,
Arbuudan verirsen ben binsem, Sırt verecek yakın yok,
Altımda Buurul malım var,
Kaz dolanmaz sarp kayam yok,

Toltoy değil, Kaldañ'ı

Before my elder brother
Would that I might go as offering,
«You have set us face to face,
Would that I might die before that,
Let me be your offering, O might,
Just such a thought is mine.
The state of battle is great turmoil,
You made me your trust — what can I do,
The state of combat is a great spectacle.
Fret not because I am young,
My radiance, my elder, tiger,
Does not a man die young,
The decree the Creator sends —
Does one not meet it, old or young?
Should I sorrow and should I fret,
Let me be your offering, khan my elder,
To Toltoy who has crossed the border,
To mete him out his answer,
To die contending blow for blow,
Of the grey-pied herd's tulpar
I am the amulet hung at his neck,
In my young season, at Toltoy's hands,
I am eager for one death.
At Toltoy of the Cediger
Were we to shout and level lances,
Were we to fight man to man,
The lance ringing where it strikes,
The blood gurgling as it spills,
In the clash, Sırnayza —
Should it crack and snap in the middle,
Is that not also fine?
If you give the Akolpok and I wear it, No forest to flee into,
If you give Arbuudan and I mount him,
No kin at hand to guard my back,
Beneath me is my Buurul steed,
No sheer crag of mine that geese cannot round,
Not Toltoy alone — even Kaldañ

Bozarım diyecek gücüm var.
Yaman ağam, sözümü dinle,
On ikisinde er mızraklamadan,
Otuz beşe geldiğimde

I have strength to say I would rout.
My fierce elder, hear my word,
If at twelve I lance no man,
When I come to thirty-five

Köstekli sığıra mı yeteyim?»
O zaman Manas'ın oğlu bozkurdun,
İzin isteyip çocuk dururken,
Başına altmış düşünce bir gelip:
Kurtulamadığı kaygıya,
On ikisinde çocuğa,
Külçoro, senin gibi evlada
Kara canım kurban olsun.
On ikisinde çocuk idin,
Vaktin körpe can idin,
Nasıl olur bizim gün,
Karaltım, Külçorom, senden
ayrılırsam?
Kaburga kemiğim sökülür,
Gözümün yaşı dökülür,
Atadan yalnız olunca
Gönlüm fena bölünür.
Gizlenecek belim yok,
Bel bağlayıp yattığım yerim yok,
Mihnetli cana güç gelse,
Bel olacak akıl bulup veren

Shall I only catch the hobbled ox?»
Then to the grey wolf, Manas's son,
While the boy stood asking leave,
Sixty thoughts came upon his head at once:
To the care he could not shake off,
For the child of twelve years,
Külçoro, for a son like you
Let my dark soul be the offering.
You were a child of twelve,
You were a tender soul in your season,
What will become of our day,
My shadow-shape, my Külçoro, if from you
I am parted?
My rib-bones would be torn away,
The tears would spill from my eyes,
Being my father's only one,
My heart is sorely riven.
I have no ridge to hide behind,
No place where I lie down in trust,
Should force fall on this toil-worn soul,
To be my stay, to find and give me counsel

—

Belli Bakay arslanım yok.
Bu yere geldim, Oogan'a,
Belli Kırgız'ın hepsi yok,
Belime destek olacak
Sarıkan ağam dahi yok.
Sırtımı verecek kara dağım yok.
Sürüp çıkacak küheylanım yok,
Padişah Hüda kendinsin,
Çocuktan başka akrabam yok.
«Manas'ın şımarık oğlu Semetey,

My lion, famed Bakay, is not here.
I have come to this land, to Oogan,
None of the famed Kırgız are here,
To be the stay of my back
Even my elder Sarıkan is not here.
No black mountain to set my back against.
No courser of mine to ride on out,
Padishah Hüda, You are he,
I have no kin besides the boy.
«Semetey, Manas's spoilt son,

Büyüklüğü dağın dengi.

In bigness the equal of a mountain.

Oogan'dan kadın alırım diye,
İki eş çorosunu
Boğazlattı» dedirtme,
Cazayıl yanına varmagıl,
Can diye Hüda yarattınsa,
İftiraya uğratma?!
Boşa çıkarma sözümü,
Boy atan yalnız çocuğu
Kendime karaltı kılıp duruyorum,
Ey Hüda, rezil etme beni. Hani yiğit anan Kanıkey
Güzel ala kaftan ile,
Manas'ın oğlu er kişi,
Kasıla kasıla yol ile,
Manas'tan kalan Boz kise'yi
Boynuna alıp kuşanıp,
Cenk giyimini vermeye
Külçoro'ya hazırlanıp.
Talas'tan bozkurt çıkarken,
Yiğit anan Kanıkey,
Şeklini insan görmemiş,
Seccadeye büktürülmüş,
Art heybeye yükletilmiş,
Özenle işlenmiş ak heybe,
Yay gibi uçup Kançoro,
Getirdi onu yüklenip,
Ak heybede nakış yok,
O heybenin içinde
Neler var da neler yok,

Getirip de bakınca:
Gök demirden tolga,
İçine pamuk, ipek doldurulmuş,
Dışını çelikten kurdurup,
Bölökbay'a yaptırılmış,
Eksik yerini pekiştirmiş,
Yerli yerince hepsini
Zavallı anan yapmış:
«Ak bayraklı tuğ gelirse,

Saying he takes a wife from Oogan,
His two choros alike
He had slaughtered» — let them not say it,
Draw not near the cazayıl,
If You, Hüda, created him as a soul,
Let him not fall to calumny?!
Do not bring my word to nought,
The lone child shooting up in stature
I keep as the shadow at my side,
O Hüda, do not disgrace me. Lo, your valiant mother Kanıkey
With the fair motley kaftan,
The er, the son of Manas,
Striding proud along the way,
The Boz kise left from Manas
He took upon his neck and girded,
To give the garb of war
He made ready for Külçoro.
As the grey wolf set out from Talas,
Your valiant mother Kanıkey —
No human eye had seen its shape,
Folded up within a prayer-rug,
Loaded in the rear saddlebag,
A white saddlebag worked with care,
Kançoro, flying like a bow,
Brought it borne upon his back,
On the white bag no embroidery,
And within that saddlebag
What things there are, what things there are not,
When they brought it and looked in:
A helm of blue-grey iron,
Stuffed within with cotton and silk,
Its outside wrought of steel,
Made to order by Bölökbay,
Its weak spots she made firm,
All of it, each in its place,
Your poor mother wrought:
«If the white-bannered standard comes,

Haykıran çığlık gelirse,
Yüz tutup düşman yetişir diye,
Kazara çocuklara
Aybalta değip geçer» diye.
Kasılarak yürüyüp Semetey,
Er olduğunu bildirip,
Anasının yaptığı göğüs zırhını
Külçoro'ya giydirip.
Yine aldı bir eşya,
Yaradan'ın kendisi bilmese,
Bakıp dursa iş çetin.
Kadın böyle olur mu,
Kadın dediğin böyle mi olur,
Bir şeyin içine
Gizlenmişmiş bir eşya,
O eşyaya bakınca:
Yakası altın, yeni tunç,
Çift örme zırh, serçe gözlü,
Yiğit anan Kanıkey,
İçine sahtiyan, çuha kaplatmış,
Dışına demir kuşatıp,
Ustadan ustaya sınatıp,
İçini has çelikten döktürüp,
Çift kaburga demirden,
Çift kolanlı, kara bahtlı,
Çubuk kılıp derletip,
«Kelte kurşunu kesmez» diye,
Yakasına yazıp kayıt koymuş,
O kaftanın öz adını
«Badana» diye ad koymuş.
Ok işlemez badanayı,
Salınarak yürüyüp Semetey,
Er olduğunu bildirip,
Külçoro'ya giydirip.
Yine ilginç eşya var:
Eyerinin kaşına,
Göbeğinin başına,
Kaburga denen zırhı

If the shrieking war-cry comes,
The foe will close in, bearing down,
Lest by mischance upon the boys
The moon-axe glance and strike,» she said.
Striding proudly, Semetey,
Making known that he was an er,
The breast-mail that his mother made
He clothed upon Külçoro.
Again he took up one more thing,
Unless the Creator Himself should know it,
To look on it, the work is baffling.
Can a woman be like this,
Is this what they call a woman,
Inside another thing
An object had been hidden away,
When one looks upon that thing:
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Twice-woven mail, sparrow-eyed,
Your valiant mother Kanıkey
Lined it with morocco and broadcloth,
Girded its outside with iron,
Had master after master prove it,
Had its core cast of pure steel,
With double ribs of iron,
Double-girthed, black-fated,
Drawn out in rods and gathered,
«The kelte's bullet shall not cut it,»
She wrote and set the record on its collar,
And that kaftan's proper name
She named the «Badana».
The badana no arrow pierces —
Walking with a swaying stride, Semetey,
Making known that he was an er,
Clothed it upon Külçoro.
Again there is a curious thing:
At the pommel of his saddle,
Over the crown of his belly,
The mail they call Kaburga

Hunhar beyin giydirdi.

The dread bey clothed on him.

Ok işlemez demiri,
Ayrı yapılmış zırhı,
Böbreğinin üstüne
Yine koyup demiri.
Kürmöçö denen bir kaftan var,
Adı da ona yaraşan,
Giyip alınca o kaftan,
Göbeğinin başında durur.
Eteğini yukarı çekip,
Ok işlemez kaftanı giyinip,
Toltoy'a gidiyor denince,
Kaşım gözüm demeden,
Ağzı kulaklarında gülüp sevinip,
Ok işlemez güzel kaftanı
Salınıp çocuk giyinip,
Koco'ya gidiyor denince,
Kaşım gözüm demeden.
Bunalıp kaygı yemeden
Işıldayıp gülüp sevinip.
Beyin oğlu Semetey,
Beyliğini bildirip,
Kul giymez güzelliklerden
Az olsa da çocuğa
On iki kat giydirip,
Almambet oğlu Çoro'yu,
Ok şaşıp değmesin diye,
Eceli boşa yetmesin diye.
Bütün boyunu düğmeleyip,
Dolu dolu yüz parçanın hepsini
Gök demir ile pekiştirip,
Çocuk bey Semetey,
Bahadırlığını bildirip,
Bardiger cenk pusatını
Külçoro'ya giydirip,
Kederle durur boynu bükük.
Kıyamete göçen Manas'tan,
Yadigâr kalan Boz kise'yi

The iron no arrow pierces,
Mail fashioned separately,
Over his kidneys too
Again he set the iron.
There is a kaftan called Kürmöçö,
Its name well suited to it,
When that kaftan is put on,
It sits over the crown of his belly.
Drawing its skirts up high,
Donning the kaftan no arrow pierces,
When it was said he goes against Toltoy,
Not saying my brow, my eye,
Grinning ear to ear, rejoicing,
The fair kaftan no arrow pierces —
Swaying, the boy put it on,
When it was said he goes against Koco,
Not saying my brow, my eye.
Not choked, not eaten by care,
Beaming, laughing, rejoicing.
Semetey, the bey's own son,
Making known his beyhood,
Of fineries no slave may wear,
Though they were few, upon the boy
He dressed him in twelve layers,
Çoro, son of Almambet —
Lest an arrow stray and strike him,
Lest his hour come in vain.
Buttoning him up his whole length,
All the hundred pieces, full and whole,
Made fast with blue-grey iron,
The boy-bey Semetey,
Making known his valor,
The Bardiger harness of war
He clothed upon Külçoro,
He stands in sorrow, neck bowed low.
From Manas, gone to the Last Day,
The Boz kise left as keepsake

Külçoro'ya kuşatıp,
Sonra o kurnaz yaramaz çocuk

He girded upon Külçoro,
Then that cunning rogue of a boy —

Düşününce içi yanıp,
Manas'tan kalan Akolpok'u,
Külçoro'ya giydirip,
Hunhar Manas sağken,
Kalday'a saldırdığı yolu tutup,
Çocuğa bakıp duramayıp,
Manas'ın yalnız oğlunun
İçi yanıp pek tütüp,
Bahadır bey diye anılıp,
Çocuğu görüp bahadırın,
Atmaca gibi kara gözü,
Kırpmadan göze yaş alıp,
Öfkelenip hıçkırıp,
İçi yanıp pek tütüp,
Manas'ın oğlu kaplan,
Yaşarıp gitti içli içli:
«On ikisinde çocuk idi,
Düşünüp gezer can idi.
On beşe yaşı ermemiş,
Kanıkey'in memesi
Damağından gitmemiş.
Kıkırdak kemiği daha oluşmamış,
Cediger'in Toltoy'uyla
Boy ölçüşecek çağı gelmemiş.
Kaburga kemiği dolmamış,
Cediger'in Toltoy'uyla
Kapışacak çağı olmamış».
Düşman görmemiş çocuğa,
Düşmana doğru atlanınca,
Dert düştü gönlüne.
Kaplanın bakıp duramayıp,
Kuşanınca, aydınlık,
Ay kürek kemiğinin aynası,

Kenetlenen düşmana salınca
Emanet canın eğlencesi,

Thinking on it, his heart burned within,
The Akolpok left from Manas
He clothed upon Külçoro,
While dread Manas yet lived,
Taking the road he rode against Kalday,
Unable to keep gazing on the boy,
The lone son of Manas —
His heart burned and sorely smoked,
Renowned as the batyr bey,
Seeing the boy, the batyr's
Black eye like a sparrowhawk's,
Unblinking, filled with tears,
Raging and sobbing,
His heart burning, sorely smoking,
The tiger, son of Manas,
His eyes welled up, grieving deep:
«He was a child of twelve,
A soul who walked in thought.
His years have not reached fifteen,
Kanıkey's mother-milk
Has not yet left his palate.
His gristle has not yet turned to bone,
With Toltoy of the Cediger
His season to measure strength has not come.
His rib-bones have not filled out,
With Toltoy of the Cediger
His season to grapple has not come».
For the boy who has seen no foe,
As he rode out toward the foe,
Grief fell upon his heart.
The tiger, unable to keep watching,
When he girded it on — radiance,
The mirror of his moon-broad shoulder-blade,
When loosed on the close-locked foe,
The plaything of the soul held in trust,

Oynaşında oçogor,
Gerçeğinde koyçagır,
Oku değip de tutulmaz,
Oynaşan sağ kurtulmaz.

In play it is the oçogor,
In earnest it is the koyçagır,
Its shot strikes and cannot be stayed,
Who toys with it escapes not alive.

Halis çelikten almabaş,
Sapını altınla sarmış,
Altmış güne bozulmaz,
Ağzına çelik su verip,
Manas'tan kalan Akkelte'yi
Sataşanı devirmiş.
Külçoro'ya astı işte.
Öfkelenince karşı gelen,
Dün, Mediyan çölünde,
Dizgin dizgine dursalar,
Issız kırdan bulunan,
Gökten inmiş altı çelik, «Gereği orada değsin» diye,
Düşmana çalmaya elverişli,
Kılıçların en yamanı,
Çocuğun türlü derdini gördü işte.
Öfkeyle sıyrılınca,
Kan içmeden boş dönmeyen,
Aybaltayı verdi işte.
Kana doyup almazsa,
Kınına geri girmeyen,
Atadan kalan layığı,
Çocuğa onu verdi uzatıp. Ak hançeri verdi işte.
Semetey'in aybaltası:
Topal usta Bölökbay
Ulayıp ucunu çıkarmış,
Saldıran düşman gelince,
Öfkeyle savrulunca,
Kulaç boyu uzayan,
Düşmana değeceği zaman
Ateş gibi kızaran,
Aybaltanın hali böyle,
Asilin Semetey'e layık.

The almabaş of purest steel,
Its stock wound round with gold,
For sixty days it will not foul,
Its muzzle tempered in steel,
The Akkelte left from Manas —
It felled all who crossed it.
He hung it on Külçoro.
When roused, whoever stood against —
But yesterday, in the Mediyan desert,
Should they stand rein to rein,
Found on the desolate steppe,
The six-steel come down from heaven, «Let it strike where there is need,»
Apt for striking at the foe,
The fiercest of all swords,
It saw to the boy's every need.
When drawn in wrath,
Never turning back unblooded,
He gave the moon-axe then.
If it drinks not its fill of blood,
It goes not back into its sheath,
The worthy heirloom of the father,
He held it out and gave it to the boy. He gave the white dagger then.
Semetey's moon-axe:
The lame master Bölökbay
Forged on its point by welding,
When the charging foe comes on,
When swung in wrath,
It lengthens by a fathom,
And when it is about to strike the foe
It reddens like a flame,
Such is the state of the moon-axe,
The noble blade is worthy of Semetey.

Otuz gelin, otuz kız
İşleye işleye pişirmiş,
Topal usta Bölökbay,
Zorlanıp uğraşıp yapmış.
«Ah, keşke Külçoro
Bölökbay'ın halin sorarsan,
Bugün konaklasa olurdu» diye,
Gökte yıldız bozarmış, Hasretle feryat edip,
Davut ile Bölökbay,
On iki kez dost olmuş.
Çocuğun haline bakma,
Baltayı yaparken,
Otuz gelin, otuz kız
Körüğüne dayanamayıp,
Nice boğa boğazlanmış,
Kömürüne dayanamayıp,
Nice ormanlar yok edilmiş.
Ustaların ustası işlemiş,

Thirty brides and thirty maidens
Worked it and worked it to a finish,
The lame master Bölökbay
Strained and labored and made it.
«Ah, if only Külçoro —
If you ask how Bölökbay fared,
Might lodge here for this night,» —
The stars in heaven paled, Crying out in longing,
Davut and Bölökbay
Were twelve times sworn as friends.
Look not on the boy's frail state,
While the axe was being made,
Thirty brides and thirty maidens,
Unable to bear its bellows' blast,
Many a bull was slaughtered,
Unable to meet its charcoal's need,
Many a forest was laid waste.
The master of masters wrought it,

Cediger'in Toltoy'unu,
Issız kırda rastlarsa,
Aybaltayla vuruşursa,
Aybalta ile girsin» diye,
Özellikle ısmarlayıp,
Dizgin dizgine durup,
Yakalaşıp vuruşursa,
Külçoro'nun boynuna
Çevresine bakmadan,
Yüreğin kederle çarpıp,
Çocuktan canı esirgemeden,
Sırnayza verip eline,
Enginliğini bildirip,
Dağ gibi olan Buurul'u,
Eyerlenmiş hazır dururken,
Külçoro'ya bindirip.
Ata çocuk bindiğinde,
Ortalarında Ayçürök
Hasretini söyleyip hıçkırıp:

Toltoy of the Cediger —
Should he meet him on the desolate steppe,
Should he fight him with the moon-axe,
Let him go in with the moon-axe,» he said,
Charging him with this expressly,
Standing rein to rein,
Should they grapple close and fight,
About Külçoro's neck —
Without a glance around him,
His heart pounding with sorrow,
Grudging the boy nothing of his soul,
He gave Sırnayza into his hand,
Making known his boundless store,
Buurul, mighty as a mountain,
Standing saddled and ready,
He set Külçoro astride him.
When the boy mounted the horse,
Ayçürök in their midst
Spoke her longing, sobbing:

Çocuk ata bindiğinde,
Dokuz kara danayı
Kestirip gönderip,
Çocuğa kurban kesti sadaka,
Uğur duasın edip hıçkırıp,
Otuz gelin, otuz kız

When the boy was on the horse,
Nine black bull-calves
She had slaughtered and sent forth,
She slew an offering, alms for the boy,
Praying blessing on his road, sobbing,
Thirty brides and thirty maidens

«Âmin!» deyip çocuğa,
Duasını etti çığrışıp,
Zavallı Çürök yengenin
Gönlüne sığmaz nice kaygı:
«Oğlu esen olsun» diye.
Gözünün yaşı on dere.
«Ay karanlık, gece kapalı,
Gece nasıl olur diye,
Kaptırıverse Toltoy'a,
Şurda duran Çürök'ün
Günü nice olur diye,
Bunun kapışması demir gibi.
«Ayçürök'ün derdinden
Ateş alevi gibi oğlunu
Boğazlattı» dedirtme,
Dileğimi Hüda tamam kıl,
Can diye Hüda yarattınsa,
Oğlunu Hüda esen kıl!
Aybaltayı bele çalmışsın,
On iki yaşındaki çağında
Sefere çıkıp gitmişsin.
Sefere gidersen sayısız ordu gibi,

Crying «Amen!» over the boy,
They made their prayer with wailing cries,
Poor sister-in-law Çürök —
More cares than her heart can hold:
«May her boy come home unharmed.»
The tears of her eyes are ten streams.
«The moon is dark, the night shut in,
And how will the night then be,
Should he be snatched by Toltoy,
For Çürök standing here,
What then will her day become,
This one's grappling is like iron.
«For the sake of Ayçürök's woe
His son like a tongue of flame
He had slaughtered» — let them not say it,
Hüda, bring my wish to fullness,
If You, Hüda, made him for a soul,
Hüda, keep her boy unharmed!
You have slung the moon-axe at your waist,
In your season of twelve years
You have ridden out on campaign.
If you go campaigning, be as a countless host,

Ey doğanım, dön gel uğurlu ol,
Cediger'in Toltoy'undan
Kaygını serin güz kılsın,
Umduğun düşmanını düz kılsın.
Eey, kurbanın olayım körpe doğan,
İnişte er mızrakla,
İkisini sıra ile birden mızrakla.
Esen gel, kaplanım,
Öte dünyaya göçen kaplan

O my falcon, return with fortune, From Toltoy of the Cediger
May He make your cares a cool autumn,
May He lay flat the foe you seek.
Eey, let me be your offering, tender falcon,
Lance your man upon the downslope,
Lance the two of them in turn, at once.
Come back unharmed, my tiger,
May the tiger gone to the other world,

Ataceğizin olsun yoldaşın».	*Your own dear father, be your fellow».*
Otuz gelin, otuz kız,	*Thirty brides and thirty maidens,*
Hep birlikte hıçkırıp,	*All sobbing together,*
Ortalarında Ayçürök,	*Ayçürök in their midst,*
Ellerini açıp çığrışıp.	*Opened their hands, crying aloud.*
Manas'ın oğlu Semetey,	*Semetey, son of Manas —*
Bahadırın halini söyleyeyim:	*Let me tell the batyr's state:*
Gök zırh kaftanı bürünüp,	*Wrapped in the blue-mail kaftan,*
Gök kaplan gibi davranıp,	*Bearing himself like a blue-grey tiger,*
Boynuna kuşağını asıp,	*Hanging his sash about his neck,*
Yedi yıldır kısır kalan	*Barren now for seven years,*
Ak boz kısrağı yedekleyip.	*Leading the white-grey mare in tow.*
Manas'ın oğlu er kişi,	*The er, the son of Manas,*
Boynuna kuşağını asıp,	*Hanging his sash about his neck,*
Yaradan'a yalvarıp:	*Entreating the Creator:*
«Âmin!» deyip el açıp,	*Crying «Amen!», opening his hands,*
Gönlü fena bölünüp,	*His heart sorely riven,*
Gözünün yaşı dökülüp,	*The tears spilling from his eyes,*
Manas'tan kalan büyük kiseyi,	*The great kise left from Manas*
Boynuna asıp,	*He hung about his neck,*
Bir Hüda'ya yalvarıp:	*Entreating the one Hüda:*
«Âmin, Hüda, âmin!	*«Amen, Hüda, amen!*
Cana denk yalnız at,	*The lone horse worth a soul —*
Genç çocuk binip gidiyor,	*The young boy rides him away,*
Yere serersen kötü nam olur,	*If You lay him low, ill fame will follow,*
İstense verilmez Buurul'a,	*Buurul would not be given though begged for,*
İmrendirmeden çocuk binince,	*When the boy mounts without stirring envy,*
Benim zamanım fena kavruldu.	*My own season is sorely scorched.*
Yaradan'ın saldığı cefayı	*The torment the Creator sends*
Görmeye gidiyor,	*He goes now to behold,*
On ikide genç çocuk,	*A young boy in his twelfth year,*
Ölmeye gidiyor.	*He goes now to his death.*
Usta olan Çınkoco,	*Çınkoco, the cunning one —*
On ikisinde çocuğu,	*The boy of twelve years,*
Feryat ederim Hüda'ya,	*I cry aloud unto Hüda,*
Devirip mızraklar mı,	*Will he fell him with the lance,*

Altındaki Buurul'u
Ganimet edip alır mı?!
Bunca kaygıyı güçlendirdin,
Gösterir mi ki kudret,
Karınca kadar çocuğu.
Altı ay binilse yorulmaz
Narbuudan benim küheylanım,
Feryat ederim Hüda'ya,
Külçoro benim akrabam.
Akrabamın dileğini,
Duramayıp çaresiz can,

Hüda'dan isteyip duruyorum.
Kurusun, çocuk için
Zamanım fena bölünür,
Becerikliyse er Toltoy,
On ikisinde çocuğu
Yakalayıverir görünür,
Bunu düşünüp dertli can,
Zamanım fena bölünür.
On ikisinde çocuğu
Toltoy yakalar mı,
Besmeleye getirmeden,
Kurban diye keser mi?
Kaşınacak yelesi yok,
Argın ile Kırgız'a,
Sırıtarak bey mi varır?!
Kemaline ermeden,
Gerekliydi Külçorom,
Boş yere ölüp gider mi?!»
Deyip, böylece Semetey,
Kederle bey dururken,
Ahali ağlar, han ağlar,
Yakın gelip yan dönüp,
Kalabalık yurdun hepsi ağlar, Bıraktı söze başlayıp:
Ayçürök gibi hünerli ağlar,
Çığrışıp gelin kız ağlar.

And the Buurul beneath him,
Will he seize him as his spoil?!
You have made these cares so heavy,
Will Your might yet watch over
The child no bigger than an ant?
Ridden six months he does not tire,
Narbuudan, my own courser,
I cry aloud unto Hüda,
Külçoro is my own kin.
The wish I wish for my kin,
This helpless soul, unable to rest,

I keep beseeching from Hüda.
A curse on it — for the boy's sake
My season is sorely riven,
If Er Toltoy proves deft,
The boy of twelve years
He will catch, it plainly seems,
Thinking this, my grieving soul —
My season is sorely riven.
The boy of twelve years —
Will Toltoy seize him,
Without speaking the Bismillah,
Will he slaughter him for an offering?
He has no mane to scratch at,
To the Argın and the Kırgız,
Will the bey go back grinning?!
Before he reached his fullness,
My Külçoro, so needed —
Will he die and go for nothing?!»
So saying, thus Semetey,
While the bey stood in sorrow,
The people weep, the khan weeps,
Drawing near, turning aside,
All the teeming land weeps, He left off and began to speak:
The skillful one like Ayçürök weeps,
Brides and maidens weep with wailing cries.

Kim sevinir buna,
Manas'ın oğlu er Semeñ,
Babası Manas bozkurttan
Üstün doğan er kişi,
O zaman beyin durmadan,
İnce yoldan kestirip,
Altı yıl kısır kalan
Akun Han'ın boz kısrağını,
Çıkarıp geldi yedekleyip,
Bozkurt doğan kaplan,
«Âmin!» deyip şahlandırıp,
Boşuna kederlenirsin,
Perçemi ile kulağını
Birlikte tutuverdi işte,
Ala saplı ak şimşiri
Alıverip eline,
Ayakta tutup o kısrağın,
Belin sıkı kuşanmış,

Who could rejoice at this,
Er Semeñ, son of Manas,
Than his father, grey wolf Manas,
The er born the greater,
Then the bey without tarrying,
Cutting by the narrow path,
Barren now for six years,
Akun Khan's grey mare
He brought out, leading her in tow,
The tiger born a grey wolf,
Crying «Amen!», rearing her up,
In vain do you grieve so,
Her forelock and her ear
He seized together in his grip,
The white sword with the pied hilt
He caught up into his hand,
Holding that mare upright,
His waist girded tight,

Başını kesip aldı işte:
«Kaygılanmaz zaman kıl,
Can diye Hüda yarattınsa,
Külçoro'yu esen kıl!»
Bahadır doğan bozkurdun,
Ak boz kısrağı kurban çaldı işte,
«Âmin!» deyip el açıp,
Uğur duasını etti işte,
Çocuğu yola saldı işte.
O zaman Almambet oğlu Külçoro,
Gümüş kemeri kuşanıp,
Güneş gibi yüzüne nur vurup,
Ok işlemez kaftanı giyinip,
Toltoy'a gidiyor denince,
Kaşım demeden, göz demeden,
Işıl ışıl çocuk sevinip.
Büyüklüğü dağın dengi,
Ruhlar konup çocuğa,
Arbuudan ile yan verip,
Ağası Semetey'ine:

He struck off her head then and there:
«Make this a season free of care,
If You, Hüda, made him for a soul,
Keep Külçoro unharmed!»
The grey wolf born a batyr —
He offered the white-grey mare in sacrifice,
Crying «Amen!», opening his hands,
He made the prayer for a blessed road,
He sent the boy upon his way.
Then Külçoro, son of Almambet,
Girding on his silver belt,
Light striking his face like the sun,
Donning the kaftan no arrow pierces,
When it was said he goes against Toltoy,
Not saying my brow, nor my eye,
The boy rejoiced, all aglow.
In bigness the equal of a mountain,
The spirits alighting on the boy,
Drawing up alongside Arbuudan,
To his elder, his Semetey:

«Bozkurt ağam, kaplan!
Niçin kederlenirsin,
Besleyip aldığın kuluna.
Akraban var, yârin var,
Düşmanının hepsi var,
Doğanım ağam, heybetlim.
Cediger'in Toltoy'undan,
Hüda bilir ölmeyi,
Hüda bilir kalmayı.
Boş yere kaygıya düşme,
Benim gibi yetim çocuğa.
Gücenmiş gibi gelip duran,
Başı bağlı ben çocuk,
Baştan beri kul idim,

Seninle öz kardeş,
Ne zaman Manas oğlu idim?
Asil Manas cömerdin
Tam belinden süzülüp,
Asil anam Kanıkey'in
Rahmini yara tekmeleyip çıkan. Kayıp
misali Buurul'u
Ne zaman Manas oğlu idim?
Ölüp kalırsam ben kendim,
İt derisi kul idim.
Ölmeyip sağ gezdiğimde,
Koyun derisi kul idim,
Kederlenme, yolu yok,
Adı anılmış kullardan biriydim,

Kara bahtlı Çoro'nun
Ağacığım, söyleyecek vasiyetim:

Ölüp kalırsam Toltoy'dan,
Kur'an okuyup gömersin.
Öldürüp gelirsem Toltoy'u,
«Kul» denen adım yok olup,
Ruhu destekleyip almış.
Zavallı canım onarılıp,

«Grey wolf my elder, tiger!
Why do you grieve so
For the slave you fed and took as yours?
You have your kin, you have your beloved,
You have all of your foes,
My falcon, my elder, my majestic one.
At the hands of Toltoy of the Cediger,
Hüda knows the dying,
Hüda knows the living on.
Fall not into empty care
For an orphan boy like me.
Standing here as if aggrieved,
I, a boy whose head is bound,
From the first I was a slave,

Own brother to you —
When was I ever Manas's son?
Of noble Manas the bountiful,
Sprung straight from his loins,
Of my noble mother Kanıkey,
Kicking her womb to a wound as I came
forth. Buurul like a hidden wonder —
When was I ever Manas's son?
If I die and lie there, I myself
Was but a slave of dog-hide.
And while I walked alive, undying,
I was but a slave of sheep-hide,
Grieve not — there is no way round it,
I was one of the slaves whose names are
spoken,
Of black-fated Çoro —
My dear elder, this is the testament I would
speak:
If I die and fall at Toltoy's hands,
Recite the Kur'an and bury me.
If I come back having slain Toltoy,
The name of «slave» will pass from me,
The spirits have lent him their support.
My poor soul will be made whole,

Sultan olup kalmaya,
Hiç değilse, kaplan,
Argın'ın elini verirsin,
Hoşça kal öyleyse, kaplan!»
Deyip, böylece Kulçoro,
Yakın duran beyi,
Boynundan tutuverdi,
Gömleğinin ince kıvrımlarını,
Çatırdatıp Semetey,
Hepsini koparıp attı.
Çenesinin altından,
Sakalının üstünden,
Hıçkırtarak sıkı koklayıp,
«Hoşça kal, ağacığım!» diye koklayıp,
Gökten ayağını salıp hazırlanıp,

Çocuk böyle dururken,
Han Akun, şehri çığrışıp,
Kükreyip ayağını uzatmış,
Gören canların hepsi,
Yaş akıp gözden feryat edip,
Destekçisi görünüp,
Semetey bakıp duramayıp.
Zavallı Semeñ sevinip,

Sırnayza elinde parıldayıp,
Görenin gönlü ürperip,
Opol Dağı gibi görünüp,
Kara saplı kamçıyı
Kavrayıp döndürerek,
Böğrüne şaklatıp indirerek,
Yerin yüzünü sarsarak,
Gidiyor işte Külçoro
Toltoy'a doğru at koşturup.
Töre duramayıp yerinde,
Eline dürbün aldı şimdi,
Ardından dürbünle baktı şimdi.
Kara benekli kaplan

To remain and be a sultan,
At the least, my tiger,
You will give me the Argın people,
Farewell then, tiger!»
So saying, thus Kulçoro
Caught the bey who stood close by
Around the neck and held him,
The fine pleats of his shirt —
Semetey, with a rending crack,
Tore them all away.
Beneath his chin,
Above his beard,
Breathing him in hard, till sobs broke,
«Farewell, my dear elder!» he said,
breathing him in, Setting his foot down
from the sky, making ready,
While the boy stood so,
Khan Akun and the city crying aloud,
Roaring, he stretched out his leg,
All the souls who looked on,
Tears streaming from their eyes, lamenting,
His upholder appearing,
Semetey could not keep gazing on.
Poor Semeñ rejoicing,

The Sırnayza gleaming in his hand,
The heart of all who saw him shuddering,
Looming like Opol Mountain,
The black-hafted whip
He gripped and whirled about,
Cracking it down upon his flank,
Shaking the face of the earth,
There goes Külçoro now,
Galloping his horse toward Toltoy.
The töre could not stay in place,
He took a spyglass in his hand,
And gazed after him through the glass.
The black-spotted tiger

Yanı sıra atılıp,
Han babası Manas'ın
Güdük boz yeleli arslanı
Yanınca koşup saldırıp,
Almambet'in ruhu da
Hazırlanıp gelmişti.
Kırk çilten, Hızır İlyas'ı
Her biri bin er kadar olup,
Ardından nara salmıştı,
Koruyucusu tam dokuz,
Koltuğundan destek olup,
Küskü kuyruklu bozkurt,
Görünürde kırk can olup,
Art yanından üşüşüp.
Alp karakuş – zümrüdüanka
Alıp götürecekmiş gibi,
O dahi destek durmuştu,
O da koruyup durmuştu.
Gerinip durmaktaydı:

«Çınkoco, Toltoy – er değil,
Bu çocuk Kıtay'a kırgın salacak, Saçan erin soyudur,
Bu haliyle Külçoro
Cediger değil, hepsini,
Cet-Kayt'ın tümünü alacak gibi,
Asra kargaşa salacak gibi.
Bunu görüp sevinip:
«Kurban olayım Allah'a,
Feda olayım bu oğula.
Dileğimi Kuday verir – deyip,
Ne olsa oğul döner gelir» – deyip,
Geri dönüp kızlara,
Cümbüşe daldı Semetey,
Dinmeyen eğlenceyle
Şenliğe daldı Semetey.
Sefa sürüp kaldı bu yerde
Semetey'in konağı,
Şimdi anlatalım biz de

Bounding along beside him,
His khan father Manas's
Stub-maned grey lion
Running at his side, attacking,
And Almambet's spirit too
Had made itself ready and come.
The forty chiltens, Hızır İlyas,
Each one the match of a thousand men,
Had raised the war-cry behind him,
His guardians a full nine,
Bearing him up beneath his arms,
The crowbar-tailed grey wolf,
Forty souls in seeming,
Swarming at his rear.
The alp black-bird – the zümrüdüanka
As if it would bear him away,
That one too had stood in support,
That one too had stood guard over him.
It stretched itself and waited:

«Çınkoco, Toltoy – they are no men,
This boy will bring slaughter on Kıtay, He is the seed of the man who scattered,
Külçoro, being as he is,
Not Cediger alone, but all of them,
As if he would take all of Cet-Kayt,
As if he would throw the age into turmoil.
Seeing this, rejoicing:
«Let me be a sacrifice to Allah,
Let me be an offering for this son.
Kuday grants my wish – saying,
Whatever comes, the son returns» – saying,
Turning back to the girls,
Semetey plunged into revelry,
With merriment unceasing
Semetey plunged into feasting.
He stayed here taking his pleasure,
The lodging of Semetey;
Now let us tell in our turn

Külçoro'nun destanını.
Çevik yiğit Külçoro,
Her şeyi bilir o seçkin er,
Gündüz değil, gece olunca,
Öbür çocuklardan bambaşka hüneri.
Kaş kararıp ortalık yatışınca,
Dilese neler yapmaz ki,
Gece yürüyüşte göz bağlanıp,
Sen seyret asıl âlemi:
Kıvrılan dereleri geçip,
Toltoy'a koparır büyük kavga.
Eğri büğrü dağları aşıp,
Atına vurulmuş dizgini,
Parıldayan kara suyu görüp,
Almambet'in altı aylık kalan
Sapmadan yol yürüyüp,
kuşkusu,
Toltoy değil, bu oğulun
Kavgası âleme ulaşır.
Haberin var mıdır bilmem,
Kara Kalmuk'a, Mançu'ya
Düşman kesilenin soyudur,
Tutuştuğu düşmanı ezip,
Sindirenin soyudur.
Kargaşayı Kakan'a
Başlatanın soyudur,
Öz babasını öldürüp,
Bırakıp gidenin soyudur.

The epic of Külçoro.
The nimble hero Külçoro,
That chosen man who knows all things,
Not by day, but when night comes,
His craft is unlike the other boys'.
When dusk falls and all grows still,
What would he not do if he wished,
Blindfolded on the night march,
Behold now the true wonder:
Crossing the winding streams,
He will spark great battle with Toltoy.
Passing over the crooked mountains,
The bridle set upon his horse,
Seeing the glimmering black water,
Almambet's six-month remaining
Walking the road without swerving,
doubt,
Not Toltoy – this son's
Battle will reach the whole world.
I know not if you have heard,
To the Black Kalmuk, to the Mançu,
He is the seed of the one turned foe,
Crushing the enemy he grappled,
He is the seed of the one who cowed them.
He is the seed of the one who loosed
Turmoil upon Kakan,
Who slew his own father,
He is the seed of the one who left and went.

Beecin'in dünyalığından,
Hanlığına gücenip,
Kakançın'ın Beecin'inden
Kaçan erin soyudur.
Nicesini görmüşçesine,
Yiğitliği, arslanlığı
Almambet, Çoro'suna
Ölçüsüz vermişti,
Çevresini süzerek,
Dudağını, burnunu yalayıp,

From Beecin's worldly wealth,
Aggrieved over his khanship,
From Kakançın's Beecin
He is the seed of the man who fled.
As one who had seen so many,
Valor and lion-heartedness
Almambet upon his Çoro
Had bestowed without measure;
Scanning all around him,
Licking his lips and his nose,

İki yanına bakınıp,
Arslan gibi çöküp gerinip,
Boz kaplan gibi atılıp,
Mızrağı alıp kurulup,
Öfkelenip Külçoro,
Bir o yana bir bu yana dönüp,
Engebeli yerlerden geçip,
Savrulan kumlara basıp,
Yerin hâlini kestiremeden,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Şimdi varıp dayandı
Dokuz yolun kavşağına,
Börü-Koy'un dolayına:
Bir yol gelir Oogan'a,
Kaşkar'a giden kara yol,
Bir yol gelir Oogan'a,
Turpan'a giden düz yol,
Bir yol gelir Oogan'a,
Beecin'e giden belli yol,
Bir yol gelir Oogan'a

Glancing to either side,
Crouching and stretching like a lion,
Springing like a grey tiger,
Taking up the lance and settling firm,
Külçoro, filled with wrath,
Turning now this way, now that,
Passing through the rugged places,
Treading the drifting sands,
Unable to judge the lay of the land,
Riding hard, not sparing his horse,
Now he arrived and halted
At the crossing of nine roads,
In the environs of Börü-Koy:
One road comes to Oogan,
The black road that goes to Kaşkar,
One road comes to Oogan,
The straight road that goes to Turpan,
One road comes to Oogan,
The known road that goes to Beecin,
One road comes to Oogan,

Kokon'a giden çetin yol,
Bir yol gelir Oogan'a,
Anciyan'ın esen yolu,
Dolanıp hepsini gözledi şimdi,
Yetim oğlan Külçoro
Bu yere hayran kaldı şimdi.
Dikkat etse Külçoro,
Bir yamacın başı var,
Sürüp çıkıp bakınca,
Manas'ın nişan taşı var.
Nişan taşının bağrında
Almambet'in yazısı var.
Hani, Kokon'daki hocaya
Eziyet edip durduğunda,
Yeryüzüne kargaşa,
Zulüm salıp durduğunda,
Yamanların yamanı kaplan Manas,
Kızılbaş yurdunu vurduğunda,

The hard road that goes to Kokon,
One road comes to Oogan,
The safe road of Anciyan;
Circling, he surveyed them all now,
The orphan boy Külçoro
Marveled at this place now.
If Külçoro looks with care,
There stands the head of a slope;
Riding up and looking about,
There is the mark-stone of Manas.
On the breast of the mark-stone
There is the writing of Almambet.
Why, when the hoca in Kokon
Was working his torments,
When upon the face of the earth
He was loosing turmoil and tyranny,
Manas the tiger, worst of the fierce,
When he struck the Kızılbaş land,

Yüz döndürtüp döndüğünde,
Bahadır Manas kaplanın
Konakladığı çağ imiş,
Almambet, Çubak, er Manas'ın

Yatıp geçtiği yer imiş.
«Kara taşın yazısı bu – deyip,

Han Almambet'in adı bu – deyip,

Atadan kalma bel imiş,
Bahadırların yattığı yer imiş.
Farkına varmadan er Toltoy'un
Sürüp geçeceği bel imiş.
Şuradaki sarp tepe Beş-Belçir, Arslan yaradılışlı Külçoro,
Yiğitlik taslayan Toltoy'u
Padişah Kuday karşıma getir.
Ansızın çıkagelirse,
Toltoy kazara denk gelirse,
Dosdoğru mızrak uzatışsak,
Geri çekilmeden vuruşsak.
Kanlı kana kanışsak,
Kaçmadan durup çarpışsak,
Kazara kaçarsa er Toltoy,
Er Toltoy'un destanı.

Düzlüğe sürüp gider – deyip,
Ayrık otlu yamaçtan,
Beli yüksek düzlükten
Ölmezse Buurul yetişir – deyip,

Evvel geçen arslanların
Yolunu Kuday uğurlu kılsın – deyip,
On iki pîre el veren
Kaplan Manas, koru beni» deyip,
Bilenip bel bağlayıp,
Namlı doğan kaplan,
Delice vurulmuş gibi sallanıp.

When he turned their faces and returned,
It was the era, it seems, when the tiger,
Bahadır Manas, had camped there;
It was the place where Almambet, Çubak, and man Manas
Had lain and passed the night.
«This is the writing of the black stone – saying,
This is the name of khan Almambet – saying,
It is a pass left from the fathers,
The place where the bahadırs lay.
It is the pass, unwitting, that man Toltoy
Shall come riding across.
That steep hill yonder is Beş-Belçir, Lion-natured Külçoro,
Toltoy who plays at valor –
Padişah Kuday, bring him before me.
If he comes upon me suddenly,
If Toltoy chances to meet me,
Let us thrust our lances straight and true,
Let us strike without falling back.
Let us glut ourselves blood for blood,
Let us stand and clash without fleeing;
If by chance man Toltoy flees,
The epic of man Toltoy.

He will ride off to the flatland – saying,
From the couch-grass slope,
From the high-waisted flat
If he does not die, Buurul overtakes him – saying,
Of the lions who passed before,
May Kuday bless their road – saying,
He who gave his hand to the twelve pîrs,
Tiger Manas, protect me» saying,
Whetting himself, girding his loins,
The tiger born to renown,
Swaying as if struck with madness.

Zınk zınk edip aldırmadan:
«Cediger'in Toltoy'u
Yetişip gelecekmiş» – deyip,
Tırnağına denk tutmadan.
Yiğitliği ve cüreti,
Kudretli Kuday Taala
Ölçüsüz vermişti ona.
Kaplanın Sırnayza'sını
Kara yavuz Külçoro
Kavrayıp ele aldı şimdi,
Sepilenmiş ak dizgini
Akkañkı'nın kaşına
İki kez dolayıp bağladı şimdi,
«Tevekkül, Allah koru» – deyip,
Semetey'in Sırnayza'sını,
Yere saplayıp dikti şimdi,
Taşı yastık edindi şimdi,
Toltoy gelir demeden
Yorgun düşüp uyudu şimdi.
Horlamaya durdu şimdi,
Korku bilmeyen Külçoro
Kımıldamadan uyudu şimdi.
Yüzükoyun yatıp kalmış,
At üstünde uyuyakalan
Külçoro'nun kıssası bu,
Şimdi anlatayım size

Unmoved, going clink and clank:
«Cediger's Toltoy
Will come and overtake me» – saying,
Not rating him worth a fingernail.
Valor and daring
The mighty Kuday Taala
Had given him without measure.
The tiger's Sırnayza
The black fierce Külçoro
Gripped and took in hand now;
The well-tanned white bridle
Upon the pommel of Akkañkı
He wound twice over and tied it now.
«Trust in God; Allah, protect» – saying,
Semetey's Sırnayza
He drove into the earth and set it now,
He made the stone his pillow now;
Not saying Toltoy may come,
Worn weary, he slept now.
He fell to snoring now;
Külçoro who knows no fear
Slept without stirring now.
He lay sprawled face-down,
He who fell asleep on horseback –
Such is the tale of Külçoro;
Now let me tell you of

KÖKÖTÖY'ÜN AŞI
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Ettiği paha biçilmez, dinç Koco.
Haberin var mıdır bilmem,
Soyu Argın-Kırgız'dan,
Her şeyi denk, tam Koco.

Yuvarlak başlı kullardan
Namlı doğmuş er Koco.
Şıgay'ın oğlu er Koco
Manas'tan talim almış,
Nicesini görmüş şir Koco.

KÖKÖTÖY'S FEAST
Şıgay's son Çınkoco,
His deeds beyond price, the hale Koco.
I know not if you have heard,
His line is of Argın-Kırgız,
All things about him even, the complete Koco.
Of the round-headed servants
Born to renown, the man Koco.
Şıgay's son, the man Koco,
Took his schooling from Manas,
The şir Koco who has seen so much.

Sürüp gelmiş değil mi?
Yaman Koco er kulun
Kazan gibi kara börkü var,
Kalabalık kara Cediger'i
Gayretli doğmuş Karkıbar, Katar katar sürüp hepsini
İriliği düşman ordusu gibi, heybeti var.
Alıp gelmiş değil mi?
İnsandan heybetli görkü var, Oogan'a fitne salmaya,
On sekiz bin âlemi
Sürerim diyen iradesi var.
Cediger'in tümünü
Onun alnında devlet var, Başlarına geçip gelmiş değil mi?
Cediger'in tümüne
Haykırıp buyuracak gücü var.
Öz dünyalığını çaresiz
Kahrından, Çınkoco'ya
Uğrayıp gelen adam olmamış.
Kalabalık kara Cediger,
Han Toltoy'u başta olmak üzere,
Karşılık verememiş.
O çağda Koco'ya
Kimse yan bakamamış,
Coştuğunda Koco'ya
Ukruk çevirecek kimse kalmamış.
Cediger'in tümünü
Heybeti sert, zehri güçlü,
Bayrak gibi dalgalandırıp Çınkoco,
Öfkelense Çınkoco,
Cediger'i düzler geçer.
Gerçekten öfkesi tutarsa,
Çınkoco'nun Kara atı,
Kara atının var imiş
Böğründe kanadı.
Öfkelense Çınkoco,
Cediger'in tümünü
Talkan gibi ezmek âdeti.

Has he not come riding here?
The fierce Koco, that man-servant,
Has a black börk like a cauldron;
The teeming black Cediger –
Karkıbar born full of zeal, Driving them all rank on rank,
His bulk like an enemy host, such is his grandeur. Has he not brought them along?
His splendor more imposing than man's,
To sow discord in Oogan,
The eighteen thousand worlds
He has the will that says: I shall drive them.
Of all the Cediger
On his brow there rests fortune, Has he not come to stand at their head?
Over all the Cediger
He has the power to shout command.
His own worldly goods, helpless,
Out of dread of him, to Çınkoco
No man has come calling.
The teeming black Cediger,
Khan Toltoy at their head,
Could give him no answer.
In that era, at Koco
None could cast a sideways glance;
When Koco waxed furious,
None was left to turn the ukruk on him.
All of the Cediger –
His grandeur harsh, his venom strong,
Waving them like a banner, Çınkoco;
Should Çınkoco grow wrathful,
He flattens the Cediger as he goes.
Should his fury truly take him,
Çınkoco's Black horse –
His Black horse, it is said, had
Wings upon its flanks.
Should Çınkoco grow wrathful,
All of the Cediger
It is his custom to grind like talkan.

Öfkelenecek halkı var,
Coşup kabardığında,
Cediger'in tümünün
Kanını içmek töresi var.
Kimsenin görmediği belayı,
Ayçürök'ü alıp veririm deyip,
Ayçürök'ü çekip almaya,
Ceti-Özön'deki Cediger'i
Bırakıp gelmiş değil mi?
Gün kızarıp battığında,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Gök ala kürkünü bürünüp,
Görecek olsan Çınkoco,
Boz ayı gibi saldırıp,
Öfkeyle Toltoy'a
Sert sözlerle başladı.
Yiyip bitirecek gibiydi.
Cediger'in tümü,
Tölöbay, ihtiyar Kalça:
«Koco geldi derken biz,
Meğer felaket gelmiş be!
Bahadır geldi der dururken,
Meğer bela gelmiş be!
Rahat yatan el idik,
Azıp gider, Kuday çarpar ya!

He has a people to rage at;
When he surges and swells,
Of all the Cediger
It is his töre to drink their blood.
The calamity none has seen –
Saying: I shall take Ayçürök and give her,
To seize Ayçürök away,
The Cediger of Ceti-Özön –
Has he not left them and come?
When the sun reddened and set,
Şıgay's son Çınkoco
Wrapped himself in his grey-pied fur;
Were you to see Çınkoco,
Charging like a grey bear,
In wrath upon Toltoy
He began with harsh words.
He looked fit to devour him whole.
All of the Cediger,
Tölöbay, old Kalça:
«We said: Koco has come,
Why, disaster has come!
We kept saying: a bahadır has come,
Why, calamity has come!
We were a people lying at ease;
He will run wild – Kuday will strike us!

Bir yolunu bulup bu Koco,
Elin tümünü kırar ya!»
Bölük bölük ayrışıp,
Fısıldaşıp durdular,
Cediger'in ucundan mı,
Açık söyleyip laf edecek
O yurdun yüzü var mı hiç!
Bak ki Çınkoco,
Demin söylenen kurnaz sözün
Ucunu işitmişti,
Sonra söylenen sinsi sözün
Ardını duymuştu.

Finding some pretext, this Koco
Will slaughter the whole people!»
Splitting into cluster on cluster,
They kept up their whispering:
From the edge of the Cediger,
Who would speak out openly –
Has that people any face left at all!
But behold, Çınkoco
Had caught the tail-end
Of the sly words spoken just now,
Had heard the aftermath
Of the sneaking words spoken after.

Bunu duyunca Çınkoco,
Öfkeye kapılıp Çınkoco,
Yeri tokmaklamıştı.
Gücüne iyice güvenip,
Haykırıp söze girişti:
«Kalabalık kara Cediger,
Gayretimi gördünüz,
Bana kadın al ver diye,
Hepiniz buraya geldiniz.
İkişer ikişer konuşup,
Demin ne dediniz?
Kahrolası Cediger,
Kaçarsanız boku yediniz!
Kalabalık kara Cediger,
Aksakallı yaşlınız gelsin,
Ey Cediger, hepiniz gelin!
Mızrakçıdan ustanız gelsin,
Aybalta çalan yamanınız gelsin,

Çare bulan becerikliniz gelsin.

Nicesini görmüş yaşlınız gelsin,
Aklı erenleriniz hep gelin.
Sözü ortaya koyarım,
Sözün çaresini bulurum.
İhtiyar kızını vermezse,
Kahrolası Oogan'ı
Baş aşağı dalıp vururum,
Sözün çaresini adamakıllı bulurum.
Cediger'in tümü

Hearing this, Çınkoco,
Seized with fury, Çınkoco,
Had pounded the very ground.
Trusting fully in his strength,
He bellowed and launched into speech:
«Teeming black Cediger,
You have seen my zeal;
Saying: win and give me a wife,
You have all come here.
Talking two by two,
What were you saying just now?
Accursed Cediger,
If you flee, you have eaten filth!
Teeming black Cediger,
Let your white-bearded elder come,
O Cediger, come, all of you!
Let your master of the lance come,
Let your fierce one who swings the aybalta come,
Let your resourceful one who finds the remedy come.
Let your elder who has seen so much come,
Come, all you whose wits can grasp it.
I shall set the word before you,
I shall find the remedy of the word.
If the old man does not give his daughter,
Accursed Oogan –
I shall dive upon it headlong and strike,
I shall find the remedy of the word in full.
All of the Cediger

Hani, Tülkü'nün oğlu Tümönbay,
Acı'nın oğlu Acıbay,
Aradan ilginç söz geçmişti,
Altı günü geçirmeden,
Ayçürök'ü veririm deyip gitmişti.
Kalabalık kara Cediger!
Nasıl olur Toltoy'un gitmesi,
Akun'a güvey olması?

Why, Tülkü's son Tümönbay,
Acı's son Acıbay –
A curious word had passed between them:
Before six days were spent,
He had gone saying: I shall give Ayçürök.
Teeming black Cediger!
How can it be, Toltoy's going,
His becoming son-in-law to Akun?

Nasıl olur Toltoy'un kalması,
Bir eğlenceye dalışıp,
Bir döşekte yatışıp,
Bir tabaktan et yiyişip,
Bir tabağa baş başa eğilip,
Nasıl olur Toltoy'un dönüp gelmesi?
Ey Cediger, kalabalık yurt!
Doğrulup dimdik söyle,
İnleyecek dert değmiş gibi,
İnlemeden çabuk söyle,
Ardını, sonunu düşünüp söyle,
Söz apaçık kalsın,
Gizli sırrı saklamadan söyle».
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Gür gür edip coşup,
Kalabalık kara Cediger,
Ses ver diye söylenip,
Gürleyip durdu Koco.
Kalabalık kara Cediger'de
«Ses verecek bir kişi yok.
Çınkoco'nun haykırışı
Şimşek gibi duyulup,
Cediger'in tümünden
Doğrulan tek can yok,
Başları yere gömülüp.
Aşağı bakıp mızıldayıp.
Yeri eşeleyip inleyip.
Yamanları, ihtiyar Tölök,
Kırgına uğramış gibi,
Mırıltısı bile kesildi

How can it be, Toltoy's staying,
Plunging together into one revel,
Lying in one bed together,
Eating meat from one dish together,
Bending head to head over one dish –
How can it be, Toltoy's coming back?
O Cediger, teeming people!
Straighten up and speak upright;
As if struck by an ache to make you groan,
Speak quickly, without groaning;
Speak weighing the end and the aftermath,
Let the word stand plain and open,
Speak without hiding the secret hidden».
Şıgay's son Çınkoco,
Booming and surging,
Teeming black Cediger,
Give voice, he kept saying,
Koco kept up his thundering.
Among the teeming black Cediger
«There is not one soul to give voice.
Çınkoco's bellowing
Was heard like lightning;
Out of all the Cediger
Not a single soul straightened up,
Their heads buried toward the earth.
Looking down and mumbling.
Pawing at the earth and groaning.
Their fierce ones, old Tölök,
As if they had suffered slaughter,
Even their murmuring was cut off.

Et pişimi süre dek,
Cediger'in tümü
Kımıldamadan kaldı.
Bagış'ın oğlu er Toltoy
Başını yerden silkip kaldırdı.
Kaz palazı gibi bağırıp,
Manalı sözlere girişti,
Bahadır Toltoy, Koco'ya,

For the time it takes meat to cook,
All of the Cediger
Stayed without a stir.
Bagış's son, man Toltoy,
Shook his head up from the ground.
Crying out like a gosling,
He launched into words of meaning;
Bahadır Toltoy, to Koco,

Döküp durduğu derdi şu:
«Vazgeç Koco, can dostum,
Biz Çürök'ü almayalım,
Belasına kalmayalım.
Azaba hep birden dolanıp,
Ecele varıp sataşıp,
Koyun gibi horluk görmeyelim.
Horozlanıp dururken,
Kazara kırgına uğramayalım.
Boş yere ecele gitmeyelim.
Yenilip de çekilmeyelim.
Kazara yenik düşüp,
Ansızın mızraklanıp,
Nice oyunlara düşüp,
Kalabalık kara Cediger'i
Ayçürök uğruna kırdırıp,

Vebaline kalmayalım.
Kül azığı saçalım,
Bu Opol'dan kaçalım.
Ayçürök'ü alıp nideriz,
Yürü dostum, gidelim.
Geri dönüp kalalım,
Şu kararan Dağ'a varalım.
Geçidini kollayıp aşalım,
Öte yanındaki karabaş eli basalım,
Orus'un toyunu yiyip gitmiş.

Zulpukor'u bileyelim,
Karabaş yurdunu kaplayalım.
Kara yağız bir kız alıp,
Adını Ayçürök koyup övelim.
Onu ganimet edinip,
Toyuna doksan mal keselim,

Bu kavgayı bırakalım.
Sırtlardan dağı aşalım,
Yamacını seçip aşalım.
Öte yanında kaynaşan

Pouring out his grief, said this:
«Give it up, Koco, dear friend,
Let us not take Çürök,
Let us not be left with her curse.
Entangled all together in torment,
Going to meet our fated death,
Let us not be scorned like sheep.
While we strut like roosters,
Let us not chance to be slaughtered.
Let us not go to death for nothing.
Nor let us be beaten and retreat.
Falling by mischance defeated,
Lanced all of a sudden,
Falling into game after game,
The teeming black Cediger –
Letting them be slaughtered for Ayçürök's sake,
Let us not bear that sin.
Let us scatter the ash-provision,
Let us flee from this Opol.
What would we do with Ayçürök taken?
Walk on, friend, let us go.
Let us turn back and remain,
Let us go to that darkening Mountain.
Let us watch its pass and cross over,
Let us fall on the black-headed people beyond, He has eaten the Orus's feast and gone.
Let us whet Zulpukor,
Let us overrun the black-headed land.
Taking a black-swarthy girl,
Let us name her Ayçürök and praise her.
Making her our spoil,
Let us slaughter ninety head for her toy,

Let us leave this quarrel be.
Let us cross the mountain by the ridges,
Let us pick its slope and cross.
Beyond it, swarming there,

Kızılbaş yurdunu kaplayalım.
Kızıl yağız bir kız alıp,
Adını Kızçürök koyup övelim.
Ayçürök'ü almayalım,
Boş yere azaba kalmayalım.
Ayçürök'ü alıp da onmayalım,
Şu duran mazlum elin,
Yarın mahşer gününde*
Kara eşeği olmayalım.
Dostum, Kocom, sözümü dinle!
Akun'un kızı Çürök'ün,
Kökünü kurutan o belanın,
Bel bağladığı beli var,
Gizlenip yatan şiri var.
Beş altı günde tükenmez
Mihnetin cehennemlik derdi var.
Gönlü isterse, Çürök'ün
Sakladığı eri var.
Aslını bilirim Çürök'ün,
O tükenip gitmiş belanın.
Aman Kocom, sözümü dinle!
Bu sözünde eksik var,
Ayçürök'ün eri odur.
Manas'tan kalan oğul var.
Zorbalığına boyun eğer mi?
Kadınını bize verir mi?
Bir kulağım işitmişti:
Semetey doğduğunda,
Sağ kalıp büyürse,
Oyrot'u bozar demişlerdi.
Kıtay'ın koyununu yemişti,
Sağ olursa bu çocuk,
Asrı bozar demişlerdi.
Bitip tükenmeyen sözü var,

Kuytu yerde eri var.
Aman Koco, sözümü dinle,
Gümbürdeyip, coşup geçersin.
Coşa coşa bir gün sen

Let us overrun the Kızılbaş land.
Taking a red-swarthy girl,
Let us name her Kızçürök and praise her.
Let us not take Ayçürök,
Let us not stay in torment for nothing.
Let us not take Ayçürök and never prosper;
Of this poor downtrodden people,
On the morrow, on the day of judgment,*
Let us not be the black donkey.
Friend, my Koco, hear my word!
Akun's daughter Çürök –
That calamity that dries the root –
Has a pass on which she stakes her hope,
Has a şir lying hidden.
Not spent in five or six days,
Her toil has a hellish grief.
Should her heart desire it, Çürök
Has a man she keeps concealed.
I know the truth of Çürök,
Of that calamity spent and gone.
Mercy, my Koco, hear my word!
In this word of yours there is a flaw:
Ayçürök's man is that one –
There is a son left from Manas.
Will he bow to your strong-arming?
Will he give his woman to us?
One ear of mine had heard:
When Semetey was born,
Should he survive and grow,
He will break the Oyrot, they had said.
He had eaten Kıtay's sheep;
Should this boy live,
He will break the age, they had said.
He has words without end,

He has a man in a sheltered place.
Mercy, Koco, hear my word,
You rumble on, surging past.
Surging, surging, one day you

Topunuzla kökümü kurutursun.
Kaba kuvvete coşarsan,
Derin çukurumu kazarsın,
Kaynatırsın çilemi.
Gösterirsin gözüme
Kimsenin görmediği hâli.
Sarı bozkırda beklettirip,
Karşı karşıya getirecekmişsin beni
Manas'tan kalan oğulla.
Neden imrendin Çınkoco,
Akun'un kızı Çürök'e?
Sataşmak istedin han Kocom,
Onulmaz bir belaya.
Keçi azığını boğazlattın,
Kurumuş koca, onmayasın,
Cezayı çektirmek istedin,
Oogan kalesini gözlettin,
Başıma sarmak istedin
Kimsenin etmediği belayı.
Bitkin eli ürkütüp,
Konuğu gecelendirmek istedin,
Tükenmiş koca, gümbürdeyip,
Bana destan söyletmek istedin. Tek başına karşı savuran.
Dertli bir koca imişsin,
Dediğini bilir mi hiç,
Akun'un kızı Ayçürök,
Yalvarsak bize varır mı?
Zorbalığa Kuday razı olur mu?
Manas'ın gelini olacaktı,
Akunkan bize verir mi?
Akunkan kızı Ayçürök
Dört bir yanı dolaşır,
Hilesi bol, bahtı kara,
Ay ile âlemin tümünü
Uçup uçup gezer durur.

Will dry up my root with your whole crowd.
If you surge on brute force,
You will dig my pit deep,
You will set my ordeal boiling.
You will show to my eye
The state that none has seen.
Making me wait on the yellow steppe,
You would bring me face to face, it seems,
With the son left from Manas.
Why did you covet, Çınkoco,
Akun's daughter Çürök?
You wished to provoke, my khan Koco,
A calamity past all cure.
You had the goat's provision slaughtered,
Withered old man, may you never prosper;
You wished to make me serve the sentence,
You set me watching Oogan's fortress,
You wished to wind about my head
The calamity none has wrought.
Startling the exhausted people,
You wished to make the guest pass the night;
Spent old man, rumbling on,
You wished to make me speak an epic.
Parrying alone, single-handed.
A grief-ridden old man you are;
Does she ever heed what one says –
Akun's daughter Ayçürök;
If we beg, will she come to us?
Will Kuday consent to strong-arming?
She was to be Manas's bride;
Will Akunkan give her to us?
Akunkan's daughter Ayçürök
Roams all four quarters;
Rich in wiles, black of fortune,
Around the moon and the whole world
She flies and flies and wanders.

Bahadır Koco, sözümü dinle!
Gece yatıp düş gördüm,

Bahadır Koco, hear my word!
Lying at night I saw a dream,

Zahmeti kötü iş gördüm.
Ayçürök'ünü almam ben,
Azabına kalmam ben.
Bu sözünde eksik var,
Kadınını bize verir mi,
Manas'tan kalan oğul var.
Gece yatıp düş görsem,
Düşümde kötü iş görsem.
Kızıl kırçıl at binmiş,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümlemiş.
Gümüş kemer kuşanmış,
Güneş gibi yüzüne nur vurmuş.
Bileği kalın, taş yürekli,
Gayreti tam, gözü pek.
Aç kıyıcı kılıcını
Kınsız, beline bağlamış,
Yeniden boşanacak bulut gibi
Bir o yana bir bu yana dönmüş.
Görenin gönlü ürperir,
Yüzünden kahır dökülür.
Orta boylu, geniş omuzlu,
Baştan başa demir giyinmiş.
Öfkeyle bağırıyordu,
Yedi ilek ordu gelse de,
Celmoguz suratlı çocuk,
Manas! diye nara atıyordu.
Mızrağını doğrultup,
İşte böyle böyle bitirdi
Toltoy'unun çaresini.
Manas başta, sayısız kişi.
Acıbay, Bakay, Almanbet,
Bahadır Çubak, bin kişi
Böğrümden hücum ettirip,
Her biri bir kez mızraklayıp,
Üşüşüp canımı almışlar.
Sinek gibi canım çırpınıp,

Mızrakların geçtiği yer
Şimdi bile duruyormuş,

I saw a business ill in its toil.
I will not take your Ayçürök,
I will not stay for her torment.
In this word of yours there is a flaw:
Will he give his woman to us –
There is a son left from Manas.
Should I lie at night and see a dream,
Should I see ill business in my dream:
He had mounted a red roan horse,
Had knotted its hair-tail up tight.
He had girded a silver belt,
Light struck his face like the sun.
Thick of wrist, stone of heart,
Full of zeal, unflinching of eye.
His ravening cruel sword
He had bound scabbardless at his waist;
Like a cloud about to burst anew
He wheeled now this way, now that.
The heart of all who see him shudders,
Wrath pours down from his face.
Middling of height, broad of shoulder,
Clad head to toe in iron.
He was roaring in fury;
Though seven ilek armies come,
The boy with the Celmoguz face
Was crying the war-cry: Manas!
Leveling his lance,
Thus and thus he finished off
The remedy of your Toltoy.
Manas at their head, men without number.
Acıbay, Bakay, Almanbet,
Bahadır Çubak, a thousand men
Made charge upon my flank,
Each one lancing me once;
Swarming, they took my life.
My life fluttering like a fly,

The place where the lances passed
Is there even now, it seems,

Kımıldatmadan sızlayarak.
Hiç olmadık düş görüp,
Yata kalmışım zavallı can,
Pek müşkül bir iş görüp.
Geceki düşüm kötü düş,
Kaburgamın başı ağrıyor.
Uyanıkken saplanmış gibi,
Tam yüreğimin başı ağrıyor.
Ayçürök'ü alırım der de,
Azabına kalmam ben.
Şu bir avuç yurdu dolaşıp,
Vebaline kalmam ben.
Bu iş müşkül, kara iş,
Kederlenme Koco, can dostum,
Bu sözünde eksik var,
Zorbalığına boyun eğer mi?
Kadınını bize verir mi,
Manas'tan kalan oğul var.
Haberin var mıdır bilmem,
Kaplan Manas bozkurdun,
Altay'da doğup ulu olmuş,
Kaplan Manas, Ayköl şir,
On ikisine geldiğinde,
Dövüşürüm deyip gelip,
Kara Kalmuk, Mançu yurdu,
Nice Şibee, çok Soloon
Kırılıp hepsi hor olmuş,
Asra adı duyulup,
Hızır dokunup, ulu olmuş.
Hani, Altay'ın dağına yönelen, Seni
Kuday mı çarpsın?
Esenkan'ın bin askeri,
O askerin içinde
Mercan düğmeli, inci taşlı*,
Zuñtun hanı* da aralarında,
Manas'ı bağlayıp almaya
Hanından buyruk almıştı.
Onca kalabalık asker

Aching without a stir.
Seeing a dream that should never be,
I lay prostrate, poor soul,
Seeing a business most grievous.
Last night's dream is an evil dream,
The head of my rib is aching.
As if pierced while wide awake,
The very crown of my heart is aching.
Though he says: I shall take Ayçürök,
I will not stay for her torment.
Roaming this handful of a land,
I will not bear its sin.
This business is grievous, black business;
Do not sorrow, Koco, dear friend,
In this word of yours there is a flaw:
Will he bow to your strong-arming?
Will he give his woman to us –
There is a son left from Manas.
I know not if you have heard,
Tiger Manas the grey wolf
Was born in Altay and became great;
Tiger Manas, the Ayköl şir,
When he came to his twelfth year,
Came saying: I shall fight;
The Black Kalmuk, the Mançu land,
Many a Şibee, many Soloon
Were slaughtered and all brought low;
His name was heard through the age,
Hızır touched him, and he became great.
Why, they who turned toward Altay's mountain, May Kuday strike you down!
Esenkan's thousand soldiers,
And amid that soldiery,
With coral buttons, pearl-stoned,*
The khan of Zuñtun among them too,*
To bind and take Manas
Had taken his khan's command.
All that teeming soldiery

Kaplayıp yatıp kalmıştı.
Babası Cakıp ile Akbaltay
Dünyalığını saçmıştı.
Kırk evli Kırgız'ın tümü
Dağa sığınıp kaçmıştı.
Azgın kara Kıtay,
Köyünü basacağı sırada,
Hepsini yakalayıp
Kurban edeceği sırada,
İnce beline kuşanıp,
Yedi san kara Kıtay'a
Tek başına dalıp saldırıp,
Yaman Manas kaplan,
Kula çaparını oynatıp,
Han Coloy başta olmak üzere,
Beecin'e dek süründürüp,
Sataşan Kıtay serilmiş,
Kaplan Manas sultanın
Baktığı düşman devrilmiş.
«Hunhar Manas Burut» diye,
Âleme adı bilinmiş.
Beecin'in Kokon hanının
Defterine çizilmiş.
Bu haberi duyduğunda
Bütün asırlık Kıtay,
Esenkan başta, yanıp yakılmış.
İşte o Manas'ın
Gelinini nasıl alırsın?
Böyle gidersen Çınkoco,
Bir belaya çatarsın.
Sen çekip alsan Çınkoco,
Semetey kaptırıp da
Kavgasız bakıp durur mu?
Hızırlı şirin oğluna
Dokunan adam onar mı?
Yine Koco, sözümü dinle!
Manas'ın Manas olduğunu,
Canı çıkasıca, görmüşsün.

Had spread out covering the land.
His father Cakıp and Akbaltay
Had scattered their worldly wealth.
All the forty households of Kırgız
Had fled for refuge to the mountain.
The raging black Kıtay,
Just when they would storm his village,
Just when they would seize them all
And make of them a sacrifice,
Girding his slender waist,
Upon seven san of black Kıtay
Charging alone, single-handed,
The fierce tiger Manas,
Making his dun courser dance,
Khan Coloy at their head,
Dragged them crawling as far as Beecin;
The Kıtay who provoked him lay sprawled,
Of the tiger Manas the sultan
The foe he fixed his gaze on toppled.
«Bloodthirsty Manas the Burut» – so
His name was known to the world.
In the register of Beecin's
Kokon khan it was inscribed.
When they heard this news,
All the age-old Kıtay,
Esenkan at their head, burned with grief.
That very Manas –
How will you take his bride?
If you go on so, Çınkoco,
You will run into calamity.
Should you seize her away, Çınkoco,
Would Semetey, robbed of her,
Look on without a fight?
The man who touches the son
Of the Hızır-blessed şir – does he prosper?
Again, Koco, hear my word!
That Manas is Manas,
You have seen it, may your soul depart.

Baş belan* hepsinden beter,
Alöökö'ye doğru
Kavgalaşıp sığışamayıp,
Sen bu yere gelmişsin.
Kaplan Manas, hunhar şir,
On ikisine geldiğinde,
Göçüp gelip bu yere
Ilgınlı Talas yurdunu bulmuş,
Yanıp tutuşan Alöökö
Kırk boy Kırgız eli bulmuş.
Beecin'e doğru kaçmıştı.
Gelip konmuş Talas'a,
Varını vermiş ahali,
Cakıp'ın biricik oğlu Manas'a. Büyük
Aksı'ya vardığında
Manas Talas'a geldiğinde
Ak evliye* oturmuş.
Kakançın'ın Beecin'inden
Alöökö denen han çıkmış.
Karşılık verecek can kalmamış,
Kahrından can çıkarmış.
Vergiyi yurda acımadan,
Salıp durmuş Alöökö.
Kahrına aldığını
Oğlak gibi yakalayıp,
Babamı Manas kesti diye,
Boğazlayıp durmuş Alöökö.
Alöökö oğlu Koñurbay,
Karşı söz söyleyeni
Ayköl Manas töreye,
Yol üstünde sürükletip,
Kinci olup kalmıştı.
İtlere şölen edip,
Öyle yapan Manas er idi,
Yarıp durmuş Alöökö.
Bir avuç Müslüman'ı
Kapkaranlık zindana,
Ayköl Manas kaplanı,
Kapatıp durmuş Alöökö.

Your chief calamity is worse than all:*
Toward Alöökö
Quarreling, unable to share the land,
You came to this place.
Tiger Manas, the bloodthirsty şir,
When he came to his twelfth year,
Migrated and came to this place
And found the tamarisk-grown Talas land;
Alöökö, burning and smoldering,
Found the forty-clan Kırgız people.
He had fled toward Beecin.
He came and settled in Talas;
The people gave all they had
To Cakıp's only son Manas. When he reached Great Aksı
When Manas came to Talas
He sat in the white saint's tent.*
From Kakançın's Beecin
A khan called Alöökö had risen.
No soul was left to answer him,
He drove out souls with his tyranny.
Tribute upon the land without pity
Alöökö kept imposing.
Those he seized in his wrath
He would catch like kid-goats;
Saying: Manas slew my father,
Alöökö kept butchering them.
Alöökö's son Koñurbay –
Whoever spoke a word against him,
Ayköl Manas the töre,
Had him dragged along the road,
Remained his sworn foe.
Making a banquet for the dogs,
The one who did so was man Manas;
Alöökö kept cleaving them open.
A handful of Muslims
Into the pitch-black dungeon –
Ayköl Manas the tiger –
Alöökö kept locking away.

Karşılık vereni,
Sırtından kayış çıkarıp,
Dövüp durmuş Alöökö.
Alöökö'nün bu huyu,
Alöökö'ye varıldığında,
Varan canların tümü
Tazim edip diz çökmüş.
Alöökö'nün bu huyu
Ayköl Manas sultana
Apaçık varıp bilinmiş.
Han Bakay, Manas başta olup,
Müslüman'ın yurduna

Whoever gave him answer,
Stripping a strap of hide from his back,
Alöökö kept flogging him.
This habit of Alöökö –
When men came before Alöökö,
All the souls who came
Bowed low and bent the knee.
This habit of Alöökö
To Ayköl Manas the sultan
Was made plainly known.
Khan Bakay, with Manas at the head,
Upon the Muslims' land

Kargaşayı saldığında,
Gelenlerden söz duyup,
Rast geleni er Manas
Yakıp kül etti diye duyup,
Öz dünyalığını saçmıştı,
Yattığı yerden Alöökö
Geniş Kaşkar'ı tutmuştu.
Kum-Arık'ı geçtiğinde,
Geniş Ak-Çiy'in kıyısında,
Nöbetçisini dikip Alöökö
Konaklayıp yattığı sırada,
Homurdanan er Manas
Tepesinden basmıştı,
Dört çeşit malını saçmıştı.
Yetişip yakalamıştı,
Kurban diye kesmişti.
Koruyup duran kale idi.
On iki asrın boyun eğdiremediği,
Yaman Manas sultana,
O geçmiş zamanda
Ukruk çevirecek kimse kalmamış.
O Manas bir er idi,
Her şeyi denk, tam idi.
İçine bakıp oturulsa,
Yeryüzünden geniş idi.
Manas gibi bir bahadırı

When he had loosed the turmoil,
Hearing word from those who came,
Whatever man Manas came upon
He burned to ash – so hearing,
He had scattered his own worldly wealth;
From where he lay, Alöökö
Had seized broad Kaşkar.
When he crossed Kum-Arık,
On the shore of broad Ak-Çiy,
Alöökö, posting his sentry,
While he lay encamped,
The growling man Manas
Came down upon his crown,
Scattered his four kinds of stock.
He overtook and seized him,
He slaughtered him as sacrifice.
It was a fortress that stood guard.
Whom twelve centuries could not bend,
The fierce Manas the sultan –
In that bygone time
None was left to turn the ukruk on him.
That Manas was a man indeed,
All things about him even, complete.
Should one sit and gaze within him,
He was wider than the face of the earth.
A bahadır like Manas

Yaratıp vermez felek bir daha.
Küheylan Akkula'nın basmadığı

Yer kalmamış bütün dünyada.
Manas'ın eli değmedik
El kalmamış hiçbir yerde.
Her ettiği kullara
Hoş gelen Manas değil mi?
Bir avuççık Müslüman'ı,
Atası başka kâfire karşı
Besleyip koruyan Manas değil mi?

Çekiştiği Bakburçun,

Fate will not create and grant again.
No ground the courser Akkula has not trodden
Is left in all the world.
No people untouched by Manas's hand
Is left in any place.
Is it not Manas whose every deed
Was pleasing to the servants of God?
A mere handful of Muslims,
Against the infidel of alien stock –
Is it not Manas who fed and guarded them?
Bakburçun with whom he grappled,

KÖKÖTÖY'ÜN KİM OLDUĞU VE KÖKÖTÖY ÖLDÜĞÜNDE NASIL GÖMÜLDÜĞÜ

WHO KÖKÖTÖY WAS, AND HOW KÖKÖTÖY WAS BURIED WHEN HE DIED

Hani, haberin var mı bilmem,
Kökötöy'ün dünyalığı
Yaman Koco, dinleyedur!
Hani, Kökötöy'ün aşında,
Büyük cemaatin önünde
Koşoy vardı, ben vardım.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Sen ne zaman birlikte vardın?
Hani, han Kökötöy göçtüğünde,
Varılıp dönülmez yerine

Dönmeden öteye gittiğinde,
Kökötöy adlı bir can imiş,
Dünyaya Kökötöy
Direk olmuş bir bay imiş.
Eski Taşken ile Çıyırçık'ı
Yurt edinmiş bay imiş.
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Bütün asırlık yurtların hepsinden

Why, I know not if you have heard,
Kökötöy's worldly wealth
Fierce Koco, keep listening!
Why, at Kökötöy's feast,
Before the great assembly
Koşoy was there, and I was there.
Şıgay's son Çınkoco,
When were you ever there with us?
Why, when khan Kökötöy passed away,
To the place gone to and never returned from,
When he went beyond without returning,
There was a soul named Kökötöy;
To the world, Kökötöy
Was a bay who stood as a pillar.
Old Taşken and Çıyırçık
He had made his homeland – such a bay.
Of all the age-old lands
Ear has heard and eye has seen,

Kökötöy üstün bay imiş.
Kızıl sikke, sarı altınla
Kırk evi dolu bir han imiş.
Kökötöy diye ün salmıştı.
Dört bir yanın tümüne

Kökötöy was the bay above them all.
With red coin and yellow gold
He was a khan with forty houses full.
He had won fame as Kökötöy.
To all the four quarters

Çekişen düşmanı Kakançın.
Çok evliya el açsa,
Dua olmuş er Manas.
Kıtay kaplayıp geçerken,
Müslüman'ın eline
Ata olmuş er Manas.
Bahadır Manas adını alıp,
Dünyanın yüzünde
Var olduğunu görmüşüm.
Müslüman'a yel geçirmez
Kale olduğunu görmüşüm.

His grappling foe was Kakançın.
When many a saint opened his palms,
Man Manas was their prayer.
When Kıtay came flooding over,
To the Muslims' people
Man Manas became a father.
Taking the name Bahadır Manas,
Upon the face of the world
I have seen that he existed.
I have seen he was a fortress
That let no wind pass through to the Muslims.

Göl gibi kaynaşıp dolmuştu.
Dört çeşit malı gütmüştü,
Bağrı tüylü kara yer,
Kökötöy'ün dünyalığına,
Zor dayanmıştı ağırlığına.
Yurt atası Kökötöy,
Epeyce kocamıştı,
Dünyalığı tamam olup,
Yurt atası Kökötöy,
Oğulsuz kalakalmıştı.
Zenginliğe güvenip Kökötöy,
Yedi kadın almıştı,
Yetmiş beşine gelene dek
Çocuk yüzü görmemişti.
Yetmiş beşine geldiğinde,
Yetmiş yiğit yoldaş alıp,
Kulan vurup, ceylan kovup,
Uzun ava çıkmıştı.
Seyahat edip gezerken,
Kayıpçı'nın belinden,
Mediyan'ın çölünden,

It had teemed and filled like a lake.
He had herded four kinds of stock;
The black earth, shaggy of breast,
Under Kökötöy's worldly wealth
Had barely borne the weight of it.
Father of the land, Kökötöy,
Had grown well on in years;
His worldly wealth complete,
Father of the land, Kökötöy,
Had been left without a son.
Trusting in his riches, Kökötöy
Had taken seven wives;
Until he came to seventy-five
He had not seen a child's face.
When he came to seventy-five,
Taking seventy young companions,
Striking kulan, chasing gazelle,
He had gone out on a long hunt.
While journeying and roaming,
From the pass of Kayıpçı,
From the desert of Mediyan,

Aş veren Bokmurun'unu
Bozkırda bulup almıştı.
Bulup aldığı çocuğa
Dokuz bin kısrak kesmişti.
Yeryüzünün dört bucağını,
Kıblenin kırk bucağını
Toplayıp Kökötöy,
Kökötöy'ün toyuna
Gelenlerin hepsi doymuştu.
Toya gelen kalabalık,
Toya gelip doymuştu.
Doyduklarından ötürü
Adını Bokmurun koymuşlardı.
Böylece Bokmurun
Kökötöy oğlu olmuştu.
Altı yaşına gelene dek
Bay Kökötöy ne yapsın,
Çocuğunun başına
Sorguçlayıp baykuş tüyü takmıştı.
Yedi kadını Kökötöy'ün
Çocuğu elinden tutup büyütmüştü.
Şımarmıştı Bokmurun.
Bokmurun'a Kökötöy'ün
Eriyip gitmişti gönlü,
Aslında bu Bokmurun
Er Töştük'ün çocuğu.
Şımarıklığı pek yaman,
Bokmurun uyurken,
Sabahleyin Kökötöy
Hazine ağzını açarmış,
Sadaka edip o zaman
Kızıl altın, ak gümüşü
Çıkarıp tohum gibi,
Diyar aşırı saçarmış.
Dört bir yanına Kökötöy,
«Biri kastta bulunur» – diye,

Sıkı nöbetçi koyarmış.

His Bokmurun, giver of the feast,
He had found and taken on the steppe.
For the child he found and took
He had slaughtered nine thousand mares.
The four corners of the earth,
The forty corners of the kible
Kökötöy gathered in;
At Kökötöy's toy
All who came had eaten their fill.
The crowd that came to the toy
Came to the toy and was sated.
Because they had been sated
They had named him Bokmurun.
Thus did Bokmurun
Become Kökötöy's son.
Until he came to six years old,
What was bay Kökötöy to do –
Upon his child's head
He had fixed a plume of owl feathers.
Kökötöy's seven wives
Had raised the child, leading him by the hand. Bokmurun had grown spoiled.
Over Bokmurun, Kökötöy's
Heart had melted quite away;
In truth this Bokmurun
Was the child of Man Töştük.
His waywardness was fierce indeed;
While Bokmurun slept,
In the morning Kökötöy
Would open the treasury's mouth;
Giving alms, at that hour,
Red gold and white silver
He would bring out and, like seed,
Scatter across the lands.
On all four sides, Kökötöy,
«Someone may intend him harm» – saying,
Would post a strict watch.

Her gün esen geceledikçe,
Altı erkeç, dört oğlağı
Sadaka diye keserlermiş.

Üstüne titreyen düşüncesi,
On ikisinde Bokmurun,
Kökötöy'ün çocuğu.
Öyle böyle büyüyüp,
Günlük işi yoluna girip.
Kökötöy'ün Bokmurun'u
On ikisine geldiğinde,
Yanan bir kor çıkıp,
Bay Kökötöy'ün çocuğu
Âlemde eşsiz haşarı çıkıp.
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Tüccarı dövdürüp,
Kervancıyı kapattırıp,
Eli yettiği yerlerden
Yağmayı yağmalatıp*,
Nice fesat saldırıp,
Yılkının kısır tayını yiyip,
Keçinin donmuş yağını yiyip,
«Benim babam Kökötöy'ün
Zenginliğini asır gördü diye,
Kökötöy'ün çok malı
Baharda ot gibi soldu diye,
Bu dünya boştur diye,
Hayrı olmayan çok malı
Besleyip de nideyim diye,
Nice malını yitirsem de,
Babacığımın çok malı
Ölünceye dek yeter» – diye.
Bokmurun'un işine bak,
Azılarını dikleştirip,
Alt dudağını sarkıtıp,
Hörgüçlerini kabartıp,
Bin erkek deveyi çöktürüp,

Each day passed safely through the night,
Six wether-goats and four kids
They would slaughter as alms.

His doting thought upon the boy;
At twelve was Bokmurun,
Kökötöy's child.
Growing up thus and so,
His daily affairs falling in order.
Kökötöy's Bokmurun,
When he came to his twelfth year,
Turned out a burning ember;
Bay Kökötöy's child
Turned out wild without peer in the world.
Kökötöy's Bokmurun,
Finding no mountain to ram,
Finding no foe to fight,
Had the merchants beaten,
Had the caravaneers locked up;
From wherever his hand could reach
Loosing plunder on plunder,*
Working many a mischief,
Eating the herd's barren foals,
Eating the goats' frozen fat:
«Because the age beheld the riches
Of my father Kökötöy,
Because Kökötöy's many herds
Wilted like grass in spring,
Because this world is hollow,
Why should I feed many herds
That bring no blessing – saying,
Though I squander herd on herd,
My dear father's many herds
Will last me till I die» – saying.
Behold the doings of Bokmurun:
Setting their eye-teeth on edge,
Letting his lower lip droop,
Making their humps swell proud,
Making a thousand he-camels kneel,

Örtülerini hep düzelttirip,
Urganla sıkı bağlatıp,
Kızıl altın dünyalığı,

Süsleyerek yükletip,
Dört bir yanı dolandırıp,
Âlemin tümünü gezdirip,
Dünya yüzünü tararmış.
Hovarda olup Bokmurun,
Kız aratır olmuş.
Ahaliyi, yurdu dolaşıp,
Kara gözlü kızları görürmüş.
Boz genç deveyi kestirip,
Varsın kızı beğenilmesin,
Altı erkek deveyi
Babasına verirmiş.
Kulak duymuş, göz görmüş,
Bu yüzden namı gümbürdeyip,
Bokmurun manap denirmiş.
Mal yedekleyip varmayı,
Çocuk da olsa Bokmurun,
Nice şehri dolaştırıp,
Nice ele uğramıştı,
Çok dünyalığın tümünü
Harcayıp saçmıştı.
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Maaniker'e bindiğinde,
Yeryüzünün dört bucağını
Dört kez dolanıp gezip,
Kadın arayıp gezerken,
Nice yeri dolaştığında,
Çok dünyalığı, sayısız malı
Harcayıp saçtığında,
Yel yetişmeze bindiğinde,
Kadın arayıp gezerken,
Han Kökötöy ölmüştü.
Kökötöy ölüm döşeğindeyken,
Bokmurun'u gelmişti.

Having all their coverings set straight,
Having them lashed tight with rope,
The red-gold worldly wealth,

Loading it on adorned,
Circling all four quarters,
Touring the whole of the world,
He would comb the face of the earth.
Turning prodigal, Bokmurun
Took to having girls sought out.
Roaming the people and the land,
He would view the black-eyed girls.
Having a grey young camel slaughtered –
Let the girl please him or not –
Six he-camels
He would give her father.
Ear had heard, eye had seen;
For this his name went thundering forth:
Bokmurun was called manap.
Riding forth with strings of stock in tow,
Though a mere child, Bokmurun
Had toured many a city,
Had called on many a people;
The whole of his great wealth
He had spent and scattered.
Kökötöy's Bokmurun,
When he mounted Maaniker,
The four corners of the earth
He circled and toured four times over;
While he roamed seeking a wife,
When he had toured many a land,
When his great wealth, his countless stock,
He had spent and scattered,
When he rode the one no wind could catch,
While he roamed seeking a wife,
Khan Kökötöy had died.
While Kökötöy lay on his deathbed,
His Bokmurun had come.

«Han babam ölüp gitti» – deyip, İşe böyle girişti.
Ululari çağırmıştı,
Yurda fesat salanları,
«Yaman babam öldü» – deyip,
Kaygılanıp bağırıp,
Ahalinin tümünü

Kara aşına çağırıp,
Soylu küheylanları bağlatıp,
Sayısız hoca ile şeyhi,
Devran alacaksa gelsin diye,

Zorla sürdürüp,
Boduklarını bozlatıp,
«Han Kökötöy'ün kara aşı» – diye

Taylarını öksüz bıraktırıp,
Kısrakları kırdırıp,
Koyunu kırıp, lök deve kesip,
«Han babamın sevabı» – diye,
Sığırı, yılkıyı çok kesip,

Alpların tümünü sürdürüp,
Babasının naaşını
Altmış alpa tutturup.
Devrana doksan boz at bağlayıp,
Hepsine biner kuşak bağlayıp,
Çıngıraklarını taktırıp,
Halı kilim örttürüp.
Altı bin erkek deve, lök bağlayıp,
Pehlivanları bağırıp,
«Kalender, miskin, divane,
Biriniz bundan geri kalmayın» – diye,
Ahaliyi çağırıp,
Cenazesini kıldırıp,
«Can babam binip gezer» – diye,

Tam bin kıl gibi kara atı

«My khan father has died and gone» – saying, Thus he set about the work.
He had summoned the great ones,
Those who sowed mischief in the land;
«My fierce father has died» – saying,
Grieving and crying out,
The whole of the people

He called to the black funeral feast,
Had noble coursers tethered;
The countless hocas and şeyhs,
Saying: let whoever would take the devran come,
Driving them on by force,
Making their camel-colts wail,
«Khan Kökötöy's black funeral feast» – saying,
Leaving their foals motherless,
Having the mares slaughtered,
Killing sheep, slaughtering lök camels,
«For my khan father's blessing» – saying,
Slaughtering cattle and horse-herds in plenty,
Driving on all of the alps,
His father's mortal remains
He had sixty alps bear up.
Tethering ninety grey horses for the devran,
Binding a thousand sashes on each,
Having their bells hung on,
Having carpets and kilims draped over.
Tethering six thousand he-camels, löks,
The strongmen crying out:
«Kalender, wretch, and holy fool,
Let not one of you stay behind» – saying,
Summoning the people,
Having the funeral prayer performed,
«My dear father will ride it about» – saying,
A full thousand hair-fine black horses

Burak at* diye eyerletip,
Ahalinin tümünün
Böylece yüreğini ürkütüp,
Babasının kara aşında,
Kökötöy'ün Bokmurun'unun
Hizmetine dayanamayıp,
Geniş Taşken'in Kırgız'ı
Kırıla yazıp bırakıp gitmişti.

Han Kökötöy öldü diye,
Ahali duyup, yurt gelmişti.

Kulağı duyan, gözü gören,
Duyan canlar hep gelmişti.
Ak sarığı kazan gibi,
Haykırsa sesi ezan gibi,
Hocanın gönlü rahatlamıştı,
Eli ermemiş miskin, divane,
Yedişer baş davar alıp,
Gönülleri tam şen olmuştu.
Kökötöy'ün ölümünde
Yoksulun hası bay olmuştu.
Mezar kazıcı pehlivanı
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Ulemadan sorup öğrenmiş,
Bilgelerden sormuştu.
Bilgelerden söz duyup,
Suptan* kefen yaptırmış,
Pek güzel olur diye duyup,
Omuza atma ipekli giydirip,
Celmayan'a bindirip,
Ayet yazıp mektup verip,
Âlimlere çabuk ulaştırıp,
Mısır ile Bağdat'ın
İkisine birden haber saldırmış,
Kökötöy'ün kefenini*
Büyük Mısır'dan getirtmişti.
Supa sarıp dolatıp,
Kökötöy'ün sayısız malını

He had saddled as Burak steeds,*
And of the whole of the people
He thus set the hearts trembling;
At his father's black funeral feast,
The service of Kökötöy's
Bokmurun none could endure:
The Kırgız of broad Taşken
Were all but slaughtered, and left, and went.
Khan Kökötöy has died – so saying,
The people heard, the land had come.

Whoever had an ear to hear, an eye to see,
All souls who heard had come.
His white turban like a cauldron,
His cry, when he called, like the ezan,
The hoca's heart had been set at ease;
The empty-handed wretch and holy fool,
Each taking seven head of stock,
Their hearts were wholly gladdened.
At Kökötöy's death
The poorest of the poor became a bay.
The grave-digging strongman
Kökötöy's Bokmurun
Had asked and learned of from the ulema,
Had inquired of the sages.
Hearing word from the sages,
He had a shroud made of sup;*
Hearing it would be most fine,
Draping shoulder-cast silks upon them,
Mounting them on Celmayan,
Writing verses, giving letters,
Speeding them to the learned men,
To Mısır and to Bağdat,
To both at once he sent out word;
*Kökötöy's shroud**
He had brought from great Mısır.
Wrapping him around in sup,
Kökötöy's countless stock

İşte böyle tüketip,
Zemzem suyuyla* yıkatıp, Kapkara giydirip,
Başını ayağını usulünce,
Sarpay* ile sardırıp,
Tul'unu* usulünce kurdurup,
Kökötöy'ün ağıtını
Külayım'a söyletip,
Var dünyalığın tümünü,
Hazırlatıp sandıklatıp,
Yıkayıcısına vermek için
Zırh nakışlı çepkenin*
Tam beş yüzünü hazırlatıp.
Hazine ağzı açılıp,

He spent away just so;
Having him washed with Zemzem water,*
Clothing all in deepest black,
His head and feet, in due order,
Having wrapped in sarpay,*
Having his tul raised in due order,*
The lament for Kökötöy
He had Külayım sing;
The whole of the worldly wealth
He had made ready and packed in chests;
To give to the corpse-washer,
*Of the armor-embroidered çepken**
He had a full five hundred prepared.
The treasury's mouth was opened,

Kökötöy'ün sayısız malı
Harcanıp o zaman
Kara aşına saçıldı.
Kökötöy hanın yatacağı yer,
Mezarı ayrıca kazılıp,
Ketmen sallayan pehlivandan,
Keser vuran ustalardan,
Kokon ile Samarkan'dan
Eksiksiz hepsine haber saldırıp,
Onlardan getirtip,
Yatağını rahat kazıp,
Enine boyuna geniş kazıp,
Her yanını denk kazıp,
Düzgünce hepsini büyük kazıp.
Kazanağını oydurup,
Başını ayağını uzattırıp,
Devir kıyamete dek
Aydınlık dursun diye,
Mücevher ile yakuttan
Yararak döşetip,
Ayağıyla baş ucuna
Işık edip koydurup.
«Han Kökötöy öldü» -diye,
Ahaliye bildirip.

Kökötöy's countless stock
Was spent away then,
Scattered on his black funeral feast.
The place where khan Kökötöy would lie,
His grave dug out apart:
Of strongmen who swing the ketmen,
Of masters who strike the adze,
From Kokon and Samarkan
He sent word to all without omission,
Bringing them from there,
Digging his resting-place at ease,
Digging it wide in length and breadth,
Digging its every side even,
Digging it all trim and large.
Carving out its side-niche,
Laying out his head and feet at length,
That till the age's day of doom
It might stand in light,
Of jewel and of ruby
He had the floor split and laid,
And at his feet and at his head
Had them set as lamps.
«Khan Kökötöy has died» – saying,
He made it known to the people.

«Hanın hanımı budur» – diye,
Yedi kadın eşine,
Bu Kökötöy öldüğünde,
Canlar toplanıp kaynaşarak,
Sayısız devin tümü,
Savurup atmıştı toprağı.
«Han Kökötöy öldü» – diye,
Geri dönülmez gerçek yurdu
Yaman kişi gördü diye,
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Gözü açılmadan ağlamıştı,
«Bahadır babam göçtü diye,
Varılıp dönülmez yurduna,

«This is the khan's lady» – saying,
To his seven wedded wives;
When this Kökötöy died,
Souls gathering and teeming,
All of the countless giants
Had flung the earth aside.
«Khan Kökötöy has died» – saying,
The true land of no returning
The fierce man has beheld – saying,
Kökötöy's Bokmurun
Had wept before his eyes were opened:
«My bahadır father has passed – saying,
To the land gone to, never returned from,

Padişah babam gitti diye,
İzi yittiği çağdır bu – diye,
Benim babam Kökötöy'ü,
Mezar başındaki ahali,
Son görüşmeniz budur – diye,
Beş yüz köşek, beş yüz kısrak, Haber vermeden salıvermişti,
Bugün babam töreye
«Mezar ödülü» diye koyayım,
Benim babacığım göçtükten sonra,
Aşı nasıl veririm?
Atı nasıl koştururum?
Sözü ortaya koyarım.
Salt alpların hepsi burada,
Danışıp öğüt alayım».
Tam o günden ben kendim,
Kökötöy'ün aşında,
Bozkurt babam er Bagış
Çağrının başındaydı.
O zamanki hâlimi sorarsan, «Varıp vuracakmış gibi,
Benim babam er Bagış,
Doru ala yorga bindirip,
İpeklinin hasını giydirip,

My padişah father has gone – saying,
This is the era his trace is lost – saying,
My own father Kökötöy –
O people at the graveside,
This is your last meeting with him – saying,
Five hundred camel-colts, five hundred mares, He had loosed without giving word,
Today for my father, to the töre,
Let me stake them as the «grave prize»;
After my dear father has passed,
How shall I give the feast?
How shall I run the horses?
I shall set the word before you.
The pure alps are all gathered here,
Let me take counsel and be advised».
From that very day, I myself,
At Kökötöy's feast –
My grey-wolf father, man Bagış,
Stood at the head of the summons.
If you ask my state in those days, «As if he would ride up and strike,
My father, man Bagış,
Mounting me on a bay-pied ambler,
Dressing me in the finest of silks,

Toya yanında götürdüğü çağ.

Putperest* vurmak olur mu,
Ak ala yorga bindirip,
Değerliden giysi giydirip,
Aşa yanında götürdüğü çağ.

Yetimi vurmak olur mu,
Eyer kaşından yaman başım
Aşamayan başım var,
O zaman altı yaşımı
Henüz aşmamış yaşım var.
Kökötöy'ün çok malının
Dolup taştığını görmüşüm,
Çok insanın ganimet alıp,
Onduğunu görmüşüm.
O çağı sorarsan,
Kökötöy'ün Bokmurun'u
On ikisine ermişti,
Kimseyi kendine denk tutmayıp,
Devlet sarhoşu* olup gitmişti. Ahalinin hepsi orada.

«Benim han babam öldü» – deyip,
Kâfir ile Müslüman'ı
Boyun eğdirip toplamıştı,
Cakıp'ın biriciği Manas'a.
Şımardığını bundan bil,
Kökötöy'ün kara aşına
Manas gelmeyip, kaynaşan halk,
Toprağını salmadan kalmıştı.
Akkula'sına binilip,
Ak zırh kaftanını giyip,
Keskin çeliğini kuşanıp,
Arslan Manas kaplan,
«Bokmurun'u vurup alırım» – deyip,
Ak kaplan gibi atılıp,
Manas haykırıp dururken,
Bilge Bakay bozkurdun,

It was the season he took me at his side to the toy.
Can one strike an idolater,*
Mounting me on a white-pied ambler,
Dressing me in garb of the precious,
It was the season he took me at his side to the feast.
Can one strike an orphan –
My poor head, from the saddle-bow
I have a head that could not reach over;
At that time, my six years
I have an age that had not yet passed.
Of Kökötöy's many herds
I have seen the overflowing plenty;
I have seen many people take their spoil
And prosper by it.
If you ask of that era,
Kökötöy's Bokmurun
Had reached his twelfth year;
Holding none his equal,
He had grown drunk on fortune and gone astray. The whole of the people is there.*

«My khan father has died» – saying,
Infidel and Muslim both
He had bent to his will and gathered,
To Cakıp's only one, Manas.
Know his spoiled pride from this:
To Kökötöy's black funeral feast
Manas came not, and the teeming folk
Had waited, casting no earth upon him.
His Akkula was mounted,
Donning his white mail kaftan,
Girding his keen steel,
Lion Manas the tiger,
«I shall strike Bokmurun down» – saying,
Springing like a white tiger,
While Manas raged and bellowed,
The sage Bakay, the grey wolf,

Araya giriverdi:
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Sarı kıraç dağ değil,
Boy ölçüşülecek düşman değil.
Putpereste sataşsa,
Manas'ın işi onar mı?
Yaman işi yoluna girer mi?
Çocuğa varıp sataşıp,
İşin utanca dolanıp,
O zaman işin onar mı?»
Asil Bakay kaplan
Araya girivermişti,
Tatlı dilli söze girişmişti.
Ayköl töre Manas'ını
Böylece yatıştırmıştı.
Manas'tan gayrı yaşlılar var,
«Han Kökötöy öldüğünde,
Halk toplanıp gömdüğünde,

Stepped in between at once:
«Kökötöy's Bokmurun
Is no barren yellow mountain,
He is no foe to measure strength against.
Should he provoke an idolater,
Would Manas's cause prosper?
Would an ill deed come out right?
Going after a child to quarrel,
Your cause entangled in shame,
Would your cause prosper then?»
Noble Bakay the tiger
Had stepped in between at once,
Had begun his honey-tongued speech.
Ayköl Manas the töre
He had soothed and stilled thereby.
Besides Manas there are elders:
«When khan Kökötöy died,
When the folk gathered and buried him,

Onların arasında
Bahadır Koşoy dahi var.
Kökötöy'ün kara aşına
Halkı kaynaşıp toplanıp,
Gömüldüğü yeri görmüşüm,
El toplanıp nice gün,
Konduğu yeri görmüşüm.
Kökötöy'ün «mezar ödülünü»,
Gözümle görmüşüm.
Put put altın-ziynet koyup,
Dünyalığın tümünü
Eksiksiz, denk koyup,
Bin karaca deve koyup,
Bin kara sakar kısrak koyup,

Koşturulacak küheylanın,

Among their number
Bahadır Koşoy too is there.
At Kökötöy's black funeral feast,
His people teeming and gathering,
I have seen the place he was buried;
The people gathered many a day –
I have seen the place they camped.
Kökötöy's «grave prize»
I have seen with my own eye.
Staking gold and treasure put on put,
The whole of the worldly wealth
Staked complete and even,
Staking a thousand dark-brown camels,
Staking a thousand black blaze-faced mares,
Of the courser to be raced,

BOKMURUN'UN KÖKÖTÖY'ÜN AŞINI VERMEK İÇİN KOŞOY'A DANIŞMASI

BOKMURUN TAKES COUNSEL WITH KOŞOY ON GIVING KÖKÖTÖY'S FEAST

Han Kökötöy'ün ölümüne
Yerinden kopup gelen eli var.

Bahadırı var, alpı var,
Biri bine bedel olan,
Bahadırları hep burada.
Ak sakalını dalgalandıran,
Aklın dibini kavrayan,
Heybetini gören ürken,
Evliyadan okumuş*
Yaman Koşoy dahi var.
Bilinmeyeni bildiren,
Bilgin Koşoy ihtiyar.
Koşoy'un hâlini hiç sorma,
Üstün ders almak için,
Mısır'a girmiş er Koşoy.
Mısır'da beş yıl okumuş.
Var dünyayı bilmek için
Bağdat'ta beş yıl okumuş
Yönelip yeri dolaşıp,

Kıl kuyruğunu süzdürüp,
Kâküllerini süsleyip,
Gök ipekle düğdürüp,
İpince belini yaraştırıp,
Aşağı yukarı yürütüp,
Kökötöy'ün nice ödülü
Gören canı sevindirip,
Azılarını gösterip,
Atların yüğrüğü coşup,
Bıyıklarını dikleştirip,
Alpı, ereni şahlanıp,
Toprağı savurup basarak,
Han Kökötöy öldü diye,
Kalabalık halk kaynaşıp,
Hocası var, yolu yordamı var.
Mekke'ye giren er Koşoy,
Mekke'de beş yıl okumuş.
Halife'den* icazet almış,

At khan Kökötöy's death
There is a people torn from its place and come.
It has its bahadır, has its alp,
Each one the worth of a thousand,
Its bahadırs all are here.
Waving his white beard,
Grasping the bottom of all wisdom,
All who see his grandeur trembling,
Schooled by the saints,*
The fierce Koşoy too is there.
He who makes the unknown known,
The learned Koşoy, the elder.
Ask not after Koşoy's state:
To gain the highest learning,
Man Koşoy entered Mısır.
In Mısır he studied five years.
To know the whole wide world,
In Bağdat he studied five years
Setting forth, roaming the earth,

Letting its hair-fine tail stream,
Adorning its forelocks,
Braiding them with sky-blue silk,
Gracing its slender waist,
Walking it up and down,
Kökötöy's many prizes
Gladdening every soul that saw,
Baring their eye-teeth,
The swiftest of horses grew fervent,
Bristling up their whiskers,
Alp and warrior rearing high,
Treading, hurling up the soil,
Saying Khan Kökötöy has died,
The teeming people seethed,
He has his hoca, his way and custom.
Er Koşoy, who entered Mecca,
Studied five years in Mecca.
He took license from the Caliph,*

On iki pîre* el verip,
Sayıpburuş diye anılmış,
Ak sakalını dalgalandıran,
Aban Koşoy, o ihtiyar,
Her aklı sezip anlayan.
O Koşoy'un önüne
Kalabalık halk toplandı.
Bay oğlu Bokmurun,
«Han babam göçüp gitti» diye,

Han Koşoy'a ağladı:
«Abam Koşoy, ihtiyarım,
Benim babam Kökötöy
Gerçek Kökötöy imiş,
Babacığımın sayısız malı,
Yeryüzünün dört bucağı,
Kıblenin kırk bucağı,

Kırk dolayınca dolmuş.
Halka sunulacak şenlik var,
Babacığımdan bana kalan,
Yayılıp yatan mülkü var.
Kırk dam dolusu hazine,
Bunun ağzını açarım.
Babacığımın sayısız malını,
Kâfir ile Müslüman'a,
Sarf edip saçarım.
Hil'atim var, mülküm var,
Tam yedi tümen koyunum var,
Hizmet edecek yolum var.
Malımı yükletmeye,
Dilediğim yere ulaşmaya,
Cihanı arşınlayan devem var.
Kökötöy'ün nice malına
Gözümü bile kırpmadan,
Tümünü döküp göreyim.
Kâfir ile Müslüman'ın
Ortasına ben konup,
Babamın aşını veririm,

Gave his hand to twelve pirs,*
Was known by the name Sayıpburuş,
He who lets his white beard billow,
Aban Koşoy, that old one,
Who senses and grasps every thought.
Before that Koşoy
The teeming people gathered.
Bokmurun, the bay's son,
Saying «My khan father has passed away»,
Wept before Khan Koşoy:
«My aba Koşoy, my elder,
This father of mine, Kökötöy,
Was a true Kökötöy indeed,
My dear father's countless herds
Filled the four corners of the earth,
The forty corners of the qibla,

Filled them forty regions round.
There is a feast to be given the people,
Left to me by my dear father,
There is his estate lying outspread.
Treasure filling forty vaults,
I shall throw open its mouth.
My dear father's countless wealth
Upon infidel and Muslim
I shall spend and scatter.
I have robes of honor, I have estates,
Full seven tümen of sheep have I,
I have the means to do him service.
To load up my goods,
To reach wherever I desire,
I have camels that stride the wide world.
At Kökötöy's many herds
Without so much as blinking an eye,
Let me pour them all out and see.
Between the infidel and the Muslim
I shall pitch my camp midway,
I shall give my father's funeral feast,

Babamın yığdığı sayısız malın
Böylece gücünü göreyim.
Kırlarda yılkım altı kere yüz bin,

Sürüp koyarım ödüle.
Sayıya gelmez kara deve,
Saymadan koyarım ödüle.
Asil babam bozkurdun
Ölürken dediği «kör bayge»yi
Halka nam salarak,
Şimdi koyarım büyük ödül.
Han Kökötöy'ün aşında
Hangi bende bana yanaşır?
Kâfir ile Müslüman
Karşı karşıya geldiğinde,
Çatır çatur keller tosuşur,
İşte o zaman çıkar temaşa,
Bu aşımın içinde
Paçadan kapışırlar,

Pehlivanlar güreş tutar.
Şehir pazarını açarım,
Babacığımın sayısız malını
Toz duman edip saçarım.
Kâfir ile Müslüman'ın
Alplarının hepsini toplarım.
Ödülünü aşkın koyarsam,
Sırıkları bükülür,
Bahadır erler mızraklaşır.
Benim babam Kökötöy'ün
Dalgalanıp yatan sayısız malı,
Babam için saçarım hepsini,
Hakemliğe koyarım
Katagan'ın kocamış ihtiyarı Koşoy'u.
Yeter de artar malım var,
Kâfir ile Müslüman'a
Yedi yıl toy edip,
Doyuracak gücüm var.
Kökötöy'ün nice malı

Of the countless wealth my father heaped
Thus let me see the power.
On the steppes my horse-herds are six times a hundred thousand,
I shall drive them in as prizes.
Black camels past all counting,
Uncounted I shall stake as prizes.
The «blind bayge» that my noble father,
The grey wolf, named upon his deathbed,
Spreading its fame among the people,
Now I shall set as the great prize.
At Khan Kökötöy's feast
What bondsman dares come near me?
When infidel and Muslim
Come to stand face to face,
Crack on crack the bald heads butt,
Then indeed begins the spectacle,
Within this feast of mine
They shall grapple at the trouser-leg,

The pehlivans shall lock in wrestling.
I shall open a city bazaar,
My dear father's countless wealth
I shall scatter into dust and smoke.
Of the infidel and the Muslim
I shall gather every alp there is.
If I set the prize past measure,
Their lance-poles shall be bent,
Batyr warriors shall meet with spears.
Of my own father Kökötöy
The countless wealth that lies in waves,
For my father I shall scatter it all,
And to the judgment-seat I shall set
Koşoy, the aged elder of the Katagan.
I have wealth enough and over,
For infidel and Muslim
Holding the toy for seven years,
I have the strength to sate them.
If Kökötöy's many herds

Çokluk etmeyip az gelirse,
Ortada laf çoğalıp,
Apaçık akraba düşman olursa,
Dört tür malını bölerim.
Horlukla büyüklenmeyi,
Esirgemeden salıveririm,
Halkın tümünü
Varımla yoğumla basarım.
Tek boğam kalıncaya dek,
Nice malımı saçarım.
Et yememiş halk da çok,
Aş vermek şöyle dursun, at bilmeden,
Şaşkın şaşkın gezen kul da çok,
Baskından beter niyet ederim,
Saçılsın da yurt yığılsın,
Kökötöy'e toy ederim.
Kökötöy'ün nice malı,
Kazara yetmez kalırsa,
Gümbür gümbür Müslüman'dan,
Babacığımın aşı için

Prove not abundant but too few,
If talk should multiply in the midst,
If open kinsmen turn to foes,
I shall divide his four kinds of stock.
Scorn and overweening pride
I shall let loose without stinting,
The whole body of the people
I shall overwhelm with all I own and lack.
Till but a single bull is left me,
I shall scatter my many herds.
Many the folk who have eaten no meat,
Let alone been feasted — knowing no horse,
Many the slaves who wander dazed about,
I intend a thing fiercer than a raid,
Let it be scattered, let the yurt heap in,
I shall hold the toy for Kökötöy.
If Kökötöy's many herds
Should chance to run too short,
From the thundering Muslims,
For my dear father's feast

Her haneye bir asıy salarım,
Düzeltip döverim hepsini,
Hiç koymadan toplarım,
Aba Koşoy, sözümü dinle!
Koyun içinde kımıldamaz,
Kutsal diye ayrılmış erkeç var.
Hazineyle besletilen,
Babacığımın sarayında
İki yüz nazlı kız var.
Görklü, salınan boyu var,
Bunların hepsini ödüle
Koyayım diyen niyetim var».
O an beze iğne batmış gibi,

I shall levy an asıy on every household,
I shall set them straight and thresh them all,
Gather them in, leaving none,
Aba Koşoy, hear my word!
Unstirring amid the sheep
There is a he-goat set apart as holy.
Fattened upon treasure,
In my dear father's palace
There are two hundred delicate maidens.
Comely they are, of swaying stature,
All of these as prizes
It is my intent to stake.»
That instant, as if a needle pricked the cloth,

Fırlayıp kalktı er Koşoy:
«Oğlum, aş veren kişi ayıplıdır,
Kırgız'dan çıkıp Karakan
Aş veren kişi günahkârdır.

Er Koşoy sprang to his feet:
«My son, he who gives a feast bears blame,
Karakan, sprung from the Kırgız,
He who gives a feast stands in sin.

İnişte basık olur,
Bizim Kırgız az olur.
Kara Kıtay, Mançu yurdu
Bizim yurda düşman olur.
Kara Kıtay kaynaşan
Kakançın'ın halkı var,
Denk düşerse, Kırgız'ın
Kanını içer töresi var.
Eğrisi var, eli var,
Çarpığını doğrultacak
Cehennemlik Coloy kurdu var.
Kara Kıtay, kalabalık Mançu,
Kaynayıp duran kâfir var,
Onların hepsinin başında —
Han Koñurbay bahadır var.
Kahrına aldığında
Kıyameti koparmasın?
Kıyamet koparmasının sebebi:
Han Alöökö babasını
Hunhar Manas öldürmüştü.
Aşta gazayı başlatıp,
Bir azap salmasın sakın?
En yamanları Boroonçu,

On the downslope one lies low,
Our Kırgız are but few.
The Kara Kıtay, the Mançu land
Stand foes to this land of ours.
The Kara Kıtay come swarming,
There is the folk of Kakançın,
Should the chance but fall, their custom
Is to drink the Kırgız's blood.
They have their crooked ones, their hordes,
To straighten out the twisted
There is that hell-bound wolf Coloy.
Kara Kıtay, the teeming Mançu,
There are infidels ever seething,
And at the head of them all —
There stands Khan Koñurbay the bahadır.
When wrath once takes him in its grip,
Might he not tear loose doomsday?
The cause for him to loose doomsday:
His father, Khan Alöökö,
Bloodthirsty Manas had slain.
Kindling holy war at the feast,
Beware — might he not loose a torment?
The worst of them is Boroonçu,

O da Kakan'a girip dönmüştü,
Tokuşker'in Bozkertik'i,
İşte o üçü öz kardeş.
Kaplan Manas hunhara
Sataşırım derken, bunlar da
Babalarından ayrılmıştı.
Düz görünen kara Kıtay'ın
Tükenmeyen öcü var.
Han baban Kökötöy'ün aşına
Kalabalığı çağırırsan,
Bizimle boğuşup gidecek aslanı var.
Han Kökötöy gibi koca var,
Şu yerde Kırgız'ın
Han oğullarının hepsi var,
Han olarak dururken ölünce,

He too had gone into Kakan and returned,
Bozkertik of the Tokuşker,
Those three are brothers of one blood.
Thinking to assail the tiger,
Bloodthirsty Manas, these too
Had been parted from their fathers.
The smooth-seeming kara Kıtay
Nurse a vengeance without end.
To your khan father Kökötöy's feast
If you summon the multitude,
They have lions who will grapple us and go.
There was such an elder as Khan Kökötöy,
And in this place, of the Kırgız,
All the sons of khans are here,
When one dies while standing khan,

Öte dünya yüzünü görünce,
Karakan'ın sekiz oğlu
Olmaz olup hepsi sarhoş kalıp,
Emekleyen körpeler kaldı.
Han yağması zorlu iştir,
Kalabalık Kırgız bu yurdu,
Karşılık verenini
Kıyamet salıp böldüğünde,
Kıtay'ın günü doğduğunda,
Karşı koyanları
Tüfeğe tutup kovduğunda.
El kaldıran kalabalık,
Horluk çekip öldüğünde.
Eline geçerse o Kıtay,
Birini sürüp salmış enginlere,
Düşürüvermiş derinlere.
Birini sürmüş tutsaklığa,
Birini sürmüş Altay'a.
Altay'a Cakıp sürülüp,
Arslan Manas, hunhar aslan,
Sürgünde doğuvermiş,
Her yanı denk, eksiksiz doğan,
Kara yeleli bozkurt Manas'ı

When he sees the other world's face,
Karakan's eight sons
Came to naught, all left besotted,
Only crawling infants remained.
The plunder of a khan is grievous work,
This yurt of the teeming Kırgız,
Those who offered resistance —
When doomsday fell and cleft them,
When the Kıtay's day had dawned,
Those who made a stand
Were driven off before the guns.
The multitude that raised their hands
Died in degradation.
Should that Kıtay get them in his grasp —
One they drove out to the vast expanses,
Cast him down into the deeps.
One they drove into captivity,
One they drove off to the Altay.
Cakıp being driven to the Altay,
The lion Manas, bloodthirsty lion,
Was born there in the exile,
Born whole, every part in balance,
The black-maned grey wolf Manas —

Kara niyetli Cakıp'tan
Kara çapar aslan doğmuş.
On ikisine geldiğinde
Orda bozup ganimet almış.
Kuldan böylesi doğmamış,
Yöneldiği düşmanlar yerde sürünmüş.
Kahırlanınca yakalar,
Yakaladığını çiğnerdi.
Kara Kıtay'dan, Mançu'dan
Boğuşacak düşmanı kalmamış.
Gücünü, kuvvetini duyunca
Han Esenkan ağlamıştı.
Kökötöy'e aş verirsen,
Talas'a öncü gönder,
Haber ulaştır kulunum,

From black-hearted Cakıp
A dark piebald lion was born.
When he came to his twelfth year
He broke the horde and took the spoils.
From a slave such a one was never born,
The foes he turned on crawled in the dust.
When wrath took him he would seize,
And what he seized he trampled.
Of Kara Kıtay, of Mançu
No foe was left to grapple him.
Hearing of his strength, his power,
Khan Esenkan had wept.
If you give the feast for Kökötöy,
Send a herald to Talas,
Carry the word, my foal,

Kara yeleli Manas'a!
Ey Bokmurun, iyi düşün:
Bel bağlanan bel odur.
Kökötöy'e aş verirsen,
Kendine destek olup,
Beline kuşak olacak er odur.

Manas'a haber vermezsen,
Baş köşene kuyu kazmasın,
Tependen apaçık basmasın.

Dört tür malını saçmasın,
Kıtay'ın günü doğmasın,
Aşa varan insanı
Hiç koymadan hepsini kırmasın.
Halka malûm olsun diye,
Tüylü tabanlı Tükübay,
Tükenesice Kıtay pehlivanı,
Tükenip kalmış Burut'a
Tükeninceye dek çarpışsak diye,
Hey, Koñurbay, Tükübay,
Bunların içinde gezer hasreti, Nesi varsa koymam, saçarım.

Yanı sıra Börüköz,
Kıtay'ın büyük bir pehlivanı,
Cılız sınçı Ezkara,
Bizleri gözetleyip durur.
Bir kıyamet koparmak için.

«Öfke şeytandır, akıl dosttur»,
Ay, Bokmurun kulunum!
Aklına akıl kat.
Avuç kadar Kırgız'ı
Aş veririm diye toplama,
Namlı Manas olmadıkça,
El yurdunu kırdırma.
Ay, Bokmurun kulunum!
Zenginliğine güvenme,

To black-maned Manas!
O Bokmurun, think well:
He is the loins whereon hope is bound.
If you give the feast for Kökötöy,
Becoming a stay unto yourself,
He is the man to be the sash about your waist.
If you send no word to Manas,
Let him not dig a pit at your seat of honor,
Let him not stamp down openly on your head.
Let him not scatter your four kinds of stock,
Let not the Kıtay's day come dawning,
The folk who come unto the feast —
Let him not slay them all, sparing none.
That it be known to all the people,
Shaggy-soled Tükübay,
That doom-deserving Kıtay pehlivan,
Saying: with the worn-out Burut
Let us battle till we are utterly spent —
Hey, Koñurbay, Tükübay,
Within them roams that longing,
Whatever I have I hold not back, I scatter it.
And alongside them Börüköz,
A mighty pehlivan of the Kıtay,
The scrawny appraiser Ezkara,
Keeps ever spying upon us.
So as to tear loose a doomsday.

«Anger is a devil, reason a friend»,
Ay, Bokmurun, my foal!
Add wisdom to your wits.
The Kırgız, scarce a handful,
Do not gather, saying "I give the feast",
Unless famed Manas be with you,
Let not the people's yurt be slaughtered.
Ay, Bokmurun, my foal!
Put no trust in your riches,

Avuç kadar Müslüman'ı
Varıp Kıtay'a teslim edip,
Belaya düşme sakın.
Mala şımarmış çocuksun,
Bu öğüdümü tutmazsan,
Bütün yurdu çağırıp,
Belaya salarsın.
Kara Kıtay, kalabalık Mançu
Aş nedir bilen halk değil.
Haber alıp, halk toplayıp,
Han Koñurbay yetişmesin?

Kaplan Manas olmazsa,
Kalabalık kara yurdunu
Tümden kırıp gitmesin?»

Koşoy böyle deyince,
Hışımla silkinip,
Fırlayıverdi Bokmurun:
«Koşoy aba, sözümü dinle,
Han Kökötöy han olalı,
Kökötöy'ün nice malı
Yeryüzüne dolalı.
Kilidini şimdi açarım,
Halkın tümüne,
Halkın tümüne,
Ulaşıp haber vermeye
At Maaniker yüğrük var,
Kâfir ile Müslüman
Kalabalığı doyuracak

Dolup taşan mülküm var.
Halka haber salarım,
Şu canım sağ iken,
Eksiksiz toplarım.
Bugün verdim nice ödül,
Yarın koyarım büyük ödül.
Aba Koşoy, bilge kişi,
Akıl çıkar, ey ihtiyar,

The Muslims, scarce a handful,
Going and yielding them up to the Kıtay,
Beware lest you fall into calamity.
You are a child made spoiled by wealth,
If you keep not this counsel of mine,
Summoning the whole of the yurt,
You will cast it into calamity.
The Kara Kıtay, the teeming Mançu
Are not a folk that knows what a feast is.
Getting word, mustering their folk,
Might not Khan Koñurbay come down on you?
If the tiger Manas be not there,
Your teeming black yurt entire —
Might he not slay it wholesale and be gone?»
When Koşoy had spoken so,
Shaking himself in fury,
Up sprang Bokmurun:
«Koşoy aba, hear my word,
Since Khan Kökötöy was made khan,
Kökötöy's many herds
Have filled the face of the earth.
Now I shall open up its lock,
To the whole of the people,
To the whole of the people,
To reach them and carry word
There is the swift steed Maaniker,
Infidel and Muslim,
To sate that multitude

I have estates that overflow.
I shall send word to the people,
While this soul of mine is living,
I shall gather them, not one lacking.
Today I gave out many a prize,
Tomorrow I set the great prize.
Aba Koşoy, man of wisdom,
Counsel comes forth, o elder,

Senin gibi bahadırdan.
Babamın aşını veremeyip,
Kurbanın olayım han aba,
Ben kime varıp çatayım?
Mançu ile Kırgız arası,
Yer ocağını oydururum.
Kâfir ile Müslüman'dan,
Aşa gelen insanı
Apak yağa doyururum.
Babacığımın aşı için
Pirinci güzlük ektiririm,
Nice mal, sayısız davar,
Babacığımın toyunda
Hepsini saçıp sererim.
Yeryüzünün dört bucağını
Dört dolanıp toplamazsam,
Töre babamın aşında
Böyle bir şenlik kurmazsam,
Bokmurun olmadan öleyim.
Sağ gezip yürüyeceğime,
Doğmadan yiter olaydım!
İnadıma dokunanı
Vurup alır, helâk ederim.
Babacığımın aşında
Ala-Too kadar et yığarım,
Ala-Köl kadar sulu aş ederim.
Kur kur sayısız mal kestiririm,

Çevredeki canı doyururum.
Zenginliğimi gösteririm,
Altını taş gibi böldürürüm.
Yerin yüzünü toz ederim,

«Han Kökötöy aşı» diye,
Halka nam salarım.
Aba Koşoy, bilge kişi,
Akıl danışıp duruyorum
Sizin gibi bahadırdan.
Yiğit babam öldükten sonra,

From a bahadır such as you.
If I fail to give my father's feast,
Let me be your offering, khan aba,
To whom else should I go and turn?
Between the Mançu and the Kırgız
I shall have earth-ovens hollowed out.
Of infidel and Muslim,
The folk who come unto the feast
I shall sate on purest white fat.
For my dear father's feast
I shall have rice sown as autumn crop,
Many herds, cattle beyond counting,
At my dear father's toy
I shall scatter and spread them all.
If the four corners of the earth
I circle not four times and gather,
If at my lord father's feast
I raise not such a festival,
May I die and be Bokmurun no more.
Rather than walk about alive,
Would I had perished unborn!
Whoever touches my stubborn will
I strike him down, I destroy him.
At my dear father's feast
I shall heap meat high as Ala-Too,
I shall make broth wide as Ala-Köl.
Rank on rank I shall have countless beasts cut down,
I shall sate every soul around.
I shall show forth my riches,
I shall have gold split up like stone.
I shall turn the face of the earth to dust,

Saying «Khan Kökötöy's feast»,
I shall spread its fame among the people.
Aba Koşoy, man of wisdom,
I keep on seeking counsel
From a bahadır such as you.
Now my valiant father is dead,

Yüz vermez şu dünyayı
Han Kökötöy gördükten sonra,
Oba nasıl konacak,
Obamız nasıl olacak?
Koşoy aba, akıl bul,
Çaresi nasıl olacak?
Aşını nasıl veririz,
Atını nasıl koştururuz?
Yolunu nasıl buluruz,
Hünere nasıl baş koyarız,
Ziynetini nasıl düzeriz?
Aba Koşoy, ihtiyar!
Şimdiki âdemoğlundan
Üstün doğmuş evliya.
Babasından ayrılıp
Yetim kalan ben idim,
Halka çok faydan dokunup,
Gerçek evliya sen idin,
Sahici yetim ben idim.
Bağa düşmüş bahadırın
Pazarını açan er Koşoy,
Bağlanıp kalmış pazarın
Bahtını açan er Koşoy,
Dileyene Han Koşoy,
Aziz aban, o ihtiyar —
Kalabalık yurdun direği,
Olagelen evliya.
Gün kaynayan, susuz yazda
Kavağısın er Koşoy,
Kırk boy Kırgız, nice yurdun
Keregesisin er Koşoy.
Çeç-Döbö gibi aziz yeri
Ustalığınla yurt kıldın,

Ceti-Suu'nun Kırgız'ını
Ustalığınla el kıldın.
Dalgalanıp yatan cehennemin
Gözünü gördün er Koşoy,
Dopdolu kara Kıtay'ın

This world that shows no favor —
Now Khan Kökötöy has seen it through,
How shall the camp be pitched,
What shall become of our camp?
Koşoy aba, find us counsel,
What shall the remedy be?
How shall we give his feast,
How shall we run his horses?
How shall we find the way,
How give ourselves to the feats,
How shall we array his splendor?
Aba Koşoy, old one!
Beyond the sons of Adam of this day
A saint born high above them.
Parted from his father,
The orphan left behind was I,
Great good you have done the people,
The true saint were you,
The very orphan was I.
For the bahadır fallen in bondage
You opened the market, er Koşoy,
For the market left bound shut
You opened its fortune, er Koşoy,
Khan Koşoy to all who ask,
Dear aba, that old one —
Pillar of the teeming yurt,
The saint abiding through the ages.
In the sun-seething, waterless summer
You are its poplar, er Koşoy,
Of the forty tribes of Kırgız, of many a yurt
You are the kerege-wall, er Koşoy.
The holy ground of Çeç-Döbö
By your mastery you made a homeland,

The Kırgız of Ceti-Suu
By your mastery you made a people.
Of the hell that lies billowing
You have seen the eye, er Koşoy,
Of the brimming kara Kıtay

Gözünü gördün er Koşoy.
Kapanıp yatan ıssızın
Belini gördün er Koşoy.
Kâfir ile Müslüman'dan
Halk toplanan boyların,
Çoğunu gördün er Koşoy.
Amansız kavgayı
Salıp geldin er Koşoy.
Aykoco'nun Bilerik'i
Kıtay tutup götürünce,
Altı ay durmadan vuruşup,
Alıp geldin er Koşoy.
Kapanıp kalmış cennete
Medet oldun er Koşoy.
Bey babamın aşına
Sebep ol sen er Koşoy.
Ay çekili altın kızıl tuğu
Alıver sen er Koşoy.
Arslan babamın aşına
Varıver sen er Koşoy.
Ak sakalını savurup,
Dalgalandır er Koşoy.
Kâfir ile Müslüman,
Kalabalık dolar kaynaşıp,
Nice kıyamet salıp gelmişsin,

Varıver sen er Koşoy.
Bu dileğimi kabul et,
Aşı yönetip, varıver.
Hunhar Manas kaplanı,
Tırnağına denk tutmam,
O da öyle heybetle yatan bir evliyan.
Dolup taşan el gelir,
Manas'ına varmam ben,
Ona danışmam ben.
Sizden başkasının

Ölsem de sözünü tutmam.
Buyruk taslayan Manas'a

You have seen the eye, er Koşoy.
Of the desolation lying shut
You have seen the pass, er Koşoy.
Of infidel and Muslim,
Of the tribes where folk assemble,
You have seen the most, er Koşoy.
The merciless battle
You have waged and come back, er Koşoy.
When Aykoco's Bilerik
The Kıtay seized and carried off,
Fighting six months without cease,
You brought him home, er Koşoy.
To the paradise shut away
You were the succor, er Koşoy.
For my bey father's feast
Be you the means, er Koşoy.
The moon-blazoned gold-red banner —
Take it up, er Koşoy.
To my lion father's feast
Do you go forth, er Koşoy.
Flinging your white beard free,
Let it billow, er Koşoy.
Infidel and Muslim,
The multitude will fill up seething,
Many a doomsday you have loosed and weathered,
Do you go forth, er Koşoy.
Grant me this my wish,
Go forth and rule the feast.
The bloodthirsty tiger Manas —
I count him not the equal of your nail,
He too is a saint of yours who lies in such grim majesty. Overflowing peoples come,
I shall not go to his Manas,
I shall not seek his counsel.
Of any man but you

Though I die I keep no word.
To Manas who plays at giving orders

Aş veririm diye varmam,
Ölürsem ölüp kalayım,
Manas'ın sözünü tutmam.
Kökötöy aşını göl ederim,
Kökötöy'ün nice malını,
Baharda ot gibi çoğaltırım.
Geniş Samarkan, Alay var,
Söze döksem, malım hayli var.
Dört yana dolmuş koyunum var,
On sekiz bin âlemi,
Toptan gelse kaynaşıp,
Doyururum diyen niyetim var.
Beri yanı Sır-dayra,
Baştan başa dolmuş devem var.
Deve güden orada,
Dolup taşan devim var,
Deve yedeğine alacak,
Nice hizmetçi yayam var.
Deve başına durdurulmuş,
Dokuz tepede otlatılmış
Dolu yılkı bedelim var.
Dalgalandırıp toplarım bu eli,
Dağ gibi Koşoy'um, dinle,
Yük sarmaya bilgim var,
Hörgüce yüklenecek altınım var.
Tükenmeyen malım var.
Gönlümde hayli hasret var.
Odun alıp verecek
Yüz binlik dolu pehlivan var.

Kara Kalmak'a, Mançu'ya,
Kesimine yüz bin sığır ayırırım.

Kaynaşan Kalmak'ı,
Donmuş et verip afallatırım.

Dolup taşan sel gelir.
Kalabalık toy başı diye,
Han Kökötöy aşı diye,

I shall not go to say I give the feast,
If I die, then let me lie dead,
I shall not keep Manas's word.
I shall make Kökötöy's feast a lake,
Kökötöy's many herds
I shall multiply like grass in spring.
There is broad Samarkan, there is Alay,
Were I to tell it, ample is my wealth.
I have sheep that fill the four quarters,
The eighteen thousand worlds —
Should they come all at once, aswarm,
It is my intent to sate them.
On this side lies the Sır-dayra,
I have camels filling it end to end.
Herding camels there,
I have camel-droves that overflow,
To take the camels on the lead-rope
I have many footmen who serve.
Posted at every camel's head,
Grazed on nine hills over,
I have whole horse-herds for their price.
I shall gather this people in billowing waves,
My mountain of a Koşoy, listen,
I have the skill to lash the loads,
I have gold to lay upon the humps.
I have wealth that never ends.
In my heart there is much longing.
To fetch and hand the firewood
There are a full hundred thousand pehlivans.
For the Kara Kalmak, for the Mançu,
I set apart a hundred thousand cattle for the slaughter.
The seething Kalmak
I shall dumbfound with gifts of frozen meat.
An overflowing flood will come.
Saying: the head of the crowded toy,
Saying: Khan Kökötöy's feast,

Yere sığmaz kaynaşıp,
Yerin dibine girmesin,
Kavga çıkarıp itişip,
Yer bulamayıp çığrışıp,
Dalaşıp bağrışıp,
Geniş hesabını göriver,
Kurbanın olayım abacığım,
Geniş bir yer buluver.
Yeri kaplayan ordu olsa,
Hizmet eden oğlanlara
Yakmaya odun bol olsa,
Kazan kaynayıp geldiğinde
Yer görünmez buğu olsa,
Halk susayıp kalmasın diye
Binden pınar su olsa.
Aş vereceğimiz yerimiz,
Bu nasıl olacak?
Vadili, düzlük yer olsa,
Dil bilmez erler gelir,
Ülkesi yayvan, geniş olsa,
Çokluğundan kara yer
Yurda salarım temaşa,
Güçbela dayanıp sallanır,
Pehlivanlar çıkıverse,
Ödev bilip gelen can
Paçadan kapışsa,
Toy ödevdir deyip kasılır,
Görünen yerinden koparsalar,
Gök boğa gibi tosuşsalar.
Bahadırlar çıkıp mızraklaşsa,
Sırıkları bükülse,
Yurt toplanıp geldiğinde,
Çepeçevre seyrettiğinde,
Her yanı denk olsa,
Toz kalkmayan geniş yer olsa,
Han Koşoy'u baş kılsak,
Kökötöy'e aş kılsak,
Büyük dileğim budur» diye,

Seething past what earth can hold —
Let them not sink into the earth's depths,
Raising brawls and shoving,
Finding no room, crying out,
Squabbling and shouting —
See to a generous reckoning,
Let me be your offering, dear aba,
Find us a spacious place.
Were there a host to cover the earth,
For the lads who do the serving
Were firewood plentiful for burning,
When the cauldrons come to boiling
Were there steam to hide the ground,
That the people be not left athirst
Were there water of a thousand springs.
The place where we shall give the feast —
How shall this be?
Were it a place of vale and plain,
Men will come who know not our tongue,
Were its country spread out broad,
From their multitude the black earth,
I shall set the yurt a spectacle,
Barely bearing up, will sway,
Should the pehlivans step forth,
Should souls who come as duty-bound
Grapple at the trouser-leg,
Strutting that the toy is duty,
Should they tear at whatever part shows,
Should they butt like grey-blue bulls.
Should bahadırs come forth to joust,
Should their lance-poles bend,
When the yurt has gathered in,
When it watches ringed around,
Were every side in balance,
Were it a broad place where no dust rises,
Were we to make Khan Koşoy head,
Were we to make the feast for Kökötöy —
This is my great desire,» so saying,

Bokmurun söyleyip sustu.
Abam Koşoy ihtiyar —
Düğümlenen tümen sözün,
Düğümünü çözen evliya,
Katagan'ın hakkaniyetle ünlenen
ihtiyarı. Kanadı yorulup bitkin düşen.

Aziz Koşoy evliya.
Ak sakalı parıldayıp,

Yavru kaz gibi öterek,
Coşup sözünü sağlam söyleyip,
Yalansız, dosdoğru söyleyip:
«Alay'a konup aş versek,

Altı yüğrük at ile,
Avuç kadar mektup ile,
Horasan çakmağı çaktırsak,
Kâfir ile Müslüman'ı
Koymadan hepsini çağırsak,
Haber düşüp el gelse,
Basıp geçen sel gelse,
Yurt kaynaşıp çalkalansa.
Aşı pişirip veremeyip,
Telaşla odun arasa,
Hizmetçilerin hepsini
Ödevli konuk dövse,
Hizmetçilerin hepsi
Tezek toplayıp sırtlanır.
Alay'ında fazla odun yok.
İşte bu olur büyük müşkül».
Namlı yerlerin hepsini
Aban Koşoy bir bir saydı.
«Namlı yerin Sarı-Arka,
Bunun halini söyleyeyim,
Aşık kemiği kadar dağı yok,
Teğelti sığacak koyağı yok.
Saban değmiş çizisi yok,
Dağ sıçanı eşmiş ini yok.

Bokmurun spoke and fell silent.
My aba Koşoy the elder —
Of ten thousand knotted words
The saint who looses every knot,
The Katagan's elder famed for dealing justly. His wing grown weary, worn and spent.
Dear Koşoy the saint.
His white beard all agleam,

Calling like a gosling goose,
Speaking his word firm with fervor,
Speaking true and without lie:
«Were we to camp in Alay and give the feast,
With six swift horses,
With a letter small as a palm,
Were we to strike the Horasan flint,
Infidel and Muslim
Were we to summon all, leaving none,
Word falling, were the peoples to come,
Were a flood to come sweeping over,
Were the yurt to seethe and churn.
Failing to cook and serve the food,
Hunting in panic after firewood,
All of the servants —
Should the duty-bound guests beat them,
All of the servants
Will hoist dung-cakes on their backs.
In your Alay there is little wood.
That would be the great hardship».
All of the famous places
Aban Koşoy counted one by one.
«Your famed place Sarı-Arka —
Let me tell you its condition:
It has no hill the size of a knucklebone,
No hollow to fit a saddle-pad.
No furrow touched by any plough,
No burrow dug by any marmot.

Karga uçamayıp bunalmış —
Kara kuzgun uçtuğunda,
Tam ortaya geldiğinde,
Sarı-Arka'n susuz çölmüş,
Yurt toplansa kaynaşıp,

The crow despairs, unable to fly across —
When the black raven takes wing,
When it comes to the very middle,
Your Sarı-Arka is a waterless waste,
Should the yurt gather seething,

Yelden uçar toprağı.
Toz sürüklenip savrulup,
Toplanıp gelen kalabalık
Su bulamayıp çığrışır,
Tam bir müşkül değil mi?
Suusamır'a varırsak,
Öte beri yeri dar,
Mızrağın ucu çarpışır,
İnsanın başı tokuşur.
Kalabalık sığmayıp dikilir,
Kaşları çatık, kavga eder.
Yamacı yayvan, sırtı yok,
Ölçülü yerdir Suusamır,
At koşturacak yeri yok.
Kalabalık sığmayıp dağılır,
Kahrolası kötü iş olur,
Kulak tıkanır uğultudan,
Halk kaynaşır itişip,
Sığmayıp yatan nice yurdun,
Kıyamete dönüp dağılıp,
Kara gün başına gelmesin,
Çakmak, bıçak çalarak.
Ben görmüşüm hayli yer,
At koşturup boydan boya,
Ay âlemin tümünü
Dolanıp gezip dolaşıp.
Adı duyulur Karkıra,

Its soil flies off upon the wind.
Dust dragging, whirled aloft,
The multitude come gathered there
Will find no water and cry out —
Is that not hardship entire?
If we go to Suusamır,
Its ground is narrow either way,
The spear-tips will collide,
The heads of men will knock together.
The crowd, not fitting, stands on end,
Brows knitted, they will brawl.
Its slope is splayed, it has no ridge,
A measured place is Suusamır,
No ground on it to race the horses.
The crowd, not fitting, scatters wide,
A cursed evil business it becomes,
Ears are stopped up with the droning,
The folk will seethe and shove,
Many a yurt that cannot fit,
Turning to doomsday, scattering —
May the black day not befall them,
Striking flint and drawing knife.
I have seen many a place,
Racing horses end to end,
The whole of the moonlit world
Circling, roaming, wandering through.
Karkıra of the far-heard name,

BOKMURUN'UN ELİNİ TOPTAN GÖÇÜRÜP, TAŞKENT'TEN KARKIRA'YA VARIŞI

İhtiyardan söz işitip,
Han oğlu Bokmurun,

BOKMURUN MOVES HIS PEOPLE IN ONE BODY FROM TAŞKENT AND ARRIVES AT KARKIRA

Hearing the word from the elder,
Bokmurun the khan's son,

Karkıra iyidir diye işitip,
Bilenlerden söz işitip,
Bey oğlu Bokmurun,
Bereketli Karkıra,
Pek iyi yayladır diye işitip.

O yer başkadır, üstündür.
Tökezletecek çukur yok,
Su oymuş yar yok.
İlik kıracak taşı yok,
Her deresinden şarıldayıp
Binden pınar dökülür,
Ükürçü'nün çukuruna,
Üç-Kapkak'ın boyuna,
Ocak çukuru kazılacak yer,
Gerilip uzanan vadi Kegen-Suu,
Geniş boyunca at koşturulacak yer,
Geniş temaşa kurulacak yer.
Üç-Karkıra vadisi,
Aş verilecek yer odur.
Bokmurun, sözümü tutarsan, görelim,
Sırıkları bükülse,
Bahadırlar orada mızraklaşsa,
Kâfir ile Müslüman
Şaşakalıp bakışsa,
Burada olur temaşa».
Aziz Koşoy baş olup,
Söyleyip durduğu söz budur.
Koşoy varıp, ben varıp,
Bakıp durduğumuz çağ odur.
Koşoy vardı, ben vardım,
Vay, dostum Çınkoco,
Birlikte ne zaman vardın sen?
Otlayan malı semizdir diye,
Aş vereceğim yer Karkıra,
Her yanı düzdür diye.
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Taşkent'teki Kırgız'a
Ferman söyleyip, güç alıp,

Hearing that Karkıra is good,
Hearing word from those who know,
Bokmurun the bey's son,
Bounteous Karkıra —
Hearing it is a right fine summer pasture.

That place is apart, above all others.
No pit there to make one stumble,
No gully carved out by water.
No stone to crack the marrow-bone,
From its every glen, splashing,
A thousand springs pour down,
Into the hollow of Ükürçü,
Along the length of Üç-Kapkak,
Ground where hearth-pits may be dug,
The long-stretched valley Kegen-Suu,
Ground to race horses down its breadth,
Ground to stage the wide spectacle.
The valley of Üç-Karkıra —
That is the place to give the feast.
Bokmurun, keep my word, and we shall see,
Should the lance-poles bend,
Should bahadırs joust upon it,
Infidel and Muslim
Gazing astounded at each other,
Here shall the spectacle be».
Dear Koşoy standing at the head,
This is the word he kept on speaking.
Koşoy going, and I going,
That was the time we stood and watched.
Koşoy went there, I went there,
Vay, my friend Çınkoco,
When did you ever go along?
Because its grazing herds grow fat,
The place I give the feast is Karkıra,
Because its every side is level.
Kökötöy's Bokmurun
To the Kırgız in Taşkent
Spoke his decree, took up his power,

Sözünü tutmayanların	*Of those who kept not his word*
Dükkânını dümdüz edip,	*Flattening their stalls to the ground,*
Yayılıp yatan nice yurdun	*Many a yurt lying outspread*
Göğe savurup aşırtıp,	*Hurling skyward, over and away,*
Yaktığı ateşini söndürüp,	*Quenching the fires that they had lit,*
Topyekûn göçürüp.	*Moving them off entire.*
Süslenmiş boz evi	*The adorned grey yurt-house —*
81860 Keregesini, uğunu katlatıp,	*Folding its kerege-walls and roof-poles,*
Kızıl mayaya yükletip.	*Loading them on the red maya camel.*
Duraksamadan ev söküp,	*Striking the tents without a pause,*
Kımıldatmadan sudan geçip,	*Crossing the water without a jolt,*
Kızıl mayanın kuyruğunu	*The red maya camel's tail*
Yandan çekip ördürüp,	*Drawn to the side and plaited,*
Han Kökötöy göçü diye,	*Saying: Khan Kökötöy's caravan,*
Halkın tümüne,	*To the whole of the people*
Süsletip gösterip.	*Adorned and put on show.*
Kökötöy'ün nice malını,	*Kökötöy's many goods*
81870 Sayısız iğdiş deveye yükletip.	*Loaded on countless gelded camels.*
Şanlandırıp* hepsini,	*Glorifying* them all,*
Hil'atlerle örttürüp.	*Draping them in robes of honor.*
Salınan körpe kızlara	*On the swaying tender maidens*
Kızıl kaftan giydirip,	*Putting kaftans of red,*
Kızıl kaftan eteğini	*The red kaftan's trailing skirt*
Çaprazlayıp yere değdirip,	*Crossed over, brushing the ground,*
Üstün Koco imiş diye,	*Saying: he is the exalted Koco,*
Kökötöy'ün Bokmurun'u	*Kökötöy's Bokmurun*
Yamanlığını belli edip.	*Making his fierceness plainly known.*
81880 Geline kete* giydirip,	*Dressing the bride in kete*,*
Kete kürkün eteğini	*The kete fur-coat's skirt*
Gererek yere değdirip,	*Stretched taut to touch the ground,*
O develere katılan	*Joined in among those camels,*
Kökötöy'ün Bokmurun'u	*Kökötöy's Bokmurun*
Cömertliğini halka belli edip.	*Making his bounty known to the people.*
Gören insan şaşakalmış,	*All who saw were struck amazed,*
At Maaniker yüğrüğü	*The swift steed Maaniker*
Örtükletip* bağlatıp,	*Blanketed* and tethered fast,*

Kırk dam dolusu sarı altının «Ey insan,
sayısız develer kimin develeri?

Ağzını açıp serdirip.
O altının hepsini
Denk ettirip katlatıp,
Sarı iğdiş deveye yükletip.
Taşkent'teki Kırgız'ın
Yaktığı ateşini söndürüp,
Topyekûn göçürüp,

Ay çekili altın kızıl tuğ,
Kâfir ile Müslüman,
Sınır boyu Karkıra,
Karkıra'ya doğru yöneltip,
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Taşkent'ten göçüp çıktığında,
Doru ala yorgaya bindirip,
Torka ipeğin âlâsını giydirip,
Toya yanında götürdüğü çağ.
Sarı ala yorgaya bindirip,
Hil'atin âlâsını giydirip,
Kalabalığa katıp gezdirdiği çağ.

O zaman çocuk eyerinden
Çıkamayan başım var,
O zaman altı yaşını
Aşmamış yaşım var.
Kökötöy'ün aşında,
Koşoy vardı, ben vardım,
Vay, Koco imişsin,
Birlikte ne zaman vardın sen?
Söylenip duran söz budur.
Kökötöy'ün kalabalığını,
Görüp geldiği çağ budur.
Tümen tümen yoğun deve,
Dolup taşan hayli deve.
Kökötöy'ün göçüne,
Nice insan hayran bakmış:

Of the yellow gold that fills forty vaults «O man, whose camels are these countless camels?
Opening the mouth, spreading it forth.
All of that gold
Balanced into bales and folded,
Loaded on the yellow gelded camel.
Of the Kırgız in Taşkent
Quenching the fires that they had lit,
Moving them off entire,

The moon-blazoned gold-red banner,
Infidel and Muslim,
Karkıra along the border,
Turning them toward Karkıra,
Kökötöy's Bokmurun —
When he moved out from Taşkent,
Mounted on the bay-piebald ambler,
Dressed in the finest torka silk,
That was the time he brought her to the toy.
Mounted on the yellow-piebald ambler,
Dressed in the finest robe of honor,
That was the time he paraded them among the crowd.
At that time, from a child's saddle
This head of mine could not yet rise,
At that time this age of mine
Had not yet passed six years.
At Kökötöy's feast
Koşoy was there, and I was there,
Vay, so you are a Koco —
When did you ever go along?
This is the word that keeps being spoken.
Kökötöy's multitude —
This is the time he saw it and came back.
Camels thick by tens of thousands,
Many camels overflowing.
At Kökötöy's caravan
Many folk gazed in wonder:

Han Kökötöy bahadırın
Pirinç yükleyen develeri.
Sayısız yayalar kimin yayaları?
Hizmet edip duran,
Kökötöy'ün yayaları».
Aldığı eşi Külayım —
Heybetle karalar giydirip,

Khan Kökötöy the bahadır's
Camels bearing loads of rice.
Whose footmen are these countless footmen?
Ever rendering service,
Kökötöy's footmen».
His wedded wife Külayım —
Clad in blacks with majesty,

Han Kökötöy ziynetini*,
Halka belli edip,
İğdiş deveye yükünü yükletip,
Altmış kadar kadına
Hep bir ağızdan ağıt söyletip.
Mal süren çocuklar, ihtiyarlar
Dört bir yandan koşuşup,
Göçün önünde Külayım,
Altmış kadın ağıtçı
Hep bir ağızdan ağlayıp inleyip.
Cebilgesi* yeri çizip,
Tiz feryadı baş yarıp.
Yeri kaplata göçürüp,
Kulunu, tayı bağlayıp,
Kısrakları bağlatıp göçürüp,
Deve yavruları hep bozlayıp,
Kulunların hepsi kişneyip.
Görkemli göçüne bakılsa,
Kökötöy'ün göçüşü
Görenlere temaşa.
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Kurumlanan Manas'a
Danışmadan gitmişti.
Oluya-Ata'yı, Talas'ı
Sıra sıra basıp geçti.
Aşık kemiği kadar dağ yok,
Teğelti sığacak koyak yok,
Göçün tümü yeri kaplayıp,
Geniş vadiye yayıldı.
Yer dumanlanıp kirlenip,
Kökötöy'ün sayısız sürüsü,

*Khan Kökötöy's regalia**
Making known unto the people,
Loading its burden on the gelded camel,
Having some sixty women
Sing the lament with a single voice.
Children and old men driving stock,
Running up from every side,
At the caravan's head Külayım,
Sixty women mourners
Weeping and moaning with a single voice.
Her cebilge scoring the ground,*
Her shrill cry splitting heads.
Moving so the earth was covered,
Tying up the foals and colts,
Having the mares tethered, moving on,
The camel-calves all wailing,
The foals all neighing loud.
Behold that splendid caravan —
Kökötöy's moving-off
Is a spectacle to all who see.
Kökötöy's Bokmurun
To the haughty Manas
Had gone without a word of counsel.
Oluya-Ata and Talas
He overpassed rank upon rank.
No hill the size of a knucklebone,
No hollow to fit a saddle-pad,
The whole caravan covering the ground,
Spread out across the broad valley.
The earth grew smoked and befouled,
Kökötöy's countless flocks

Yeryüzüyle bir oldu.
Yer üstünde biten ot,
Toynak değip silinip,
Zenginliği herkesten başka,
Azılıları doyunup.
Türlü türlü mal dizilip,
Çeşit çeşit can dizilip,
Göçün önünde kızıl maya,

Gırtlakları kova gibi,
Azılarını dikleştirip,
Alt dudağını sarkıtıp,
Ağır ağır salına salına basıp,
Yünlerini toz kaplayıp,
Deve dizildi bir hayli.
Kulunları kişneyip,
Karınları yeri çizip,
Kısrak dizildi bir hayli.
Yerin üstünü süzüp,
Serin boyunca dolaşıp,
Çatal boynuzunu dikip,
Sığır dizildi bir hayli.
Kozu-Başı'na, Kopo'ya,
Koyun semirtip oralarda,
Her güzel yeri basmış,
Geçit boyunca aşmış.
O göçün kıble yanı
Kegen boyunca gitmiş,
Geniş Karkıra düzüne
Bokmurun varıp yetişmiş.
Başını ucunu çevirtip,
Kökötöy'ün büyük otağı,
Karkıra'nın kırına
Varıp dikip yerleştirdi.
Han Kökötöy toyu diye,
Karkıra'nın boyu diye,
Yerin üstünü toz edip,
Halka nam saldı.
Bütün malını hazırlatıp,

Became one with the face of the earth.
The grass that grew upon the ground,
Touched by hooves, was wiped away,
His wealth apart from every other's,
His fierce beasts eating their fill.
Stock of every kind in files,
Souls of every sort in files,
At the caravan's head the red maya,

Their gullets like buckets,
Baring up their eye-teeth,
Letting the lower lip hang slack,
Treading slow, aswing, asway,
Their wool all coated over in dust,
Camels filed past in great numbers.
Their foals neighing,
Their bellies scoring the ground,
Mares filed past in great numbers.
Skimming over the face of the land,
Roaming the length of the cool uplands,
Raising up their forked horns,
Cattle filed past in great numbers.
To Kozu-Başı, to Kopo,
Fattening the sheep in those parts,
They trod on every fair place,
Crossed over along the pass.
The qibla side of that caravan
Went down along the Kegen,
To the broad Karkıra plain
Bokmurun arrived and won through.
Having its head and end turned about,
Kökötöy's great pavilion
On the open steppe of Karkıra
He went and raised and set in place.
Saying: Khan Kökötöy's toy,
Saying: along the Karkıra,
Turning the face of the ground to dust,
He spread fame among the people.
Having all his goods made ready,

Kökötöy'ün nice yiğidi
Durdurmadan odun hazırlatıp,
Karkıra'nın Kara-Saz'ında
Kalday ile dost olup,
Tuz kaynatıp aldı işte,
Büyük Karkıra boyuna
Dalgalanıp eli kondu işte.
Han Kökötöy aşına
Kâfir ile Müslüman'ın

Kökötöy's many braves
Laying in firewood without cease,
In Karkıra's Kara-Saz,
Making friends with the kalday,
They boiled the salt and took it, see,
Along the great Karkıra
His people settled in waves, see.
To Khan Kökötöy's feast,
For infidel and Muslim,

Gelme çağı geldi işte.
Ükürçü'nün Küdür'üne
Sığırını sürüp baktırdı.
Aygır-Cal'ın altına
Büyük germeyi çektirdi.
Üç-Kapkak'ın boyuna,
Kökötöy'ün ocağı —
Ocak çukurunu kazdırdı.
Genişçe yayılan Küdür'e
Gelip yılkı saldırdı.
O yılkının ötesinde
Bahadırlara kestirtip.
Kökötöy'ün toyuna
Yemeğe budur lâyık.
Şibe ile Kalmak'a,
Gelenler bunu yesin diye,
Çatal boynuz öküz, sığır kesip.
Mançu'ya, kara Kıtay'a,
Gelirlerse bunlar yesin diye,
Uygun görüp deve kesip,
Kırgız ile Oygut'a
Şenlik olsun diye kısrak kesip.
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Şenlikli kılıp, geniş tutup,
Bütün malını denk bölüp,
Kara Kalmak ile Kırgız'ın
Orta yerini sınır kılıp,
Kökötöy'ün bu toyunu
Devir-kıyamet* olana dek

The time of coming now had come.
To Ükürçü's Küdür
He drove his cattle to be tended.
Beneath Aygır-Cal
He had the great windbreak stretched.
Along Üç-Kapkak,
Kökötöy's hearth —
He had the hearth-pit dug.
On the broad-spreading Küdür
He came and loosed the horse-herds.
Beyond that horse-herd
He had the bahadırs do the slaughtering.
For Kökötöy's toy
This is what is fit for eating.
For the Şibe and the Kalmak,
That those who come might eat of it,
Slaughtering fork-horned oxen, cattle.
For the Mançu, the kara Kıtay,
That these might eat if they should come,
Deeming it fitting, slaughtering camels,
For the Kırgız and the Oygut,
Slaughtering mares, that there be festival.
Kökötöy's Bokmurun,
Making it festive, holding it wide,
Dividing all his goods in equal shares,
Of Kara Kalmak and Kırgız
Making the middle ground the border,
This toy of Kökötöy's
Till the doomsday-age should come*

Halka unutulmaz kılıp,
Ala-Too kadar et yığıp.
Kalabalığa baş ettirip,
Aban Koşoy ihtiyar,
Ay çekili altın sancağı
Göğe yükseltip aşırtıp,
Halka gürültü salan,
Bokmurun'un velvelesi.
Binip gelmiş abacığın,
Kerkabılan yüğrüğüne.

Making it unforgettable to the people,
Heaping meat high as the Ala-Too.
Set at the head of the multitude,
Aban Koşoy the elder,
The moon-blazoned golden standard
Raising high into the sky,
Casting clamor through the people —
The tumult of Bokmurun.
Your dear aba had come riding
On his swift steed Kerkabılan.

Bütün silahını kuşanıp,
Altın yanaklı aybaltayı
Bileğine kuşanıp,
Kaşı yüksek, benzi soluk,
Bakan insan şaşakalmış.
Upuzun boylu, geniş omuzlu,
Urumkan'ın Kökbörü'sü,
Ben gördüğümde o gelmişti.
Ondan sonrasını sorarsan,
Çayingi denen kürk giyip,
Çalkuyruk soylu at binip,
Püskülsüz mızrak alıp,
Yalın kılıç kuşanıp,
Dokuz oğlun küçüğü,
Eleman'ın nazlısı,
Bir Tanrı'nın kulu.
Yerin altına inişi
Yedi yıl olmuş çağı imiş.
Yer üstüne çıkışı
Yedi gün kadar olmuş imiş.
Yedi başlı büyücü kocakarı
Ustaca düzen kurduğunda,
Babası Eleman'ı korkutup,
Eleman'ı o kocakarı
Yedi gün kapatmış,
Sakalını yolup fırlatıp,
Bıyığını çekip fırlatıp,
Yedi gün dövmüş.

Girded with all his weapons,
The gold-cheeked moon-axe
Bound fast upon his wrist,
Brow high, his visage pale,
All who looked were struck amazed.
Towering tall, broad in the shoulder,
Urumkan's Kökbörü —
When I saw, he had already come.
If you ask what came thereafter:
Wearing the fur called çayingi,
Riding the noble steed Çalkuyruk,
Taking up a tassel-less spear,
Girded with a naked sword,
Youngest of the nine sons,
Eleman's cherished darling,
A slave of the one God.
His descent beneath the earth
Had lasted, so they say, seven years.
His coming up above the earth
Had been but seven days, they say.
The seven-headed witch-crone,
When she craftily laid her snare,
Terrifying his father Eleman —
Eleman did that crone
Shut away for seven days,
Plucked out his beard and flung it,
Tore off his mustache and flung it,
Beat him seven days long.

Kuru deri gibi yumuşayıp,
Zavallı ihtiyarın canına tak etmiş.
Er Töştük'ün aşığını
Gelininden almış.
Can derdine düşüp Eleman,
Kocakarıya varıvermiş.
Aşığı orada kalmış ya,
Eleman'ın er Töştük'ü
Ertesi gün gelivermiş.
O aşığın yanı başında
Yedi başlı kocakarıyı görmüş.

Grown soft as a dried-out hide,
The poor old man could bear no more.
Er Töştük's knucklebone
She took from his daughter-in-law.
Fearing for his life, Eleman
Went straightway to the crone.
The knucklebone had stayed there, see,
And Eleman's er Töştük
Came on the very next day.
Right there beside that knucklebone
He saw the seven-headed crone.

Er Töştük'ü görünce
Homurdanıp o kocakarı,
«Or, orağım, or» diye,
Biçmeye davranmış.
Aman zaman dinlemeden,
O gelen Töştük'ü
Emmeye davranmış.
Kahırlanıp o kocakarı,
Kapatmaya davranmış.
Çatır çutur Töştük'ü
Dövmeye davranmış.
Gücüne dayanamayıp,
Aziz Töştük şaşırmış.
Altındaki Çalkuyruk'u
Sağlı sollu kamçılayıp,
Ters yüz mahmuzlayıp,
Coşup kaçan Er Töştük,
Celpiniş'e yetişmiş.
Korkusundan yerin altına,
İnip kaçıp gitmiş.
Yerin altında insanların
Nicelerini tanımış.
Azap çekip er Töştük,
Yedi yıl orada gezmiş.
Kökötöy'ün aşına
O Töştük'ün gelişi,
Yedi gün kadar olmuş.

On catching sight of Er Töştük,
Growling, that old crone,
Crying «Reap, my sickle, reap»,
Made as if to mow him down.
Heeding no plea nor pause,
That newly-come Töştük
She made as if to suck him dry.
Enraged, that old crone
Made as if to shut him away.
With crack and crunch, Töştük
She made as if to beat.
Unable to withstand her strength,
Dear Töştük was confounded.
Çalkuyruk there beneath him
He whipped on right and left,
Spurring him hard about,
Er Töştük, fleeing headlong,
Won his way to Celpiniş.
For terror, down beneath the earth
He descended and fled away.
Beneath the earth, of mankind
He came to know full many.
Suffering torment, er Töştük
Wandered seven years down there.
To Kökötöy's feast
That Töştük's coming
Had taken but seven days.

Yer altından çıkışı,
Yedi güne dolmuş.
Koşoy, Töştük alpları var,
Akıl ekincisi er Koşoy,
O zaman gelmiş o muhterem.
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Atı Sart usulünce bağlamış.
Seçkin konuk kazık misali,
Kısır tayın etlerini,
Ocak çukurunda kaynatıp.
Geniş dünya şenliğini,
Tümünü serip döşeyip,

His climb up from underground
Had filled out seven days.
There are the alps Koşoy and Töştük,
Er Koşoy, the sower of wisdom —
Then had that venerable one come.
Kökötöy's Bokmurun
Tethered his horse in the Sart fashion.
The chosen guest, like a driven stake,
The flesh of barren fillies
Boiling in the hearth-pit.
The wide world's festival —
Spreading and laying out the whole of it,

Bokmurun'un sözü şu:
«Sağ kol alpların hepsinden
Akıl sorulan yer burası.
Koşoy, Töştük alplar var,
Tanrı'ya bir hasretim yok,
Babacığımın toyunda
Aşı yönetecek topluluk var.
Yeryüzünün dört bucağını
Dört dolanıp kuşatacak,
Bokmurun'un gücü var.
Karınca gibi kaynaşan,
Kesilecek, babamın
Dört tür davarı var.
Akıl danıştım halkına,
Aba Koşoy, Baymırza,
Şurada duran topluluğuna.
Danışıp diyeceğim söz şu:
Horasan çakmağı çaktırırım,
Kâfir ile Müslüman'ı
Koymadan hepsini çağırırım.
Kızıl yakalı* Kıtay'ın
Kılı kırpığı kalmasın,
Kara yakalı* Kalmak'ın
Halkından biri kalmasın,
Şibe ile Soloon'dan,
Tırgoot ile Mançu'dan,

Bokmurun's word is this:
«Of all the alps of the right wing,
This is the place where counsel is asked.
There are the alps Koşoy and Töştük,
I have no want before God,
At my dear father's toy
There is a company to rule the feast.
The four corners of the earth
To circle four times round and gird —
Bokmurun has the strength.
Swarming thick as ants,
Ready for slaughter, my father's
Four kinds of stock are here.
I have asked counsel of his people,
Aba Koşoy, Baymırza,
Of the company standing there.
Taking counsel, my word is this:
I shall have the Horasan flint struck,
Infidel and Muslim
I shall summon all, leaving none.
Of the red-collared Kıtay*
Let not a hair nor clipping stay behind,
Of the black-collared Kalmak*
Let not one of the folk stay behind,
Of the Şibe and the Soloon,
Of the Tirgoot and the Mançu,

Tek bir kişi kalmasın.
Yer üstündeki insandan
Biri kalmadan gelsin derim.
İşitip durup da kazara,
Gelmez kalırsa ansızın,
Kökötöy'ün ay çekili altın kızıl tuğunu
Evinin üstünden görsün de.
Kız görmemiş kuytuda,
Bundan bir can kalmasın,
Dönemeçte, yokuşta
Görmedik yurt kalmasın.
Bu aşıma gelsin de,
Bu aşıma gelmezse,

Let not a single soul stay behind.
Of mankind upon the earth
Let them come, I say, not one remaining.
And should one, having heard it all,
By some chance suddenly fail to come,
Kökötöy's moon-blazoned gold-red banner
Let him behold above his very house.
In nooks no girl has ever seen,
Let not one soul be missing from this,
At the bend and on the rise
Let no yurt remain that has not seen.
Let him come to this my feast,
And if he comes not to my feast,

Sözümü denk saymazsa,
Beni ters görürse,
Kara tuğu kapıp inerim,
Halkına salarım feryat figan!
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Elverişli yere kondu de,
Kökötöy'ün sayısız malı,
Baharda ot gibi yeşerdi de.
Yeryüzünün dört bucağını,
Töre babası öldükten sonra,
Dört yıl ağırlayacak gücü var.
Haber alan han gelsin,
Yedi iklim yeryüzü,
Yeri kaplayan can gelsin!»
Bokmurun böyle dedikten sonra,
Baymırza kalkıp söz söyler:
Bahadır Manas Talas'ta,
«Yeryüzünün dört bucağını,
On ikisinde Bokmurun,
Dört dolanıp çağırıp,
Yolunca bulup iş kıl!»
Beylik etmezsen eğer,
Baymırza böyle deyince,
Meşayihli bütün elin,
Bokmurun kalkıp şunu söyler:

If he counts my word as nothing,
If he looks on me askance,
I seize the black banner and descend,
I loose wail and lament upon his people!
Say: Kökötöy's Bokmurun
Has camped on favorable ground,
Say: Kökötöy's countless herds
Have greened like grass in spring.
The four corners of the earth,
Now his lord father is dead,
He has strength to host for four full years.
Let every khan who hears the word come,
The earth of seven climes,
Let souls that cover the earth come!»
After Bokmurun had spoken so,
Baymırza rises and speaks:
Bahadır Manas is in Talas,
«The four corners of the earth,
Bokmurun, in his twelfth year,
Circling four times and summoning,
Find the proper way and do the thing!
If you will not act the bey,
When Baymırza spoke thus,
All your people with their sheikhs,
Bokmurun rises and says this:

Varını yoğunu çağırıp,
Çocukluk edip durmazsan.
Kara Kıtay'ın, Mançu'nun,
Halkını bilirim o yurdun,
Kakançın'ın halkı var,
Her boydan yurt toplansa,
Kan dökücü töresi var.
Huyu bozuk Coloy var,
Amansız öçlü Koñurbay,
Bizimle çekişecek düşman onlar var.
Aşıma düşman göründün, kart kafa,

Sığır tüyü kadar çok kâfir,
Zahmete sokmasın.
Aşına doyup da,
Bokmurun, şunu bir düşün,
Cehennem salıp gitmesin,
Düğme kadar başına?
Aş veren kişi ayıplıdır,
Aş veren kişi günahkârdır.
İnişin alçak olursa,
Yokuşta biten ot olursa,

Kâfirin yurdu çok olursa,
Dayandığın demir gibiyse,
Kökötöy'ün yaramaz oğlu Bokmurun,
Kökötöy'ün nice malını,
Aş veririm diye kâfire
Yağmalattı dedirtme.
Bu yaptığınız şımarıklıktır,
Sıkı tutup yurdu derleyin.
Bir avuç Müslüman'ı,
Aş veririm diye dövdürüp,
Şımarıklığın nişanıdır.
Avuç kadar Müslüman'ı
Kara Kalmak'a, Mançu'ya
Talan malı edip yağmalatıp,
Mestliğini kollayıp iş kıl!
«Bay oğlu Baymırza, kart kafa,

Summoning all it has and has not,
If you will not leave off playing the child.
Of the Kara Kıtay, the Mançu,
I know the folk of that land,
There is the folk of Kakançın,
Should the yurt gather from every tribe,
Theirs is a blood-shedding custom.
There is Coloy of the vicious temper,
Koñurbay of merciless vengeance,
They are the foes who will contend with us.
You have shown yourself foe to my feast, old head,
Infidels many as the hairs on an ox —
Let them not bring travail.
Having eaten his fill at your feast,
Bokmurun, think on this one thing,
Let him not loose hell and go his way,
Upon your button-small head?
He who gives a feast bears blame,
He who gives a feast stands in sin.
If your downslope should lie low,
If grass should grow upon the rise,

If the infidel's yurts be many,
If what you lean on be as iron,
Bokmurun, Kökötöy's wayward son,
Kökötöy's many herds —
Saying "I give the feast" — let none say
You let the infidel plunder them.
This that you do is spoiled wantonness,
Hold fast and gather in the yurt.
A handful of Muslims
Beaten for your "I give the feast" —
That is the token of wantonness.
The Muslims, scarce a handful,
To the Kara Kalmak, the Mançu,
Made plunder-goods and sacked away —
Curb your besottedness and act!
«Baymırza, son of a bay, old head,

Konağın çetin dere, mirza kart kafa.

Bindiğin tek bir tay, mirza kart kafa,
İçtiğin kara çay, mirza kart kafa!
Kendi aşını kendin bil, kart kafa,
Kuyruğunu kıs, yola gir, kart kafa!
Yaklaştırmam aşıma, kart kafa,
Başıma dert etmem, kart kafa!
Yaklaşma, git karşımdan, kart kafa!

Büyük kale kesilip konma, kart kafa,

Fazla gölge olup durma, kart kafa!»

Deyip, böylece Bokmurun,
Bastığı yeri çiğneyip,
Baymırza'yı payladı,
Yeri döverek tozutup,
Cellatları yedi bin,
At Maaniker yüğrüğü
Yılkı içinden sürdürttü.

Your lodging a harsh ravine, mirza old head.
A single colt is all you ride, mirza old head,
Black tea is all you drink, mirza old head!
Mind your own feast yourself, old head,
Tuck in your tail, take to the road, old head!
I'll not let you near my feast, old head,
I'll not make you my burden, old head!
Come not near, be gone from before me, old head!
Do not camp here posing a great fortress, old head,
Do not stand casting excess shade, old head!»
So saying, thus did Bokmurun,
Trampling the ground he trod on,
Berate Baymırza,
Pounding the earth to dust,
His headsmen seven thousand strong,
The swift steed Maaniker
He had driven out from the horse-herd.

AYDAR'A MAANIKER'İ BİNDİRİP, ELİ
AŞA ÇAĞIRIŞI
Kökötöy'ün Maaniker'i,
Tulpardan üstün yüğrüğü,
Ölen cana aş verip,
Halkı ayağa kaldıran,
Bokmurun'un velvelesi.
Ay, canım hayvan Maaniker,
Yılkıdan çıkma gök akıtma,
Kalbur ciğer, tunç kanat.
Endamı maldan bir başka.
Uçan kuşla yarışan,
Hiç mi hiç eksik değil,
Kazı alınan bağır eti,
Geri çekilip sımsıkı,
Kemiğine yapışmış.

HE MOUNTS AYDAR ON MAANIKER AND SUMMONS THE PEOPLE TO THE FEAST
Kökötöy's Maaniker,
A racer above any tulpar,
Giving the feast for the departed soul,
Raising the people to their feet —
The tumult of Bokmurun.
Ay, Maaniker, beast dear to my soul,
A blaze-faced grey, flower of the herd,
Sieve-lunged, bronze of wing.
His frame unlike all other stock.
Racing against the flying bird,
Lacking nothing whatsoever,
The brisket-flesh whence kazı is cut,
Drawn back taut and tight,
Clung fast upon the bone.

Nara işitse şaşmayan,
Ayın karanlığında,
Bir izini şaşırıp basmayan.
Gürültü duyunca sıyrılan,
Hezar tümen* ordu olsa,
Tulparlık endamı görünen.
Avuç kadar mektup al,
Basıp geçse, kara yer
İniltiyle yarılan.
Yürür ayaklı denmese,

Kanadı varmış gibi görünen.
Yuları bir tutam kalmasa,

Azmış düşmana kaptırmaz,
Şu yükselen dağın ardında
Kahrolası kaza çarpmasa,
Kuyruğunu ateşe değdirtmez. Dikilen
aşağı yamacında,
Göğüs sınayıp geçmese,
Kurşun yanılıp gitmese,
Binicisini düşmana kaptırmaz.
Lop-darıya boyunda
Yetkin yüğrük Maaniker,
Yelişine yel yetmez,
Yürüyüşüne mal yetmez.
Dizginini kasıp çekmese,
Uçan kuş gibi süzülüp,
Kırk günlük çöllerden
Bulut gibi akıp gider.

Kırk günlük çöl olsa,
Bir yudum su içmeyen.
Koştukça boyu uzayan,
Geyik gibi gözü kızaran.
Kökötöy'ün Maaniker'i —
Kara bayır kazanat*,
Yüksekten kaymayan,
Taşa basan geyikten,

Unstartled though he hear the war-cry,
In the darkness of the moon
Never once mis-stepping in his track.
Slipping free at the sound of uproar,
Were there a host of hezar tümen,*
His tulpar frame shows itself.
Take the letter small as a palm,
When he tramples past, the black earth
Splits open with a groan.
Though none would call him a walker afoot,
He seems as if he had wings.
Though but a handsbreadth of halter remain,
He yields it not to the rabid foe,
Behind that rising mountain
Unless cursed mischance should strike him,
He lets not his tail be touched by fire. On the lower slope where it stands,
Unless one pass him, tried breast to breast,
Unless a bullet go astray,
He yields not his rider to the foe.
Along the Lop-darıya
The consummate racer Maaniker,
No wind can match his gallop,
No beast can match his walk.
Unless one haul the rein in tight,
Gliding like a flying bird,
Across the deserts of forty days
He streams away like a cloud.

Be it a desert of forty days,
He drinks not one gulp of water.
His frame stretching longer as he runs,
His eye reddening like a deer's.
Kökötöy's Maaniker —
A black lowland kazanat,*
Never slipping from the heights,
Surer than the deer that treads the stone,

El çağırırım diye varıp,
Ey kulunum, genç Aydar,
Issız çöle rastlayıp,
Coşup da kendin geçme.
Ağzını başıboş bırakıp,
Üstünden uçup gitme sakın!
Altı yüğrük at al,
Boydan boya at koştur,
Ay âlemin tümünü
Haber verip dolaş.
Ellerin halini söyleyeyim,
Hey, genç Aydar, beri gel,
Güne bakan yakanın,
Köönö-Turpan bu yanı,
Keñ-Barbar'ın öte yanı.
Kumda devesi yavrulayan,
İnadını kimseye bırakmayan,
İsteyip içip doymayan,
Açgözlülüğünü bırakmayan,
Karanlıkta sürülse,
Kaplan misali sinsi yürüyen.
Kızıl kamçı, gök mızrak

Going forth to summon the peoples,
O my foal, young Aydar,
Meeting the desolate waste,
Do not, grown fervent, overpass yourself.
Leaving his mouth unreined,
Beware lest you fly from his back!
Take six swift horses,
Ride them end to end,
The whole of the moonlit world
Go round and carry word.
Let me tell you the state of the peoples,
Hey, young Aydar, come near,
Of the sun-facing flank,
This side of Köönö-Turpan,
The far side of Keñ-Barbar.
Whose camels calve in the sands,
Who yields his stubbornness to none,
Who craves and drinks and is not sated,
Who never leaves his greed,
If driven in the dark,
Stalking stealthy as a tiger.
Red whip, grey-blue spear

Kırgız'ın başka dengi var.
Ünlü Oygut halkı var,
Kutlu, ulu hanı var,
Lop-Dayra'yı yurt edinen
Karaça denen biri de var.
Gelsin bu aşıma, de,
Görsün bu şenliği, de!
Bu aşıma gelmezse,
Bu şenliği görmezse,
Kökötöy'ün altın hilalli kızıl tuğunu O
Cerken'i yurt edinen

Evinin üstünden görsün, de!
Kızlarının saçlarını
Beş perçem edip örsün, de!
Oradan ileri varınca,

The Kırgız have another equal.
There is the famous Oygut folk,
They have a blessed, mighty khan,
One who made Lop-Dayra his homeland,
There is one called Karaça as well.
Say: let him come to this feast of mine,
Say: let him see this festivity!
If he comes not to this my feast,
If he sees not this festivity,
Kökötöy's red banner with its golden crescent The one who made Cerken his homeland
Say: let him see it above his house!
The tresses of his daughters
Say: let him braid into five forelocks!
Going onward from that place,

Gün batıya dönünce
Adı Koton, şehri var,
Koton'daki Cügörü,
Büyük pehlivanı da var.
Suyunda Tanrı kahrı var,
Suyunu içip oyalanma,
Koton'daki Cügörü'ye,
Haberi ona ulaştır.
Kökötöy'ün aşına
Alıp gelip koşturmaya
Yürük atını bağlasın,
Gelip güreş tutmaya
Pehlivanlarını hazırlasın.
Babacığımın aşına
Bin kara iğdiş deve koyarım,
Bin kara sakar kısrak koyarım.

Salt altından mal koyarım,
Cügörü'ye selam söyle,
Gelsin bu aşıma, de,
Görsün bu şenliği, de!
Bu aşıma gelmezse,
Bu şenliği görmezse,
Kökötöy'ün sayısız ordusunu
Evinin üstünden görsün, de.
Bokmurun'a ganimet diye,

Kızlarının saçlarını
Beş perçem edip örsün, de!
Kavga etmeden, çıngar çıkarmadan,
Tezcecik gelsin, de!
Sol kol yanı tarafında,
Bitip tükenen çölün ucunda,
Engebeli çıkıntıda,
Apaçık yatan burunda
Ünlü Cerken yeri var.
Cortuulçu pehlivan eri var.
Halkıyla birlikte toplanıp,
Han Cortuulçu gelsin, de,

When you turn toward the setting sun
There is a city named Koton,
Cügörü who dwells in Koton,
He has a mighty wrestler too.
God's wrath lies within its water,
Do not linger drinking of its water,
To Cügörü there in Koton,
Carry the tidings to him.
For the feast of Kökötöy
To bring and set them racing
Let him tie up his swift steed,
To come and grapple in wrestling
Let him make his wrestlers ready.
At my dear father's feast
I stake a thousand black gelded camels,
I stake a thousand black blaze-marked mares.
I stake goods of pure gold,
Give my greeting to Cügörü,
Say: let him come to this feast of mine,
Say: let him see this festivity!
If he comes not to this my feast,
If he sees not this festivity,
Kökötöy's numberless army
Say: let him see it above his house.
As plunder for Bokmurun,

The tresses of his daughters
Say: let him braid into five forelocks!
Without quarrel, without raising strife,
Say: let him come with all speed!
On the side of the left hand,
At the edge of the endless desert,
On the rugged jutting ridge,
On the headland lying plain to see
There is the famous land of Cerken.
There is Cortuulçu, a wrestler-hero.
Gathering together with his people,
Say: let Khan Cortuulçu come,

Koca ihtiyarlarını bırakmasın,
Bildik deve semerine
Bindirip getirsin oğullarını.
Kızgın çölün kıyısınca,
Doğruca gelsin aşıma,
Küheylanlarını nallayıp,
Gelsin bu aşıma, de,
Görsün bu şenliği, de.
Bu aşıma gelmezse,
Bu şenliği görmezse,
İlini vurup kuruturum,
Eşeğini vadide uluturum.
Gelmeden kalırsa eğer,
İşte böyle görürüm hesabını.
Görünen yurdun hepsine bildir.
Ondan öte yol yürürsen,
Atı esirgemeden bol yürürsen,
Geniş Ürgönç'ün şehrinde
Geniş Oogan'ın obasında
Akun han gibi hanına söyle,
O görünen yurdun hepsine söyle.
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Üç-Karkıra'ya kondu, de,
Kökötöy'ün nice malı mülkü,
Yeryüzüne doldu, de,
Kökötöy'ün kalabalık toyu

Let him not leave his aged elders behind,
On the familiar camel saddle
Let him mount his sons and bring them.
Along the rim of the scorching desert,
Let him come straight to my feast,
Shoeing his coursers well,
Say: let him come to this feast of mine,
Say: let him see this festivity.
If he comes not to this my feast,
If he sees not this festivity,
I will strike his land and lay it waste,
I will make his donkey howl in the valley.
If he should fail to come,
Thus will I settle his account.
Make it known to every land in sight.
If you walk the road beyond,
If you ride far, sparing not the horse,
In the city of broad Ürgönç
In the camp of broad Oogan
Speak to a khan like Akun khan,
Speak to all that land in sight.
Kökötöy's Bokmurun
Say: he has camped at Üç-Karkıra,
Kökötöy's abundant goods and wealth,
Say: they have filled the face of the earth,
Kökötöy's crowded feast

Verilecek çağı geldi, de!
Akun hana selam söyle,
Gelsin bu aşıma, de,
Bu aşıma gelmezse,
Haykırışan atışmayı,
Dinmek bilmez çekişmeyi,
Evinin üstünden görsün, de.
Güzel kızını imrendirmeden,
Ganimet edip versin, de!
İleri gitme, beri dön,
Tam o yerden geri dön.
Kapışma çağı geldi, de,

Say: the hour has come for it to be given!
Give my greeting to Akun khan,
Say: let him come to this feast of mine,
If he comes not to this my feast,
The clamorous shooting contest,
The strife that knows no ceasing,
Say: let him see it above his house.
Without grudging his fair daughter,
Say: let him give her as a prize!
Go no farther, turn back this way,
From that very place turn back.
Say: the hour of contest has come,

Kızıl bayrak, gök mızrak,
Kırgız'dan kimse kalmasın.
Kalmuk'tan çıkar güçlü kel,
Oradan doğru varılınca
Çambıl-Bel denen yer gelir. Bu da ödül kapışır,
Çambıl-Bel'i yurt edinen,

Canaalı, Karaç er denen
Belendi'yi yaylayan,
Belendi'nin beline
Küheylanlarını bağlayan.
Ölümden geri dönmeyen,
Ecelden caymayıp kaçmayan.
Kökötöy hanın aşı, de,
Nice derneğin önü, de.
Peygamber misali ihtiyar,
Duacı han Koşoy evliya
İşte o aşın başı, de.
Demir özlü yiğidi,
Salınıp duran koç yiğidi
Gelsin bu aşıma, de,
Görsün bu şenliği, de.
El yukarıya göçünce,
Atın dili karardığında
Tepesinden basarım,
Dört tür malını saçarım.
Kırarım geçiririm canlarını,
Feryat ettiririm çocuklarını.
O şenliği sevmezse,
Gelsin bu aşıma, de!

Irak yerin ta özünde,
Kara-Kum'un ortası,
Mızrakçı erin sultanı,
Urumkan'ın Kökbörü'sü –
Nice elin alman alanı,
O da ata oğlunun
Aşkın doğmuş pehlivanı.

Red banner, gray-blue lance,
Let no one of the Kırgız stay behind.
From the Kalmuk comes a mighty bald one,
Going straight on from that place
Comes the place called Çambıl-Bel. He too will grapple for the prize,
The one who made Çambıl-Bel his homeland,
The heroes called Canaalı and Karaç
Who summer upon Belendi,
Who on the ridge of Belendi
Tie up their coursers.
Who turn not back from death,
Who flinch not nor flee from fate.
Say: it is Khan Kökötöy's feast,
Say: the foremost of many gatherings.
The elder like unto a prophet,
The praying khan, the saint Koşoy
Say: he is the head of that feast.
His warrior with core of iron,
His swaggering ram of a warrior
Say: let him come to this feast of mine,
Say: let him see this festivity.
When the people move to the uplands,
When the horse's tongue turns black
I will crush him from above,
I will scatter his four kinds of herds.
I will break and destroy their lives,
I will set their children wailing.
If he loves not that festivity,
Say: let him come to this feast of mine!

In the very heart of a far-off land,
The middle of the Kara-Kum,
Sultan of lance-bearing heroes,
Urumkan's Kökbörü –
Champion-taker of many lands,
He too, of his father's sons
The wrestler born beyond all measure.

Üç-Karkıra boyuna
Kökötöy'ün obası kondu, de.
Hıtay, Kalmuk, Müslüman
Pehlivanı var, mızrak cengi var,
Kırgız'dan çıkar güçlü kel,
Ciğer sökercesine kapışır.
Çıplak kadın deve çözer,
Bu şenliği görmezse,
El gözü açılmış gider.
Urumkan'ın Kökbörü'sü
Gelsin bu aşıma, de,
Bu aşıma gelmezse,
Boz alacalı kızıl tuğu
Evinin üstünden gösteririm,
Bay bay diyen feryat figan.
Gelmeyip kibirlenirse,
Gecikir olsa boy ölçüşürüm,

Çokça gecikip durursa,
Kamçılaşıp çekişirim!
Beri yana çekilince
Otağlı şeyhi, gök cepkenli

Koca Kokon, Margalañ
Kokon hanı Kozubek,
Margalañ'ın Malabek'i,
Ancıyan'ın çatal sakal Sıncıbek'i
Altı-Şaar'ın Alabek'i,
Samarkan'da Sançıbek
Bunlara selam söyle.
Biri kalmadan gelsin, de!

Duymadan kalırsa kazara,
Duysa bile umursamayıp,
Yatıp kalırsa ansızın,
Bu şenliği görmezse,
Bu aşıma gelmezse,
Diri kalmadan ölsün, de!

Along Üç-Karkıra
Say: Kökötöy's camp has settled.
Hıtay, Kalmuk, Musulman
Have their wrestlers, their lance-combat,
From the Kırgız comes a mighty bald one,
They grapple as if tearing out the liver.
A naked woman unties the camel,
If he sees not this festivity,
The people's eye will pass on, opened wide.
Urumkan's Kökbörü
Say: let him come to this feast of mine,
If he comes not to this my feast,
The red banner dappled with gray
I will show above his house,
Wailing and lament crying "bay, bay."
If he grows proud and does not come,
If he delays, I will measure strength with him,
If he keeps delaying overlong,
I will strive with him whip against whip!
Drawing over to this side
The sheikh with his pavilion, in gray-blue coat,
Great Kokon and Margalañ,
Kozubek, khan of Kokon,
Margalañ's Malabek,
Ancıyan's fork-bearded Sıncıbek,
Altı-Şaar's Alabek,
Sançıbek in Samarkan,
Give my greeting to these.
Say: let them come, not one left behind!

If by chance he stays unhearing,
Or hears yet pays no heed,
If he suddenly lies abed,
If he sees not this festivity,
If he comes not to this my feast,
Say: let him die, not one left alive!

Kökötöy'ün altın hilalli kızıl tuğunu,
Küheylan atını bağlasın,
Evinin üstünden görsün, de!
Kara gözlü kızların hepsini.
Bize ganimet versin, de.
Ondan öte yürüdüğünde,
Ünlü Bukar şehri var.
O Bukar'ı yöneten
Temirkan adlı hanı var,
Değirmi pişmiş ekmeği var,
Dört köşe kurulmuş evi var.
Gök kepiçini aşındıran,
Temirkan'a selam var.
Kökötöy'ün aşı, de,
Nice derneğin önü, de.
Halk atası er Koşoy,
Aşı yöneten başı, de.
Bu şenliği görmeye
Evde kalmadan ihtiyarı
Göçüp gelsin cümlesi.
Söze kulak asmazsa,
Bu sözümü tutmazsa,
Cengin ålåsını görsün, de,
Topu birden ölsün, de.
Öfkem gelirse kazara,
Şu duran Bukar'ı
Tepesinden basarım,
Dört tür malını saçarım.
Boylu boyunca boğazlarım sahibini,
Zorbalıkla keserim kısrağını.
Yakına gelse hepsinin
Ezip dağıtırım beynini.
Çıkarırım Bukar'ın
En derindeki hıncını.

Kökötöy's red banner with its golden
crescent, Let him tie up his courser steed,
Say: let him see it above his house!
All of his black-eyed daughters.
Say: let him give them to us as plunder.
Walking onward from that place,
There stands the famous city of Bukar.
The one who rules that Bukar
Is a khan by the name of Temirkan,
He has round-baked loaves of bread,
He has a house set up four-square.
Wearing down his gray-blue slippers,
There is a greeting for Temirkan.
Say: it is Kökötöy's feast,
Say: the foremost of many gatherings.
Father of the people, hero Koşoy,
Say: he is the head who rules the feast.
To see this festivity
Let no elder stay at home,
Let every one of them move here.
If he lends no ear to the word,
If he keeps not this word of mine,
Say: let him see the finest of battle,
Say: let them all die together.
If by chance my wrath is roused,
This Bukar standing here
I will crush from above,
I will scatter its four kinds of herds.
I will cut the throat of its master full length,
By force I will slaughter his mares.
Should they all come near
I will smash and scatter their brains.
I will draw out of Bukar
Its deepest-buried grudge.

Bukar'ın öte yüzünde
Ceti-Özön denen yeri var.
Ceti-Özön'ü yurt edinen
Cediger denen halkı var.

On the far side of Bukar
There is a place called Ceti-Özön.
Making Ceti-Özön their homeland
There is a people called Cediger.

O Cediger içinde
Bagış denen hanı var.
Yiğidi geri kalmasın,
Mızraklarını sivriltip,
Küheylanını mahmuzlayıp,
Kökötöy'ün aşına,
Gök yeleli Bagış gelsin, de.
Bu aşıma gelmezse,
Bu şenliği görmezse,
Düpedüz açarım uykusunu,
Basıp alırım yılkısını!
Bu aşımı bilsin, de,
Ordu atlatıp gelsin, de,
Dediğime uysun, de!
Ondan böyle dönüldüğünde
Kara çölde kamış var,
Saray kızıyla oynaşan,
Kızlı evde kıl kopuzcu,

Kımızlı evde saki olan,
Kız nakışlı Agış var,
Pehlivanlığı bir hayli,
Bahadır doğmuş bir gözde.
Altında al doru küheylanı
Yen gibi süzülüp yarayan,
Orolmo'nun ak omuzlu kartalı
Kolçaksız kondurup,
Kurdu, tilkiyi gözleyen.
Dirsek boyu er Agış –
Bütün gövdesi kiriş,
Adı belli, çetin beldi,
Kara Kalmuk yeltense,
Bel olup dayanan er idi.
Varlığına kudurup,
Kökötöy'ün Bokmurun'u

Üç-Karkıra'ya kondu, de.
Ala-Too kadar et yığıp,
Ala-Köl kadar çorba edip,

Among those Cediger
There is a khan called Bagış.
Let his warriors not stay behind,
Sharpening their lances to a point,
Spurring on his courser,
To the feast of Kökötöy,
Say: let gray-maned Bagış come.
If he comes not to this my feast,
If he sees not this festivity,
I will rip his sleep wide open,
I will raid and seize his horse herds!
Say: let him know of this my feast,
Say: let him come, urging his host over,
Say: let him heed what I have said!
Turning back that way from there,
There are reeds in the black desert,
He who dallies with palace maidens,
Player of the horsehair kopuz in the maidens' house,
Cupbearer in the house of kumis,
There is Agış of the maiden's embroidery,
His wrestling prowess is no small thing,
A favorite born a hero.
Beneath him his blood-bay courser
Gliding smooth as a sleeve and fit,
Setting Orolmo's white-shouldered eagle
On his arm without a gauntlet,
Watching for the wolf and fox.
Elbow-tall hero Agış –
His whole body is sinew,
His name is known, a stern support,
Should the Black Kalmuk dare,
He was the hero who stood as a bulwark.
Raging at his very being,
Kökötöy's Bokmurun

Say: he has camped at Üç-Karkıra.
Heaping up meat like the Ala-Too,
Making soup like the Ala-Köl,

82550	Aş verecek çağı geldi, de.	*Say: the hour has come to give the feast.*
	Türlü türlü can var, de,	*Say: there are souls of every kind,*
	Bitip tükenmez şenlik de var, de.	*Say: there is festivity without end.*
	Gelsin bu aşıma, de,	*Say: let him come to this feast of mine,*
	Görsün bu şenliği, de.	*Say: let him see this festivity.*
	Bu şenliği görmezse,	*If he sees not this festivity,*
	Karı canlı biriymiş o,	*Then he is one with an old woman's soul,*
	Aldırmazsa ansızın,	*If he suddenly pays no heed,*
	Gelmeden kalırsa kazara,	*If by chance he fails to come,*
	Kökötöy'ün altın hilalli kızıl tuğunu	*Kökötöy's red banner with its golden*
	Mızraklaşanı görsün, de.	*crescent Say: let him see the lance-fighters.*
82560	Evinin üstünden görsün, de,	*Say: let him see it above his house,*
	Saray kızlarının hepsini	*All of his palace maidens*
	Ganimet olarak bize versin, de!	*Say: let him give them to us as plunder!*
	Ondan öte yol yürürsen,	*If you walk the road beyond,*
	Koca Bukar'ın öte yanı,	*On the far side of great Bukar,*
	Büyük vadili bozkırda	*On the steppe of the broad valley*
	Engebeli yerleri yurt edinen,	*Making the rugged places his homeland,*
	Hikâyesi bambaşka,	*His tale is like no other,*
	Amansız bir er denen	*The hero called merciless,*
	Buudayık hanın Muzburçak'ı,	*Buudayık khan's Muzburçak,*
82570	Mızrağını kanla suvaran,	*Who tempers his lance in blood,*
	Tutuşmaya gelen adamı	*Who nails the man who comes to grapple*
	Kara yere mıhlayan,	*Fast to the black earth,*
	Karşısına çıkageldiğinde,	*When he comes forth to face them,*
	Üstüne varan düşman çıkmayan.	*No foe dares march against him.*
	Sıkıca belini kuşanan,	*Who girds his waist up tight,*
	Atadan üstün doğan,	*Born greater than his father,*
	Öfkesi kabardığında	*When his fury swells,*
	Düşmana kopardığı velvele.	*The uproar he looses on the foe.*
	Silahı belde bir kucak,	*Weapons at his belt an armful,*
82580	Buudayık hanın Muzburçak'ı,	*Buudayık khan's Muzburçak,*
	Güreşte kimsenin yenemediği,	*Whom none has beaten at wrestling,*
	Yüz tutup 'ben' diyen çıkmayan,	*None dares face him and say 'I',*
	Üstünlüğü kimseye kaptırmayan.	*Who yields his mastery to no one.*
	Pirincini güzlük eken,	*Who sows his rice as an autumn crop,*
	Güreştiğinde düşmanın	*Who, when he wrestles, chews*
	Kellesini yutup çiğneyen.	*And swallows the enemy's head.*

Bileği kalın, taş yürek,
Fil gövdeli zebella,
Buudayık hanın Muzburçak'ı,
Muzburçak'a selam söyle.
Kökötöy'ün şanlı,
Büyük aşına gelsin, de,
Kâfir ile Müslüman'ın
Toplandığı yeri görsün, de.
Sırıklar elde şakırdayıp,
Eğilip bükülenini görsün, de.
Bahadırlar atlı saldırıp,
Gelsin bu aşıma, de,
Görsün bu şenliği, de!
Bu aşıma gelmezse,
Bu şenliği görmezse,
Kavganın âlâsını bulurum.
Körpe kuray otu erişene dek*,
Mıyzam otunun külü uçana dek,
Sıkıca altı ay vuruşurum.
Kökötöy'ün kızıl kuyruk kara nerine
Ok ile barutu yükletirim.
Bu sözümü tutmazsa,
Evi üstünden atışıp,
Muzburçak'ı iki büklüm ederim.
Ganimet ederim usta kadınlarını,
Tattırırım tuzlarını!
Ondan beri yürüdüğünde,
Eki-Kemin'i yaylayan,
İkiz kara at bağlayan,
Kara ormanı mal eden,
Kara mağarayı ev eden.
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Kel Eybit'in er Ürbü'sü
Yetmiş boyun dilini bilen,
Yetkin, usta dilli bir erdi.

Çaylağı toplayıp kuş eden.

Thick of wrist, heart of stone,
An ogre with an elephant's body,
Buudayık khan's Muzburçak,
Give my greeting to Muzburçak.
To Kökötöy's glorious,
Great feast, say: let him come,
Where infidel and Musulman
Gather together, say: let him see it.
Poles clattering in hand,
Say: let him see them bend and twist.
Batyrs charging on horseback,
Say: let him come to this feast of mine,
Say: let him see this festivity!
If he comes not to this my feast,
If he sees not this festivity,
I will find the finest of quarrels.
Until the tender kuray grass grows tall,*
Until the ash of the mıyzam grass flies,
Six months solid I will fight.
On Kökötöy's red-tailed black bull-camel
I will load arrows and powder.
If he keeps not this word of mine,
Trading shots above his house,
I will bend Muzburçak double.
I will take his skilled women as plunder,
I will give them a taste of their salt!
Walking this way from there,
He who summers on Eki-Kemin,
Who ties up twin black horses,
Who makes the black forest his herds,
Who makes the black cave his house.
Who whets his black tongue,
Who warbles before the khan,
Bald Eybit's hero Ürbü
Who knows the tongues of seventy tribes,
He was a hero accomplished, master of speech.
Who gathers kites and makes them hunting birds.

Derme çatmayı derleyip yurt eden.

Bu ikisine selam söyle,
Yaban kuşunu toplayıp kuş eden,

Gelsin bu aşıma, de,
Başıboşu derleyip yurt eden.
Kökötöy'ün büyük ödülü
Yoksul gezip zenginleşen,
Yalnız gezip çoğalan.
Er Ürbü'ye selam ver.
Gelsin bu aşıma, de,
Görsün bu şenliği, de,
Bu aşıma gelmezse,
Bu şenliği görmezse,
Kahrıma alırsam kazara,
Dönüp varıp vururum,
Ezelden kalma cinini kakarım.
Onun beri yanında,
Tekeçi han, Şıgay han,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Üç hanın eli katar durur.
Soyu Kırgız, öz oğlu,
Üç hana sırayla selam söyle.
Kökötöy'ün nice malı
Ükürçü'ye doldu, de,
Müslüman halkını aştı, de,

Üç-Kapkak boyuna
Ocakları kazdı, de,
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Üç-Karkıra'ya kondu, de,
Kökötöy'ün sayısız malı,
Yeryüzüne doldu, de,
Aş verecek çağı geldi, de!
Gelsin bu aşıma, de,
Bu sözüme uysun, de.
Bu aşıma gelmezse,

Who gathers up the makeshift and makes it a homeland.
Give my greeting to these two,
Who gathers wild birds and makes them hunting birds,
Say: let him come to this feast of mine,
Who gathers up the masterless and makes them a homeland. Kökötöy's great prize
Who wandered poor and grew rich,
Who wandered alone and multiplied.
Give greeting to hero Ürbü.
Say: let him come to this feast of mine,
Say: let him see this festivity,
If he comes not to this my feast,
If he sees not this festivity,
If by chance my wrath should take him,
I will turn back, go and strike him,
I will drive out his demon of old.
On the near side of him,
Tekeçi khan, Şıgay khan,
The Eştek's Camgırçı,
The lands of three khans stand in a row.
Kırgız by lineage, his own sons,
Give greeting to the three khans in turn.
Kökötöy's abundant herds
Say: they have filled Ükürçü,
Say: they have overflowed the Musulman folk,
Along Üç-Kapkak
Say: the hearth-pits have been dug,
Kökötöy's Bokmurun
Say: he has camped at Üç-Karkıra,
Kökötöy's numberless herds,
Say: they have filled the face of the earth,
Say: the hour has come to give the feast!
Say: let him come to this feast of mine,
Say: let him heed this word of mine.
If he comes not to this my feast,

Kökötöy'ün bin pehlivanını
Evinin üstünden görsün, de!
Geniş İle'yi yurt edinen,
Kurumlanan er denen.
Edigey, Teyiş iki han,
Orada yatar, bakarsak,
Hesaba gelmez Müslüman.

Kökötöy's thousand wrestlers
Say: let him see them above his house!
Making the broad İle their homeland,
Heroes called haughty and proud.
Edigey and Teyiş, the two khans,
They lie there, if we but look,
Musulmans beyond all counting.

Gözüyle görsün, de.
Bu sözümü tutmazsa,
Bu aşımdan geri kalırsa,
Ganimet edip keserim kısrağını,
Bağlayıp alırım yayasını,
Sırtına odun yükletip,
Böyle çıkarırım hıncını,
Karşılık verenin de
Yumruklayıp dağıtırım beynini.
Ondan öte varıldığında
Yine, oğul, göreceksin
Geniş Sarı-Arka vadisini,
Kurumlanıp yatan orada
Kazakların gözdesini.
Darısını taş gibi ağartan,
Karısını kız diye öven,
Keregesi ağaçtan,
Ulu atası Alaç'tan,
Aydarkan oğlu er Kökçö
Hangi yiğit ona yan durmuş!
Gök çizmenin ökçesi,
Bol bol selam yollarım,
Aydarkan'ın Kökçö'sü.
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Sarı alaca sürüsünü bağlayan,
Cenkte üstüne düşman varamayan.
Ters, parlayıveren huyu, tavrı –

Kazakların aziz Kökçö ulusu.
Kazakların hanı Kökçö,
Han Kökçö'ye selam ver.

Say: let him see it with his own eye.
If he keeps not this word of mine,
If he stays back from this my feast,
I will slaughter his mares as plunder,
I will bind and take his foot-folk,
Loading firewood on their backs,
Thus will I vent my grudge,
And whoever offers resistance,
I will pummel and scatter his brains.
Arriving onward from that place
Again, my son, you will see
The valley of broad Sarı-Arka,
Lying there in lordly pride
The favorite of the Kazaks.
Who whitens his millet like stone,
Who praises his wife as a maiden,
His lattice-frame of wood,
His great forefather from Alaç,
Aydarkan's son, hero Kökçö —
What warrior has stood against him!
Heel of the gray-blue boot,
Greetings in plenty I send,
Aydarkan's Kökçö.
Making Sarı-Arka his homeland,
Tying up his yellow-dappled herds,
No foe can come upon him in battle.
Contrary, quick-flaring his temper, his manner –
The Kazaks' beloved nation of Kökçö.
Kökçö, khan of the Kazaks,
Give greeting to Khan Kökçö.

Kökötöy'ün aşına
Halk toplanır kaynaşıp,
Kara karınca gibi kaynaşıp,
Han Kökötöy aşına,
Kalabalık derneğin önüne,
Doru alaca yelek tuğuna,

To the feast of Kökötöy
The people gather swarming,
Swarming like black ants,
To Khan Kökötöy's feast,
Before the crowded gathering,
To the bay-dappled crested banner,

Dolup taşan Hıtay çığlığına,
Karkıra'nın boyuna,
Han Kökötöy toyuna,
Eren gelir, arslan gelir,
Kâfir ile Müslüman,
Hepsi kalmadan, denk gelir.
Görsün bu şenliği, de,
Mızrağın ucu parıldar,
İnsan dolup kımıldar.
Kaynayıp gelir kalabalık yurt,
Bu aşıma gelmezse,
Çokluğu dersen kara karınca. Yedi sancak tuğ alıp,
Bu aşa gelmez isen
Bu şenliği görmezsen,
Belayı salar, de,
Yılkısı şöyle dursun, Kazak'ın
Sığırlarını da alır, de!
Ondan öte geçildiğinde,
Öte taban yol yürüyüp,
Kakançın'a varıldığında,
Mançu, Kalmuk eli odur,
Senin diyeceğin er odur.
Kalmukların hanı Coloy,
Kolçağını giysin, de,
Açbuudan'a binsin, de,
Üç Karkıra boyuna,
Han Kökötöy toyuna
Elini yurdunu sürsün,
Kendi görsün faydasını.
Bu Kökötöy aşına
Elinden kimse kalmasın,

To the overflowing Hıtay clamor,
Along the Karkıra,
To Khan Kökötöy's feast,
Saints will come, lions will come,
Infidel and Musulman,
All without exception, they come as equals.
Say: let him see this festivity,
The lance's tip glitters,
Mankind fills and stirs.
The crowded nations come seething,
If he comes not to this my feast,
Their multitude, you would say, black ants. Taking seven standards and banners,
If you come not to this feast,
If you see not this festivity,
Say: he will loose calamity,
Never mind the horse herds, of the Kazak
Say: he will take the cattle too!
Passing onward from that place,
Walking the far-off road,
When you arrive at Kakançın,
That is the land of Mançu and Kalmuk,
That is the hero you would speak of.
Coloy, khan of the Kalmuks,
Say: let him don his vambrace,
Say: let him mount Açbuudan,
Along Üç Karkıra,
To Khan Kökötöy's feast
Let him drive his people and his land,
Let him see the profit for himself.
To this feast of Kökötöy
Let no one of his people stay behind,

Sığır tüyünce çok Kalmuk,
Büyük pehlivanı koca Coloy
Toptan hepsini sürsün,
O Kalmuk içinde
Ayrılıp kimse kalmasın.
Yedi yıl yayan yürüyüp,
Yetkin mızrak yağlayan,
Yetmiş eri haklayan,
Cin kokulu er Coloy.
Altmış yıl yayan yürüyüp,

Kalmuks many as hairs on an ox,
Their great wrestler, huge Coloy,
Let him drive them all in a mass,
Among those Kalmuk
Let none be parted and left behind.
Walking seven years on foot,
Greasing his well-wrought lance,
Slaying seventy heroes,
Hero Coloy who reeks of demons.
Walking sixty years on foot,

Kapışıp mızrak yağlayan,
Altmış eri haklayan,
Kan kokulu er Coloy.
Büyük çizmesini giysin, de,
Büyük yürük atına binsin, de.
Gelsin bu aşıma, de!
Bu şenliğimi görmezse,
Yeri kuşak edip yol alıp,
Yeri çökerten ordu alıp,

Grappling and greasing his lance,
Slaying sixty heroes,
Hero Coloy who reeks of blood.
Say: let him don his great boots,
Say: let him mount his great swift steed.
Say: let him come to this feast of mine!
If he sees not this my festivity,
Girding the earth as a belt, taking the road,
Taking an army that makes the earth cave in,

Kudurmuş cinini kakarım,
Han Coloy'u vururum,
Üç kızılca kıyamet koparırım.
Yılkısı şöyle dursun, Kalmuk'un
Sığırını basıp alırım.
Söz dinlerse Coloy gelsin, de,
Söz dinlemez olursa o Coloy,
Kökötöy'ün altın hilalli kızıl tuğunu

I will drive out his rabid demon,
I will strike Khan Coloy down,
I will raise three crimson dooms.
Never mind the horse herds, of the Kalmuk
I will raid and seize the cattle.
If he heeds the word, say: let Coloy come,
If that Coloy heeds not the word,
Kökötöy's red banner with its golden crescent

Kan üstünden görsün, de!
Ondan öte varıldığında,
Ters akan suyun boyunda
Pusarık olup köşelenen,
Alacakaranlık olup uçlanan,
Hıtayların tuhaf ad koyduğu,
Taş-Köpürö derler imiş.
Taş-Köpürö'yü yurt edinen
Adı sanı Şibe elmiş.

Say: let him see it over blood!
Arriving onward from that place,
Along the backward-flowing water
Cornered in the hanging mist,
Jutting out in the twilight dusk,
That which the Hıtay strangely named,
Taş-Köpürö they call it, so they say.
Making Taş-Köpürö their homeland
Its name and fame the Şibe people.

Şibe'nin çetin pehlivanı
Koca Ilama derler imiş.
Türlü türlü halkı var,
Saya dursak çoğu var.
Şibe elinin töresi şu,
Yeni kadın doğursa,
Göbek bağını kamışla kesip,
Soyunu Şibe koymuşlar,
Alacakaranlığa kalırsa kazara,
Kurt kapıp yemiş onu.

The Şibe's stern wrestler
Is called huge Ilama, so they say.
They have peoples of every kind,
Were we to count, they are many.
The custom of the Şibe people is this:
When a young wife gives birth,
Cutting the navel-cord with a reed,
They set the child's line as Şibe,
If by chance one is caught out at dusk,
The wolf has snatched and eaten him.

Ilama'ya yetip söyle,
Gelsin bu aşıma, de,
Kökötöy'ün şenliğini
Gömülü Şibe görsün, de!
Bu sözümü tutmazsa,
Bu sözüme uymazsa,
Bu aşıma gelmezse,
Halkını kırıp dağıtıp,
Kurtlara yem ederim.
Kalan elini paralayıp,
Karartıp yayan koyarım.
Ondan öte varıldığında
Boz pusarık çölü var,
O çölün yüzünde
Soloon denen halkı var.
Gece içinde saklanır,
Çevrili kurulmuş evi var.
O Soloon'un ulusu
Orokkır denen hanı var.
Soloon'un halini sorarsan,
Dibek gibi sivri başı var,
Arkasında yayılmış
Havaneli gibi saçı var.
Yaradan'ın tuhaf hikmeti –
Yılanı, çıyanı, keleri,
Kurbağa görse kırlardan
Kavurup yemek âdeti.
Onun hanı Orokkır,

Reach Ilama and speak,
Say: let him come to this feast of mine,
Kökötöy's festivity
Say: let the buried Şibe see it!
If he keeps not this word of mine,
If he heeds not this word of mine,
If he comes not to this my feast,
Breaking and scattering his people,
I will make them food for wolves.
Tearing apart what remains of his land,
I will blacken them and leave them afoot.
Arriving onward from that place
There lies a gray and misty desert,
Upon the face of that desert
There is a people called Soloon.
They hide themselves within the night,
They have houses set up ringed about.
Of that Soloon nation
There is a khan called Orokkır.
If you ask how the Soloon are,
They have heads pointed like a mortar,
Spread out behind them
They have hair like a pestle.
The Creator's strange design –
Snakes, scorpions, lizards,
If they spy a frog in the fields
Their custom is to roast and eat it.
Their khan is Orokkır,

Orokkır'a haber ver.
Mal gibi gezen o yurdun
Hepsi kalmadan gelsin, de,
Kökötöy'ün şenlikli aşını
Karkıra'dan görsün, de.
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Taşken'den göçüp geldi, de,
Üç-Karkıra'ya kondu, de,
Kökötöy'ün nice malı
Yeryüzüne doldu, de.
Gelsin bu aşıma, de,

Bring word to Orokkır.
That nation roaming like livestock,
Say: let them come, all without exception,
Kökötöy's festive feast
Say: let them see it from Karkıra.
Kökötöy's Bokmurun
Say: he has moved here from Taşken,
Say: he has camped at Üç-Karkıra,
Kökötöy's abundant herds
Say: they have filled the face of the earth.
Say: let him come to this feast of mine,

Bu aşıma gelmezse,
Kökötöy'ün mızrakçıdan sayısız pehlivanını
Taht üstünden görsün, de!
Basıp yurdunu kırarım,
Karalar bağlatırım*.
Ondan öte varıldığında,
Altın-Too'nun madeni var,
Söylene dursa Beecin'in
Bitmez tükenmez lafı var.
Hıtayca şehri Bakburçun,
Çoğunu bilirim o yurdun.
Kırlara kule yükseltip,
Minare ettiği evi var.
Mançu hanı Ezkara,
Üstün bahadırı dahi var.
Büyük defterde yazısı var,
Çoñküröñ soylu atı var.
Ününü duyan ürkmüş,
O doru atını eyerlemiş,
Mançuların altmış büklüm ilmini,
Altı yıl ezber okumuş.
Bahadırlığı bir başka,
Mançu'dan çıkmış bir gözde.
Hem sınçı, hem de er,
Diyeceğin arslan işte o arslan.

If he comes not to this my feast,
Kökötöy's numberless wrestlers of the lance
Say: let him see them from his throne!
I will trample and break his land,
I will make them wear mourning black.*
Arriving onward from that place,
There is the mine of Altın-Too,
Were one to keep telling of Beecin
There is talk of it without end.
Its city in Hıtay speech Bakburçun,
Much of that land I know.
Raising towers upon the plains,
He has houses made into minarets.
The Mançu khan Ezkara,
He has a peerless batyr besides.
His writing is in the great register,
He has a horse of Çoñküröñ stock.
Whoever heard his fame took fright,
He has saddled that bay horse of his,
The Mançus' sixty-folded learning,
Six years he studied it by heart.
His valor is like no other,
A favorite come forth from the Mançu.
Both a judge of steeds and a hero,
The lion you would name is that very lion.

	Mançu'nun hanı Ezkara	*Ezkara, khan of the Mançu,*
	Bu sözüme uysun, de.	*Say: let him heed this word of mine.*
	Mançu yurdundan can kalmadan,	*Let no soul remain in the Mançu land,*
	Kökötöy'ün aşına	*To the feast of Kökötöy*
	Karkıra'ya gelsin, de.	*Say: let him come to Karkıra.*
	Kökötöy'ün nice şenliğini,	*Kökötöy's many festivities,*
	Gözü önünde görsün, de.	*Say: let him see them before his eyes.*
82850	Taş kuşanan Mançu'nun	*Of the stone-girded Mançu*
	Kelleri bile gelsin, de.	*Say: let even the bald ones come.*
	Kürmö giyen Hıtay'ın	*Of the Hıtay who wear the kürmö*
	Güçlüleri gelsin, de!	*Say: let their strong ones come!*
	Kolçağını kuşanıp,	*Girding on their vambraces,*
	Kalday'lardan kimse kalmasın.	*Let none of the Kalday stay behind.*
	Ağırlayıp aşa çağırdım,	*With honor I have called them to the feast,*
	Ey, Ezkara, işitip al!	*O Ezkara, hear and heed!*
	Kökötöy'ün ölü malı	*Kökötöy's legacy of the dead,*
	Kırk ev dolusu hazine,	*Treasure filling forty houses,*
82860	Hazine ağzını açarım,	*I will open the treasure's mouth,*
	Saygıyla gelen uluğa	*To the great one who comes with respect*
	Payına göre saçarım*,	*I will scatter it according to his share*,*
	Gelsin bu aşıma, de,	*Say: let him come to this feast of mine,*
	Görsün bu şenliği, de!	*Say: let him see this festivity!*
	Bu aşıma gelmezse,	*If he comes not to this my feast,*
	Bu şenliği görmezse,	*If he sees not this festivity,*
	Tependen inen Mançu'yu	*The Mançu descending from the heights*
	Tepesinden basarım,	*I will crush from above,*
	Basıp girip şehrine	*Trampling into his city*
82870	Sarı-Su'nun boyunda,	*Along the Sarı-Su,*
	Dört tür malını saçarım!	*I will scatter his four kinds of herds!*
	Yükselen Küröö görünür.	*The rising Küröö comes in sight.*
	Ondan öte varıldığında,	*Arriving onward from that place,*
	O Küröö'ye varıldığında,	*When one arrives at that Küröö,*
	Ünlü şehri Kakançın.	*Its famous city Kakançın.*
	Kızıl sakal takkesi,	*Red-bearded, skull-capped,*
	Kakançın'da han takımı,	*The khan's retinue in Kakançın,*
	Hiç mi hiç don giymemiş,	*Who have never once worn breeches,*
	Kaynayıp duran nice uluk,	*Many a seething grandee,*
82880	Oturarak işemeyen,	*Who do not make water sitting down,*

Çay alınan dağın madeni var,

Uçmakuu Beecin ulu yurt,
Tırgoot denen halkı var,
Kaynayıp duran Hıtay'ın
Nice türlü canı var.
O Tırgoot kâfirin
Kadından koyduğu hanı var,
Kahırlansa o kadın,
Mızrak cengine çıksa kazara,

Dokuz bin can gücü var.
Kadının adı Kanışay,
Kıçı kucak dolusu koca kadın.
Pehlivanlığı bir hayli,
Kadından çıkmış bir gözde*,
Kırlara kurulmuş evi olmuş,
O kadının hâli bu,
Tırgoot'a çetin han olmuş,
Hanlığını çekip alayım derken,

Hıtay'ın nice devi yerle bir olmuş.
Dilediği eri Muzkindik,

Ününü söyler bilenler,
Muzkindik'in karısına
Yetip varıp haber ver,
Kökötöy'ün aşına
Duyar duymaz gelsin, de,
Duyduğu anda gelmezse,
Kökötöy'ün kızıl tuğunu
Evinin üstünden görsün, de.
Tırgoot yurdunu tastamam,
Silme vurup alır, de!
Ondan öte varıldığında,
Altın kazılan madeninde,
Sarı-Su'nun kıyısında.
Kürpüldök'ün Sarı-Su'yu,
O Hıtay'ın sofusu.

There is the mountain mine where tea is got,
Uçmakuu Beecin, a mighty land,
There is a people called Tırgoot,
Of the seething Hıtay
There are souls of many kinds.
That infidel Tırgoot
Have a khan they set up from a woman,
Should that woman fall to wrath,
Should she chance to ride out to lance-combat,
She has the strength of nine thousand souls.
The woman's name is Kanışay,
A huge woman, her rump an armful.
Her wrestling prowess is no small thing,
A favorite come forth from womankind,*
Her house was set up on the plains,
Such is the state of that woman,
She became a stern khan over the Tırgoot,
When some sought to wrest her khanship away,
Many a giant of the Hıtay was laid low.
The man she desired, Muzkindik,

Those who know still speak his fame,
To Muzkindik's wife
Go, reach her, bring word,
To the feast of Kökötöy
Say: let her come the moment she hears,
If she comes not the instant she hears,
Kökötöy's red banner
Say: let her see it above her house.
The Tırgoot land entire,
Say: he will strike and sweep it clean!
Arriving onward from that place,
At the mine where gold is dug,
On the banks of the Sarı-Su.
Kürpüldök's Sarı-Su,
That is the Hıtay's holy man.

İşte o Kürööde bulunur keçili,
Keçil'in* hâli işte şu:
Öküzü kocamış, kendi ölmüş,
O kâfirin âdeti,
Ölenin malını eşit bölmüş.

Tekesini seter diye kutsamış*.
Bindiği kutlu at olmuş,
Kadın almadan Ilama
Dişi cinsine yad olmuş.
Azgın atını eyerlemiş,
Asa bağlayıp Kuday deyip,
Tam ona tapınmış.
Pamuk kuşak, geniş çizme,
Kurumlanan bir gözde,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Mızrakçının ustasına söyle,
Düşmanın çaresini bilen
yamanına söyle.
Kökötöy'ün Bokmurun'u

Üç-Karkıra'ya kondu, de,
Bahadırsa Koñurbay,
Bu aşımdan kalmasın,
Gelmeyerek başına
Ağır bela sarmasın.
Gelsin bu aşıma, de,
Görsün bu şenliği, de.
Bu aşıma gelmezse,
Bu şenliği görmezse,
Hunhar Burut baş olup,
Kızılca kıyameti görsün, de!
Ondan öte varıldığında
Döödür alp denen alpı var,
Halk toplanıp dolunca,
Tiken alp ile Muñguş alp, Töresini
gördüm Manas'ın.
Koca Tükübay pehlivan var,
Suratı soğuk, zehri güçlü,

There in that Kürööis found the keçil,
The keçil's state is this:*
His ox grew old, he himself died,
That infidel's custom,
He divided the dead man's goods in equal shares.
He hallowed his billy-goat, calling it seter.*
The horse he rode became a blessed steed,
Taking no wife, Ilama
Became a stranger to womankind.
He saddled his unruly horse,
Binding on a staff and saying Kuday,
He worshipped it outright.
Cotton sash, wide boots,
A favorite swollen with pride,
Koñurbay, khan of the keçil,
Speak to the master of lancers,
To the fell one who knows the foe's undoing, speak.
Kökötöy's Bokmurun

Say: he has camped at Üç-Karkıra,
If Koñurbay is a batyr,
Let him not stay away from this my feast,
Lest by not coming, upon his head
Heavy calamity should coil.
Say: let him come to this feast of mine,
Say: let him see this festivity.
If he comes not to this my feast,
If he sees not this festivity,
With the bloodthirsty Burut at their head,
Say: let him see the crimson doom!
Arriving onward from that place
There is an alp called Döödür alp,
When the folk gather and fill the place,
Tiken alp and Muñguş alp, I saw the lordly bearing of Manas.
There is huge Tükübay the wrestler,
Cold of face, strong of venom,

Tutuştuğunu düz eden.
Bunca alpının hepsine söyle».
Karşılayışını gördüm Manas'ın.

Who flattens whomever he grapples.
Speak to every one of all these alps». I saw
the welcoming of Manas.

KÖKÖTÖY'ÜN AŞINA ELİN GELİP İNİŞİ

THE COMING AND DESCENT OF THE PEOPLES TO KÖKÖTÖY'S FEAST

Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Halka saldığı temaşa,
Aş veririm diye kabarıp,
Âleme saldığı fesat.
Benim atam er Bagış
Atlanıp gittiği yol ile,
Indıstan'dan da geldi.
Karkıra'ya vardığında,
El sayımı yapıldığında,
On iki bin ordu ile.
Cooruker'e binen Cortuulçu
Ala göğüslü gümbürdek,
Sırtları aşıp indi yol ile,
Kaynaşan nice ordu ile.
Türlü türlü bölünüp,
Koton hanı Cügörü,
O da geldi kaynaşıp,
Toz toprak göğe savrulup.
Oogan hanı Akun han
Bayraklı mızrağı dalgalanıp,

Kökötöy's Bokmurun,
The spectacle he loosed upon the people,
Swelling up, saying "I shall give a feast,"
The turmoil he loosed upon the world.
My own father, hero Bagış,
By the road he rode away upon,
Came even from Indıstan.
When he arrived at Karkıra,
When the count of peoples was made,
With an army of twelve thousand.
Cortuulçu, riding Cooruker,
Thunder-chested, dapple-breasted,
Came down over the ridges by the road,
With many a seething army.
Divided into every kind,
Cügörü, khan of Koton,
He too came swarming in,
Dust and earth flung to the sky.
The Oogan khan, Akun khan,
His bannered lance a-waving,

Deyip, böylece, Bokmurun
Maaniker'e bindirip,
Badana zırhı giydirip,
Horasan çakmağı çaktırıp*,
Kâfir ile Müslüman
Koymadan hepsini çağırıp.
Kökötöy'ün nice otağı
Sıra sıra dikilmiş yan yana,
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Asra saldığı temaşa,

So saying, thus, Bokmurun,
Mounting him upon Maaniker,
Clothing him in badana mail,
Striking the Horasan flint,*
Infidel and Musulman,
Summoning every one, leaving none.
Kökötöy's many pavilions
Pitched in rows, side by side,
Kökötöy's Bokmurun,
The spectacle he loosed upon the age,

Han Kökötöy bayının
Kalabalık obası konduğunda,
Kahırlı çetin gayreti
Öne geçişini gördüm Manas'ın.
Müslüman yurdunu koruyunca
Büyük börkü sallanıp,
Oogan geldi yol ile,
On iki bin ordu ile.
Ara yerden toz geldi,
O da az gelirmiş gibi,
Otağlı şeyhi, gök sahtiyan

Koca Kokon, Margalañ
Küheylanı tıpırdak,
Ancıyan'ın çatal sakal Sıncıbek'i
Suratı soğuk görünüp.
Gelenlerde akıl yok,
Ancıyan'ın ak kañkı eyeri,
Atlarının hepsi aygır,
Kuskunları hiç mi hiç yok.

Samarkan'da Sançıbek
Bu da geldi yol ile,
Devrilircesine geldi,
On bin kadar ordu ile.
Kamçılarını sıkı dişleyip,
Tek atını küş küş edip,
Kokon hanı Kozubek
Margalañ'ın Malabek'i,
Altı-Şaar'ın Alabek'i,
Bukar'ın hanı Temirkan,
Bunlardan dolup ordu geldi.
Dört hanın ordusu karışık
Karışarak bol geldi.
Yirmi bince ordu geldi.
Dördü dörde bölünüp,
Beylik hâli görünüp.
O dördünün içinde
Ala kaftanlı hoca var,

When the wealthy Khan Kökötöy's
Crowded camp was pitched,
His wrathful, stern endeavor —
I saw Manas striding to the fore.
As he guarded the Musulman land
His great fur cap swaying,
The Oogan came by the road,
With an army of twelve thousand.
Dust rose from the middle ground,
As if that too were not enough,
The sheikh with his pavilion, gray-blue morocco,
Great Kokon and Margalañ,
Their coursers high-stepping,
Ancıyan's fork-bearded Sıncıbek
Looking cold of face.
Those who came were without sense,
Ancıyan's white kañkı saddle,
Their horses stallions every one,
Cruppers they have none at all.

Sançıbek in Samarkan,
He too came by the road,
He came as if to topple over,
With an army of some ten thousand.
Clenching their whips hard in their teeth,
Urging their lone horses on with clicks,
Kozubek, khan of Kokon,
Margalañ's Malabek,
Altı-Şaar's Alabek,
Temirkan, khan of Bukar,
From these a brimming army came.
The armies of the four khans mingled,
Mingling, they came in plenty.
An army of some twenty thousand came.
The four divided into four,
The state of beydom showing plain.
Among those four
There are hocas in motley kaftans,

Ak sarıklı molla var.
Kıçı kucak, büyük kopuz
Dutarlarını çaldırıp,
Altmış kadar yiğide
Türkülerini söyletip,
Onun öte yanından
Koca göğe savrulup,
Mızrak mızrağa çarpılıp,
Mızraklısı coşup,
Aybaltalısı kızışıp,
Çambıl-Bel'in belinden,
Belendi'nin kıyısından,
Canaalı, Karaçal geldi.
Han Kökötöy aşı diye,
Kalabalık dernek önü diye,
Kızıl-Kıya yolu ile
Sayısı on bin ordu ile.
Onun öte yanından
Demir urgan ağ alıp,
Gök demirden erzak alıp,
Püskülü yok mızrak alıp,

There are mullahs in white turbans.
Rump-armful, the great kopuz,
Making their dutars play,
Setting some sixty warriors
Singing their songs,
From the far side of them,
Flung up to the vast sky,
Lance clashing against lance,
Their lancers in a frenzy,
Their axe-bearers heated hot,
From the ridge of Çambıl-Bel,
From the edge of Belendi,
Canaalı and Karaçal came.
Saying: Khan Kökötöy's feast,
Saying: the fore of the crowded gathering,
By the Kızıl-Kıya road
With an army ten thousand in number.
From the far side of them
Taking nets of iron rope,
Taking provisions of gray iron,
Taking lances without tassels,

Kuru azıklı küheylan ata binip,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğüp,
Sancak, mızrak takırdayıp,
Kökbörü geldi yol ile
On bin kadar ordu ile.
Onun öbür yanından,
Davulbaz kulakları sağır edip,
Kurçtan yapılmış sırlı mızrak
Kolları her yandan uzatıp.
Cenk silahı bir kucak
Telkızıl misali at binip,
Buudayık oğlu Muzburçak
Bukar'ın öte belinden
Bozulan Çambıl yerinden,
Han Kökötöy'ün büyük aşını
Töresince varıp göreyim diye,

Mounting coursers fed on dry fodder,
Knotting their hair-tails up tight,
Standard and lance a-rattling,
Kökbörü came by the road
With an army of some ten thousand.
From the other side of them,
Kettledrums deafening the ears,
Glazed lances wrought of tempered steel
Stretching out arms on every side.
Weapons of war an armful,
Riding a horse like Telkızıl,
Buudayık's son Muzburçak,
From the far ridge of Bukar,
From the ruined place of Çambıl,
Saying: Khan Kökötöy's great feast
I shall go and see with due decorum,

	Kara Hıtay, Mançu yurdu	*Saying: if Black Hıtay and the Mançu land*
	Kapışırsa kanını dökeyim diye,	*Grapple for it, I shall spill their blood,*
83060	O da indi o zaman	*He too came down then*
	Karkıra'nın boyuna,	*Along the Karkıra,*
	Han Kökötöy toyuna.	*To Khan Kökötöy's feast.*
	Aşıt aşıp, taş basıp,	*Crossing passes, treading stone,*
	Telaşlanıp pek şaşıp,	*Flustered and sore amazed,*
	Lop ırmağı yerinden,	*From the place of the Lop river,*
	Karşıdaki Oygut elinden,	*From the Oygut land across,*
	Boz ala yelek tuğ alıp,	*Taking the gray-dappled crested banner,*
	Bay bay diyen çığlık alıp,	*Taking the wail that cries "bay, bay,"*
	Küheylandan seçme at alıp,	*Taking choice horses from among the coursers,*
83070	Genç Aydar'dan mektup alıp,	*Taking a letter from young Aydar,*
	Karkıra'nın boyuna,	*Along the Karkıra,*
	Han Kökötöy toyuna	*To Khan Kökötöy's feast*
	Karaça geldi yol ile,	*Karaça came by the road,*
	Dokuz bince ordu ile.	*With an army of some nine thousand.*
	Kutup yanına bakarsan,	*If you look toward the pole-star side,*
	Eybit hanın er Ürbü'sü,	*Eybit khan's hero Ürbü,*
	Nice türlü dil bilen,	*Knowing tongues of many kinds,*
	Derlenip kalmış kut ile	*With the fortune he had gathered up,*
	Derme çatma yığdığı yurt ile,	*With the homeland he had heaped together makeshift,*
83080	Ayrı düşmüş sapa yol ile	*By a byway fallen apart*
	Altı bin kadar ordu ile	*With an army of some six thousand*
	Han Kökötöy aşına	*To Khan Kökötöy's feast,*
	Kalabalık dernek önüne,	*Before the crowded gathering,*
	Ürbü indi yol ile,	*Ürbü came down by the road,*
	Altı bince ordu ile,	*With an army of some six thousand,*
	Onun beri yanından	*From the near side of them,*
	Sarı-Arka'yı yurt edinen,	*Making Sarı-Arka their homeland,*
	Ağırbaşlı çetin er denen,	*Heroes called grave and stern,*
	Cengi düşünür oldular.	*They fell to thinking of battle.*
83090	Yılkısı görklü kula al,	*Their herds splendid dun and chestnut,*
	Alnı sakar muskaca,	*Blaze-browed like an amulet,*
	Hepsi küheylan, seçme at.	*All of them coursers, choice steeds.*

Küheylanı çalımlı tıpırdak,
Han Koşoy başta, koca var,
Yiğidi bir başka
Ala göğüslü gümbürdek.
Toz tepede savrulup,
Aydarkan'ın nice Kazak'ı
Ölen türküsü söyleyip çağrışıp,
Gök demirden zırh giyip,
Kazakların hanı Kökçö
Gök ala küheylan ata binip,
Gök ala yeleği dalgalandırıp,
Kökçö geldi yol ile,
Sayısı kırk bin ordu ile.
Ketmen-Bel'i kıyılayıp,
Müslüman ordusu geldikten sonra,
Yukarı yanı o ordunun
Toz göğe savrulup,
Müslüman ordusu derlenip,
Yaşlı kart malları
Kalmuk'a saklanıp alıkonup.
Ocaklar ile oyulup,
Süt kuzusu deve yavrusu, kısır tay
Müslüman'dan gelen ordu
Gelenlere kesilip.
Gelen insan akın akın,
«Oğul böyle olmalı» – deyip, Birbirine sövüşüp.
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Hoşnut olup yakarıp.
Vay hoca, can dostum,
Görüp duran göz odur,
Söyleyip duran söz odur,
Kâfir ile Müslüman,

Their coursers strutting, high-stepping,
Khan Koşoy at their head, an elder is there,
Their warriors a breed apart,
Thunder-chested, dapple-breasted.
Dust flung up on the hilltop,
Aydarkan's many Kazaks
Calling out, singing the dirge of the dead,
Donning armor of gray iron,
Kökçö, khan of the Kazaks,
Mounting a gray-dappled courser,
Waving the gray-dappled crest,
Kökçö came by the road,
With an army forty thousand in number.
Skirting Ketmen-Bel,
After the Musulman army came,
The upper side of that army,
Dust flung to the sky,
The Musulman army gathered in,
The old and aged livestock
Hidden and held back from the Kalmuk.
Hollowed out with hearth-pits,
Suckling lambs, camel calves, barren colts,
The army come from the Musulmans —
Slaughtered for those who came.
The people coming wave on wave,
«A son should be like this» – saying,
Cursing at one another.
Kökötöy's Bokmurun
Well pleased, offering prayers.
O hoca, friend of my soul,
That is the eye that keeps watching,
That is the word that keeps speaking,
Infidel and Musulman,

Boğuştuğu yer odur,
Tanrı böylesini göstermesin!
Şunu bunu deyinceye,
Açıp gözü yumana dek,
Yurt darmadağın kaynaştı.

That is the place where they grappled,
May God never show us such a thing!
While saying this and that,
In the blink of an opened eye,
The nations seethed in utter disarray.

Mızrağa sarılıverdiler,
Müslüman'ın cümlesi
At atına koşuşup,
Emanet candan umut kesip,
O umut kesişin sebebi,
Aziz Töştük dahi var,
Müslüman'dan derilmiş
Manas'tan başka arslanı var.
Kara Kalmuk, Mançu'nun
Gelip konduğu yer var,

Sığır tüyünce çok Kalmuk
Basıp kapladığı yer var.

Yedi sancak tuğ gelir,
Yer yarılan çığlık gelir.
Bir yan ucu Kalmuk'un
Aygır-Cal'ı tutmuş boydan,
Kimin ordusu derlerse,
Koca Coloy'un orduymuş.
Çokluğundan o Kalmuk
Kızılca kıyameti başlattı,
Az kaldı kaçıp gidiyordu.
Sekeleyip duraklaşıp,
El görmedik başka bir el
Er Bokmurun toplamış diye,
Yağmalarsa yağmalasın,
Bize gelen konuktur diye,
Mazeretini* söyleşip,
Zahmetine katlanıp,

Basıp geçer mi ki dese,
Aşa gelen orduymuş.
Ters huylansa kazara
Kırıp bizi yer diye,
Kalmukların hanı Coloy
Öfkeyle surat asarsa,
Tutup götürür mü ki diye,
Çınmaçın'ın Beecin'ine

They seized hold of their lances,
The whole of the Musulmans
Rushing horse against horse,
Cutting off hope of the soul held in trust,
The cause of that despair:
The blessed Töştük too is there,
Gathered from the Musulmans
There are lions besides Manas.
Of the Black Kalmuk and Mançu
There is the place where they came and camped,
Kalmuks many as hairs on an ox,
There is the ground they trampled and covered.
Seven standards and banners come,
An earth-splitting clamor comes.
One flank-end of the Kalmuk
Had seized Aygır-Cal along its length,
If they ask whose army it was,
It was huge Coloy's army.
From its multitude that Kalmuk
Began a crimson doom,
It nearly turned and fled away.
Skittering and halting about,
Saying: some other people never seen
Hero Bokmurun has gathered,
If they plunder, let them plunder,
Saying: they are guests come to us,
Speaking their excuses,*
Bearing with the trouble,

Saying: would they trample us over? —
It was the army come to the feast.
Saying: if by chance they turn foul-tempered
They will break us and devour us,
If Coloy, khan of the Kalmuks,
Should scowl his face in wrath,
Saying: would he seize us and carry us off,
To Çınmaçın's Beecin

Yağmalayıp götürür mü diye.
Kendi bildiğini bu Kalmuk,
Yapıp gider mi ki diye.
Kavga çıkıp ansızın,

Gücenip gidip kazara,
Karlı dağın tepesi,
Kırıp geçirir mi diye.
Baş kaldıran bahadırı,
Haklayıp gider mi diye.
Güçsüz zayıf insanı,
Kaynayıp duran Kalmuk'a
Bağlayıp götürür mü diye,

Kalmuk'un öncüsü geldiğinde,
Yaydan ok gibi uçup koşup,

Kalabalık yurt korktu koşuşup,
Kökötöy'ün pehlivanı
Hepsi candan umut kesip.
Zavallı az yurt ne yapsın,
Ürperip yeri çiğneyip,
Çaresi var mı o yurdun,
Ardından Kalmuk'u
Bokmurun'u kınayıp.
Derken çok geçmedi,
Tanrı böylesini göstermesin,
Yer yarılıp, çığlık gelir,
Yedi sancak tuğ gelir,
Yer kaynayan ordu gelir.
Mızrağın başı parıldar,
«Geldiniz mi, konuk» – deyip,
İnsanın başı kımıldar.
Koca Coloy'un önüne
Onu gören Müslüman
Durmadan yürek çarpıldar.
Bokmurun'a hizmetkâr
Dağ yarılıp bol gelir,
Dalgalanan deniz ordu gelir.

Would he plunder us and carry us away.
Saying: would this Kalmuk do
As he pleases and depart.
Saying: should a quarrel break out of a sudden,
Should he take offense by chance and go,
The peak of the snowy mountain,
Would he break and mow us down.
The batyr who lifts his head,
Would he slay him and depart.
The feeble, powerless folk,
To the seething Kalmuk
Saying: would he bind them and carry them off,
When the Kalmuk vanguard came,
Flying and running like an arrow from the bow,
The crowded nations took fright, rushing about, Kökötöy's wrestler
All cutting off hope of their souls.
What could the poor small nation do,
Shuddering, treading the ground,
Has that nation any remedy,
Behind their backs, the Kalmuk —
Blaming Bokmurun.
Then not much time had passed,
May God never show us such a thing,
The earth splits, a clamor comes,
Seven standards and banners come,
An earth-seething army comes.
The lance's head glitters,
«Have you come, guests» – saying,
The heads of men are stirring.
Before huge Coloy
The Musulman who saw him —
His heart pounds without cease. A servant to Bokmurun
The mountain splits, they come in plenty,
A billowing sea of an army comes.

Kalmukların – Coloy'un
Dağ gibi Manas burada yok,
Azaplı cana figan* gelir. Bir avuçluk
Müslüman,
Kimin ordusu derlerse,

Of the Kalmuks – of Coloy —
Mountain-like Manas is not here,
To the tormented soul comes lament. A*
handful of Musulmans,
If they ask whose army it was,

Han Coloy'un orduymuş.
Bokmurun'un ettiği şımarıklık,
Müslüman yurdun çilesiymiş.
Sureti ile heybeti,
Ata binmiş endamı,
Ala-Too gibi görünüp,
Kalmukların hanı Coloy
Kolçağını kuşanıp.
Kaban misali salınıp.
Görecek olsan Coloy'u
Kara Kalmuk töresi.
Han Coloy girip geldiğinde,
Bir avuçluk Müslüman
Ortadan yarılıp fırlayıp,
«Gel konuk, gel» – deyip,
Laf etmeden, hepsi çağrışıp.
Coloy'un atını aldılar,
Dağ gibi olan Coloy devi
Kabararak inip kaldı.

It was Khan Coloy's army.
The spoiled excess Bokmurun wrought
Was the Musulman nation's ordeal.
His visage and his awesome bulk,
His figure mounted on the horse,
Looming like the Ala-Too,
Coloy, khan of the Kalmuks,
Girding on his vambrace.
Swaggering like a wild boar.
Were you to behold Coloy —
The custom of the Black Kalmuk.
When Khan Coloy came striding in,
The handful of Musulmans
Split apart down the middle and sprang,
«Come, guest, come» – saying,
Without more words, all calling out.
They took Coloy's horse,
The mountain-like giant Coloy
Dismounted, swollen with pride, and
stayed.

Sığır tüyünce burgaçlanıp,
Birlikte inip kondular.
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Yurda ettiği eziyet,
Şimdi olan büyük dert
Kalmukların gazabı.
Bokmurun yürüyüp vardı.
Tam otuz bin pehlivanı
Yiyeceği aşı hazırladı.
«Allah bilir ne yapar?» – diye,

Whirling, many as hairs on an ox,
Together they dismounted and camped.
Kökötöy's Bokmurun,
The torment he wrought upon the nation,
The great trouble now at hand —
The wrath of the Kalmuks.
Bokmurun walked over there.
For his full thirty thousand wrestlers
He made ready the food they would eat.
«Allah knows what he will do?» – saying,

Bir zerre aklı kalmadı.
Yurdun korktuğunu bilince,

Not a grain of sense was left in him.
Knowing that the nation was afraid,

Kökötöy'ün Bokmurun'u
Büyük deri sofraya doldurulmuş
Kökötöy'ün kızıl altın külçesinden
Mızrağını alıp yerleşip,
«Payımız* işte bu» – deyip,
Alıp gelip önüne
Altısını çekiverdi.
Kalmukların hanı Coloy,
Bakıp durup çocuğa,
Hoşnut olup kaldı.
Han Coloy'un kesimine
Kökötöy'ün sayısız karası,
Sürüsünü çözüp sürdü.
Er Coloy'un eline,
Altı bin iğdiş koç, bin kısrak,

Kesimine verdi derler.
Yatan deve gibi, sığır gibi kant şekeri,

Çiğnemine verdi derler.
Altı bin devenin odununu
Yakımına verdi derler.
Yüklenip gelen kara rakı,
Kalmukça köökör kabıyla bir rakı,
Koñkulboz'a binip hamle edip,
Bela çıkmış gençliğinden,
Kökötöy'ün Bokmurun'u
Hazırlamış baştan beri.
Altı tulum, bir köökör kabı
İçkisine verdi derler.
Dünyalığı tümüyle
Çark edip ortaya serdi derler.

Coloy'un gönlünü hoş edip,
Kalabalık ordusuyla Coloy'u
Döşe yaslayıp kondurdu derler.

Bunu böylece bırakalım,
Öte yanından başlayalım.

Kökötöy's Bokmurun,
Heaped upon the great leather cloth,
From Kökötöy's ingots of red gold Taking his lance and settling in,
«Your share, here it is» – saying,*
Bringing them before him
He drew out six of them at once.
Coloy, khan of the Kalmuks,
Gazing long at the boy,
Was left well pleased.
For Khan Coloy's slaughter-portion
Kökötöy's numberless black herds —
He loosed the drove and drove them over.
Into hero Coloy's hands,
Six thousand gelded rams, a thousand mares,
For his slaughter, they say, he gave.
Lump sugar like a couched camel, like an ox,
For his chewing, they say, he gave.
The firewood of six thousand camels
For his burning, they say, he gave.
The black raki brought in on loads,
A raki in a Kalmuk köökör vessel,
Mounting Koñkulboz and charging,
Trouble-bred from his youth,
Kökötöy's Bokmurun
Had made it ready from the first.
Six skins and one köökör vessel
For his drinking, they say, he gave.
His worldly goods entire
He wheeled out, they say, and spread before all.
Gladdening Coloy's heart,
Coloy with his crowded army,
They say he settled him, leaning at ease on cushions.
Let us leave this as it is,
Let us begin from the other side.

Yine bir temaşa yine var,
O zaman toz göğe savrulup,
Basıp gelen kalabalık ordu,
Birbirine çarpılıp,

Again there is yet another spectacle,
Then dust flung to the sky,
The crowded army trampling in,
Colliding with one another,

Geri çekilip duruşup,
Aşa gelen kalabalık ordu
İnsan dilini hiç bilmez,
Şibecesine dövüşüp,
Tuhafmış Şibe yurdu
Kılıcını kınsız kuşanıp,
Salınarak katar yürüyüp,
Kirli kara yazmayı
Enseye düğümleyip,
Şibece giyim kuşanıp,
Kamıştan mızrak edinip,
Her biri yanına
Yumruk kadar topuz bağlayıp,
Böğürse dili bilinmez,
Şibecesine haykırışıp,
Porsuğu tutup yiyip,
Kurbağa, yılan hepsini yiyip,
Han Kökötöy aşı diye,
Kalabalık Şibe coşup,
Basıp geldiği demmiş.

Drawing back and standing off,
The crowded army come to the feast
Knows no human tongue at all,
Brawling in the Şibe manner,
Strange indeed was the Şibe nation,
Girding on swords without scabbards,
Marching in file with a swagger,
The dirty black kerchief
Knotted at the nape,
Dressed in Şibe garb,
Making lances out of reeds,
Each one at his side
Tying a mace big as a fist,
If they bellow, their tongue is unknown,
Shrieking in the Şibe manner,
Catching badgers and eating them,
Eating frogs and snakes, all of it,
Saying: Khan Kökötöy's feast,
The crowded Şibe in a frenzy,
Such was the moment they came trampling in.

Şibe'nin hanı Orokkır
Görecek olsan o zaman,
Silahına davranıp.
Görünce akıl duraksar,
Görecek olsan, Şibe yurdu
Karınca gibi dökülüp,
Koñkulboz'u silkindirip,
Şaha kaldırıp debelendirip.
On iki ok atımı önde,
Şibe'den ayrı bölünüp,
O zaman bunun sureti,
Azrail gibi görünüp.
Yedi sancak tuğ gelir,

Orokkır, khan of the Şibe,
Were you to see him then,
Reaching for his weapon.
At the sight of him, reason falters,
Were you to see the Şibe nation,
Spilling out like ants,
Shaking up Koñkulboz,
Rearing him high and thrashing.
Twelve arrow-flights ahead,
Parting off from the Şibe,
Then the visage of this one,
Looming like Azrail.
Seven standards and banners come,

Yer yarılan çığlık gelir.
Öncekinden beş beter
Yeri çökerten ordu gelir,

O kadarını gördüğünde,

Müslüman'a figan gelir.
Hiç görmedik zavallı yurt
Alnı kırışıp buruşup,
Ne yapacağını bilemeyip,
Başındakiyle çekişip.
Bastığı yeri çiğneyip,
Birini biri kınayıp.
Rahat yatan el idik.
Şimdi yağma mı gördük?
Düşünmeden gelip bu aşa,
Kökötöy'ün haram sidik Bokmurun'u
Yüz tutup kaçacak bel de yok,
Bundan horluk mu gördük?
Kökötöy'ün Bokmurun'u,
Başkaydı zaten niyeti,
Han Kökötöy'ün kaygılanıp,
Bulup aldığı çocuğu.
Karınca gibi el toplayıp,
Bize ettiği fesadı.
Söylese sözü tükenmez,

Gelen elin temaşası.
Şibe'sini Tanrı mı çarpar,
Yağmaya koyup mızraklayıp
Tek koymadan hepsini kırar mı ki?
Şunu bunu deyinceye,
Kökötöy'ün büyük aşını
Görmeye gelmişiz meğer,
Bol yağma görüp Hıtay'dan
Ölmeye gelmişiz meğer!
Dokuz kurdun daldığı koyunu

An earth-splitting clamor comes.
Five times worse than the one before
An army that makes the earth cave in comes,
At the sight of so much,

Lament comes to the Musulmans.
The poor nation that never saw such things,
Their brows creased and furrowed,
Not knowing what to do,
Quarreling with those at their head.
Trampling the ground they stood on,
One blaming another.
We were a people lying at ease.
Have we now beheld plunder?
Coming unthinking to this feast,
Kökötöy's foul-pissed Bokmurun No ridge to turn our face to and flee,
Have we beheld such scorn from him?
Kökötöy's Bokmurun,
His intent was otherwise all along,
The child whom Khan Kökötöy,
In his worry, found and took in.
Gathering peoples like ants,
The turmoil he has wrought upon us.
Were one to speak, the words would never end,
The spectacle of the peoples that came.
Will God strike down his Şibe,
Setting them to plunder, lancing away —
Will he break them all, leaving not one?
While saying this and that,
Kökötöy's great feast —
It seems we have come to see it,
Seeing plunder aplenty, by the Hıtay
It seems we have come to die!
The sheep that nine wolves have plunged upon —

Kapışsa leşini kor mu?

Dalgalanan Hıtay bu eli
Dövse leşini kor mu?
Şımarığın hizmetini
Görmeye gelmişiz meğer,
Yer kaynayan Kalmuk'tan
Ölmeye gelmişiz meğer.
İnsafı gidip at salarsa,

Kökümüze topluca erişir ya,
Tüketip kırıp gider ya?

If they scramble for it, will they leave the carcass?
This people, by the billowing Hıtay —
If beaten, will it leave the carcass?
The spoiled one's handiwork —
It seems we have come to see it,
By the earth-seething Kalmuk
It seems we have come to die.
If mercy leaves him and he looses his horsemen,
He will reach our very root all at once,
Will he not consume us, break us, and be gone?

Sekizinci cildin sonu.

Dokuzuncu cilt, Kökötöy aşının ulu sınavları ve Toltoy'un kara yolculuğuyla sürer.

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT VIII
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME VIII

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Sekizinci cilt, deli Çaçıkey'in sırrından ak kuğu Ayçürök'ün kaçırdığı Akşuñkar'a; taşkın Ürgönç sularını aşan Külçoro'dan Semetey ile Ayçürök'ün büyük düğününe ve Toltoy'un ölüm alameti düşünde açılan Kökötöy aşına uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT VIII